

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ VE
GÖÇMENLERİN İSKÂNI (1923-1945)

Ali CEYLAN

2501170948

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Murat AYDOĞDU

İSTANBUL – 2021

ÖZ

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ VE GÖÇMENLERİN İSKÂNİ (1923-1945) ALİ CEYLAN

Uzun süren savaşlar nedeniyle yorgun ve yetersiz bir nüfusa dayanılarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, nüfusunu kısa süre zarfında arttırmak için birtakım politikalar izlemiştir. Nüfus artışını hızlandırmanın yollarından bir tanesi de göçmen kabulüydü. Türkiye, nüfus ihtiyacı ülke güvenliğine ve ekonomiye katkı gibi sebeplerden ötürü çeşitli ülkelerden göçmen kabul etmiştir.

Tek parti dönemi olarak adlandırılan 1923-1945 yılları arasında, göçmen alınan ülkelerden bir tanesi de Bulgaristan'dı. Osmanlı döneminden farklı olarak alınan göçmenler kaybedilen bir savaş sonrası değil kendi tercihleri doğrultusunda Türkiye'ye gelmişler. Türkiye de, izlediği ve göçmen politikasının gereği olarak onları ülkeye kabul etmiştir. Göçmenlerin gelmesinde Bulgaristan'da yaşadıkları olaylar etkili olmuştur. Türkiye, göçmenlerin ülkeye gelmesini teşvik edici kanunlar çıkarmıştır. Ayrıca ülkeye gelen göçmenlere çeşitli konularda yardımlarda bulunulmuştur.

Çalışmamızda Türkiye'nin 1923-1945 yılları arasında uyguladığı göç politikası ve Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların Türkiye'ye göçleri genel olarak arşiv belgelerine ve dönemin basınına dayanılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Bulgaristan, göç, göçmen, iskân

ABSTRACT

MIGRATION FROM BULGARIA TO TURKEY AND SETTLEMENT OF IMMIGRANTS BETWEEN 1923-1945

ALİ CEYLAN

Turkish Republic founded on the basis of an exhausted and inadequate population because of the long-lasting battles implemented some policies with the aim of increasing the population in a short time. One of the ways of expediting the process of increasing the population was accepting immigrants. Turkey accepted immigrants from various countries based on some reasons such as the need for population and contribution to homeland security and economy.

Between the years from 1923 to 1945 which was One-party State Period, one of the countries from where immigrants were accepted due to the policies was Bulgaria. The immigrants came to Turkey as a result of their own wishes, unlike Ottoman Empire era when immigrants had immigrated after battles lost. Thus, Turkey accepted these immigrants to the country in accordance with the immigrants and immigration policies. The events the immigrants experienced in Bulgaria had an impact on the reason they came. Turkey made laws to encourage the immigrants to immigrate to the country. Additionally, some help related to various things was provided to the immigrants.

In this study, Turkey's immigrant policy between the years from 1923 to 1945 and immigration of Muslims living in Bulgaria to Turkey has been examined based on archives and the newspapers of that time.

Keywords: Turkey, Bulgaria, Immigration, Immigrant, Settlement

ÖNSÖZ

Anadolu coğrafyası tarih boyunca dünyanın en önemli göç merkezlerinden bir tanesi olmuştur. Tarihin çeşitli dönemlerinde kavimler, bu bölgeye gelip yurt edinmişlerdir. Yakın Türk tarihine bakıldığında ise Anadolu'ya yapılan göçlerin önemli bir kısmının Bulgaristan'dan gelen göçmenler tarafından gerçekleştirildiği açıkça görülmektedir.

93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı sırasında başlayan Bulgaristan'dan Anadolu'ya göçler 20. yüzyılın sonlarına dek süren yüz seneyi geçen bir süreyi kapsamıştır. Çalışmada ise 1923-1945 yılları arasındaki dönemi göçler ele alındı. Osmanlı Devleti'nden bir göç mirası alan Cumhuriyet yönetiminin göç olayına bakış açısı, konu ile ilgili politikaları ve uygulamaları Türkiye'ye 1923-1945 yılları arasında gelen Bulgaristan Türkleri üzerinden incelenmeye çalışıldı. Türkiye'de Bulgaristan'dan gerçekleşen göçler üzerine yapılan çalışmaların büyük kısmı daha çok kitlesel göçlerin yaşanmış olduğu yılları kapsamaktadır. 1923-1945 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin ise üzerinde fazla durulmamıştır. Bu sebeple söz konusu dönemde Bulgaristan'dan Türkiye'ye dikkate değer bir göçün varlığından hareketle konuyu müstakil bir çalışma olarak ele almaya karar verdik. Çalışmamızın soruları ise “1923-1945 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin nedenleri nelerdir?” ve “Türkiye'nin bu göçlere bakış açısı ve yönetme biçimi nasıl olmuştur?” şeklindedir.

Cumhuriyet yönetiminin göçmenlerin kabulünde ne gibi kararlar aldığı, iskân konusunda hangi çalışmaları yaptığı da çalışmanın ayrı bir konusu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti henüz ilân edilmemişken Ankara hükümeti karşısında Türk – Yunan Mübadelesi olayını bulmuş ve daha çok mübadilleri ön plana alan bir göç politikası izlemiştir. 1930'lu yıllardan itibaren mübadillerden ziyade özellikle Balkanlar'dan olmak üzere çeşitli bölgelerden göç alma hızı artmıştır. Mübadil olarak gelen göçmenler kapsam dışında bırakıldığında çalışmamıza konu olan tarih aralığında Türkiye'ye en çok göçmen Bulgaristan'dan gelmiştir. Çalışmada bu göçlerin sebeplerinden, hangi olaylar sonucunda göçlerin hızlandığı veya yavaşladığından bahsedildi.

Bu çalışmanın kapsamı ise 1923 yılından 1945 yılına kadar süren Tek Parti döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler, göçlerin sebepleri, göçmenlerin iskânını ile sınırlıdır. Çalışmanın ilk bölümünde göç ve göçle ilişkili olan kavramlar açıklandı. Ayrıca Türkiye'nin bu dönemde uygulamaya koymuş olduğu göç politikaları sebepleriyle birlikte işlendi. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e iskân örgütlenmeleri ve iskân ile ilgili çıkan kanunlar incelendi.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ilk olarak Milli Mücadele döneminde Türk – Bulgar ilişkilerinin nasıl olduğu ve ne tür temaslarda bulunulduğundan bahsedildi. Daha sonra Milli Mücadele sonrası iki ülke ilişkilerinin nasıl kurulduğu ve 1925 yılında imzalanan Türk –Bulgar Dostluk Anlaşması ile Oturma Sözleşmesi incelendi. Bu bölümde gelen göçler 1923-1927 ve 1927-1934 yılları arası olmak üzere iki tarih aralığında incelenmiştir. İlk olarak 1923-1927 yılları arasında gerçekleşen göçlerden, Bulgaristan Türklerinin göçlere bakış açısından bahsedildi. 1927-1934 yılları arasında yaşanan göçlerin anlatıldığı kısımda ise Türkleri göçe zorlamak için Bulgarlar tarafından yapılanlar, Kesserovo ve Razgrad olayları ve Bulgar örgütleri incelendi.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 1934-1945 yılları arasında gerçekleşen göçler üzerinde duruldu. İlk olarak 1934-1939 yılları arasında meydana gelen göçler anlatılırken bu kısımda Bulgaristan'da 19 Mayıs 1934'te gerçekleşen askeri darbenin göçlere etkileri ve Bulgarların göçlere ve burada yaşayan Müslümanlara nasıl baktığı incelendi. Yine bu bölümde 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu'nun göçlere olan etkisinden bahsedildi. Romanya ve Yunanistan üzerinden yapılan göçler, Pomakların göçü ayrıca ele alındı. Son olarak İsmet İnönü döneminde gerçekleşen göçler hakkında bilgi verildi.

Çalışmanın son bölümünde ise göçmen iskânı hakkında bölgeler bazında ele alındı. Ayrıca göçmenlerin yararlandığı muafiyetler ve verilen yardımlar incelendi. Nihayet göçmenlerin göç yolunda veya göç ettikten sonra yaşadıkları sıkıntılardan bahsedilmiştir.

Çalışmada kullanılan kaynakların çoğunluğunu çeşitli arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Gerek yayımlanmamış gerek yayımlanmış arşiv belgelerinden yararlanılmıştır. Yayımlanmamış arşiv belgeleri arasında en çok kullanılan belgeler Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan belgelerdir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinin yanı sıra Cumhurbaşkanlığı Arşivinden de yararlandık. Cumhurbaşkanlığı

Arşivinden kullandığımız belgelerde genel olarak göçmenlerin yazmış olduğu mektuplar bulunmaktadır. Bu iki arşivin yanı sıra göçmenler konusunda en çok uğraş veren kurumlar olan Kızılay'ın arşivinden de yararlanıldı. Kızılay Arşivinde göçmenlere yapılan yardımlar ile ilgili bilgiler mevcuttur. Türkiye'deki arşivlerin yanı sıra ABD arşivinden de belgeler kullanıldı. Belge talebinde bulunduğumuz Emniyet Genel Müdürlüğü tüm arşivini Devlet Arşivleri Genel Başkanlığı'na devrettiğini belirtmiştir. Yayımlanmış arşiv belgelerinde ise en çok yararlanılan eser 2002 yılında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan ve içinde hem Türk hem Bulgar arşivinden belgeler bulunan **“Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Bulgar İlişkileri (1913-1938)”** isimli eserdir. Bu eser Bulgar tarafının Bulgaristan'da yaşayan Müslümanlara ve göçlere bakış açısını göstermesi açısından önemli yer tutmaktadır. Çalışmanın kanunlar ile ilgili kısımlarında ise Düstur ve Resmî Gazete gibi yayınlardan faydalanıldı. Çalışma konusuyla ilgili istatistikler için ise devlet tarafından her sene yayımlanan **“İstatistik Yıllıkları”** adlı kaynaktan yararlanıldı. Çalışmada ayrıca dönemin gazete ve dergilerinden de yararlanıldı.

Arşiv belgeleri ve basının yanı sıra konuyla ilgili yazılmış anılar ve araştırma eserler de çalışmaya katkı sundu. Mehmet Behçet Perim'in **“1923'te Bulgaristan Müslümanları, Toplumsal –Siyasal Hâlleri”** ve Mahmut Necmeddin Deliorman'ın Türkiye'de iken yazdığı **“Razgrad Mezarlık Hadisesinde Çanlar Benim İçin Çaldı”** başlıklı anıları Bulgaristan Müslümanlarının o dönemde yaşadıkları ile ilgili olarak önemli kaynaklardır. Bulgaristan'dan Türkiye göçler konusunda 1923-1945 tarih aralığını müstakilen ele alan bir çalışma olmamakla beraber dönemin belli tarih aralıklarını ele alan eserler mevcuttur. Bilal Şimşir'in **“Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bulgaristan'dan Göçler”** makalesi ile Bülent Yıldırım'ın **“Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri (1878-1938)”** isimli çalışmasında yer alan **“Bulgaristan'da Müslüman Türk Azınlığa Baskılar ve Göç (1934-1939)”** başlıklı makalesi zikredilebilir. Konuyla ilgili diğer araştırma eserler ise genel olarak tüm genel olarak tüm göçleri incelerken Bulgaristan'dan gelen göçlerden de bahsetmiştir. Bu eserlere örnek olarak Cevat Geray'ın **“Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)**, Nasrullah Uzman'ın **“Türkiye'nin Muhacir ve Mülteci Politikaları (1923-1947)**, Yıldırım Ağanoğlu'nun **“Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç”** isimli eserlerini sayabiliriz.

Çalışmanın ortaya çıkmasında teşekkürü borç bildiğim kişi ve kurumları da ayrıca saymam gerekmektedir. Çalışmanın çerçevesinin netleştirilmesinden, kaynak tarama sürecine, çalışmayı titizlikle inceleyip geri dönüş sağlayarak tezin ortaya çıkmasında büyük emeği olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Murat AYDOĞDU'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca lisans ve yüksek lisans eğitimimde bilgi ve tecrübeleriyle bizlere yol gösteren Prof. Dr. Cezmi ERASLAN, Prof. Dr. Halil BAL, Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR, Doç. Dr. Abdurrahman BOZKURT, Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ hocalarıma da ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Çalışmanın ortaya çıkmasına bana desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Arş. Gör Hüseyin Şensoy, Ferhan Aktoy, Turgay Tunalı, Merve Nur Tunç, Esra Baş, Reyhan Gülşen, Çağdaş Taylan Salın, Uğur Tan'a ayrıca teşekkür ederim. Fransızca metin çevirisinde bana yardım eden arkadaşım Melek Kılınç'a da yardımı için teşekkür ederim. Çalışmamda yararlandığım kaynaklara ulaşmakta bana yardımcı olan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Kızılay Arşivi, ABD arşivine ulaşmamızı sağlayan Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, İSAM Kütüphanesi, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, IRCICA Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İBB Atatürk Kitaplığı çalışanlarına da teşekkür ederim. En son olarak hayatım boyunca verdikleri destekten ötürü sevgili aileme minnetle teşekkür ederim.

İstanbul, 2021

Ali Ceylan

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİ GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKALARI

1. Tek Parti Dönemi Göç ve İskân Politikası.....	9
1.1 Erken Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası.....	9
1.2 Türkiye'nin Göç Politikasını Etkileyen Faktörler	11
1.2.1 İç ve Dış Güvenliği Sağlama İsteği.....	13
1.2.2 Milli Devletin Güçlendirilmesi	15
1.2.3 Ekonomik Kalkınma	18
1.2.4 Balkanlardaki Türk-Müslüman Nüfusa Duyulan Vefa Duygusu	20
2. Erken Cumhuriyet Dönemi İskân Politikaları ve İskân Kanunları	22
2.1 İskân Kavramı ve İskân Çeşitleri.....	22
2.2 Osmanlı Devleti'nde İskân ve İskân Örgütlenmeleri.....	22
3. Cumhuriyet Dönemi'nde Göçmen İskânlarıyla İlgili Düzenlemeler	24
3.1 Erken Cumhuriyet Dönemi İskân Kanunları	27
3.1.1 1926 Tarihli 885 Numaralı İskân Kanunu	27
3.1.2 14 Haziran 1934 tarihli, 2510 Sayılı İskân Kanunu	29
3.1.3 1935-1945 yılları arasında İskân Kanuna yapılan eklemeler ve değişiklikler	31

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRKLERİ’NİN TÜRKİYE’YE GÖÇLERİ (1927-1934)

1. Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye – Bulgaristan İlişkileri	34
1.1 Millî Mücadele Döneminde İlişkiler	34
1.2 Cumhuriyet Döneminde Türkiye – Bulgaristan İlişkilerinin Başlaması	36
1.3 18 Ekim 1925 Tarihli Türkiye – Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve İkamet Sözleşmesi	36
2. Dönemlerine Göre Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler	41
2.1 Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Gerçekleşen Göçler (1923-1927)	42
2.2 1927-1934 yılları arasında gerçekleşen göçler	46
2.2.1 1927- 1934 yılları arasındaki Göçlerin Nedenleri	48
2.2.1.1 Bulgaristan Türklerine Yapılan Baskı	49
2.2.1.1.1 Kessarevo Olayı	63
2.2.1.1.2 Razgrad Mezarlık Olayı	68
3. Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yapılan Göçlerde Ekonominin Etkisi	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1934-1945 YILLARI ARASINDA BULGARİSTAN’DAN TÜRKİYE’YE GÖÇLER

1. 1934-1939 Yılları Arasında Göçler	75
1.1 19 Mayıs 1934 Hükümet Darbesi’nin Bulgaristan’daki Türk –Müslüman Azınlığın Durumuna ve Göçlere Etkisi	76
1.2 2510 Sayılı İskân Kanununun Etkisi	94
2. Bulgaristan Türklerinin Romanya ve Yunanistan Üzerinden Göçleri	97
3. Bulgaristan’dan Türkiye’ye Pomak Göçleri	103
4. İsmet İnönü Dönemi Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler (1939-1945)	109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇMENLERİN İSKÂNİ, YARDIMLAR VE MUAFİYETLER

1. Göçmenlerin İskânı	115
-----------------------------	-----

1.1 Trakya ve Marmara Bölgesine İskân	120
1.2 İç Anadolu'ya İskân	125
1.3 Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya İskân	128
1.4 Ege ve Akdeniz'e İskân.....	130
1.5 Karadeniz Bölgesine İskân	131
2. Göçmenlerin Vatandaşlığa Alınması.....	132
3. Göçmenlere Verilen Muafiyetler ve Yapılan Yardımlar	133
3.1 Gümrük Muafiyeti	135
3.2 Vergi ve Tapu Muafiyeti	136
3.3 Askerlik Muafiyeti	137
3.4 Ev, Toprak Yardımları	138
3.5 Tarım, Hayvancılık, İaşe Yardımları	140
3.6 Sağlık Yardımları.....	144
4. Göçün Öncesinde ve Sonrasında Yaşanan Sıkıntılar	146
SONUÇ	152
KAYNAKÇA	156
EKLER.....	170

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1934-1939 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayılarını içeren tablo

Tablo 2: 1939-1945 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayılarını içeren tablo

Tablo 3: 1936 yılında İç Anadolu Bölgesine gelen Bulgaristan göçmenlerinin sayılarını içeren tablo

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz	: bakınız
c.	: cilt
CA	: Cumhurbaşkanlığı Arşivi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev	: çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: editör
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
Haz.	: hazırlayan
Nr.	: numara
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
S.	: sayfa
Yay.	: yayınevi
Yay. Haz.	: yayına hazırlayanlar
ZC.	: Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

1. Göç ve Göç ile İlgili Kavramlar

Şemsettin Sami Kamus-i Türki adlı eserinde “hicret” kelimesinin anlamını “*kendi memleketini terkle başka bir yere gitme, göçme*” olarak vermiştir¹. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılarıyla aktaracağımız üzere tarih boyunca “*göç veya hicret*” adı verilen bu yer değiştirmeler, toplumsal yapıların oluşup şekillenmesinde önemli bir faktör olmaktadır².

Göçleri; göçlerin yönüne, göç eden kişi sayısına, gidilen yerde kalma süresine, göçün sebeplerine bağlı olarak sınıflayabilmek mümkündür. Göçler, yönü bakımından “*iç göç*” ve “*dış göç*” olarak ayrılmaktadır. “*Dış göç*” kavramı bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan göçlere, “*iç göç*” kavramı ise ülke içi yapılan göçlere verilen isimdir.

Göçler, göç olayına katılan kişi sayısı bakımından ise “*bireysel göç*” ve “*kitlesel göç*” olarak iki kısma ayrılmaktadır. Birkaç kişilik küçük grupların çeşitli nedenlerden dolayı yaptıkları göçler bireysel göçler olarak adlandırılırken, savaş, doğal afet gibi sebeplerle yapılan toplu yer değiştirmeler ise kitlesel göç olarak tanımlanır³. Kitlesel göçlerin terkedilen topraklarda meydana getirdiği değişiklikler daha hızlı gözlemlenirken bireysel göçte bu değişiklikler kademeli olarak ortaya çıkmaktadır⁴. Balkan Savaşları sonrası Balkan Türklerinin Anadolu’ya göç etmesi kitlesel göçe bir örnek teşkil etmektedir. 1934 senesinde Bulgaristan – Romanya sınırında yaşayan Bulgaristan Türklerinin Romanya’ya iltica etmeleri ise bireysel göçlere örnek gösterilebilir.

¹ Şemsettin Sami, **Kamus-ı Türki**, İstanbul, Çağrı yay, s. 1507. 1924 yılında Roma’da toplanan Göçler Kongresinde göçmen kelimesi iş bulmak amacıyla kendi öz memleketini terk eden veya buna refakat eden kimse ile sonradan yanına gelen kimse olarak kabul edilmiştir. Bilgi için bakınız; Cevat Geray, **Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, 1962, s.1.

² Canan Emek İnan, “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme, **Göç Araştırmaları Dergisi**, c. 2, sayı:3, Ocak – Haziran 2016, sayfa 13.

³ Nasrullah Uzman, **Türkiye’nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, 2018, s.8.

⁴ M. De Vergottini, **Göçmen Hareketleri**, çev. Nüzhet Aykut, Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1949, s.7.

1934 yılında Cenevre’de yapılan kongrede alınan kararlar daimî ve geçici göç ayrımı yapılmış ve böylece amaç ve süreleri bakımından göçler tasnif edilmiştir⁵. Bu tasnife göre göçler, göçmenlerin göç ettikleri bölgelerde kaldıkları sürelerle ve amaçlarına göre “*daimî*” veya “*geçici*” olarak ikiye ayrılmaktadır. Yerleşmek amacıyla yapılan göçleri “*daimî göç*”, gezi, mevsimlik çalışma vb. amaçlarla yapılan göçleri ise “*geçici göç*” olarak adlandırmak mümkündür.

Göçler, sebepleri bakımından ise “*gönüllü göç*” ve “*mecburi göç*” olarak ikiye ayrılmaktadır. İnsanların kendi rızalarıyla yaptıkları göçe “*gönüllü göç*”, kişinin yaşadığı bölgede yaşayabilme olanağının kalmadığı durumda yapılan göçe ise “*mecburi göç*” denmektedir⁶. Gönüllü göç hareketlerinde ekonomik unsurlar başta olmak üzere insanların eğitim, sağlık gibi hizmetlerden daha iyi yararlanma isteği etkili olmaktadır⁷. Mecburiyetten yapılan göçlerde insanlar rızaları alınmadan göçe zorlanabilmektedir. Mecburi göç hareketleri, devlet kontrolünde sistematik bir göç hareketi olabildiği gibi kimi zaman kaçak olarak ülke değiştirmek yoluyla da olmaktadır⁸. Çalışmamızın ikinci bölümünde bahsedeceğimiz 1925 yılında Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanan Ankara Anlaşmasından sonra gelen göçleri “*gönüllü göç*”, Lozan Konferansı sonrası Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan mübadele anlaşması kapsamında meydana gelen göçleri ise “*mecburi göç*” olarak tanımlamak mümkündür.

Türkiye’de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e göçlerle gelen insanlar için çeşitli isimlendirmeler yapılmıştır. En sık kullanılan kelimeler “*muhacir*” ve “*göçmen*”dir. Cumhuriyet döneminde 1934 yılına kadar gazetelerde veya resmi devlet belgelerinde “*muhacir*” kelimesi kullanılmaya devam edilirken, 1934 yılında Dâhiliye Vekâlet’inin emriyle “*göçmen*” kelimesi kullanılmaya başlanmıştır⁹. Her ne kadar “*muhacir*” ve

⁵ Cevat Geray, *a.g.e.*, s.1.

⁶ Nasrullah Uzman, *a.g.e.*, s. 8-9.

⁷ Nihan Demirhan İnceliler, “**1923 Yılından Bugüne Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları ve Sosyal Ekonomik Etkileri**”, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 10.

⁸ Nihan Demirhan İnceliler, *a.g.e.*, s.10.

⁹ “Muhacir Yerine Göçmen”, **Cumhuriyet**, 30.11.1934, nr. 3788, sayfa 2. Göçmen kelimesi kullanılmadan önce ise gazetelerde muhacir kelimesi yerine kullanılacak kelimeler konusunda öneriler ortaya atılmıştır. Örneğin; Hâkimiyet-i Milliye gazetesi muhacir yerine “*göçük*” denilebileceğini yazmıştır. Öneri için bakınız; “Osmanlıca Sözlük ve Türkçe Karşılıkları”, **Hâkimiyet-i Milliye**,

“göçmen” aynı anlama gelen kelimeler olsa ve bu değişim sadece bir kelimenin yerine diğerinin kullanılmasından ibaretmiş gibi dursa da Falih Rıfkı Atay’a göre bundan çok daha öte bir anlamı vardı. Atay, Ulus gazetesindeki **“Göçmen”** başlıklı yazısında *“Yeni göçmen sözünde yalnız basit bir kelime değişikliği görmüyoruz. Muhacir, Osmanlı İmparatorluğu bozgunlarını akla getirir. Ta Macaristan’dan beri Türk yığınları, Osmanlı sancağının arkasından kopa gelmiştir. Bu ocakların çoğu bir daha tütmemiştir. Cumhuriyet için göçmen, büyük bir nüfus politikasının parçasıdır. Göç akınlarına karşı sıkı tedbir almaklığımızın sebebi de buradan geliyor. Toprak, mesken ve say verebileceğimiz kadarını kabul ediyoruz”*¹⁰. Atay böylece kendi açısından muhacir ve göçmen kelimeleri arasındaki anlam ve çağrışım farklılıklarını ortaya koyarak, Osmanlı dönemi göçlerinin ricatle birlikte olduğunu ve muhacir kelimesinin bu ricatleri hatırlattığını ancak Cumhuriyet döneminde yapılan göçlerin planlı ve programlı olup belli bir politikanın parçası olarak gerçekleştiklerini belirtmiştir.

Yine Lozan Konferansı sırasında Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan mübadele (karşılıklı yer değiştirme) antlaşması kapsamında Yunanistan’dan gelen Müslümanlar için *“mübadiil”* tabiri de kullanılmıştır.

Günümüzde de sık sık göçmen kelimesi ile aynı manada kullanılan *“mülteci”* kelimesi bundan yüz yıl önce de birbirlerinin yerine kullanılmaktaydı. Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında da bu konu ile ilgili tartışmalar olmuştur. Meclis-i Ayan üyelerinden Ahmet Rıza Bey’in *“Muhacir işgal edilen memleketlerden gelene mi itlak ediliyor? Mülteciler de ayrı bir sınıf mıdır?”* sorusuna dönemin Aşair ve Muhacirin Müdür-ü Umumisi şu şekilde yanıt vermiştir;

“Beyefendi Hazretleri kimlere mülteci, kimlere aşair itlak olunduğunu da sual buyurdular. Bunu da arz edeyim. Mülteci ahval-i harbiyye dolayısıyla düşmanın istilasına uğrayan yerlerden dâhile yani hududun gerisine iltica eden, bilatefrik ve cins ve mezhep bütün ahaliye diyoruz.

*... Düşman istilasına maruz kalan memalik-i Osmaniyye’den. Yani, huduttaki vilâyetlerden aksam-ı dahilliyeyi vatana, düşman istilasına dolayısıyla gelen ahaliye mülteci diyoruz. Bâ ahitname diğer bir devlete terk edilmiş topraklardan gelenlere, meselâ bugün Yanya’dan Toyran’dan, Manastır’dan gelenlere de muhacir diyoruz.”*¹¹

08.11.1932, nr: 4065, sayfa 3. “Göçmen” sözcüğünün kullanıldığı bir belge için bkz; **BCA 30.10.0.0/72.474.6**

¹⁰ Falih Rıfkı Atay, “Göçmen”, **Ulus**, 03.02.1936, nr 5215, s.1.

¹¹ **MAZC**, c. I, Devre:3 İçtima senesi: 4, On altıncı İnikad, 03.01.1334, s.207. Yaşar Baytal, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muhacir ve Mültecilerin İskân ve İaşe Sorunları”, **Geçmişten Günümüze Göç**, c. II, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Yay, Samsun, 2017, s. 1393.

Hamdi Bey, kısaca savaş döneminde düşman saldırısına uğramış bölgelerden gelen insanları “mülteci” olarak adlandırırken, anlaşma yoluyla bırakılan bölgelerden gelenleri ise “muhacir” olarak adlandırmıştır.

Milli Mücadele’nin bitmiş, Cumhuriyetin henüz ilân edilmediği bir dönemde dönemin Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Rıza Nur da mülteci-muhacir ayrımını şu şekilde yapmıştır;

“... İstilâya uğrayıp da aksamı vatanın diğer bir kısmına iltica eden –ki bunlara mülteci diyoruz, muhacir demiyoruz- bunları yekdiğerinden tefrik ediyor. Memalik-i ecnebiyeden hicret edenler muhacirdir.”¹²

Rıza Nur’un yapmış olduğu ayrım da Hamdi Bey’in 1918 yılında yaptığı tanım ile benzerlik göstermektedir.

Cumhuriyet döneminin başlarında ise “mülteci” kavramı ile “muhacir” kavramı aynı anlamda kullanılmıştır¹³. Mülteci – muhacir arasındaki ayrım ise 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu ile belirlenmiştir. Mülteci kavramı 2510 sayılı İskân Kanununun 3. maddesinde şu şekilde açıklamıştır; “Türkiye’ye yerleşmek maksadıyla olmayıp bir zaruret ilcasıyla muvakkat oturmak üzere sığınanlara mülteci denir”¹⁴. Bu kanuna göre muhacir olmak için gerekli şartları taşıyan ve Türkiye’ye yerleşmek istediklerini bağlı bulundukları hükümete bildiren mülteciler, muhacir muamelesi görmekteydi¹⁵.

¹² TBMM ZC, c. 28, Devre: I İctima Senesi: 4, 31.03.1339, s. 265-266. Yaşar Baytal, aynı yer

¹³ Bu kullanıma örnek için bkz; B.C.A 272.0.0.65/6.5.5.

¹⁴ Söz konusu kanun için bakınız; Resmi Gazete, 21.06.1934, sayı 2733, s.4003-4008.

¹⁵ Muhacir kabul edilmek için gerekli şartlar şunlardı;

- Türk kültürüne sahip olmak
- Anarşist, Casus olmamak
- Memleket dışına çıkarılmamış olmak
- Göçebe çingene olmamak

Resmi Gazete, 21.06.1934, sayı 2733, sayfa 4003.

2. Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Osmanlı Hâkimiyeti

Anadolu coğrafyasından Bulgaristan'a yönelik ilk Türk göçleri Türkiye Selçuklular Devleti döneminde başlamıştır. Bu göçlerden en kalıcı olanı 1262 yılında Moğollar'dan kaçıp İstanbul'a sığınan Sultan II. İzzeddin Keykavus ile birlikte gelen kalabalık Türk topluluğunun Bizans yönetimi tarafından Balkanlara yerleştirilmesi sonucu meydana gelmiştir¹⁶.

Osmanlı Devleti döneminde Bulgaristan'a yönelik fetih hareketleri XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştı. Ayşe Kayapınar, Bulgaristan'da Osmanlı hâkimiyetinin oluşumunun 1361-1396 yılları arasında iki aşamada gerçekleştiğini belirtmiştir¹⁷. İlk olarak Edirne'nin fethi sırasında Çirmen fethedilirken, daha sonra Yanbolu, Timurtaş Paşa tarafından Zağra ve çevresi ise Lala Şahin Paşa tarafından fethedilmiştir¹⁸. 1385 yılında ise Sofya'nın fethi tamamlanmıştır¹⁹.

Fethedilen bu bölgelere Anadolu'dan gelen göçmenler yerleştirilmiştir. Bu yerleştirilen Türklerin yaşam tarzlarına bakıldığında konargöçer ve yerleşik gruplarla karşılaşılmaktadır²⁰. I. Bayezid devrinde Saruhan'dan Filibe'ye 1400-1401 yıllarında ve I. Mehmed döneminde de İskilip çevresindeki Tatarlar, yine Filibe'ye yerleştirilmiştir²¹. Göçmenlerin yanı sıra Anadolu'daki dervişlerin fetihler sırasında Balkan coğrafyasına gelmesi bölgenin Türkleşmesi, İslamlaşması açısından önemli bir katkısı olmuştur²².

Bu göçlerin de etkisiyle kısa bir sürede Bulgaristan'ın hemen hemen her bölgesinde Türk varlığı kendini göstermiş, nüfus bakımından Türklerin ağırlıkta

¹⁶ Bülent Yıldırım, **Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu (Bulgar İstatistik Kurumunun Verilerine Göre 1880-2011)**, İlgili Kültür Sanat, İstanbul, 2018, s. 25.

¹⁷ İlk aşama 1361-1397 yılları arasında Bulgaristan'ın Osmanlı vassalı haline gelmesi, ikinci aşama ise 1377-1396 yılları arası ise Bulgaristan'ın fethinin tamamlanma aşamasıdır. Ayşe Kayapınar, "Bulgaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması: Dönemlendirme Sorunu ve İskân", **Türk Tarihinde Balkanlar**, ed. Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay, Sakarya, 2013, s. 317-324.

¹⁸ Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan (Osmanlı Dönemi)", **DİA**, c.6, TDV yay, İstanbul 1992, s. 396.

¹⁹ Ayşe Kayapınar, **a.g.m.**, s. 320.

²⁰ Ayşe Kayapınar, **a.g.m.**, s. 326.

²¹ Ayşe Kayapınar, **a.g.m.**, s. 327.

²² Bülent Yıldırım, **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, s. 30.

olduğu bir yer hâline gelmişti²³. Bulgaristan'da XVI. Yüzyıldan XIX. yüzyıl başlarına kadar geçen süreçte Türk nüfusu, Bulgar nüfusundan fazla idi²⁴.

3. Cumhuriyet Dönemi Öncesi Bulgaristan'dan Göçler

Osmanlı Devleti'nin gerileme ve dağılma dönemlerinde Bulgaristan'dan gelen kitlesel göçler 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı sırasında ve sonrasında başlamıştır. Daha sonra 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen Balkan Savaşlarında da Türkiye'ye doğru kitlesel göçler meydana gelmiştir. Bu göçleri, sadece Osmanlı Devleti tarihinin değil genel Türk tarihindeki önemli göç olayları olarak sayabiliriz. 20. Yüzyılın sonlarına kadar sürecek bir göç hikâyesinin başlangıcı bu tarihlerdir.

1877-1878 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı vermiş olduğu savaşın hem esnasında hem de sonrasında savaşın iki cephesi olan Balkan ve Kafkasya'dan göçler gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altından çıkan bölgelerden gelen yoğun göçler arasında Bulgaristan'dan gelenler mühim bir yer tutmaktadır. İşgalden sonra yapılan öldürmeye kadar varan olayların amacı Bulgaristan Müslümanları arasında korku salıp, Müslümanlar'ı göçe zorlamaktır. Böylelikle kurulması planlanan homojen bir Bulgaristan devleti için bir adım daha atılmış oluyordu. *Times*, *Morning Post* ve *Daily Telegraph* gibi Avrupa gazetelerinin muhabirleri Türk kadınlarına yapılan tecavüzleri ve 120 Türk'ün cesedinin serilmiş hâlini görmüşlerdi²⁵. Bu yaşananlardan dolayı panik durumda olan bölge halkı göç etmeye çalışmıştır²⁶. Justin Mc Carthy'nin vermiş olduğu bir istatistiğe göre 1877-

²³ Yusuf Halaçoğlu'nun vermiş olduğu hane istatistiklerine göre; 1528 yılında Eski Zağra'da Müslüman nüfusu 2332 hane iken Hristiyan nüfusu 57 hane, 1489-1490 yıllarında Filibe'de Müslüman nüfus 796 hane iken Hristiyan nüfus 78 hane, 1516 yılında Plevne'de Müslüman nüfus 200 hane, Hristiyan nüfus 99 hane, 1528 yılında Silistre'de Müslüman nüfus 8587 hane, Hristiyan nüfus 5188 hane, 1570 yılında Sofya'da Müslüman nüfus 1276 hane, Hristiyan nüfus 323 haneden oluşmaktaydı. Yusuf Halaçoğlu, **a.g.m**, s. 397. Şehirlerin nüfuslarıyla ilgili bilgiler için bkz; Bülent Yıldırım, **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, s. 32-35.

²⁴ Bülent Yıldırım, **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, s. 35.

²⁵ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kırımı (1821-1922)**, çev. Fatma Sarıkaya, TTK, Ankara, 2018, s. 80. Bulgarların Müslüman halka yönelik yaptıkları Rus generallerin beklentilerinden de fazladır. Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)**, TTK, Ankara, 1994, s. 17.

²⁶ Dönemin İngiltere İstanbul Büyükelçisi Layard'dan İngiliz Dışişleri Bakanı Derby'e var olan panikle ilgili yazmış olduğu yazı için bkz; Bilal Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler**, c.I, Ankara, 1989, s. 149. Ayrıca panik içinde bulunan göçmenler asker taşımak için taşınan trenlere dolmuşlardır. Bilal Şimşir, **a.g.e**, s. 268-269.

1879 yılları arasında Bulgaristan'daki Müslümanların %17'si ölmüş, %34'ü ise temelli olarak göç etmiştir²⁷.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra imzalanan Ayastefanos Anlaşması ile özerk bir Bulgaristan Emareti kurulurken, anlaşmanın altıncı maddesi gereğince geniş bir toprak parçasına sahip olmuştur²⁸. Aynı yıl imzalanan Berlin Antlaşması gereğince Bulgaristan'a verilen geniş toprak parçasının bir kısmı alınmış ve Şarki Rumeli Vilâyeti adı altında ayrı bir özerk yapı kurulmuştur²⁹. Bulgaristan, 1908 yılında ise tam bağımsızlığını ilân etmiştir.

1908 yılında bağımsızlığını ilân eden Bulgaristan, 1912-1913 yılları arasında Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan ile birlikte Osmanlı Devleti'ne savaş açmışlar ve Balkan Savaşları adı ile anılan savaş meydana gelmiştir. Balkan Savaşlarında kaybedilen her toprak sonrası yeni bir göç dalgası meydana gelmekteydi. Bulgaristan savaşın başlarında ekonomisinin sıkıntı yaşaması nedeniyle göçleri engellemeye çalışmış ve vergi talep ederek göç edecekleri göçlerden vazgeçirmeye çalışmıştır³⁰. Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında yaşanan göçlerin sebepleri olarak işgal edilen bölgelerde yerli Müslüman halka yapılan baskı ve zulümleri, dini baskıları, ekonomik sebepleri sayabiliriz³¹.

1913 yılında Osmanlı Devleti ve Bulgaristan mübadele konusunu görüşmek üzere 6'sı Türk, 9'u Bulgar olmak üzere 15 kişiden oluşan karma bir komisyon kurulmuştur³². Çalışmalar sonunda ise Bulgaristan'dan 48.570 Müslüman ile Türkiye'den 46.764 Bulgar yer değiştirmiştir³³.

²⁷ Justin McCarthy, 1877-1879 yılları arasında Bulgaristan'dan kaçan Türklerin sayısını 500 binden fazla olarak belirtmiştir. Justin McCarthy, **a.g.e**, s. 109-110.

²⁸ Nihat Erim, **Devletarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, c.I, TTK, Ankara, 1953, s.390-391.

²⁹ Nihat Erim, **a.g.e**, s. 409. 1885 yılının Eylül ayında Bulgar komitecilerinden oluşan bir grup, Filibe'de bir darbe yaparak Şarki Rumeli Vilâyetinin Bulgaristan ile birleştiğini ilân etmiştir. Bülent Yıldırım, **Bulgaristan Türkleri**, s. 25.

³⁰ Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, TTK, Ankara, 1994, s. 32.

³¹ Ayrıntılı bilgi için Ahmet Halaçoğlu, **a.g.e**, s.31-45. Yıldırım Ağanoğlu, **a.g.e**, 72-102.

³² Yıldırım Ağanoğlu, **a.g.e**, s. 136-137.

³³ Aynı yer

Balkan Savaşlarından sonra Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın İttifak Devletleri olarak aynı safta savaştığı I. Dünya Savaşı sırasında da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler devam etmiştir³⁴.

³⁴ I. Dünya Savaşı döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye olan göçlerle ilgili detaylı bilgi için bkz; Abdurrahman Bozkurt, "I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Bulgaristan'dan Göçler Karşısında Osmanlı Devleti'nin Tutumu", **I. Uluslararası Balkanlar ve Göç Sempozyumu**, İstanbul, Türkiye, s. 341-358.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİ GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKALARI

1. Tek Parti Dönemi Göç ve İskân Politikası

1.1 Erken Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine kalan önemli konulardan biri nüfus sorunuydu. 1912-1922 yılları arasında süren savaşlar boyunca çeşitli sebeplerden dolayı (ölüm, salgın hastalıklar vb.) Anadolu, büyük nüfus kaybına uğramıştı. Anadolu'nun nüfus sorunu daha Millî Mücadele sona ermeden BMM'nin gündemindeydi. Nitekim Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922'de BMM 1. Dönem 3. Yasama Yılı açılış konuşmasında hükümetin gayelerinden birinin “*nüfusun tezyidi*” olduğunu dile getirmekteydi ³⁵.

Savaş sonrasında ise henüz cumhuriyet ilân edilmeden önce 1923 yılı başlarında Batı Anadolu gezisine çıkan Gazi Mustafa Kemal Paşa, gazetecilerle yaptığı mülakatta nüfus ve göç ile ilgili sorulan soruları da cevaplayarak yeni dönemdeki nüfus ve göç politikaları hakkında bilgi vermiştir. Gazi Paşa mülakatta konuyla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir:

“Hakikaten memleketin nüfusu şayan-ı teessüf bir derecededir. Zannederim ki bütün Anadolu halkı 8 milyonu geçmez. ... Süveyş Kanalı açılalı 45 sene olduğu hâlde, bu müddet zarfında Yemen'e gidip ölen Anadolu çocuklarının miktarı zannederim 1,5 milyondur. Ona göre Suriye'yi, Irak'ı, Afrika'yı muhafaza edebilmek için öldürdüğümüz Türklerin adedini düşünürsek yekûnları milyonlara balığ olacaktır. Şimdi biz bunu telafi etmek istiyoruz. Telafi etmek için ise şüphe yok herkesçe malum olduğu gibi sıhhi ve içtimai tedbirler almak lazım gelir. Aynı zamanda hudud-u milliye haricinde kalan aynı ırk ve aynı harstan olan anasırı da getirmek ve onları da müreffeh bir halde yaşatarak, nüfusumuzu tezyid etmek lazımdır ki, buna da tevessül olunacaktır. Eğer Rusya'dan da getirmek mümkün olursa, oradan da

³⁵ TBMM ZC, Devre I, c.18. İçtima Senesi: 3, İçtima:1 01.03.1922, s.3.

*getireceğiz. Fakat bence Makedonya'dan Garbi Trakya'dan kâmilten Türkleri buraya nakletmek lâzımdır”*³⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan nüfusu arttırmaya yönelik politikanın sadece Türkiye'ye özgü olduğunu düşünmek hatalı olacaktır. Aynı dönemde sadece Türkiye'de değil Batı ülkelerinde de nüfus azalışını tehlikeli bulan ve nüfus artışını destekleyen politikalar uygulanmaktaydı³⁷. I. Dünya Savaşı sonrasında İtalya'da iktidara gelen Mussolini bir konuşmasında “...İtalya eğer herhangi bir açıdan önemli olmak istiyorsa XX. yüzyılın en azından ikinci yarısının başında en az 60 milyon nüfusa sahip olmalıdır. Ancak velud milletler imparatorluk kurmak hakkına sahiptir. Beşikleri boş olan milletler imparatorluk kuramazlar veya kurduklarını muhafaza edemezler.” demiştir³⁸. Nüfus bakımından gerileme korkusu ve endişesi, Avrupa'da özellikle iki savaş döneminde zirve yapmıştır³⁹. İtalya, Almanya, Sovyet Rusya gibi otoriter rejimli ülkelerin yanı sıra Fransa'da da kürtaj karşıtı yasalar güçlendirilmiş, büyük aileler özendirilmiştir⁴⁰. Örneğin; İtalya, 25-65 yaşındaki erkeklerden anne ve çocukları koruma konusuna ayrılması amacıyla bekârlık vergisi alırken Almanya'da evlenmek isteyen gençlere düşük faizli 1000 mark tutarında kredi vermiş, otoriter rejimin

³⁶ **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir – İzmit Konuşmaları**, haz. Arı İnan, Ankara, 1982, TTK, s.53-54. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında da bahsedeceğimiz üzere Cumhuriyet ilân edildikten sonra gelen muhacirlerin büyük kısmı Balkan Müslümanlarından oluşmaktadır. Gelecek Muhacirler için Balkanlarda yaşayan Müslümanların daha ön plana çıkması hususunda Kemal Karpat, Anadolu halkıyla en çok kaynaşan unsurlardan birinin Rumeli Müslümanları olmasının sebebini “Osmanlı kültürünün” Rumeli'de Anadolu gibi etkin olmasını göstermektedir. Bu sebepten dolayı Rumeli veya Kafkaslardan gelen muhacirlerin Arap Yarımadasından gelenlere nazaran daha çabuk adapte olduklarını belirtmektedir. Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, İstanbul, Timaş, 2017, s.99-100 Osmanlı Devleti'nin kültür olarak kökleştiği yerler Rumeli ve Anadolu'dur. Bu sebeple Osmanlı kültürünü paylaşmayan bölgelerden Osmanlı Devleti'ne ve Türkiye Cumhuriyeti'ne göçler çok azdır. Örneğin; Kırım Tatarları Anadolu topraklarına göç ederken Kazan Tatarlarından çok az kişi gelmiştir. Bkz; Kemal Karpat, **a.g.e**, s.100. Ayrıca o dönem Rus hâkimiyeti altındaki bölgelerden göçmen getirilmesi pek mümkün gözükmediği için geriye en güçlü ihtimal Balkan ülkeleri kalmaktaydı. Bkz; Nedim İpek, “Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Siyaseti”, **V. Uluslararası Atatürk Kongresi**, Ankara, ATAM, s.185 Bu konuyla ilgili 03.11.1937 tarihli belgede Sovyet Rusya'dan mülteci kabul edilmemesine, gizli gelenlerin de sınırdan 50 km içerde ve münasip görülecek yerlere iskân edilmeleri onanmıştır. Belge için bakınız; **BCA 30.18.1.2/79.89**.

³⁷ Adalet Ergenekon Çil, “**Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfus Sorunu ve İskân Politikası**”, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994, s. 55-56.

³⁸ Nedim İpek, **İmparatorluktan Ulus Devlet'e Göçler**, Trabzon, Serender yay, 2006, s.349.

³⁹ Massimo Livi Bacci, **Avrupa'da Nüfus Hareketleri**, çev. M. Timuçin Binder, Literatür yay, İstanbul, 2009, s.182

⁴⁰ Massimo Livi Bacci, **a.g.e**, s.182-183.

bulunmadığı Fransa ve İngiltere’de doğumların artması konusunda çalışmalar yapılmıştır⁴¹.

Batı’daki nüfusu arttırma politikaları ile Türkiye’de uygulanan politikalar arasında benzerlikler mevcuttur. I. Dünya Savaşı sonrası nüfus sorunuyla nüfus azlığı sorunu ile karşı karşıya kalan Batılı ülkeler, bu eksikliğe karşı doğum oranını arttırma, ölüm oranını azaltma, dışa göçü önleme, içe göçü teşvik etme politikaları yürütölmektedir⁴². Türkiye’de nüfus azlığı sorunun çözmek için benzer yollara gitmiştir. Fransa’nın Marsilya kentinde 1923 yılında toplanan “*Tevellüdat Kongresi*”, çocuğı çok olan 845 aileye çeşitli ödöller vermiştir⁴³. Erken Cumhuriyet döneminde nüfus artışını teşvik etmek için memurlara çocuk zammı, 6 çocuklu ailelere ikramiye ve madalya verilmiştir⁴⁴.

Bu dönemde nüfus artış politikasını destekleyen isimlerden biri olan Şevket Süreyya Aydemir, *Kadro* dergisindeki yazısında nüfus konusunda dönemin genel anlayışı olan “*çok nüfus, tok nüfus, zengin nüfus*” isteğini belirtmiştir⁴⁵. Aydemir’in belirttiğı bu hedef, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarının nüfus politikasının özetlenmiş hâlidir.

1.2 Türkiye’nin Göç Politikasını Etkileyen Faktörler

Türkiye, ülkenin ekonomik, sosyal alanlardaki kalkınmasını sağlayacak insan unsuruna sahip olmak, aynı zamanda dış tehditlere karşı koymak için kısa zamanda

⁴¹ Ömer Celal Saraç, “Avrupa’nın ve Türkiye’nin Nüfus Meseleleri”, **C.H.P Konferanslar Serisi Kitap: 9**, Ankara, Recep Ulusoğılu Basımevi, 1939, s. 52. 1930’lu yılların sonunda İngiltere’de doğum hızının azalması endişe uyandırmıştır. Konuyla ilgili haber için bkz; “İngiltere’de Nüfus Azalıyor”, **Ulus**, 08.01.1937, nr.5549, s.3.

⁴² Nedim İpek, **Atatürk Döneminde Türkiye’nin Nüfus Siyaseti**, s.175-176.

⁴³ Örneğın; 14 çocuk sahibi bir anne ödöl alanlar arasındadır. Bilgi için bkz; Nedim İpek, **a.g.m**, s.176

⁴⁴ 24 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen 1593 numaralı “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” bu ödöl ile ilgili maddeler de içermektedir. Kanunun çocuk doğurmaya teşvik edici maddelerinden biri şu şekildedir; Madde 156 : “*Bu kanunun neşrinden sonra berhayat çocuğı altı veya altıdan fazlaya balığ olan kadınlara devletçe mükâfatı nakdiye verilmesi için her sene Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti bütçesinde bir faslı mahsus açılır. Arzu edenlere nakdi mükâfat yerine ihdas edilecek bir madalya verilir. Bu kanunun neşri tarihinde berhayat altı veya daha ziyade çocuğı olan kadınlara dahi bu madalya verilir*”. 14 bap ve 309 maddeden oluşın söz konusu kanunun tüm maddeleri için bkz; **Resmî Gazete**, 06.05.1930, nr.1489, s.8895-8910. Konuyla ilgili diğer kaynaklar için bkz; Sabahaddin Zaim, **Türkiye’de Nüfus Meselesi**, İstanbul, Boğaziçi yay, 1973, s.108. “Çok Çocuklu Hâkimler”, **Ulus**, 21.06.1937, nr. 5710, s.2. “Altı Çocuklu Ailelere Verilecek İkrâmiye”, **Cumhuriyet**, 25.11.1934, nr.3783, s.2. Yunus Nadi, “Bir Memleket Meselesi: Çok Çocuklu Ailelere Yardım”, **Cumhuriyet**, 25.08.1941, nr. 6122, s. 1 ve 3.

⁴⁵ Şevket Süreyya Aydemir, “Çok Nüfuslu Anadolu”, **Kadro**, Mayıs 1932, sayı 5, s. 31-36.

olabildiğince nüfusu arttırmaya çalışmıştır⁴⁶. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, var olan az nüfus konusunda sıkıntılıydı. Erken Cumhuriyet döneminde uygulamaya konulan nüfus artış politikasını kısa sürede hayata geçirmenin yolu ise göç almaktan geçiyordu. Bu politika doğrultusunda Dâhiliye Vekâleti dış memleketlerden göçmen almak için siyasi girişimlerde bulunmaya başlayacaktır⁴⁷. Cumhuriyet Halk Partisinin 1935 yılındaki kurultayında Şükrü Kaya, nüfusu arttırmanın iki kaynağını doğum artışı ve göçmenler olarak göstermiştir⁴⁸. Erken Cumhuriyet döneminde mevcut Türk kültürüne uyum sağlamak konusunda zorlanmayacak kişilerin Türkiye'ye gelmesi teşvik edilmiştir. Göç konusunda teşvikin birden fazla sebebi vardır. Öncelikle bu göçlerle birlikte Anadolu'nun güvenliği konusunda ülkeyi güçlü kılmak, birbiriyle uyumlu bir millet oluşturmak, ekonomik anlamada kalkınmak gibi sebeplerin yanı sıra Balkanlar'da yaşayan unsurların yaşadıkları etkili olmuştur. Nitekim 1938 yılında Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine gönderdiği yazıda hükümetin göç ve iskân politikalarının hedeflerini şöyle belirtmiştir;

*“Hariçten gelecek tecavüzlere karşı yurdun müdafaa kudretini arttırmak
Yurdun muhtelif mıntıklarındaki Kürt, Çerkez, Arap, Ulah gibi Türk'ten gayri
toplulukların kesafetini kırarak şekilde aralarına Türk unsuru yerleştirmek ve bu
suretle Kültür Birliği'ni ve dâhili emniyet maksatlarını tahakkuk ettirmek”⁴⁹.*

Yukarıda bahsedilen belgede bahsedilen maddeler, Osmanlı Devleti'nin 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı sırasında Bulgaristan'dan ve 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Balkanlar'dan gerçekleşen göçlerde dikkat edilen hususlar ile örtüşmektedir⁵⁰.

⁴⁶ Kemal Arı, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikalarını Belirleyen Faktörler”, **ATAM Dergisi**, c. VII, sayı 23, Mart 1992, s.415.

⁴⁷ “Yabancı Memleketlerden Türk Muhacir Getirtilecek”, **Akşam**, 15.11.1934, nr.5775, s. 1.

⁴⁸ **Cumhuriyet Halk Partisi IV. Büyük Kurultayı Görüşmeler Tutulgası, (9-16 Mayıs 1935)**, Ankara, Ulus, 1935, s.143-144.

⁴⁹ Söz konusu 21.07.1938 tarihli yazı için bakınız: **BCA 30.10.0.0/81.531.16** sayfa 4.

⁵⁰ Bülent Yıldırım, “Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyetinin Bulgaristan Türkleri Politikası”, **Balkanlarda Türk Kültürü: Bulgaristan Örneği Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, ed. Cezmi Eraslan, Nilüfer Erdem, Duygu Saygın, Umut Dere, İstanbul Türk Ocağı yay, İstanbul, 2019, s. 157. Bahsettiğimiz bu duruma örnek olarak 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşından sonra ülkeye gelen göçmenlerin iskânında Hristiyan nüfusun Türk nüfusa olan oranının yüksek olduğu bölgelere öncelik verilmiştir. 1882 yılında İstanbul'da Müslüman nüfusun Hristiyan nüfusa oranla azaldığı gözlenince şehrin civarında bulunan mîri ve vakıf arazilerinin ücretsiz olarak Müslüman göçmenlere tahsis irade buyurulmuş ve bu irade doğrultusunda Şumnu göçmenlerinin Râmi çiftliğine iskânı yapılmıştır. Bilgi için bkz; Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, s. 158.

1938 yılının Aralık ayında ise Galip Pekel, Siyasal İlimler Mecmuasında Türkiye'nin sınırları dışarısında yaşayan Türk- Müslüman unsurun gelmesindeki faydaları şöyle açıklamaktadır;

*“Boş toprakları işlemek, nüfusu çoğaltmak
Dâhilindeki unsurları temsil etmek
Hariçte ve bilhassa Balkanlar'da kalan unsurları kurtarmak”*⁵¹

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda Türkiye'nin erken Cumhuriyet döneminde göç politikalarına etki eden önemli faktörleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- a) İç ve Dış Güvenliği Sağlama İsteği
- b) Milli Devletin Güçlendirilmesi
- c) Ekonomik Kalkınma
- d) Anadolu dışında yaşayan Türklere İlgi

. Yukarıda sıralamış olduğumuz faktörler Türkiye'nin göç ve göçmen siyasetinde etkili olan faktörlerdir. Bu faktörleri Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçlerin ana sebepleri olarak görmek hatalı bir görüş olacaktır. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin göç etmelerinde etkili olan sebepler ileride ayrıntılarıyla ele alacağımız üzere Bulgaristan'da yaşadıklarıdır. Erken Cumhuriyet döneminde meydana gelen göçleri sadece bu faktörler üzerinden okumamak gerekmektedir.

1.2.1 İç ve Dış Güvenliği Sağlama İsteği

I. Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya genelinde ve Türkiye'de nüfusun çokluğu bir güç unsuru olarak kabul edilmekteydi⁵². Örneğin; Mussolini 1927 yılında İtalya'da yaptığı bir konuşmasında “... Açık bir şekilde konuşalım: 90 milyon Alman ve 200 milyon Slav karşısında 40 milyon İtalyan nedir?... Beyler! Dünya'da bir önemimiz olması için, İtalya bu yüzyılın ikinci yarısını 60 milyondan az olmayan bir nüfusla karşılamalıdır” demiştir⁵³. Türkiye'de ise dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü

⁵¹ Galip Pekel, “Muhaceret ve İskân”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Kânunuevvel 1938, sayı 93, s.7.

⁵² Kemal Arı, “Cumhuriyet'in Nüfus Politikası”, *Toplumsal Tarih*, sayı 119, Kasım 2003, s.30.

⁵³ Massimo Livi Bacci, *a.g.e*, s.183.

Kaya, 1935 yılındaki CHP kurultayında “*Bir memleket için en büyük servet ve en büyük kuvvet nüfustur*” diyerek nüfusun önemine dikkat çekmektedir⁵⁴.

Nüfusun kuvvet olarak görüldüğü bu yıllarda savaşlar, salgın hastalıklar vb. sebeplerle Anadolu’nun boş kalması erken Cumhuriyet döneminde Anadolu’nun savunması konusunda askerî açıdan yeni yönetimi düşündüren konulardan bir tanesiydi. 1927 yılında yapılan Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında ülkenin nüfusu 13 milyon 648 bin 270 kişi olarak tespit edilmişti⁵⁵.

Ülkenin gelecekte karşılaşılabileceği tehlikeleri bertaraf etme isteği de nüfus artış politikası izlenmesinin sebeplerinden biridir. Bu yetersiz nüfusun arttırılması söz konusu tehlikelere karşı kuvvetli olmayı sağlayacaktı. Anadolu’nun güvenliği için gerekli olan insan ihtiyacını karşılayanın en kısa ve hızlı yolu ise göçmen kabul etmektir.

1935 yılında Ulus gazetesinde Dr. Şeref Nuri, Türkiye ile bazı Avrupa ülkelerini karşılaştırmıştır. Türkiye’de kilometrekare başına düşen nüfus sıklığı 18 kişi iken, İtalya’da 133, Yunanistan’da 49, Bulgaristan’da 58, Romanya’da ise 62 kişidir⁵⁶. Görüldüğü üzere Türkiye, nüfus bakımından yakın bölgesindeki ülkelere oldukça geri kalmıştı. Dönemin Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik, 9 Aralık 1936 tarihindeki Umumi Müfettişler toplantısında bu konuyla ilgili olarak “*Devlet buradaki durumunu ve Avrupa’daki kıtasını çok muhkem tutabilmek için orduya nisbetle bir göçmen siyaseti takip ediyor...*”⁵⁷ sözlerini söylemiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde bu hedef doğrultusunda göçmen kabul edilirken iç ve dış güvenliği tehdit edebileceği düşünülen insanların yurda girişine izin verilmemiştir. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında ele alacağımız 1 Temmuz 1926 tarih ve 885 sayılı İskân Kanununun ikinci maddesinde anarşist ve casusların göçmen

⁵⁴ **Cumhuriyet Halk Partisi IV. Büyük Kurultayı Görüşmeler Tutulgası, (9-16 Mayıs 1935)**, Ankara, Ulus, 1935, s.143.

⁵⁵ **1935 Genel Nüfus Sayımı**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s.4.

⁵⁶ Şeref Nuri, “İskân Kanunu ve Yurdlandırma Politikamız”, **Ulus**, 27.07.1935, nr. 5028, sayfa 2. Bu istatistikleri Dâhiliye Vekâletinin aynı yıl yayınladığı eser doğrulamaktadır. Bakınız; **Geçen Dört Yılda Yapılan ve Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası Nüfus Umum Müdürlüğü**, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1935, s.20.

⁵⁷ **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları – 1936**, haz. M. Bülent Varlık, Dipnot Yay, Ankara 2010, s. 174.

olarak kabul edilmeyecekleri belirtilmiş, aynı şekilde 14.06.1934 tarih ve 2510 sayılı İskân Kanun'un 4. Maddesinde de casus ve anarşistlerin muhacir olarak kabul edilmeyecekleri tekrar edilmiştir⁵⁸.

1.2.2 Milli Devletin Güçlendirilmesi

Kitlesel göç hareketleri tarih boyunca toplumların şekillenip gelişmesinde önemli bir yer tutmuştur. Türk tarihinde de genel olarak büyük toplumsal değişmelerde olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyetinin oluşum aşamalarında da göç hareketlerinin yeri büyüktür⁵⁹. Bu Türkiye'ye mahsus olmayıp tüm dünyada ortaya çıkmaya başlayan “ulus devlet” veya “milli devletlerin” olarak oluşumunda genel olarak göç hareketleri önemli rol oynamıştır⁶⁰.

I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yıkılan Osmanlı Devleti, Habsburg İmparatorluğu, Rus Çarlığı gibi çok uluslu devletlerin topraklarında her birinin nedenleri kendine özgü olsa da göç hareketleri yaşanmıştır⁶¹. I. ve II. Dünya Savaşları sırasında ve bu iki savaş arasında kalan dönemde 20 milyon kişi yer değiştirmiştir⁶². Bu imparatorluk topraklarında kurulan yeni devletlerin yapısını da etkilemiştir.

Erken Cumhuriyet dönemindeki milli devlet inşa etme amacının yukarıda bahsettiğimiz güvenlik konusuyla da bağlantısı mevcuttur. Söz konusu dönemde göçlerle Anadolu'daki yeni devletin ve yeni rejimin milli kimliğinin güçlenmesi amaçlanmıştır⁶³.

Mustafa Kemal Atatürk, doğusunda ve batısında farklı tabiatlara, kültürlere ve emellere sahip çeşitli unsurları barındıran bir devletin teşkilâtının asılsız ve çürük

⁵⁸ Söz konusu 1926 tarihli kanun için bakınız; Resmi Ceride, **01.07.1926**, sayı 409, s.1825-1826. 14.06.1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu için bakınız; Resmî Gazete, **21.06.1934**, sayı 2733, s. 4003 - 4008.

⁵⁹ Gülten Kazgan, “Milli Türk Devleti'nin Kuruluşu ve Göçler, **İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası**, c.30, Ekim 1970-Eylül 1971, sayfa 313.

⁶⁰ Ahmet İçduygu, “Türkiye’de Uluslararası Göçün Arka Planı: Küreselleşen Dünyada Ulus Devlet İnşa Etmek ve Korumak”, **Türkiye’ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar**, çev. Mutlu Çomak, Kitap yay, İstanbul 2010, s.17. Kemal Karpat, **a.g.e**, s.13.

⁶¹ Bu devletlerde yaşanan göç hareketlerinin karşılaştırılması için bakınız; Rogers Brubaker, “İmparatorluktan Sonrası ve Halkların Ayrışması”, **İmparatorluk Sonrası Çok Etnili Toplamlar ve Ulus İnşası Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları**, ed. Karen Barkey, Mark von Hagen, çev: Ebru Kılıç, İstanbul, Versus, 2012, s.217.

⁶² Sayit Yusuf, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’ye Yönelik Dış Göç Hareketlerinin Analizi ve Bir Öneri”, **Cumhuriyet III Sosyal Değerlendirme**, İstanbul, Yeni Türkiye, 1998, s. 1891.

⁶³ Kemal Arı, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikalarını Belirleyen Temel Unsurlar,” **ATAM**, s.419.

olacağına ve bu noktada Osmanlı Devleti'nde var olan zaafa dikkat çekiyordu⁶⁴. Özellikle Osmanlı Devletinin gerileme ve dağılma dönemlerinde gayri Müslim toplulukların başta olmak üzere farklı unsurların bir bölümünün düşmanla işbirliği yapması veya vatandaşı oldukları Osmanlı Devleti'ne gösterdikleri sadakat konusunda yaşananlar devletin bu politikaları uygulamasına sebep olmuştur⁶⁵. Kısaca başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere devleti yönetenleri Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve bilhassa Mütareke döneminde yaşamış oldukları tecrübeler bu politikanın oluşmasında etkili olmuştur diyebiliriz.

Bu politika doğrultusunda memleket nüfusunun uyumlu hâle gelebilmesi için Türk kültürüne uygun kimselerin aynı coğrafyada toplanması ve nüfusun arttırılması için çalışılmıştır⁶⁶. Türkiye Cumhuriyeti sınırları haricinde kalan Türk kökenli veya Türk kültürüne yakın nüfusun Türkiye'ye göçünün teşvik edilmesinde yurt olarak benimsenen topraklar dâhilinde böylece içerde “özdeş,” “kaynaşmış,” “dinamik” bir millet yaratma isteği ön plana çıkmaktadır⁶⁷. Milliyet gazetesi başyazarı Ahmet Şükrü, “*Muhaceret İşleri*” yazısında cumhuriyet nüfus siyasetinin ana hatlarından birini “*Türk ırkına mensup fertleri Türk hudutları ve Türk camiası içinde toplamak*” olarak açıklamaktaydı⁶⁸. Ulus gazetesinde 1935 yılında Dr. Şeref Nuri imzasıyla yayımlanan bir köşe yazısında ise göç ve iskân politikasının amaçlarından biri Türk kültürünü kuvvetlendirmek ve bunun için Türk kültürüne bağlı göçmen getirip Türk nüfusunu sıklaştırmak, aynı zamanda Türk kültürüne bağlı olmayanları çeşitli bölgelere yollayarak Türk kültürüne bağlamak olarak açıklanmıştır⁶⁹.

Yukarıdaki köşe yazısında belirtilen “Türk Kültürü” konusuna ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Cumhuriyet dönemi milli devlet anlayışı ırk temelli olmaktan ziyade kültür temellidir. Hem 1926 yılında çıkarılan 885 sayılı İskân Kanununun

⁶⁴ Cezmi Eraslan, **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk**, Kum Saati yay, İstanbul, 2005, s. 196.

⁶⁵ Bülent Yıldırım, “Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyetinin Bulgaristan Türkleri Politikası”, **Balkanlarda Türk Kültürü: Bulgaristan Örneği Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, s. 157.

⁶⁶ Muhammed Sarı, **Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde İmar – İskân Faaliyetleri (1923-1938)**, Ankara, ATAM, 2015, s.285.

⁶⁷ Kemal Arı, **a.g.m.**, s. 417.

⁶⁸ Ahmet Şükrü, “Muhaceret İşleri”, **Milliyet**, 14.11.1934, nr. 3149, s. 1.

⁶⁹ Şeref Nuri, “İskân Kanunu ve Yurtlandırma Politikamız II”, **Ulus**, 01.08.1935, nr: 5033, s 2.

ikinci maddesinde hem de 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanununun üçüncü maddesinde, göçmen olarak kabul edilebilmenin şartlarından biri olarak “*Türk harsına bağlı olmak*” yer almıştır. 2510 sayılı 1934 tarihli kanunun 3. maddesine göre ise kimlerin Türk kültürüne bağlı sayılacağını tespit etmek görevi Bakanlar Kurulu’na verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin milli devlet anlayışı dönemin bazı akımları (Nazizm, Faşizm) gibi ırksal bir temelden ziyade kültür birliğine dayanmaktaydı. Hatta Kemal Karpat’a göre Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye’sinin göçmen politikası ve kültürü İslami kökenlidir⁷⁰. O dönemin göçmen politikasına ve bu konudaki uygulamalara baktığımızda bu tespiti doğruladıklarını görmekteyiz. 1925 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan dostluk antlaşmasında “*Bulgaristan’daki Müslümanlar*” ifadesi geçmektedir⁷¹. Özellikle Balkanlar’dan gelen göçmenler arasında Pomak, Boşnak, Arnavut gibi Türk soylu olmayan Müslüman toplulukları mevcuttu. Genel olarak Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki eski sınırları dâhilinde kalan bahsettiğimiz bu Müslüman unsurlar Türk kültürüne bağlı kişiler olarak kabul görmüşlerdir⁷². Bu kabulün görülmesinde bahsi geçen Balkanlar’da yaşayan gayri Türk Müslüman unsurların İslamiyet’i Türkler’den öğrenmesi sebebiyle anavatan olarak Türkiye’yi görmelerinin etkisi vardır. Anadolu’daki genel İslamiyet anlayışına sahip olmaları bu unsurların Türkiye’ye alışmaları ve Anadolu halkıyla kaynaşmaları konusunda önemli bir rol oynamıştı. 1934 yılında Dâhiliye Vekâleti, muhacirlerle ilgili bir talimatname yayımlamıştır. Söz konusu talimatnamenin ikinci maddesine göre;

“Türk ırkından olup Müslüman olanlar ayırım yapılmaksızın muhacir olarak kabul edilecektir.

*Tatarlar, Karapapaklar, Pomaklar, Boşnaklar, Gürcüler ve meskûn çingeneler de Müslüman oldukları takdirde kabul bulunacaktır.”*⁷³

⁷⁰ Kemal Karpat, **a.g.e**, s.71.

⁷¹ İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları I (1920-1945)**, Ankara, TTK, 2000, s.264.

⁷² Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s.23.

⁷³ “Kimler Muhacir Olarak Kabul Edilecekler”, **Akşam**, 10.07.1934, nr.5657, sayfa 1. Her ne kadar yukarda bahsedilen unsurlara muhacirlik verilmesi talimatı verilse de şüpheli görülenler için tahkikat yapılması lüzumlu görülmüştür. Talimatnamenin tam metni için bakınız; “Muhacir ve Mültecilerin Kabulleri, Kayıtları ve Nakilleri Hakkında Talimatname”, **İdare**, Eylül 1934, sayı 78, s. 1419-1434.

Göç eden ve göç kabul eden toplumları birbirinden ayıran dinsel, kültürel ve sosyal farklılıkların bulunmadığı yerde uyum süreci daha hızlı gerçekleşmektedir⁷⁴. Dil ve din birliği yerli halk ile göçmenler arasındaki uyumu sağlayacak en önemli unsurlar olarak görüldüğü için göçmen politikaları oluşturulurken dil, din bakımından ülkede bir ayrıma sebep olmayacak unsurların seçilmesine dikkat edilmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Osmanlı Devletinin son dönem göç politikaları ile Cumhuriyet dönemi göç politikaları arasında da benzerlik mevcuttur. 19. yüzyılın sonlarına kadar gayri Müslim göçmen almayı kabul eden Osmanlı Devleti, özellikle yaşanan toprak kayıpları ve kayıpların akabinde gerçekleşen göçlerden dolayı bu politikasından vazgeçerek sadece Müslüman göçmen alımını kabul etmiştir⁷⁵.

Cumhuriyet döneminde de gayrimüslimlerin Türkiye'ye göçlerine ise Türk soylu olanlar da dâhil olmak üzere izin verilmemiştir. Örneği Lozan'da Anadolu'da yaşayan Türk-Ortodokslar mübadele kapsamına alınırken, yine Romanya'da yaşayan Ortodoks Gagavuz Türklerinin Türkiye'ye göç etmelerine müsaade edilmemiştir⁷⁶. Bu örneklerde görüldüğü üzere din ve dil göçmen seçimi konusunda en ön planda yer almış ölçütlerdendir. Bir yandan Türk kültürüne yakın Müslüman unsurların gelmelerine müsaade edilirken, aynı zamanda Anadolu içerisinde Müslüman olan ama Türkçe bilmeyen unsurların ülkenin diğer bölgelerinde iskân edilmeye çalışılmıştır⁷⁷.

Cumhuriyetin ilân edilmesinden önce ve sonra gerçekleşen büyük nüfus hareketleri milli devletin oluşmasına, güçlenmesinde rol oynamıştır⁷⁸.

1.2.3 Ekonomik Kalkınma

Nüfusun ve göçün ekonomi üzerindeki etkisi daha Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren tartışılmaya başlanmış bir konudur⁷⁹. 1913 yılında

⁷⁴ Kemal Karpat, **a.g.e**, s.81.

⁷⁵ Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, s. 157.

⁷⁶ Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s.24.

⁷⁷ 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu 11. Madde B Fıkrası: "... *Türk kültürüne bağlı olupta Türkçeden başka dil konuşanlar hakkında harsi, askeri siyasi, içtimai ve inzibati sebeplerle, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla, Dâhiliye Vekili lüzumlu görülen tedbirleri almağa mecburdur. Toptan olmamak şartı ile başka yerlere nakil ve vatandaşlıktan iskat etmek de bu tedbirler içindedir.*" Bu madde için bkz; **Resmî Gazete**, 21.06.1934, nr. 2773, s. 4004.

⁷⁸ Gülten Kazgan, **a.g.m**, s.326.

⁷⁹ Osmanlı Devleti'ndeki ilk iktisatçılardan biri olarak kabul edilen Sakızlı Ohannes Paşa, 1879'da yayımladığı kitabın bir bölümünü nüfusa ayırmıştır. 19. yüzyıl sonlarında yayımlanan coğrafya kitaplarında Anadolu'nun sahip olduğu az nüfusun yarattığı sorunlar ele alınmıştır. Mehmet Cavid Bey'in "*İlm-i İktisat*" adlı eserindeki konulardan biri de nüfus meselesi olmuştur. Bu bilgiler için

Sadrızamlık görevine getirilen Mahmut Şevket Paşa, günlüğüne “Bir kısım muhacirleri Üsküdar’la İzmit arasına yerleştirmek ve bu mıntıkayı meyva bahçesi haline getirmek istiyordum. Böylelikle bütün Avrupa’ya meyva ihraç etmemiz pekâlâ mümkündü” yazarak göç ve ekonomi arasında bağ kurmuştur⁸⁰. Aynı şekilde göç hareketlerinin dünya ekonomik gelişimine etkisi azımsanmayacak derecededir. Avrupa dışındaki ülkelerin ekonomik olarak gelişmeleri (özellikle Kuzey ve Güney Amerika ülkeleri) nitelikli Avrupa göçmenlerinin gelmesiyle artmıştır⁸¹.

Erken Cumhuriyet dönemindeki nüfus, göç ve iskân politikalarının amaçlarından biri de uzun süren savaşların sonucu olarak bozulan ekonomik hayatı canlandırmaktı. Sürekli savaşlar, toprağı işleyecek nüfusun bir kısmını bu işlevini yerine getiremez durumda bırakmıştı. Anadolu’nun geniş arazilerine nazaran nüfus oldukça düşüktü. Türkiye, kilometrekareye düşen insan sayısı bakımından komşularından oldukça gerideydi. Bu durum sadece yurt savunmasını değil ekonomik kalkınmayı da etkilemekteydi.

Bütün bu sebeplerden ötürü, Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin ekonomik ve sosyal alanlardaki kalkınmasını sağlayacak insan unsuruna sahip olmak için kısa zamanda nüfus artışını sağlayacak bir nüfus politikası izlenmiştir⁸². Nüfusu kısa sürede arttırmanın yolu göç kabul etmekten geçmekle beraber yurda giren göçmenlerin bir an önce ekonomiye katkı verir duruma gelmeleri gerekmektedir. Nitekim 1924 yılında Başvekillik görevine getirilen Fethi Bey (Okyar), hükümet programında, amaçlarından birinin bir an önce muhacirleri üretici durumuna geçirmek olduğunu belirtmiştir⁸³.

Ulus gazetesinde yer alan bir yazıda göçmen – ekonomik kalkınma ilişkisine dair şu tespitlerde bulunulmuştur;

“... Öyle ki her gelen muhacir, milli gelirimizde ve milli ekonomi bünyemizde menfi ve müstehlik bir unsur değil, milli gelirimize kendi payını ilave eden ve milli istihsal bünyemizde derhal faal bir rol alarak ekonomik yapımızı sağlamlaştırmaya hizmet eden müsbet ve müstahsil bir unsur olacaktır. Bu suretle nüfus kaydının gelir

bakınız; Tevfik Çavdar, “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim 1983, s.1552. Kemal Karpat, **a.g.e**, s.153.

⁸⁰ Sadrızam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın Günlüğü, İstanbul, Arba, 1988, s.135.

⁸¹ Vergottini, **a.g.e**, s.52-54.

⁸² Canan Emek İnan, **a.g.m**, s.16. Brubaker, **a.g.m**, s.221.

⁸³ Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, Ak yay, İstanbul, 1968, s.71.

*hanesine olduğu gibi ekonomik hesabımızın da keza gelir hanesine bir adedi tam ilave edilmiş olacaktır...*⁸⁴

Devlet, gelen göçmenlere toprak, dükkân, sermaye, hayvan, tarım alet gereçleri vererek onları bir an önce ekonomik hayata kazandırıp ekonomik kalkınmayı hızlandırmayı amaçlamıştır. Gelen göçmenler sadece tarım alanında değil zanaat veya hizmet alanında da ülke ekonomisine katkıda bulunmuştur. Diğer yandan ülkeye kabul edilen göçmenler arasında terzi, berber, marangoz, demirci, öğretmen, hemşire gibi mesleklere sahip insanlar da mevcuttu⁸⁵. Dolayısıyla göçmenlerin ülke ekonomisine ve iş hayatına katkısı tarım alanıyla sınırlı kalmamış ve zanaat, hizmet sektörlerinde de ülkeye önemli bir katkı sağlamış oluyordı.

1.2.4 Balkanlardaki Türk-Müslüman Nüfusa Duyulan Vefa Duygusu

Cumhuriyetin ilk döneminde uygulanan göç politikasını etkileyen faktörlerden bir tanesi de Anadolu dışında yaşayan Türk ve Müslümanlara gösterilen ilgi ve vefa duygusudur. Henüz Cumhuriyet ilân edilmeden evvel Gazi Mustafa Kemal Paşa, BMM I. Dönem III. Yasama Yılı açılış konuşmasında *“Bu yurtları düşman elinde kalan millettaşlarımıza muavenet ve ilmî bir tarzda iskâna ehemmiyet-i mahsusa verilmektedir. Bu babda lâzım gelen tetkikat yapılmakta ve bu gayeleri temin edecek programlar tertip olunmaktadır”* demiştir⁸⁶.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yönetici kadronun büyük kısmının kökenleri Rumeli’ye dayanmaktaydı. Türkiye, bölgede var olan Türk ve Müslüman topluluğa karşı kendini sorumlu hissederek Balkanlardaki Müslümanların Türkiye’ye göçlerini teşvik ettiği gibi oradaki azınlık durumunda bulunanların haklarını anlaşmalar ile güvence altına almaya çalışmıştır⁸⁷.

⁸⁴ “Muhacir”, **Ulus**, 19.01.1938, nr. 5918, s. 1.

⁸⁵ Nasrullah Uzman, **a.g.e s.21**.

⁸⁶ **TBMM ZC**, Devre I, c.18. İçtima Senesi: 3, İçtima:1 **01.03.1922**, s.3.

⁸⁷ Kader Özlem, “Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye’ye Yönelik Göç Hareketleri”, **Uluslararası Göç Hareketleri Bağlamında Türkiye**, ed. Barış Özdal, Bursa, Dora, 2018, s.93.

Uzun yıllar yabancı hükümetlerin baskısı altında kalmış olan Türk ve Müslüman halk, bir an evvel Türkiye'ye göç etmek arzusunda idi⁸⁸. Dönemin hükümeti de bu talepler doğrultusunda Anadolu dışındaki Müslüman-Türklerin göçleri konusuna ehemmiyet vermiştir. Nitekim dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, konuyla ilgili olarak 18 Kasım 1935 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada şu sözleri söylemiştir;

*“Umumi nüfus siyasetimiz esaslarından biri dışardaki Türklerin buraya gelmeleridir. Mesele dışardaki Türklerin gelmesi yalnız nüfus işi ile alakadar değildir. Bu bir his is, merhamet, insaniyet, adalet is, olarak ta tecelli ediyor... Bunlara kapılarımızı arkasına kadar açmak bizim için borçtur... Az zamanda hepsi gelecek, şen yurdun şen havası içinde bizimle beraber yaşayacaklar ve elbette mesut olacaklardır”*⁸⁹

Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye gelen göçmenlerin geldikleri yerlere bakıldığında Şükrü Kaya'nın sözlerinde yer alan “dışardaki Türkler” kelimelerinde kastedilenin büyük oranda Balkanlarda yaşayan Türkler olduğunu anlamaktayız. Şükrü Kaya'nın bu sözleri dönemin göç politikasının sadece siyasi, askeri ve ekonomik boyutlarının olmadığını bu politikanın bir de hissi yönünün olduğunu göstergesidir.

Erken Cumhuriyet döneminde Balkanlar, Avrupa'ya açılan bir kapı olarak görülmekteydi. Nitekim dönemin ABD Büyükelçisi Joseph Grew'a göre Ankara için “Balkanlar'da bir köylünün ölmesi Afganistan Kralının ölmesinden daha önemliydi.”⁹⁰ 1930'lu yılların başında bir Fransız gazetesinde Türkiye'nin Türkiye dışındaki Türkler ile ilgili politikasını şu sözlerle değerlendirmiştir;

*“...Anadolu'daki kardeşlerine komşu ülkelerde (Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk) yaşayan Türklerin, Türkiye Türkleri ile aralarındaki doğrudan bağlar sebebiyle, Türkiye için tamamen farklı bir önemi var.”*⁹¹

⁸⁸ Muhammed Sarı, **a.g.e**, s.287.

⁸⁹ **TBMM ZC**, Devre V, c. 6, İçtima I, İnkat VI, 18.11.1935, s.77-78.

⁹⁰ Joseph Grew'in anılarında geçen sözün orijinali şöyledir; “The death of a peasant in the Balkans is of ore importance to Turkey than the death of king in Afghanistan.” Joseph C. Grew, **Turbulent Era, Diplomatic Record of Forty Years (1904-1945)**, edited by Walter Johnson, Houghton Mifflin, Boston, 1952, s.753.

⁹¹ Fransız gazetesinde yayınlanan bu haberi Bulgar Zorya gazetesinden aktaran, Suzan Ertürk, **a.g.e**, s.208.

Bu sözler Türkiye'nin o dönemde Balkanlar'a ne denli büyük bir ilgiyle yaklaştığının ve bunun bir sır olmadığının göstergesidir.

2. Erken Cumhuriyet Dönemi İskân Politikaları ve İskân Kanunları

2.1 İskân Kavramı ve İskân Çeşitleri

Şemsettin Sami, Kamus-i Türki adlı eserinde iskân sözcüğünün anlamını “*yerleştirme, mesken ve vatan kazandırma*” olarak açıklamıştır⁹². İskân, göç hareketlerinin sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Dolayısıyla göç hareketlerinin bir uzantısı olarak değerlendirmek mümkündür. Göç hareketi veya muhaceret, göç edilen ülke sınırları içerisine girince son bulur, daha sonra iskân hareketi başlar.

Ülkeye gelen göçmenler ise “*iskânlı*” veya “*serbest iskânlı*” olarak ikiye ayrılmıştır. Ülke topraklarına geldiklerinde iskân talebinde bulunan göçmenler “*iskânlı göçmen*” statüsünde yer alırken, iskân haklarını kullanmak istemeyen göçmenler ise “*serbest iskânlı*” statüsünde yer almaktadır.

2.2 Osmanlı Devleti'nde İskân ve İskân Örgütlenmeleri

Nüfusun belli bir coğrafya üzerindeki yerleşimi ve yerleşim düzeninin sağlanması devlet ve toplum yaşamı açısından oldukça önemlidir⁹³. Bu sebeple iskân konusu Osmanlı Devletinden Cumhuriyete önemini korumaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminde fethedilen bölgelere Anadolu'dan iskân hareketleri söz konusuysa gerileme ve dağılma dönemlerinde ise kaybedilen topraklardan Anadolu'ya doğru göç ve iskân hareketlerinin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Yükseliş döneminde kazanılan yeni topraklara halkı iskân etmek devletin bir tercihiyken gerileme döneminde kaybedilen topraklardan ya da başka memleketlerden gelen halkı Osmanlı topraklarında iskân etmek mecburiyetten kaynaklanan ve hem devlet hem iskân edilen halk için fazlasıyla sıkıntılı bir süreçti. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan toprak kayıpları sebebiyle yapılan göçler, 19. ve 20. yüzyıllarda da artarak devam etmiştir. Osmanlı

⁹² Şemsettin Sami, **a.g.e**, s.111.

⁹³ Canan Emek İnan, **a.g.m**, s.14.

Devleti’nde ilk iskân kurumlarının ve göç politikalarının toprak kayıplarının sürekli hâle geldiği 18. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıktığını görmekteyiz.

Osmanlı Devleti’nin gerileme dönemindeki ilk büyük göç hareketi, 1774 Osmanlı- Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Kırım’dan 500.000 Tatar’ın gelmesiyle gerçekleşmiştir⁹⁴. 19. ve 20. yüzyıllarda kaybedilen her savaş sonrası Osmanlı topraklarına doğru yeni göç dalgaları meydana gelmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısına dek gayrimüslimlerin muhacir olarak ülkeye girişine kısıtlama getirmeyen Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bunu kısmen sınırlandırmıştır⁹⁵.

Osmanlı Devleti, yukarıda bahsettiğimiz ilk göç hareketlerinde muhacirler için özel bir teşkilât kurmayıp, merkezden gönderilen emirnameler yoluyla iskân işlerini çözmeye çalışmıştır⁹⁶. Göç dalgalarının artmaya başladığı 19. yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli muhacir komisyonları kurularak gelen göçmenlerin Trakya ve Anadolu’ya daha sistemli bir şekilde yerleştirilmesine çalışılmıştır⁹⁷. Bu komisyonlar genelde kısa süreli olup daha çok savaş sonrası oluşan göçlerle ilgilenmek üzere teşkil edilmişlerdir. Muhacir sayısının ve muhacirlerin iskân işlerinin azalmasıyla işlevleri de son bulmuştur.

İlk olarak 1849 yılında Macar mültecilerin iskânı için öze komisyon kurulmuş ve komisyon göçler bitince kaldırılmıştır⁹⁸. 1860 yılında ise daha geniş çaplı olarak kurulan Muhacir komisyonu muhacirlerin çoğunun iskânını ve dolayısıyla görevini tamamladığı gerekçesiyle 27 Kasım 1865 tarihinde lağvedilmiştir⁹⁹. Muhacir Komisyonu, her ne kadar uzun ömürlü olamamışsa da kendisinden sonra kurulacak olan muhacir ve iskân komisyonlarına esas ve örnek teşkil etmiştir¹⁰⁰. Osmanlı Devleti tarihinde en büyük kitlesel göç hareketlerinden biri 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı

⁹⁴ İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.150.

⁹⁵ Kemal Karpat, **a.g.e**, s.90.

⁹⁶ Mehmet Yılmaz, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Muhaciri İskân Politikası”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, c.4, Ankara, Yeni Türkiye yay, 1999, s.587.

⁹⁷ İlhan Tekeli, **a.g.e**, s.46.

⁹⁸ Mehmet Yılmaz, **a.g.m**, s.588

⁹⁹ Ufuk Erdem, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)**, TTK, Ankara, 2018, s.77- 98.

¹⁰⁰ İlgin Barut, “Osmanlı Döneminde Gerçekleşen Göçlerin Kurumsallaşma ve Göç Politikaları Üzerindeki Etkileri”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, sayı 40, Ekim 2018, s.169.

sonrası yaşanmıştır. Özellikle Balkanlar’da kaybedilen topraklarını terk etme durumunda kalan muhacirler başkent İstanbul’a gelmekteydi. Bu durum üzerine dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid’in başkanlığında Umum Muhacirin Komisyonu kurulmuş,¹⁰¹ Mart 1878 tarihinde ise “*Muhacir İskânına Dair Nizamname Layihası*” adlı bir layiha yayımlanmıştır¹⁰². Geniş çaplı toprak kaybına uğranılan Balkan Savaşları sonucunda ise Rumeli’den gelen göçmenlerin iskânı ile ilgili 13 Mayıs 1913 tarihinde 4 bölüm 45 maddeden oluşan “*İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi*” çıkarılmıştır¹⁰³. Bahsettiğimiz nizamnamede muhacirlerin geldikleri yerin iklimine uygun yerlere veya akrabalarının yanına yerleştirilmesi öngörülmekteydi¹⁰⁴. Bu nizamname doğrultusunda da Dâhiliye Nezaretine bağlı “*Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi*” kurulmaktaydı¹⁰⁵. Bu kurum saltanatın kaldırılmasından sonra İstanbul’daki diğer kurumlar gibi Ankara’ya bağlanmıştır¹⁰⁶.

3. Cumhuriyet Dönemi’nde Göçmen İskânlarıyla İlgili Düzenlemeler

Millî Mücadele döneminde Ankara Hükümeti, İstanbul’daki birçok kurumla aynı adı taşıyan kurumlar teşkil etmiştir. Bunlardan biri de “*Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi*” isimli kurumdur¹⁰⁷. Uzun süreli olmayan bu kurum 1 Mayıs 1921 tarihinde “Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti” bünyesinde bulunan “İskân Müdüriyeti”ne bağlanmıştır¹⁰⁸.

Millî Mücadele sona erdikten sonra çözülmesi gereken işler listesinde iskân işleri de kendine mühim bir yer bulmuştur¹⁰⁹. Göçmenlerin yeni geldikleri ortama uyum sağlamaları, kaynaşmaları ve yeni bir toplum meydana gelmesinde rol oynamaları

¹⁰¹ Ufuk Erdem **a.g.e**, s.113. Mehmet Yılmaz, **a.g.m**, s.590.

¹⁰² Ufuk Erdem, **a.g.e**, s.44.

¹⁰³ **A.g.e**, s.59.

¹⁰⁴ Zehra Arslan, **Türkiye’de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türkleri ile Romanya Yahudileri**, İstanbul, Libra, 2020, s.25.

¹⁰⁵ Ufuk Erdem, **a.g.e**, s.166. Konuyla ilgili bir çalışma için bkz; Volkan Marttin, **Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi**, ATAM, Ankara, 2019

¹⁰⁶ Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi, 4 Kasım 1922’de Sıhhiye Vekâleti’ne bağlanmıştır. Bilgi için bakınız; Ufuk Erdem, **A.g.e**, s.214.

¹⁰⁷ Ufuk Erdem, **a.g.e**, s.215.

¹⁰⁸ Ufuk Erdem, **a.g.e**, s.223-224.

¹⁰⁹ Galip Pekel, “Muhaceret ve İskân II”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, sayı 94, Ocak 1939, s. 34.

geniş çapta iskân politikasına bağlıdır¹¹⁰. Bundan dolayı Cumhuriyet Hükümeti, iskân konusuna bir hayli önem vermiştir.

Yeni yönetimin iskân konusunda karşısına çıkan ilk büyük sorun mübadele meselesiydi. I. Lozan Görüşmeleri sırasında 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan “*Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme Protokolü*” gereği Türk topraklarında yerleşmiş Rumlar ile Yunan topraklarında yerleşmiş olan Müslümanlar arasında zorunlu bir mübadele yapılacaktı¹¹¹. Cumhuriyetin karşılaştığı ilk göç akımını bu kapsamda Yunanistan’dan gelen Müslüman mübadiller oluşturmaktaydı. Bu mübadillerin iskânı ve yurdun uzun süren savaşlar sonucu harap olan bölgelerinin imarıyla ilgilenmesi için 13 Ekim 1923’t e “Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti” adında yeni bir vekâlet oluşturulmuştur¹¹². Vekâletin hikâyesi ise yukarda bahsettiğimiz Osmanlı dönemi muhacir komisyonlarına benzemektedir. Söz konusu vekâlet, 11 Aralık 1924 günü BMM tarafından lağvedilmiş olup, vekâletin vazifelerinin ise Dâhiliye Vekâletine bağlı bir müdürlük tarafından yürütülmesi kararı alınmıştır¹¹³.

Dâhiliye Vekâleti, iskân işleriyle ilgili ilk olarak 14 Kânunusani 1341 (14 Ocak 1925) tarihinde bir genelge yayımlamıştır. Bu genelge ile mübadiller iki kısma, muhacirler ise üç kısma ayrılmaktaydı. Mübadiller, Lozan Antlaşmasının imzalanmasından önce gelenler ve imzalanmasından sonra gelenler olarak ikiye ayrılmıştır. Genelgeye göre Lozan Antlaşması’ndan önce gelenler rastgele iskân-ı adiy e¹¹⁴ tabi olup, iskânlarında belli bir kural benimsenmemiştir. Lozan’dan sonra

¹¹⁰ Kemal Karpat, **a.g.e**, s.101.

¹¹¹ Protokolün ikinci maddesi gereği İstanbul’da oturan Rumlar ile Batı Trakya’da oturan Müslümanlar mübadele kapsamı dışında bırakılmıştır. Protokolün maddeleri için bakınız; İsmail Soysal, **a.g.e**, s.185.

¹¹² “Büyük Millet Meclisi Dünkü İçtimasında Bir Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Tesisine Karar Verdi”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 14 Teşrinievvel 1923, nr. 940, s. 2. **İskân Tarihçesi**, İstanbul, Hamit Matbaası, 1932, s.13-15. Bu vekâlet, mübadelede gelen mübadillerin iskânının yanı sıra 1912 (rumi 1328) senesinden bu yana iskân muamelesi görmemiş olan muhacir ve mültecilerle, aşiretlerin ve daha sonra hükümetçe kabul edilecek muhacirlerin iskânı ile de ilgilenme vazifesine sahiptir. **İskân Tarihçesi**, s.13-14.

¹¹³ **İskân Tarihçesi**, s. 54. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin lağvıyla Dâhiliye Vekâletine Devri hakkındaki kanun BMM tarafından oyçokluğu ile geçmiştir. 151 kişinin oy kullandığı oylamada kabul oyu 89, ret oyu 45, 17 mebus ise çekimser kalmıştır. **TBMM ZC**, Devre:2 c.11, İçtima Senesi:2 İçtima:20, sayfa 122. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin görevlerinin bir genel müdürlük hâlinde Dâhiliye Vekâletine devri hakkında karar için bkz; **Resmî Ceride**, 07.01.1925, nr.81, s.6.

¹¹⁴ Adi İskân: “Memleketinde malı olup olmadığına bakmayarak kendisine barınacak bir hane, nevi işgaline göre geçinecek dükkân veya arsa veya tevzi talimatnamesinin tayin ettiği nispet ve miktarda araz, bağ, bahçe ve zeytinlik ve saire vermek ve yalnız mübadillerden muhtaç-ı muavenet olan sanatkârlara ve ayak satıcılarına sermaye, çiftçilere çift hayvanatı, tohumluk ve âlât-ı ziraiye ita

gelen mübadillerin iskânı ise öncelikli olarak Rum veya Ermeni terk edilmiş hanelerine yapılacaktı. Genelge, mübadele harici muhacirleri ise üçe ayırmıştır;

- Balkan Savaşı'ndan I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte hicret edip iskân edilmemiş olanlar veya iskân edildikleri bölgelerden Yunan istilasına vb. sebeplerle ayrılmış olanlar. Bu gruba giren muhacirler, tercihen eski yerlerinde, eski yerlerinde mümkün değil ise yakın civarlarda iskân olunmaktadır.
- I. Dünya Savaşı'nın ilânından 4 Teşrinisani 1339 (4 Kasım 1923) tarihine kadar olan süreçte gelenlerdir. Bu gelenler muhtaç olmak şartı ile adi iskâna tabidirler.
- 4 Teşrinisani 1339 tarihinden sonra gelenlere ise sadece iskân mıntıkası gösterilmiş olup, adi iskâna tabi tutulmamışlardır¹¹⁵.

Cumhuriyetin ilk yıllarında iskân konusunda en önemli sorunlardan biri ise mübadil ve muhacirlerin iskân yerlerini terk etmesiydi. Bu nu önlemek için 25 Kasım 1925 tarihinde “*Mahalli İskânlarını Bilâ Mezuniyet Tebdil Eyleyen Muhacir ve Mültecilerle Aşair Hakkında Kanun*” isimli bir kanun çıkarılmıştır. Kanunun birinci maddesine göre Türkiye'ye gelmiş ve gelecek olan muhacir, aşair ve mülteciler hükümetçe gösterilmiş veya gösterilecek olan iskân bölgelerinde beş sene müddetçe oturmaya mecburdurlar¹¹⁶.

Erken Cumhuriyet döneminde iskânla ilgili işler daha sonraki yıllarda çeşitli kurumlar tarafından yürütülmüştür. 19 Mayıs 1930 tarihinde kabul edilen ve 24 Mayıs 1930 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 1624 nolu “*Dahiliye Vekâleti Merkez Teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun*”un 8. maddesi ile göçmenlerin iskân yerlerinin belirlenmesi, sevkleri ve üretici duruma gelmeleri “*Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü*” ne bağlı “*Birinci Şube*” ye bağlanmıştır¹¹⁷.

18 Kasım 1935 tarihinde ise iskân yapılan değişikliklerle iskân işleri Dâhiliye Vekâletinden alınıp Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliğine verilmiştir¹¹⁸.

Göç ve iskân işleri Cumhuriyet döneminde çeşitli kurumların sorumluluğunda olsa da göçmenlerin Türkiye'ye iskânının öncesinden, ülkeye

eylemektir.” Bilgi için bakınız; Naci Kökdemir, **Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Klavuzu**, Ankara, 1952 s.193-194. Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s.30

¹¹⁵ Söz konusu genelge için bakınız; **İskân Tarihçesi**, s.53-55.

¹¹⁶ **Düstur**, III. Tertip, c.7, Ankara, Devlet Matbaası, 1944, s.112.

¹¹⁷ Resmî Gazete, **24.05.1930**, nr.1501, s.8940.

¹¹⁸ Resmî Gazete, **21.11.1935**, nr.3162, s. 5791-5793.

gelmeleri, iskân edilmeleri safhalarıyla ilgili neredeyse her vekâletin sorumlulukları mevcuttu¹¹⁹. Örneğin göçmenlerin terk ettikleri ülkelerdeki durumları ve göç işlerinin Türkiye'nin dış siyasetini nasıl etkileyeceği konusunda Hariciye Vekâleti, göç ve iskân işlerinin bütçesi hususunda İktisat Vekâleti, göçmenlerin ülkeye girişlerinden Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti, göçmenlerin üretim yapar hâle gelmesinden ise Ziraat Vekâleti sorumluydu¹²⁰.

3.1 Erken Cumhuriyet Dönemi İskân Kanunları

3.1.1 1926 Tarihli 885 Numaralı İskân Kanunu

Muhacir kabul etme ve onları planlı şekilde iskân etmeyi siyasi, ekonomik ve savunma hedefleri doğrultusunda süreklilik arz etmesi gereken bir politika olarak gören Cumhuriyet Hükümeti, bu politikayı söz konusu hedefler doğrultusunda kesin ve sağlam temellere oturtmak istemiş ve bunun için de meseleyi kanunla bir düzene koyma yoluna gitmiştir. Böylece muhacirlerin iskânı konusu geçici düzenlemeler yoluyla değil kalıcı kanuni esaslara dayandırılacaktı.

Bu doğrultuda Cumhuriyet döneminin ilk iskân kanunu olan 31 Mayıs 1926 tarihinde 885 sayılı İskân Kanunu olarak kabul edildi¹²¹. Bu kanunun gerekçesi hükümet tarafından, muhacir iskânı ile ilgili uygulanan nizamnamenin eksikliği ve Cumhuriyet düşüncesine ve gayesine uygun bir kanun hazırlamanın gerekliliği olarak açıklanmıştır¹²². 1 Temmuz 1926 tarihinde Resmî Ceride'de yayımlanıp yürürlüğe kanun, 13 madde ve bir de geçici maddeden oluşmaktaydı. Bu kanunun önemli maddelerinin içerikleri ise kısaca şöyledir¹²³;

Kanunun birinci maddesine göre; Türkiye Cumhuriyeti içerisine yerleşmek maksadıyla bireysel veya topluca gelmek isteyenlerin kabul, sevk ve iskân

¹¹⁹ Nasrullah Uzman, **a.g.e.**, s.63.

¹²⁰ Uzman, **a.g.e.**, s.63-64. Vekâletlerin ortak çalışmasına dair bir örnek 3123 numaralı “*İskân Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Olan 2848 Sayılı Kanununa Müzeyyel Kanun*” isimli kanundur. Kanunun 4. Maddesine göre kanun hükümlerinin uygulanmasından Maliye, Nafia, Sıhhat ve İçtimai Muavenet, Gümrük ve İnhisarlar Vekilleri sorumlu tutulmuştur. Resmî Gazete, **18.02.1937**, nr.3537, s. 7698.

¹²¹ **TBMM ZC**, Devre II, C.25, İçtima Senesi 3, s.649-652. Kanun 72 kabul, 7 ret oyuyla kabul edilmiştir. **TBMM ZC**, s.677-679.

¹²² Hükümetin kanun önergesi ve kanunun amacı ile ilgili görüşleri için bakınız; **TBMM ZC**, Devre II, C.25, İçtima Senesi 3, sayfa 649’a ekli matbua zaptı, sıra no:214, s. 25-32.

¹²³ Kanunun maddelerinin tam hâli için bakınız; **Düstur**, III. Tertip, c.7, Ankara, Devlet Matbaası, 1944, s. 1441-1443. Resmi Ceride, **01.07.1926**, sayı 409, s.1

mahallerinin tayini ve sevki Dâhiliye Vekâletine aittir. Kanunun ikinci maddesi ise kimlerin muhacir kabul edilmeyeceğine izah getirmiştir. Türk kültürüne dâhil olmayanlarla, frengililer, cüzzamlılar ve aileleri, siyasi ve askeri suçlular müstesna olmak üzere cinayetle mahkûm olanlar, anarşistler, casuslar, çingeneler ve memleket haricine çıkarılmış olanlar muhacir olarak kabul edilmeyecektir. Üçüncü maddede seyyar aşiretler ve göçebelerin iskânı hakkında bilgi verilirken dördüncü maddeye göre bir özel anlaşmaya binaen Türkiye'ye mecburi olarak gelenler anlaşma hükümlerine ve hükümetçe alınan kararlara uygun kabul ve iskân edilirler. Kanunun beşinci maddesine göre çingenelerden Türk vatandaşı olanlar uygun bölgelerde ikamet ettirilecekken ecnebi uyruklu çingeneler sınır dışılarına çıkarılacaktır. Yedinci maddeye göre ise muhacirlerden yardıma ihtiyacı olanların nakliye masrafları ve yerleşecekleri süreye kadar iki ay boyunca işleri ücretsiz, eğer gelen muhacirler çiftçi ise ilk sene mahsulünü idrak edinceye kadar, diğer sınıflardan iseler bu süre içerisinde iskânları olmaz ise Borçlanma Kanunu'na göre en fazla altı ay müddetle yardımda bulunulacaktır. Dokuzuncu maddeye göre ise iskân edileceklerin iskânları için gerekli olan emlak ve arazile hükümete ait emlak ve arazi, emval-i metruke ve gerek duyulduğunda şahıslara ait çiftliklerin satın alınmasıyla oluşacaktı. Onuncu maddeye göre muhacirlerin, mültecilerin ve aşiretlerin beraberlerinde getirecekleri çeşitli eşyalardan (ziraat ve sanayi aletleri, ticari eşyaları vb) 5000 liralık gümrük vergisinden bir defaya mahsus olmak üzere muaf olmuşlardır. On birinci maddeye göre ise muhacir ve mülteci sıfatıyla kabul edilen erkekler, tescil tarihlerinden iki sene müddetle askerlik görevinden muaftırlar. Madde ön üçe göre de bu kanunun icrasından İcra Vekilleri Heyeti sorumludur. Kanunun son maddesi ise geçici maddedir. Geçici maddeye göre Balkan Harbinin ilân tarihinden sonra Türkiye'ye gelip hâlâ tescil edilmemiş olan muhacir ve mülteciler işbu kanunun neşri tarihinden itibaren altı ay, muhtaç olup da henüz iskân muamelesi görmemiş olanlar, yine kanunun neşri tarihinden bir sene içerisinde talepte bulunurlarsa iskân haklarından yararlanabileceklerdi. Ancak kanunun neşrinden sonra gelip üç ay zarfında tescil veya iskânlarını talep etmedikleri takdirde kanunun vermiş olduğu haklardan yararlanamayacaklardı.

885 sayılı İskân Kanunu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e iskân konusuyla ilgili çıkarılmış ilk kanundur. Daha önce bu sorun çeşitli zamanlarda çıkan nizamnameler,

tamimler, talimatnameler yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Bu kanun ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ulus-devlet veya homojen ulus konusunda önemli bir adım atıyordu. İkinci madde de yer alan “*Türk harsına dâhil olmayan kimseler*” vurgusuyla Türkiye Türklüğüne uyum sağlaması güç olan kişilerin kabulüne engel olunuyor ve ayrıca temel kıstas olarak “*Türk harsından olmak*” belirleniyordu. “*Türk soyu*” yerine “*Türk harsı*” kıstasının olması yeni Cumhuriyetin ulus-devlet anlayışının ırk temelli değil kültür temelli olduğunun bir göstergesidir. Bu kanun bazı eklemeler ve değişikliklerle 1934 yılına kadar yürürlükte kalmış olup, daha kapsamlı bir yasa olan 2510 sayılı İskân Kanunu ile ömrünü tamamlamıştır.

1 Ağustos 1926 tarihinde ise İskân Umum Müdürlüğü tarafından “*İskâna Ait Muhtıra*” başlığıyla bir muhtıra yayımlanmıştır. Bu muhtıra kimlerin 885 sayılı kanunda belirtilen Türk kültürüne dâhil olduğu konusuna açıklık getirmektedir. Muhtıranın birinci maddesine göre Pomaklar, Boşnaklar, Tatarlar Türk kültürüne dâhil edilirken, daha önce Türkiye’ye gelerek tescil edilmiş olan Arnavutların hariçte kalan ailelerinin muhacirlik konusundaki müracaatları da kabul edilecektir¹²⁴. Genel anlamda Osmanlı Devletinin eski topraklarında bilhassa Balkanlarda yaşayan Müslüman topluluklarının “*Türk harsına mensup*” olarak kabul edildiklerini söylemek mümkündür.

3.1.2 14 Haziran 1934 tarihli, 2510 Sayılı İskân Kanunu

1930’lu yıllardan itibaren Türkiye’ye hariçten – bilhassa Balkan ülkelerinden- göçmen akını yaşanmıştır. Gelen bu göçmenlerin yerleştirilmesi, üretici duruma getirilmesi vb. konularda 885 sayılı 1926 tarihli İskân Kanunu dar ve kapsamsız kalmaktaydı. Gelen göçmenlerin sağlıklı bir şekilde ülkeye getirtilip, düzenli bir şekilde iskânlarının sağlanması için bu konuları daha geniş kapsamlı ele alan bir kanuna ihtiyaç duyulmuştu. İskân konusunda yeni düzenlemelere duyulan ihtiyaç basında da kendine yer bulmaktaydı. Basında çıkan bir habere göre 1929 yılında Bulgaristan’dan Tekirdağ’a gelen göçmenler, yeterince arazi olmasına rağmen bir türlü yerleştirilememiş ve Anadolu’ya geçmiştir¹²⁵. 1930 yılında Cumhuriyet

¹²⁴ Naci Kökdemir, *Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Kılavuzu*, s. 192-208. *İskân Tarihçesi*, s.80-81.

¹²⁵ “Tekirdağında”, *Akşam*, 04.08.1929, nr. 3882, s. 2.

gazetesi başyazarı Yunus Nadi, bir yazısında “İsmet Paşanın sıraya koyup henüz tatbikata geçirememiş olduğu siyasetlerden biri iskân siyasetidir” diyerek iskân konusundaki eksikliklere dikkat çekmiştir¹²⁶.

Kanunun oluşturulma gerekçelerinden en önemlisi Türkiye dışında yaşayan ve bağlı oldukları hükümetlerin idaresi altında zor durumlarda hayatlarını sürdürmeye çalışan Türklerin belli bir program dâhilinde getirtilip, yurdun elverişli yerlerine yetiştirilmesi ve artık göç olayının belli bir düzen dâhilinde yürütülmesidir¹²⁷. Aslında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 1926 yılında çıkarılan 885 sayılı İskân Kanunu ile birlikte göç ve iskân işlerini bir programla birlikte yürütmek için önemli bir adım atmıştı. Ancak bu kanun oldukça dar kapsamlı olduğundan dolayı Türkiye’ye gelecek veya gelmesi beklenen göçmenlerin iskânı konusunda ihtiyaçlara cevap vermiyordu. Örneğin gelecek göçmenlerin iskân bölgeleri hakkında 885 sayılı kanunda bir madde yoktu. Kanunun yürürlükte olduğu dönemde Yunus Nadi’nin bahsettiğimiz yazıyı yazması da bunun bir göstergesidir. 1926 yılında çıkarılan kanunun dar kapsamlı olması sebebiyle hükümet, iskân konusunda ihtiyaçlara cevap verebilecek geniş bir iskân kanunu hazırlığına girişmiştir.

Yeni bir göçmen programı ile ilgili ilk haberler 1929 yılında çıkmış olmasına rağmen¹²⁸ resmi çalışmalar 1932 yılında başlamış, 1932 yılının mayıs ayında Dâhiliye Vekâleti tarafından hazırlanan kanun layihası TBMM’ye sunulmuştur¹²⁹. Her ne kadar kanun layihası 1932 tarihinde sunulsa da kanun, TBMM’de yapılan çeşitli görüşmeler sucunda 14 Haziran 1934 tarihinde onaylanmış ve 21 Haziran 1934 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun onaylandığı gün TBMM’de konuşan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, “*Muhterem efendiler, bu kanun memlekette büyük bir davanın hallini temin edecek bir kanundur*” demiştir¹³⁰.

Şükrü Kaya’nın bu sözü 1926 yılında çıkmış olan kanunun iskân konusunu çözemediğini göstermektedir.

¹²⁶ Yunus Nadi, “İskân Siyaseti”, **Cumhuriyet**, 14.11.1930, nr.2343, s. 1.

¹²⁷ “Yerleştirme Kanunu Niçin Yapıldı”, **BCA**, 272.0.0.12 / 63.190.2, s. 4.

¹²⁸ Akşam gazetesinin verdiği habere göre ilerleyen senelerde Türkiye’ye gelecek göçmenlerin iskânı için yeni bir programı yapılacaktır. “Günün Haberleri”, Akşam, 28.08.1929, nr.3906, s.2.

¹²⁹ “Yeni İskân Kanunu”, **Cumhuriyet**, 05.05.1932, nr.2878, sayfa 3. “Yeni Bir İskân Layihası Hazırlanıyor”, **Vakit**, 05.05.1932, nr. 5142, s. 2.

¹³⁰ **TBMM ZC Dönem 4, C.23**, 14.06.1934 s. 140.

Kanunun maddelerinden ayrıntılı olarak çalışmanın diğer bölümlerinden bahsedileceğinden dolayı bu kısımda sadece başlıklarından bahsetmekte fayda vardır. 9 fasıl 52 maddeden oluşan kanunun fasıl başlıkları şöyledir¹³¹:

- Fasıl I: Göçmen ve mültecilerin kabulü
- Fasıl II: Ülke içerisindeki nakiller, kültür ve idare tedbirler
- Fasıl III: İskân
- Fasıl IV: Mecburiyet, tasfiye ve istihkak mazbataları
- Fasıl V: Muafiyetler
- Fasıl VI: Mali hükümler
- Fasıl VII: İskân Komisyonu
- Fasıl VIII: İcrai Hükümler
- Fasıl IX: Müteferrik Hükümler

3.1.3 1935-1945 yılları arasında İskân Kanuna yapılan eklemeler ve değişiklikler

2510 sayılı İskân Kanununda zamanın şartlarına göre eklemeler veya değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden bazıları kısa eklemelerden ibaretken bazıları geniş içeriklidir.

İlk olarak 21 Ekim 1935 tarihinde 2837 numaralı “*İskân Hakkındaki 2510 Sayılı Kanun’a Ek Kanun*” kabul edilmiştir. Üç maddeden oluşan kanunun 1. maddesine göre 21 Haziran 1934 tarihinden önce yurda gelen göçmen ve mülteciler, hiçbir vergiye tabi tutulmaksızın, söz konusu kanun yürürlüğe girdiği tarihten iki sene içinde nüfusa kaydolurlar. Bu konuyla ilgilenen memurlar ise başvuruları bahsedilen süre içerisinde bitirmek zorundadır¹³².

2510 sayılı İskân Kanunu’na yapılan ilk eklemeden sonra ilk değişiklik ise hemen hemen aynı dönemlerde yapılmıştır. 18 Kasım 1935 tarihinde kabul edilen değişiklikle yukarıda da bahsettiğimiz üzere göçmen ve iskân işleriyle ilgilenen bakanlık değişmiş, söz konusu işler Dâhiliye Vekâleti yerine Sıhhat ve İctimai

¹³¹ Kanunun maddeleri için bakınız; **Düstur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1953, s.1156-1175. Resmî Gazete, **21.06.1934**, sayı 2733, s. 4003-4009.

¹³² Kanunun maddeleri için bkz; Resmî Gazete, **31.10.1935**, nr.3144, s. 5748.

Muavenet Vekâlet'ine devrolunmuştur¹³³. 2848 numaralı, 11 maddeden oluşan “İskân Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun” isimli kanunun üçüncü maddesiyle göçmenler, Dâhiliye Vekâleti'nin görüşü alınmak şartıyla Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin emirleriyle kabul olunurlar hükmü getirilmiştir. Yine üçüncü madde ile muhacir ve mültecilerle tek vekâletin ilgilenmesi durumu kaldırılmış olup, muhacir işleriyle Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, mülteci işleriyle ise Dâhiliye Vekâlet'inin ilgilenmesi kararlaştırılmıştır. Beşinci maddeye göre ise Türkiye vatandaşlığında bulunan çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebelerin -toplu olmamak kaydıyla- Türk kültürlü köylere dağıtılıp yerleştirilmesi kararını Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, yabancı uyruklu çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebelerin sınır dışı edilmesinden ise Dâhiliye Vekâleti sorumlu olacaktı. Görüldüğü üzere iskân ile ilgili işlerde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti görevli iken, Dâhiliye Vekâleti daha çok işin asayiş kısmından sorumlu tutulmaktadır. Söz konusu kanunun sekizinci maddesiyle 2510 sayılı kanunun on üçüncü maddesinde değişikliğe gidilmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere 2510 sayılı kanuna göre gelen göçmenler Dâhiliye Vekâlet'inin uygun gördüğü yerlere yerleşirken, bu görev de yeni değişiklikle -Dâhiliye Vekâlet'inin görüşünü almak şartıyla- Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'ine verilmiştir

2848 sayılı kanuna ek bir kanun ise 1937 yılında çıkarılmış olan 3123 numaralı “İskân Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Olan 2848 Sayılı Kanununa Müzeyyel Kanun” isimli kanundur. Bu kanunun birinci maddesine göre Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından göçmenler için yaptırılacak olan evlerde kullanılmak üzere dış ülkelerden 1936 yılının mali yıl başlangıcından 1945 yılı mali yıl başlangıcına kadar olan sürede getirilmiş ve getirilecek olan keresteler gümrük vergisi ve diğer vergilerden muaf tutuluyordu¹³⁴. İkinci maddeye göre ise Devlet Demiryolları tarafından taşınacak kerestelerden, en düşük tarifenin %50'si şeklinde nakil ücreti alınacaktı. Bu kanunla göçmenler için yapılacak evlerin inşasının hızlanması sağlanmak istenmiştir.

¹³³ Resmî Gazete, **21.11.1935**, nr.3162, s.5791-5793.

¹³⁴ Resmî Gazete, **18.02.1937**, nr.3537, s.7698.

25 Nisan 1938 tarihinde kabul edilen 3371 numaralı “*İskân Kanununa Ek Kanun*” ile de iskân edilecek veya edilmiş göçebelerden nüfusa yazılmaları hususunda hiçbir harç ve vergi alınmayacağı kabul edilmiştir¹³⁵.

Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında iskân kanunlarının uygulanmasını Türkiye’ye gelen Bulgaristan Türkleri üzerinden değerlendireceğiz.

¹³⁵ Resmî Gazete, **02.05.1938**, nr. 3896, s.9773.

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRKLERİ'NİN TÜRKİYE'YE GÖÇLERİ (1927-1934)

1. Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye – Bulgaristan İlişkileri

1.1 Millî Mücadele Döneminde İlişkiler

Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri arasında yer alan Osmanlı Devleti ile Bulgaristan, savaş sonrasında imzaladıkları ateşkes antlaşmalarından kaynaklanan sebeplerle ilişkilerini kesmek durumunda kalmışlardır. Bundan sonra iki devlet tarafsız devletler aracılığıyla ilişkilerini sürdürmüştür. Bulgaristan'ın Türkiye'deki temsilcilik görevi İsveç Elçiliğine, Türkiye'nin Bulgaristan'daki temsilcilik görevi ise İspanya Elçiliği'ne verilmiştir¹³⁶.

Millî Mücadele döneminde Bulgaristan'da iktidarda Aleksandır Stamboliyski başkanlığında Çiftçi Partisi hükümeti vardı. Çiftçi Partisi hükümeti, Türkiye'deki Millî Mücadele'yi yakından takip etmekteydi. Bulgaristan'ın Millî Mücadele'yi takip etmesinin ve Türkiye'yi desteklemesinin sebebi ise I. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri ile ağır şartlar içeren Neuilly Antlaşması'nı imzalayan Bulgaristan, Türk Millî Mücadelesinin kendisi için bir örnek olacağını düşünmesiydi¹³⁷. Mustafa Kemal Paşa, 30 Nisan 1920 tarihinde Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'ye mektup yazarak iki hükümet arasındaki diplomatik ilişkilerin başlaması için ilk adımı atmıştır¹³⁸. Söz konusu mektupta Mustafa Kemal

¹³⁶ Hüseyin Avni Bıçaklı, **Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)**, İmge Yay, İstanbul, 2016, s.121. Bilal Şimşir, **İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler**, Ankara, ATAM, 2017, s. 117.

¹³⁷ Hüseyin Avni Bıçaklı, **a.g.e**, s. 122. Esra Sarıkoyuncu Değerli, “**Mustafa Kemal'in Sofya Atışeliğinden Ölümüne Kadar Türk – Bulgar İlişkileri**” (1913-1938), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 118-119. Stamboliyski, 26 Ekim 1922 tarihinde Bulgaristan Parlamentosunda yaptığı konuşmada “... *Sevr Antlaşması'nın üzerinde yapılacak tadilat diğer anlaşmaların da tadilini gerektirecektir.*” Açıklamasını yaparak durumu açıkça ifade etmiştir. Pars Tuğlacı, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Cem yay, İstanbul, 1984, s.124.

¹³⁸ Mektubun tam metni için bakınız; **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk- Bulgar İlişkileri (1913-1938)**, Başbakanlık Devlet Arşivi Yayınları, Ankara, 2002, s. 195-197.

Paşa, ülkenin içerisinde bulunduğu durumdan ve BMM'nin açılma sebeplerinden bahsetmekteydi. Bu mektup ilişkilerin yeniden başlaması yolunda önemli bir rol oynadı ve mektuptan sonra iki ülke birbirlerine heyetler ve temsilciler yollamaya başladı. Ankara Hükümeti temsilci olarak Cevat Abbas Bey'i Şubat 1921'de Sofya'ya gönderirken, Bulgar Hükümeti ise 1921 yılının Mayıs ayında Angel Grozkov başkanlığında bir heyeti Ankara'ya göndermiştir¹³⁹.

Söz konusu dönemde bu ilişkilerin de neticesi olarak Bulgaristan'dan Anadolu'ya silah sevkiyatı da meydana gelmiştir. Bulgaristan'da kurulan müttefik komisyonunun İngiliz üyeleri Tunca ırmağı kıyılarında yer alan Yanbol ve Elhovo'dan birtakım silahların Anadolu'ya gönderildiğini tespit etmişlerdir¹⁴⁰. Bulgaristan Parlamentosu'nda görev yapan eski milletvekillerinden Şakir Zümre, Anadolu'ya 50 bin kilo patlayıcı madde temin etmiştir¹⁴¹.

Millî Mücadele sonrası Lozan Konferansında Bulgaristan hem Boğazlar hem de Trakya sınırına ilişkin konularda görüşmeye çağrıldı¹⁴². Nitekim konferansın sonunda da Türkiye ile Bulgaristan “*Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme*” ve “*Trakya Sınırına İlişkin Sözleşme*” ye taraf olmuşlardır¹⁴³. Hüseyin Avni Bıçaklı, kitabında “*Lozan görüşmeleri sırasında Bulgaristan tarafı ılımlı bir tutum izleyerek Türkiye karşısında esaslı bir sorun çıkarmamıştı*”¹⁴⁴ görüşünü ileri sürse de bunun doğru bir varsayım olduğunu söyleyemeyiz. Bulgaristan, Millî Mücadele döneminden farklı olarak Lozan Konferansı'nda müttefiklerle hareket etmesine rağmen Lozan'dan istediği sonuçları alamadan hayal kırıklığıyla geri dönmüştür¹⁴⁵. Bulgaristan'ın Lozan Konferansı'na Neuilly Anlaşması'nda kaybettiklerini telafi etme fırsatı gözüyle baktığını söylemek mümkündür.

¹³⁹ Hüseyin Avni Bıçaklı, **a.g.e**, s.123.

¹⁴⁰ Stefan Velikov, **Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan**, çev. Naime Yılmaer, İstanbul, Kitap , 1969, s. 88.

¹⁴¹ Stevan Velikov, **a.g.e**, s.119-120. Diğer yardımlar için bakınız; Esra Sarıkoyuncu Değerli, **a.g.e**, s. 118-126.

¹⁴² İsmail Soysal, **a.g.e**, s.77-78.

¹⁴³ Esra Sarıkoyuncu Değerli, **a.g.e**, s.148. Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme için bakınız; İsmail Soysal, **a.g.e**, s.148-159. Trakya Sınırına İlişkin Sözleşme için; İsmail Soysal, **a.g.e**, s.160-164.

¹⁴⁴ Hüseyin Avni Bıçaklı, **a.g.e**, s.127.

¹⁴⁵ Bulgaristan, Trakya Bölgesinde özerk bir yönetim teklifinde bulunmuş ancak kabul görmemiştir. Lozan Konferansındaki Bulgar taleplerinin ayrıntısı için bkz; Esra Sarıkoyuncu Değerli, **a.g.e**, s.140-148. Romyana Kosalova, “I. Dünya Savaşı Sonrası Bulgar-Türk İlişkilerinde Trakya Sorunu (1919-1925)”, **Uluslararası Osmanlı-Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu**”, Eskişehir, 2005, s.131

1.2 Cumhuriyet Döneminde Türkiye – Bulgaristan İlişkilerinin Başlaması

Millî Mücadele dönemi sonrası Türkiye, dış politikadaki en önemli hedeflerinden olan sınır güvenliği ve bölgesel barışı tesis etmek için, komşularından biri olan Bulgaristan ile de resmi diplomatik ilişkilerin kurulması yolunda çaba sarf etmiştir¹⁴⁶. Diğer yandan Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'nin emriyle Edirne Başkonsolosu T. Markov, resmi ilişkileri kurma hazırlıkları için Ocak 1923'te İzmir'e gelip M.Kemal Paşa ile görüşmüştür¹⁴⁷. M. Kemal Paşa, bu görüşmede resmi görüşmelerin başlaması hususunda geçmişte Cevat Abbas Bey'i Sofya'ya göndererek ilk adımı kendisinin attığını bu sefer inisiyatif sırasının Bulgaristan'da olduğunu belirtmiştir¹⁴⁸. Bu sırada Bulgaristan kendi iç sorunlarıyla da uğraşmaktaydı. 9 Haziran 1923 tarihinde bir darbe ile devrilen Başbakan Stamboliyski 14 Haziran 1923'te öldürüldü¹⁴⁹. Darbe sonrası iktidara gelen A. Tsankov Hükümeti de ilişkilerin başlamasından yanaydı. Resmi ilişkilerin kurulması yolundaki ilk adım ise Lozan Anlaşması sırasında atıldı. 19 Haziran 1923 tarihinde dönemin Bulgaristan Dışişleri Bakanı Hristo Kalfov, İstanbul'daki İsveç Elçisi Wallenberg'e bir mektup göndererek elçilik içerisinde bulunan Bulgar şubesinin kapandığını ve Bulgaristan Hükümeti'nin Türkiye ile resmi ilişkiler kurma kararı aldığını bildirmiştir¹⁵⁰.

1.3 18 Ekim 1925 Tarihli Türkiye – Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve İkamet Sözleşmesi

Türkiye, Lozan Konferansı sonrasındaki yeni dönemde dış politikada ilişkileri yeniden eşitlik ve karşılıklı olma ilkelerine uygun biçimde düzenlemek ve aynı zamanda barışçı politikasını uygulamaya koymak amacıyla bir birçok ülkeyle

¹⁴⁶ Zehra Arslan, “Türk – Bulgar İlişkileri Çerçevesinde Bulgaristan'da Yaşanan Gelişmelere ve Bulgaristan Türklerine Yönelik Politikası (1923-1950)” **Yeni Türkiye**, sayı 69, Mart-Haziran 2015, s.4086.

¹⁴⁷ **Tarihte Türk Bulgar İlişkileri**, ATASE Yay, Ankara, 2004, s.107.

¹⁴⁸ Cevat Abbas, İtilaf Devletlerini baskısı nedeniyle Sofya'da kısa süre kalmıştır M. Kemal Paşa bu nedenle resmi ilişkilerin başlaması konusunda ilk hareketi Bulgaristan'dan beklemiştir. Söz konusu görüşmenin içeriği için bkz; **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk- Bulgar İlişkileri (1913-1938)**, s. 227-245.

¹⁴⁹ Nazif Kuyucuklu, “Bulgaristan”, **DİA**, c.6, TDV yay, İstanbul 1992, s. 399. R.J. Crampton, **Bulgaristan Tarihi**, çev. Nuray Ekici, Jeopolitika Yay, İstanbul, 2007. s. 137.

¹⁵⁰ Pars Tuğlacı, **a.g.e**, s. 130, Esra Sarıkoyuncu Değerli, **a.g.e**, s. 159.

dostluk anlaşmaları imzalamıştır¹⁵¹. Türkiye, söz konusu dönemde bir devletle diplomatik ilişkileri başlatmadan önce bir dostluk anlaşması imzalıyor, antlaşma onaylandıktan sonra elçi gönderiyordu¹⁵².

Dönemin Amerika Birleşik Devletleri Sofya Büyükelçisi Charles Wilson'un Washington'a yolladığı 27 Aralık 1923 tarihli rapora göre Türkiye, Bulgaristan'a Ankara hükümetini tanınması konusunda ısrarcı olmuş, Bulgaristan Dışişleri Bakanı ise ABD elçisi Wilson'a büyük kuvvetlerin tanınmasından sonra tanıyabileceklerini söylemiştir¹⁵³. Ankara, Bulgaristan sorunların çözümü, diplomatik ilişkilerin başlaması ve bir dostluk anlaşması imzalanması için 1924 senesinde Dışişleri Bakanı Müsteşarı Tevfik Kâmil Bey ve Hukuk Müşaviri Münir Bey'e görev verdi¹⁵⁴. Uzun süren görüşmeler sonunda 18 Ekim 1925 tarihinde Bulgaristan ile Ankara'da bir dostluk antlaşması imzalandı¹⁵⁵. Antlaşmanın maddeleri ise genel olarak şöyledir¹⁵⁶;

1. **Madde:** Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgar Krallığı arasında bozulmaz bir barış ve samimi sonsuz bir dostluk olacaktır.
2. **Madde:** Antlaşmaya bağlı taraflar, iki devlet arasındaki diplomatik ilişkileri, Devletler Hukuku esaslarına uygun bir şekilde kurmak konusunda anlaşmışlardır.
3. **Madde:** Antlaşmaya bağlı taraflar, bir Ticaret Antlaşması, bir İkamet Antlaşması ve bir Hakem Antlaşması imzalanması konusunda anlaşmaya varmışlardır.
4. **Madde:** İşbu antlaşma, onay belgelerinin tesliminden 15 gün sonra yürürlüğe girecektir.
5. **Madde:** İşbu antlaşmaya bağlı protokol, onun tamamlayıcı bir parçasını oluşturur.

¹⁵¹ İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.253.

¹⁵² Bilal Şimşir, **İlk Dönem Türk Diplomasisi**, s.178.

¹⁵³ Amerikan elçisi Charles Wilson tarafından Washington'a gönderilen 27 Aralık 1923 tarihli rapor için bkz; Central File: Decimal File 767.74, Political Relations Of States, Relations; Bi-Lateral Treaties., Turkey And Bulgaria, September 10, 1910 - May 20, 1929. September 10, 1910 - May 20, 1929. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Political Relations Between Turkey and Other States, 1910-1929. National Archives (United States).ArchivesUnbound,<https://link.gale.com/apps/doc/SC5111636060/GDSC?u=cumhurb&sid=GDSC&xid=a5dd74f1>. (Accessed 9 Apr. 2020.)

¹⁵⁴ Söz konusu görevlendirme için bkz; **BCA 30.18.1.1/ 9.25.3**

¹⁵⁵ "Türkiye-Bulgaristan İtilafnamesi", **Hâkimiyet-i Milliye**, 19 Teşrinievvel 1341, nr. 1556, s. 1 "Türkiye-Bulgaristan", **Cumhuriyet**, 19 Teşrinievvel 1341, nr. 52, s.1.

¹⁵⁶ Antlaşma maddeleri için bkz; İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.263-264

Yukarıda beşinci maddede bahsettiğimiz ek protokol ise sekiz kısımdan meydana gelmektedir. Protokolün önemli maddeleri kısaca şu şekildedir¹⁵⁷;

A: Azınlıkların korunmasıyla ilgili olarak, Bulgaristan hükümeti Neuilly Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili olan maddelerinin tümünden Bulgaristan'da yaşayan Müslümanları ve Türkiye ise Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili olan maddelerin tümünden Türkiye'de yaşayan Bulgarları yararlandırmayı karşılıklı bir şekilde yükümlenirler.

B: Türkiye'nin 1912 senesi sınırları içerisinde doğan ve bu protokolün imzalandığı zamana kadar Bulgaristan'a göç edip Bulgaristan'da yürürlükteki kanunlar uyarınca Bulgar vatandaşlığını edinmiş olan tüm Bulgarları Türk Hükümeti Bulgar vatandaşı sayar. Bulgaristan'ın 1912 senesi sınırları içerisinde doğan ve bu protokolün imzalandığı zamana kadar Türkiye'ye göç edip Türkiye'de yürürlükteki kanunlar uyarınca Türk vatandaşlığını edinmiş olan tüm Müslümanları, Bulgar Hükümeti Türk vatandaşı sayar.

Evli kadınlar eşlerinin, çocuklar ise ebeveynlerinin durumuna bağlı olacaktır.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, yukarıda bahsedilen Türk ve Bulgar uyrukları C kısmında yazılanlar istisna olmak üzere Bulgaristan ve Türkiye topraklarında karşılıklı olarak sahip oldukları mallar üzerindeki mülkiyet haklarını korurlar.

C: İstanbul haricinde Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki topraklarının yerli ahalisinden olup, 5-18 Ekim 1912¹⁵⁸ tarihlerinden protokolün imzası gününe kadar Bulgaristan'a göç etmiş Bulgarların ve Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan toprakların yerli halkından olup 5-18 Ekim 1912 tarihlerinden bu protokolün imzasına kadar olan süreçte Türkiye'ye göç etmiş olan Müslümanların sahibi bulundukları her türlü taşınmaz mallar bulundukları ülkelerin devletleri tarafından karşılıklı olarak edinilmiş olacaktır.

D: Bulgaristan'da bulunup Türkiye vatandaşlarına ait veya Türkiye'de bulunup da Bulgaristan vatandaşlarına ait olan -yukarıdaki maddenin haricindeki- taşınmaz mallar yasal sahiplerinin kullanımında değilse sahiplerine veya vekillerine iade edilecektir.

¹⁵⁷ Soysal, **a.g.e.**, s.264-267.

¹⁵⁸ Bu tarihler Balkan Savaşları'nın başladığı tarihlerdir.

El konulmuş malların geliri tümüyle sahiplerine ödenecektir. Göçmenler veya yerli ahali tarafından kullanılan mallar için ise sahiplerine kira ödenecektir.

E: Bulgaristan'a geçen topraklarda daha önce edinilen haklar ve Osmanlı Devleti'nin yetkili makamlarınca verilen yargısal belgeler geçerlidir.

F: Antlaşma tarafları, 1913 tarihli İstanbul Antlaşmasının ve eklerinin -sınırlarla ilgili maddeler haricinde- varlığının sona erdiğini kabul eder.

Yukarıda maddelerinden bahsettiğimiz protokolle Türkiye, Bulgaristan'da yaşayan Müslüman ahalinin haklarını ikili anlaşmayla garanti altına almak istemiştir. Örneğin; 1919 yılında Bulgaristan ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Neuilly Antlaşması'nda azınlıklara verilen haklar bu anlaşmanın da maddeleri arasına girmiştir. Her ne kadar söz konusu maddede azınlıklarla ilgili verilen haklar karşılıklı görünmüş olsa da Bulgaristan'da yaşayan Müslüman sayısının Türkiye'de yaşayan Bulgar sayısından fazla olduğu malumken bu madde Türkiye'nin lehine olmuştur. 1920 yılında Bulgaristan'da yapılan nüfus sayımında Müslüman nüfus 690.734 iken 1926 nüfus sayımında 789.296 olmuştur¹⁵⁹. 1927 yılında Türkiye'de yapılan nüfus sayımında anadili Bulgarca olan insanların sayısı 20.554 iken 1935 yılı nüfus sayımında bu sayı 18.245'e düşmüştür¹⁶⁰. Bu sayılar da maddenin Türkiye lehinde olduğunun kanıtı olarak gösterilebilir. Türkiye'nin zaten Neuilly Antlaşmasında var olan azınlık haklarının korunmasını söz konusu bu anlaşmaya koymasının sebeplerinden biri ise Bulgaristan'daki Müslüman azınlıklar ile doğrudan ilgilenme isteğidir¹⁶¹.

Söz konusu dostluk antlaşmanın üçüncü maddesine uygun olarak Türkiye ile Bulgaristan aynı gün ikamet sözleşmesi imzalamıştır¹⁶². Sözleşmenin imzalanma amacı ilerleyen yıllarda iki ülke arasında gerçekleşmesi muhtemel göçlerin düzenli bir şekilde meydana gelmesidir. Antlaşmanın ikinci maddesine göre

¹⁵⁹ Bülent Yıldırım, **Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu**, İlgi yay, İstanbul, 2018, s.83-84.

¹⁶⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı 4. Cilt, 1930-1931**, İstanbul, Hüsnü Tabiat Matbaası, 1931, s.63-64. **Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı 11. Cilt 1939-1940**, İstanbul, Hüsnü Tabiat Matbaası, 1941, s. 77.

¹⁶¹ Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İletişim, İstanbul, 2005, s.113.

¹⁶² Antlaşma maddelerinin tümü için İsmail Soysal, **a.g.e**, s. 268-271.

Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye’de yaşayan Bulgarların isteğe bağlı göçlerine engel çıkarılmaması konusunda anlaşılmıştır. Ayrıca göçmenler yanlarında taşınır mallarını, hayvanlarını götürmek, taşınmaz mallarını kesin gidişlerinden önce tasfiye etmemiş olanlar ise göç gününden başlayarak iki sene içerisinde tasfiyeyi gerçekleştirmek zorundadır. Malların tasfiyesinden gelen paraları göçmenlerin dışarı çıkarması konusunda iki hükümet arasında ayrı bir anlaşma yapılmasına karar verilmiştir. Üçüncü maddeye göre Bulgaristan’daki Müslümanlar ile Türkiye’deki Bulgarlar yerli ahali ile eşit olarak her türlü sanat ve ticareti yapmak ve herhangi bir sanat ve mesleğe girmek hakkına sahip olacaktır. (Türkiye’nin teamül gereği Türk kökenli vatandaşlarına ayırdığı liman işçiliği, mavnacılık vb. işler hariç)¹⁶³ Dördüncü maddeye göre ise Türkiye’nin çeşitli sebeplerle sınır dışı ettiği bir Bulgar uyruklu Bulgaristan, Bulgaristan’ın sınır dışı ettiği Türk uyruklu birini Türkiye almakla yükümlenir. Altıncı maddeye göre ise anlaşma taraflarının uyrukları yerli ahaliye yüklenmeyen tüm vergiler vs. yükümlülüklerden muaf tutulacaktır. Türkiye bu antlaşmayla gelmesini planladığı göçleri hukuki bir güvence altına almayı hedeflemiştir.

Yukarıda genel olarak bahsetmeye çalıştığımız dostluk antlaşması ve ekli protokol genel olarak Türkiye lehine hükümler içermektedir. Nitekim bu antlaşma 30 Mayıs 1926’da TBMM tarafından oybirliği ile kabul edilirken Bulgaristan’da tepkiye sebep olmuştur¹⁶⁴. Anlaşmayı protesto etmek amacıyla Varna’da Bulgarlar ve Rumeli göçmenleri bir protesto düzenlemişlerdir¹⁶⁵. Bulgarlar bu antlaşmanın Bulgaristan’ı “50 yıl geriye götürdüğünü” söylerken eşit şartlarda imzalanan bu antlaşmada mağlup gibi göründüklerinden bahsetmişlerdir¹⁶⁶. Ayrıca Neuilly Antlaşması’nın hükümlerinden kurtulmak isteyen Bulgaristan’ın azınlıklar konusunda Neuilly’de verdiği hakları tekrar bu antlaşmayla kabul etmiş olması, antlaşmanın Bulgaristan’da tepkiyle karşılanmasındaki sebeplerden biriydi. Antlaşmanın Bulgaristan Parlamentosu’nda görüşüldüğü sırada hükümet partisinin milletvekillerinden olan H. Siliyanov konuşmasında “*Bulgar Hükümetinin bütün arzu*

¹⁶³ Türkiye bazı meslekleri sadece Türk kökenli vatandaşlarına ayırmıştı.

¹⁶⁴ **TBMM ZC**, Devre II, c. 25, İçtima Senesi III, s.663. Antlaşmanın Bulgaristan’daki yankıları için bkz; Suzan Ertürk, **Bulgaristan Basımında Türkiye ve Atatürk (1923-1938)**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2005, s.53-66. Romyana Kosolova, **a.g.m**, s.131.

¹⁶⁵ **BCA 30.10.0/239.616.22.**

¹⁶⁶ Suzan Ertürk, **a.g.e**, s.56.

ve gayretlerine rağmen bundan daha iyi bir netice için Türkleri ikna edemedik. Türkiye'nin bu konudaki politikalarının tek kurbanı Bulgarlar değil. Yunanlılar bu konuda daha talihsiz” ¹⁶⁷ diyerek anlaşma konusunda istediklerini alamadıklarını, Türkler karşısında bunu yaşayan tek ulus olmadıklarını belirtmiştir. Aynı görüşmeler sırasında ikinci günde söz alan Bulgaristan'ın Dışişleri eski bakanı Klafov, Siliyanov'un söylediklerine benzer olarak Türkler'in zaferden sonra isteklerini büyük hükümetlere bile kabul ettirebildiğinden bahsetmiştir¹⁶⁸.

Türkiye için ise antlaşmadaki en önemli belirsizlik ikamet sözleşmesinde yazan bir cümle idi. Söz konusu sözleşmenin ikinci maddesinde göçmenlerin gayrimenkullerini tasfiye ettikten sonra elde edeceği paralarının dışarı çıkarılma şekli konusunda ayrı bir anlaşma yapılması konusunda iki ülke anlaşmaya varmıştı. Ancak bu konuda ilerleyen süreçte bir anlaşma yapılmamış ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Müslümanlar büyük sıkıntılar yaşamıştır¹⁶⁹.

Antlaşmanın imzalanıp iki ülke meclisinde onaylanmasından sonra elçiliklerin kurulması çalışmaları başlatıldı. Türkiye, 18 Ağustos 1926'da Sofya Elçiliği'ne, Budapeşte Elçiliği görevinde bulunan Hüsrev Bey'i tayin ederken¹⁷⁰, Bulgaristan ise 4 Nisan 1927 tarihinde Todor Pavlov'u büyükelçi olarak görevlendirdi¹⁷¹. Elçilerin göreve başlamasıyla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler resmen tesis edilmiş oldu. İki ülke arasındaki resmi ilişkilerin başlaması Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşecek olan göçler açısından önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur.

2. Dönemlerine Göre Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler

Türkiye, Lozan Konferansı ve Cumhuriyetin ilânından sonra çeşitli ülkelerden gelen göçmen akınıyla karşı karşıya kalmıştır. İlk olarak Yunanistan'dan mübadiller gelirken, daha sonra özellikle Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya'dan göçmenler Türkiye'ye gelmiştir. Bahsi geçen bu ülkeler arasında Türklerin en çok yaşadığı ülke olan Bulgaristan'dan Türkiye'ye Cumhuriyet'in tek ve çok partili

¹⁶⁷ Suzan Ertürk, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁶⁸ Suzan Ertürk, **a.g.e.**, s. 64-65.

¹⁶⁹ Bilal Şimşir, **İlk Dönem Türk Diplomasisi**, s.192-193.

¹⁷⁰ 18.08.1926 tarihli İcra Vekilleri Heyetinin Kararnamesi için bkz; **BCA 30.18.1.2/20.53.1**

¹⁷¹ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk- Bulgar İlişkileri (1913-1938)**, s. 250-251.

dönemlerinde sürekli devam eden bir göç akını gerçekleşmiştir. Çalışmamızın konusu olan 1923-1945 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru gerçekleşen göçleri yeri geldiğinde değineceğimiz sebeplerle dört kısımda incelemek mümkündür;

- Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Gerçekleşen Göçler (1923-1927)
- 1927-1934 Yılları Arasında Gerçekleşen Göçler
- 1934-1939 Yılları Arasında Gerçekleşen Göçler
- II. Dünya Savaşı Esnasında Gerçekleşen Göçler (1939-1945)

2.1 Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Gerçekleşen Göçler (1923-1927)

Göç veya hicret, Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı özerkliğini kazandığı 1878 tarihinden itibaren Bulgaristan Türklerinin hayatından hiç eksik olmayan kavramlardır. Osmanlı döneminde başlayan Bulgaristan'dan Anadolu'ya göçler Cumhuriyet'in her döneminde devam etmiştir.

Göçlerden bahsetmeden önce Bulgaristan Türklerinin 1919 yılından itibaren durumundan ve göç konusundaki fikirlerinden bahsetmekte fayda vardır.

Türkiye-Bulgaristan arasında 1919-1923 yılları arasındaki iyi ilişkiler, Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığı üzerinde de etkisini göstermişti. 1919-1923 yılları arasında Bulgaristan'da iktidarda bulunan Stambuliyski ve onun Çiftçi Partisi döneminde Bulgaristan'daki Türk- Müslüman azınlığı diğer dönemlere nazaran daha rahattı¹⁷². 1919 yılında “*Müslümanların Dini ve İdari Teşkilâtları Nizamnamesi*” kabul edildi¹⁷³. 21 Temmuz 1921 tarihinde Bulgaristan'daki azınlıkları yakından ilgilendiren bir yasa daha kabul edildi. Kabul edilen yeni eğitim yasasının 357. maddesi ile Türk okullarında Bulgarca öğretim yapılması zorunlu olmaktan çıkarken

¹⁷² Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878-2008)**, 3. Baskı, Bilgi Yay, Ankara, 2012, s.65. Ali Eminov, **Turkish Minorities in Bulgaria**, Hurst&Company, London, 1997, s.49. Bahsettiğimiz üzere Çiftçi Partisi iktidarında genel olarak daha rahat durumda olan Türk azınlığının Lozan Konferansı sırasında bazı sorunlarla karşı karşıya kaldığını söylemek mümkündür. 1922 yılının sonlarında Köstendil'deki Türk azınlığı yerinden atılmıştır. Bilgi için bkz; **BCA, 239.615.1/30.10.0.0**

¹⁷³ Nizamname ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Emine Bayraktarova, “**Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919)**”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.163-165. Bu nizamname tamamen Bulgaristan'daki Müslümanların lehine unsurlar içermemekte idi. Söz konusu nizamnameye göre müftüler seçimle değil atama yolu ile göreve gelecek ve baş müftü de atanmış müftüler tarafından seçilecekti. Baş müftülük makamı ise Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı'na bağlanmıştır. Emine Bayraktarova, **a.g.e**, s.163-165.

yeni okul binaları yapımında arazi, kredi, inşaat malzemesi alımı gibi konularda yardım edilecekti¹⁷⁴. Bulgaristan'daki Türkler için oldukça önemli olan bu yasa 1923 yılındaki darbeden sonra uygulanmamıştır¹⁷⁵.

1923 yılında yaşanan darbe ve Başbakan Stambuliyski'nin öldürülmesinden sonra Bulgaristan'ın azınlıklara yönelik politikası değişmiştir. Bulgaristan'ın ulusal kimliğini güçlendirmek amacıyla başta Türkleri ve Müslümanları olmak üzere azınlıkları ötekileştiren bir anlayışa yönelim olmuştur. Hükümet değişikliğinin yaşandığı 1923 yılından itibaren göç meselesi Bulgaristan Türklerinin yeniden gündemine gelmiş ve uzun yıllar boyunca da gündemdeki yerini hep korumuştur.

Dönemin Bulgaristan'da yaşayan önemli Türk aydınlarından olan Mehmet Behçet Perim¹⁷⁶, anılarında Bulgaristan'ın kurulmasından itibaren Müslümanlar arasında bir göç hastalığı olduğundan bahsedip, Bulgaristan'dan Türkiye'ye okumak maksadıyla gidip geri dönmeyenlerin Bulgaristan Müslümanlarına en büyük zararı verdiğinden bahsetmektedir¹⁷⁷. Mehmet Behçet Perim, hicretten ziyade Bulgaristan Müslümanlarının Bulgaristan'da kalmasını daha lüzumlu olarak görmekteydi¹⁷⁸.

1925 yılında Bulgaristan'da yayımlanan Dostluk gazetesinde “*Hicret Felâketleri*” isimli bir yazıda hicret fikrine karşı ata yadigârı topraklardan kolay vazgeçilmemesi gerektiği ifade ediliyordu. Yazının bazı bölümleri şu şekildedir;

¹⁷⁴ Şumnu'da Türk okulları için 5000 civarında Varna'da ise 2500 dekar toprak dağıtılmıştır. Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878-2008)**, s.66-68.

¹⁷⁵ Ali Dayıoğlu, **a.g.e**, s.232.

¹⁷⁶ Mehmet Behçet Perim, 1896-1965 yılları arasında yaşamış gazeteci ve edebiyatçıdır. Bulgaristan'da çeşitli senelerde “*Ahali*”, “*Kocabalkan*”, “*Bulgaristan*”, “*Tuna Boyu*”, “*Mücadele*”, “*Altın Kalem*” isimli gazete veya dergiler çıkarmış. Mehmet Behçet Perim ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz; Ayza Vardar, “Bir Düşünce ve Eylem İnsanı Olarak Mehmet Behçet Perim” (1896-1965), **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 8, s. 86-95. Osman Keskiöğlu, **Bulgaristan'da Türkler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, Ankara, s.172-176. Ahmet Şerif Şerefli, **Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.47-51.

¹⁷⁷ Mehmet Behçet Perim, **1923'te Bulgaristan Müslümanları -Toplumsal ve Siyasal Hâlleri-**, haz. Basri Zilabid, 2. Baskı, BTG Yay, İstanbul, 2013, s. 21-22.

¹⁷⁸ Mehmet Behçet Perim, **a.g.e**, s.23-26. Başta tüm göç karşıtlığına rağmen Mehmet Behçet Perim, Bulgar istihbarat makamlarının takibatı sebebiyle 1927 yılında Türkiye'ye göç etmek durumunda kalmıştır. 1929 yılında ekonomik sebeplerden dolayı Bulgaristan'a geri dönen Mehmet Behçet Perim, kendisine karşı düzenlenen bir suikast girişiminden sonra tekrar Türkiye'ye göç etmiştir. Bkz; Ayza Vardar, **a.g.m**, s.91.

“Hicretin acılarını, bin türlü mahrumiyetlerini, muhaceretin hatır ve hayale gelmeyen felâketlerini görmeyenler ve çekmeyenler hicreti bir köyden diğer bir köye veyahut bir evden diğer eve nakletmek gibi ehemmiyetsiz, ızdıraplı ve gâilesiz bir şey zannediyorlar.”¹⁷⁹

“Hicret soğudukça acıyan, kurşun yarası gibi günler geçtikçe acısı ağırlaşan bir yaradır. Hicretin ateşli gömleğini giyip de yanmamak, nedametle nemli gözyaşlarını dökmek mümkün müdür? Camilerini, tekkelerini, türbelerini, ecdad mezarlarını bırakıp gitmek, ecdaddan bir güzide kalan haneleri, tarlaları yok pahasına satmak, içinde doğduğu büyüdüğü aile ocağını terk-i diyar etmek bu kadar kolay bir şey midir?”¹⁸⁰

“Türkiye, Yunanistan’dan yüzbinlerce mübadil kardeşlerimizin yaralarını sarmak gibi en çetin bir işle uğraşıyor. Türkiye harbin doğurduğu zaruretlere çare bulmak, halkı sefalet ve perişanlığa düşmekten kurtarmak, harap ve yanık vatani imar etmek, teceddüd yolunda açılan mücadelede muvaffak olmak gibi derdi büyük ...

...Tekrar söylüyoruz, eğer anavatanı müşkil bir mevkie düşürmemek istersek yerlerimizde oturalım.”¹⁸¹

Görüldüğü üzere; Millî Mücadelenin başarıyla sonuçlanıp Türkiye’nin bağımsız bir devlet olarak Lozan’da tanınması diğer yandan da Bulgaristan’daki idare değişikliği Bulgaristan’da yaşayan Müslümanlar arasında Türkiye’ye göç fikri gittikçe güçlenmiştir. . Bu dönemde Bulgaristan’da yaşayan Türk- Müslüman azınlığın göç etmek istemesinde 1920’li yıllarına başlarında Bulgaristan’da gittikçe artmaya başlayan şovenizm ve baskı ön plana çıkmıştır. Bir Bulgar, 1926 yılında duygularını şu sözlerle kaleme aktarıyordu;

“Bizim şarkılarımız, bizim ilk şiirlerimiz, bizim tüm hayatımız fatihlerimiz olan Türklerin alışkanlık ve geleneklerine doymuştu. Kendimizi tüm bunlardan kurtarmamız uzun zaman alacak”¹⁸²

Buna karşın bazı aydınlar halkı göç edilmemesi konusunda uyarmıştır. Bu uyarının Bulgaristan’daki Türk-Müslüman nüfusun azalması, ata yadigârı mal ve toprakların Bulgarların eline geçmesi endişesi ve anavatanı zor durumda bırakmamak mümkündür gibi sebeplere dayandığı söylenebilir.

Göçe karşı olan Bulgaristan’daki bazı Türk aydınlarının yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin de 1923 yılında Bulgaristan’dan gelecek göçlere karşı bakış açısı pek olumlu değildi. Bunun en önemli sebebi ise Lozan Konferansı

¹⁷⁹ Suzan Ertürk, **a.g.e**, s.199.

¹⁸⁰ Suzan Ertürk, **a.g.e**, s.200.

¹⁸¹ Suzan Ertürk, **a.g.e**, s.200.

¹⁸² R.J. Crampton, “The Turks in Bulgaria 1878-1944”, **International Journal of Turkish Studies**, vol.4, no. 2, Fall- Winter 1989, s.61.

sırasında Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan mübadele anlaşmasıdır. Türkiye, öncelikli olarak Yunanistan'dan gelecek mübadillerle ilgilenmeyi, onların barınma, toprak gibi ihtiyaçlarını karşılamak zorundaydı. Türkiye'nin ekonomisi hem Yunanistan'dan hem de diğer ülkelerden eş zamanlı kitlesel göçü kaldıracabilecek durumda değildi. Nitekim dönemin Hariciye Vekili İsmet Paşa'dan İcra Vekilleri Heyet-i Riyasetine gönderilen yazıda Yunanistan'dan gelecek olanların yerleşmesine kadar şimdilik muhacir kabul etmenin mümkün olmayacağı bildirilmiştir¹⁸³. Türkiye bu durumu Bulgaristan'daki Türk basını aracılığıyla Bulgaristan Türklerine de duyurmuştur¹⁸⁴. Mübadele meselesi bir yana söz konusu dönemde Türkiye ile Bulgaristan arasındaki resmî ilişkiler henüz başlamamış olup, Türkiye önce bir dostluk ve göç anlaşması imzalayıp muhtemel göçlere resmîyet kazandırmak istiyordu¹⁸⁵. Yukarıda da ayrıntılarıyla üzere dostluk ve göç anlaşmaları imzalandıktan sonra göç alımında diplomatik bir zemin oluşmuştur.

Ancak tüm bu olumsuz yaklaşımlara rağmen 1923-1927 yılları arasında da Türkiye, Bulgaristan'dan göçmen gelmeye devam etmiştir. Az sayıda da olsa kişisel göçler gerçekleşmiş ve bunların büyük çoğunluğu Trakya ve İstanbul'a yerleşmiştir¹⁸⁶. 1925 yılında Bulgaristan, Bergos'tan 80 hane nüfusunda göçmenin Kırklareli'nin Demirköy kazasına gelmesi talebi uygun görülmüş ve izin verilmiştir¹⁸⁷.

Yukarıda belirttiğimiz üzere Türkiye Cumhuriyeti ilk başlarda her ne kadar Bulgaristan'dan ve diğer ülkelere gelen göçlere soğuk baksa da muhacirlere yardım etmekten geri durmamıştır. 1926 tarihli bir İcra Vekilleri Heyeti

¹⁸³ Hariciye Vekâletinden İcra Vekilleri Heyet-i Riyasetine gönderilen 19.09.1923 tarihli yazı **BCA 30.10.0.0/239.615.6**

¹⁸⁴ Sofya'da yayımlanan Tunca gazetesi 23 Eylül 1924 tarihli haberinde bu konudan bahsetmiştir. Bilgi için bkz; Bilal Şimşir, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler", **Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi**, sayı 9-10, 2010, s.7-8.

¹⁸⁵ Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s.8-9.

¹⁸⁶ Örneğin; 29 Ekim 1923 tarihinde Varnalı Hasan oğlu Hasan ve ailesi İstanbul'a gelmiş daha sonra Tekirdağ'a yerleşmişlerdir. Bkz; **BCA 270.0.0.12/49.99.19** Samatya'da Sancaktar Hayreddin Mahallesinde yaşayan Rusçuklu Ferdi Efendi, I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'a gelmiş ancak mütareke döneminde tekrar memleketine dönmüştür. Ferdi Efendi, 18 Ekim 1925 tarihinde eşiyile birlikte yeniden İstanbul'a göç etmiştir. Bkz; **BCA 272.0.0.12/52.117.18** lef 3. Başka bir örnekte ise İbrahim oğlu Ahmed, 1926 yılında kayıkla Türkiye'ye firar etmiştir. Bkz; **BCA 272.0.0/572.117.58** lef 7. 1926 yılında sayıları 10'u geçen göçmen Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmiş ve Tekirdağ'a yerleşmişlerdir. **BCA 272.0.0.12/52.117.31**. 1925 senesinde Devin ve Nevrekop bölgelerinden Pomak göçleri yeniden başlamıştır. Koçan, Satovça ve Debren köylerinin bazı sakinleri Türkiye'ye göçmüştür. Georgi Zelengora, **Türkiye'deki Pomaklar**, çev. Zeynep Zafer, TTK, Ankara, 2017, s.68.

¹⁸⁷ Dâhiliye Vekâletinden Kırklareli Vilâyetine yazılan yazı; **BCA 272.0.0.14/77.39.12** lef 3.

Kararnamesi'ne göre Bulgaristan'dan ve diğer ülkelerden gelmekte olan muhtaç muhacirlere yardım yapılması kararlaştırılmıştır¹⁸⁸.

Bu dönemde gelen göçmenlerin tescili ise genel olarak 1927 senesinde yapılmıştır¹⁸⁹. Bunun sebepleri arasında Yunanistan'dan gelen mübadil yoğunluğunun bir nebze olsun azalmasıyla diğer ülkelerden gelen göçmenlerle ilgilenilmesi, 1926 yılında çıkarılan ilk iskân kanununu ve 1927 yılında yapılan Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımını sayabiliriz. Bu dönemde göçlerin kitlesel göç değil de bireysel göç şeklinde gelmiş olması 1923-1927 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelenlerin sayısını tam olarak belirtmemizi zorlaştırmaktadır.

2.2 1927-1934 yılları arasında gerçekleşen göçler

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçlerde 1927 yılından itibaren farklı bir döneme girildiğini söylemek mümkündür. Bundaki en önemli sebepleri Yunanistan'dan gelen mübadil yoğunluğunun biraz azalması ve Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan dostluk antlaşmasının ve ikamet antlaşmasının 1926 yılında her iki ülke meclisi tarafından onaylanıp yürürlüğe girmesi ve iki ülke elçilerinin göreve başlamasıyla kurulan resmi ilişkilerdir. Antlaşmaya göre Bulgaristan'dan gelecek göçler artık bir düzene bağlanmıştı. İç sebeplerden biri olarak 1926 yılında çıkarılan iskân kanunu ile göç konusunda yapılan düzenlemeleri göstermek mümkündür.

1927 yılı başlarında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Bulgaristan'da geçinemeyecek kadar zor durumda bulunan Müslümanların Türkiye'ye göç etmelerine izin vermiştir. İcra Vekilleri Heyetinin almış aldığı karar şu şekildedir;

“Bulgarlar tarafından tatbik edilen bazı takyidat dolayısıyla yurtlarında barınamayacak derecede kârı kesbden mahrum ve perişan bir hâlde kaldıkları anlaşılan Garbi Trakya aksamında meskûn Müslümanların Türkiye'ye hicretlerine müsaade itası Hariciye Vekâleti Celilesinin iştirakine atfen Dahiliye Vekaleti Celilesinin 12/03/1927 tarih ve 24989 numaralı tezkiresiyle vuku bulan teklifi üzerine İcra

¹⁸⁸ Bulgaristan, Rusya, Romanya'dan gelecek göçmenlerin de Yugoslavya'dan gelenlere yapılan yardımlardan yararlandırılması ile ilgili 06.04.1926 tarihli İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi için bkz; **BCA 30.18.1.1/18.24.6**

¹⁸⁹ Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Arnavutluk, Kıbrıs, Yugoslavya'dan gelen muhacirlerin nüfus miktarını içeren ve yerleştirildikleri yerleri gösteren cetvel için bkz; **BCA 272.0.0.65/6.5.5**. Bu cetveli incelediğimizde 1923 yılında gelen göçmenlerin dahi 1927 yılında tescil edildiklerini görmekteyiz.

Vekilleri Heyetinin 20 Mart 1927 tarihli içtimasında tasvib ve kabul olunmuştur.”¹⁹⁰

Bulgaristan Türkleri, Anavatan Türkiye’ye büyük bir heyecanla göç etmekteydi. 1927 yılının sonunda Türkiye’ye göç eden “*Dostluk*” gazetesi yazarı Mustafa Şerif, heyecanını şu sözlerle paylaşmıştır;

*“Anavatan! İşte Balkan ve Tuna Türkleri için yarım asırlık bir yara. Bir gönül azabı ve aylar kadar latif, bahar kadar latif bir yaz hicranı. Bu ellerin kucağında ferdanın endişesi içerisinde titremeğe mahkûm Türkler, yarım asırdan beri hep bu kelimenin hicranı ile yaşıyor. Çünkü bu onun Leyla’sıdır”*¹⁹¹

1927 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye doğru başlayan göçler dönemin Batılı diplomatlarının da dikkatini çekmiştir. Dönemin İngiltere Edirne Konsolosu Dawkins, İngiltere’nin Ankara Büyükelçiliğine yazdığı 23 Kasım 1927 tarihli raporda son birkaç haftada Edirne’ye binlerce mültecinin geldiğini belirtirken yine aynı dönemde Bulgaristan’ın Burgaz kentinde İngiliz Viskonsolosu olan A.C. Kendal 4 Ocak 1928 tarihinde İngiltere Sofya Elçisi’ne yazdığı raporda 1927 yılında Bulgaristan’dan Trakya ve Anadolu’ya göç eden Türk ve Pomakların sayısının 5000’in üzerinde olduğunu ve göçün kitlesel bir mahiyet kazandığını belirtmiştir¹⁹². ABD Sofya Elçiliği’nden Washington’a gönderilen raporda da Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçlerle ilgili İngiliz elçilik kaynaklarına dayanan bir araştırma yapıldığı ve hatırı sayılır bir göçün gerçekleştiği belirtilmektedir¹⁹³. Dönemin Sofya Büyükelçisi olan Hüsrev Gerede ise 1927 yılında 1.000 göçmenin Bulgaristan’dan Türkiye’ye gitmek üzere ayrıldığını söylerken, Türkiye’nin mali durumunun böyle bir göç için elverişli olmamasından dolayı caydırıcı olabilecek her şeyi yaptığını dile getirmişti¹⁹⁴. Her ne kadar göç konusunda istekli davransa da koşullarına göre gerçekçi bir politika

¹⁹⁰ **BCA 30.18.1.1/23.18.26**

¹⁹¹ Bilal Şimşir, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bulgaristan’dan Göç”, s.18.

¹⁹² Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s.19 -20.

¹⁹³ Central File: Decimal File 867.5574, Internal Affairs Of States, Immigration To Turkey From Bulgaria., February 8, 1928. 8 Feb. 1928. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1910-1929. National Archives(UnitedStates).ArchivesUnbound,<https://link.gale.com/apps/doc/SC5111558562/GDSC?u=cumhurb&sid=GDSC&xid=cecafee8>. Accessed 9 Apr. 2020

¹⁹⁴ **Aynı belge.**

izlemiştir. Mali olarak Türkiye yeni bir kitlesel göçü kaldıracak durumda olmadığından bunun yerine zamana yayılacak bir göçü tercih etmekteydi.

Türkiye, Bulgaristan'dan gelecek göçlerin iki hükümet arasında yapılan oturma sözleşmesinin ikinci maddesinde yer alan kolaylıklar çerçevesinde yapılması için göç merkezlerine heyetlerin gönderilmesine karar vermiştir¹⁹⁵. Ancak Sofya Elçiliği tarafından yapılan inceleme sonucunda göç merkezlerine Türk heyeti gönderme fikrinin Bulgarlar tarafından iyi görülmeyeceği ve Türk heyetleri gönderilse bile rahat çalışamayacağı bildirilmiştir ve bu heyet yerine Türk ve Bulgarlardan oluşan karma bir heyet oluşturulması kararlaştırılmıştır¹⁹⁶. Yunanistan ile mübadele konusunda anlaşmazlıkların olduğu dönemde Bulgaristan ile de sıkıntı yaşamamak için Türkiye, anlaşmazlıklar sonucunda hakeme götürme hakkını saklı tutarak karma komisyon kurma kararından vazgeçmiştir¹⁹⁷.

Edirne'deki İngiliz Konsolosu J. Dawkins, 1928 yılının Mart ayında yazdığı raporda Bulgaristan'dan Edirne'ye göçmenlerin her gün gelmeye devam ettiğini ve 1927 yılında ise 10.000 kadar göçmen geldiğini belirtmiştir¹⁹⁸. İngiltere'nin Varna Viskonsolosu F. Baker ise 7 Kasım 1928 tarihli raporunda 1928 yılında gerçekleşen göç sayılarını şu şekilde vermiştir;

*“ Ocak-Şubat: 50 aile
Mart-Nisan-Mayıs: 560 aile
Haziran-Temmuz-Ağustos: 560 aile
Eylül-Ekim-Kasım: 980 aile ”*¹⁹⁹

2.2.1 1927- 1934 yılları arasındaki Göçlerin Nedenleri

Her dönemde yaşanan göçlerin ortak veya döneme özgü sebepleri vardır. 1927-1934 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin sebepleri olarak göç anlaşmasının yürürlüğe girmesinin yanı sıra Bulgaristan'da yükselen aşırı

¹⁹⁵ İcra Vekilleri Heyetinin 22.07.1928 tarihli kararı için bkz; **BCA 30.18.1.1/29.44.13**. Nasrullah Uzman, **Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, 2018,

¹⁹⁶ İcra Vekilleri Heyetinin 03.07.1929 tarihli kararı için bkz; **BCA 30.18.1.2/4.39.6**, Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s.107.

¹⁹⁷ İcra Vekilleri Heyetinin 20.11.1929 tarihli kararı için bkz; **BCA 30.18.1.2/ 6.57.9**. Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 107.

¹⁹⁸ Bilal Şimşir, **a.g.m**, s.22.

¹⁹⁹ Bilal Şimşir, **a.g.m**, s.23.

milliyetçilikle birlikte Türk ve Müslümanlara karşı cinayete kadar varan baskılar, 1929 ekonomik krizi ve iki ülke arasındaki ilişkilerin durumu gösterilebilir.

2.2.1.1 Bulgaristan Türklerine Yapılan Baskı

Bulgaristan Osmanlı Devleti'nden özerkliğini kazandığı 1878 yılından itibaren yönetim biçimi fark etmeksizin Bulgar ulusu oluşturma konusu her zaman gündemindeydi²⁰⁰. Her ulusal kimlik için bir karşı tarafa, yani “öteki” bir unsura ihtiyaç duyulur²⁰¹. Balkanlar’da ise bu “öteki” veya “onlar” Türkler ve Müslümanlardı.²⁰² Bulgaristan’daki Türk – Müslüman nüfusu her dönemde Bulgaristan için sıkıntı verici bir sorun olmuştur²⁰³. Bulgarların uluslaşmasında büyük engel olarak görülen Türkler ve Müslümanlar 1878 tarihinden bu yana bitmeyen bir göç hikâyesine konu olmuşlardır.

1918-1922 yılları arasındaki kısmi rahatlama sonrasında 1923 yılındaki hükümet darbesiyle Bulgaristan Türklerine yapılan baskı artmıştır. Bu baskının ana sebeplerin başında Türkleri göç etmeye zorlamak gelmektedir. Nitekim bu baskılara dayanamayan Türkler göç yoluna düşmüşlerdir. 1927 yılının sonlarında Dâhiliye Vekâleti’nden, Başvekâlet’e yazılan yazıya göre birçok Türk Bulgaristan’da maruz kaldıkları zulüm ve işkenceden dolayı Türkiye’ye göç etmektedir²⁰⁴. Edirne Vilayeti’nden, Dâhiliye Vekâleti’ne giden yazıda mallarını ve yurtlarını bırakarak gelen Türklerin durumlarının pek perişan olduğu belirtilmiştir²⁰⁵. Gönderilen bu yazıya göre Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları özetle şöyledir²⁰⁶:

- Kırcaali Kazasına bağlı Kiraztarla köyü imamı Mehmed’in eşi Zehra Hanım ve kızına tecavüz edilmiştir

²⁰⁰ Kemal Karpat, **Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev. Recep Bozdemir, İmge yay, İstanbul, 2004, s. 57.

²⁰¹ Esra Özsüer, **Türkokratia**, Kronik Yay, İstanbul, 2018, s. 17.

²⁰² Kemal Karpat, **Balkanlar’da Osmanlı Mirası**, s. 60.

²⁰³ Aynı eser, s.320.

²⁰⁴ Dâhiliye Vekâletinden Başvekâlet’e giden 5-6 Teşrinisani 1927 tarihli yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/239.616.40**

²⁰⁵ Edirne Vilayetinden Dâhiliye Vekâletine giden 24 Teşrinievvel 1927 tarihli tahrirat için **BCA 30.10.0.0/239.616.40** lef 2.

²⁰⁶ Aynı belge

- Bolaklar (?) Kariyesinden Şakir'in gelini odun toplarken köy koruyucusu tarafından tecavüze uğramıştır.
- Kiraz tarla Köyüne gelen bir Bulgar jandarma ayağa kalkmadığı gerekçesiyle altmış yaşlarındaki Ramazan oğlu Süleyman'a kamçı cezası vermiştir.
- Bulgaristanlı kadınlar yaşadıkları bu acılardan dolayı kaymakamlığa gidip şikâyetle bulunsalar da cevap alamamışlardır²⁰⁷.

Bu olayların yaşandığı tarihlerle Bulgaristan ve Edirne'deki İngiliz diplomatların Türklerin Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplu göçe başladıklarını ifade ettikleri tarihler örtüşmektedir. Dolayısıyla bu göç dalgasının Bulgaristan Türklerine yapılan baskı ve kötü muamelelerle doğrudan ilgisi olduğu söylenebilir. Nitekim İngiltere'nin Sofya'daki temsilcisi Dodd, 7 Haziran 1928 tarihli raporunda Bulgaristan'ın hemen her tarafında insanların göçe zorlandıklarını belirtmektedir²⁰⁸.

Bulgaristan'daki Türk gazeteleri, göç meselesi ve Türklere yapılan sıkıntıları dile getirse de Bulgaristan Hükümeti'ni suçlamaktan imtina etmiştir. Dostluk gazetesi yazarı Ali Kemal, 1928 yılında yazdığı “*Türkler Neden Hicret Ediyor*” başlıklı yazısında şunları ifade etmiştir;

*“Her memlekette olduğu gibi Bulgaristan'da da milli asabiyet gözlüğü ile ortalığı yekörenler vardır. Fakat hükümet öyle mi? O, her tarafa tamimler göndererek Türklere yapılan haksızlıkların şikâyet edilmesi ve böyle fenalık ve haksızlıkları yapacakların hükümetçe cezalandırılacağını ilan etti. Bütün kabahat Türk unsurunun cahil olup şikâyete ehil olmamasındadır.”*²⁰⁹

İntibah gazetesinde 1929 yılında yayımlanan “*Hicret Hakkında*” isimli yazıda da şu ifadeler yer verilmiştir;

“Müslümanların Bulgaristan'dan cebren hicret ettirilmeleri maksadıyla çok yerde Müslümanlara karşı tazyikat yapıldığı öteden beri rivayet edilmekte ve hatta bu tazyikata bazı milli teşkilat mensubunun ön ayak oldukları söylenmekte idi. Bu kabil gayrikanuni hareketlerin son zamanlarda Müslümanların oldukça toplu bir halde yaşamakta oldukları Eskicuma, Preslav ve Yenipazar kazaları köylerinde de teşmil edildiği görüldü. Bu

²⁰⁷ Bulgaristan'da yaşayan Türk kadınları yaşadıklarını kaymakama şikâyet etmişler ama karşılığında “kırmızı şalvarlı kadınları kendisinin de beğendiği” cevabını almışlar ve müracaatları dikkate alınmamıştır. Bkz; Aynı belge.

²⁰⁸ Bilal Şimşir, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bulgaristan’dan Göç” s. 22-23.

²⁰⁹ Suzan Ertürk, a.g.e, s. 200.

kazalarda da Müslüman ahaliye karşı bir hayli hakaretler yapıldı ki, maalesef oradaki hükümet memurlarının ifa-i vazifedeki müsamahakârâne harekâtı biz Müslümanların artık bu memlekette istenilmediğimiz kanaatinin husulüne sebep olarak birçok Müslüman hemen yok pahasına emlak ve arazilerini elden çıkarıp hicretin pençe-i kahrına teslim-i kurban eylemelerini intac etti.

*... Hükümetin Müslümanları istemediği asla doğru değildir. Ahaliden her milleti bir tutmak, Bulgaristan'da elli seneden beri hükümete geçen bütün fırkaların milli siyasetidir...*²¹⁰

Yine İntibah gazetesinde çıkan bir yazıya göre Bulgarlar, Türklere “Sizin yeriniz Türkiye’dir, haydi Ankara’ya” denmekteydi²¹¹.

Bulgaristan’daki Türk basını her ne kadar olaylardan Bulgaristan Hükümeti’ni sorumlu tutmak istemese de gerçekte Bulgaristan Hükümeti’nin olaylar karşısında pek sorumlu davranmadığı görünmektedir. Ali Kemal’in yazdığı yazıda her ne kadar Bulgaristan Türkleri şikâyet konusunda bilinçli olmamakla suçlanmış ise de belgelerde görüldüğü üzere yapılan şikâyetlerden de bir sonuç alınamamıştır. Tüm bu olaylara rağmen 1923-1927 yılları arasında olduğu gibi Bulgaristan Türkleri arasında göçe karşı olanlar da mevcuttu. Bulgaristan’da Türkçe yayın yapan gazetelerden olan Deliorman gazetesinde göç edenlere şu şiirle seslenilmiştir;

*“Kamçı gibi akıp gitme
Etrafını yıkıp gitme
Ey Türk oğlu, dede ilin
Ellere bırakıp gitme
Dedelerin sürdüyü, ekti
Bu il için neler çekti
Yüzlerce yıl silah elde
İl uğruna kanlar döktü”*²¹²

Yukarıda belirttiğimiz ağır işkence ve suçların yanı sıra çalışmamızın ilerleyen kısımlarında belirteceğimiz üzere milletvekili cinayetine varan olaylar yaşanmıştır. Bu olaylarda Bulgaristan’da faaliyet gösteren birden fazla komite ve örgüt ön plana çıkmaktadır. 1929 yılında Sofya’da Bulgaristan’daki Türkler tarafından toplanan Milli Kongre’de²¹³ alınan kararlarda da Türklerin göçünde etkili olanların

²¹⁰ Suzan Ertürk, **a.g.e.**, s. 202.

²¹¹ Aynı yer

²¹² Deliorman gazetesinin 19.04.1930 tarihli nüshasından aktaran Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.227.

²¹³ Milli Kongre, 31 Ekim – 3 Kasım 1929 tarihleri arasında Sofya’da düzenlenmiştir. Bu kongre Bulgaristan Türklerinin ilk ve son Milli Kongresi olması açısından önemlidir. Kongrede Türk azınlığın

bazı örgütler olduğu belirtilmiştir. Bu kararda da Bulgaristan hükümeti aleyhinde söz söylenmemesine dikkat edilmiştir;

“ ... Kongre, hükümetinizin kati ve şedit emirlerine rağmen bazı küçük memurların ve **gayri mesul eşhas ve teşekküllerin** sakın ve muti Türk ahalisine karşı tecavüz ve teadi cüretinde bulunarak Türk unsurunun Bulgaristan'dan hicrete mecbur ve binnetice iktisaden harabesine sebebiyet vermekte bulunduklarını derin esefle müşahede etmek mecburiyetini kendisinde hissetmektedir²¹⁴. ”

Bulgaristan'da Türk – Müslüman azınlık başta olmak üzere diğer azınlıklara da zorluk çıkaran örgütlerin isimleri ise şunlardır²¹⁵;

- Trakya Komitesi
- Rodna Zaştita
- Dobruca Komitesi
- Kubrat Örgütü
- Otets Paiti

Trakya Komitesi, I. Dünya Savaşı sonrasında Trakya'nın Bulgaristan'dan alınıp Yunanistan'a verilmesinden sonra bölgedeki Bulgarların Rilo Manastırı Başrahibi liderliğinde kurduğu bir örgüttür²¹⁶. Lozan Antlaşmasından sonra faaliyetlerini durdurmak zorunda kalan Trakya Komitesi, 1925 yılında Bulgaristan'da tekrar faaliyete geçmiştir²¹⁷. İlk olarak Batı Trakya ile ilgilenen komite 1925 yılı ile artık Doğu Trakya ile de ilgilenmeye başlamaktaydı²¹⁸. Cemiyetin görünürdeki amacı Bulgaristan'daki Trakya muhacirleri arasında yardım ve toplumsal dayanışmayı sağlamak iken gerçek amacı Trakya'yı Türk ve Yunan idarelerinden alıp Bulgaristan'a katılmasını sağlamaktı²¹⁹.

sorunları ile ilgili çeşitli kararlar alınırken Kongre başkanlığına Eğridere, Koşukavak kazası murahhası Bekir Sıtkı Bey seçilmiştir. Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 120-140. Hüseyin Memişoğlu, “Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi (31 Ekim – 3 Kasım 1929)”, **Belleten**, c. LIV, 1990, s.309-330.

²¹⁴ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 140.

²¹⁵ Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s. 28-31.

²¹⁶ Mehmet Çanlı, “Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, c. XI, sayı 2, s. 279.

²¹⁷ Mehmet Çanlı, **a.g.m.**, s.280.

²¹⁸ Edirne Vilayetinden Dâhiliye Vekâletine giden 01.07.1925 tarihli yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/239.616.8** lef 2.

²¹⁹ **BCA 30.10.0.0/243.646.19** lef 9. Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s. 149.

1927 yılında Dâhiliye Vekâleti, Bulgaristan'da Türklere karşı yapılan baskı ve olaylarla ilgili Hariciye Vekâletine bilgi vermiştir²²⁰. Söz konusu belgede bahsedilen olaylar şunlardır;

“Kırcaali ve Koşukavak havalisinde Trakya komitacılarıyla isimleri meçhul kalan eşhas tarafından rapor tarihine kadar bir maksad-ı mahsus tehdide ve vukua getirilen bazı vaka-yı ber veche âtî arz olunur.

- 1- 18 Nisan 1927 tarihinde Taşlı nahiyesinin (Ezanlı karyesi) çeteler tarafından ihâta edilerek köy ağasından hane başına (5-10 bin) leva alınmıştır. Ahali mektebe toplanmış ve tevziat, tahsilat mektepte yapılmıştır.
- 2- 21 Nisan 1927'de aynı nahiye merbut Aygözler (?) karyesi basılarak İsmail Ağa'dan 30 bin ve sabık nahiye müdürü Ahmed Ömerof Ağa'dan 10 bin leva alınmıştır.
- 3- 28 Nisan 1927'de Yuvan Garusof tarafından idare edilen 18-20 kişilik bir çete Koşukavak Kıyılar köyünde Mehmed Şakird'in hanesine girerek köylülerden hane başına üç binden otuz bin levaya kadar para talebinde bulunmuşlardır. Köylüler çetenin para vermeyenleri götürecekleri tehdidi karşısında naçar kalarak hayli miktarda para cem' ile teslim etmişlerdir.
- 4- 6 Nisan 1927'de Sarhanlı karyesinden Hacı Osman Ağa'dan 30 bin, Balıklı karyesinden diğer Osman Ağa'dan 80 bin leva müsellaç çeteler tarafından tehdit edilerek alınmışlardır.
- 5- 17 Nisan 1927 gecesi Torun nahiyesinden sabık müdür Köçekçi Hasan Ağa teravihten çıkıp hanesine gideceği esnada çeteciler tarafından atılan mermilerle tevellüd bulmuştur.
- 6- 3 Temmuz 1927'de Mahmutlar nahiyesinden Me'mun ve Salih isimlerinde iki genç tarlalarından alınarak katledilmişlerdir.
- 7- Burgazdere karyesinden İsmail, 28 Temmuz 1927 günü akşamı guruba doğru kaybolmuştur. Cumartesi günü katledilmiş olduğu hâlde dere kenarında bulunmuştur.
- 8- Karaşayanlar karyesinden Kırkyalan Mehmed intihabından bir gün evvel 28 Mayıs 1928'de köyün civarındaki dere kenarında maktul olarak bulundu.
- 9- 1926 Kanunievvelinde Davetli Nahiyesinin Terkilli karyesinden Kıyıcı Recep ile Halid iki hafta ara ile çete tarafından kariye içinde kurşunla katledilmiştir.
- 10- Hay nahiyesinde Kasım namında biri dahi geçen kış zarfında çeteler tarafından katl edilmiş ise de tarihi tesbit edilememiştir.²²¹

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçlerde Trakya Komitesi'nin etkisi Türkiye tarafından da takip ve tespit edilmiştir. Dönemin Sofya büyükelçisi olan Hüsrev Bey, bir İngiliz yetkiliye “ *Bulgaristan'da devlet içinde devlet vardır ve merkezi hükümet bunları kontrol edememektedir. Göçü kamçıllayan Trakya Komitesidir*”²²² diyerek göçlerde merkezi hükümetten ziyade komitelerin etkili olduğunu belirtmişti.

²²⁰ Dâhiliye Vekâletinden yazılan 14.11.1927 tarihli belge, **BCA 30.10.0.0/239.616.41**

²²¹ **BCA 30.10.0.0/239.616.41** lef 2.

²²² Bilal Şimşir, **a.g.m**, s.22.

Söz konusu komite Türkler üzerinde göç baskısı kurmak için Türklerin önde gelenlerini tehdit etmiş hatta daha ileriye giderek suikastlar düzenlemiştir. Bu önemli ve Türkler arasında sevilen sayılan kişilere yapılan tehdit ve suikastlarla Türklere önderlik yapabilecek kişileri ortadan kaldırıp Türkleri savunmasız duruma düşürme amaçlamaktaydı²²³. Trakya Komitesi tarafından tehdit edilerek Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçe zorlanan isimlerden biri de Milli Kongre Başkanı Bekir Sıtkı Bey'dir. Komite, Bekir Sıtkı Bey'e gönderdiği mektupta Sofya'yı terk etmesi için kısa bir süre vermiş, aksi takdirde öldürüleceğini bildirmiştir²²⁴. Bunun üzerine Bekir Sıtkı Bey, Sofya'dan Kırklareli'ne göç etmek durumunda kalmıştır.

Bulgaristan'da Türk azınlığa karşı işlenen önemli cinayetlerden biri Cebiroğulları Nahiye Belediyesi Müdürü Hasan Efendi cinayetidir. Hasan Efendi, 25 Ocak 1930 tarihinde Kırcaali- Mestanlı yolu üzerinde kimliği belirsiz üç Bulgar tarafından öldürülmüştür²²⁵. Hasan Efendi, Trakya Komitacılarının hedefinde olan bir isimdi ve gerek Türk resmi yetkilileri gerek bölgedeki Türk-Müslüman halk cinayetin sorumlusu olarak Trakya Komitesi'ni göstermişlerdir²²⁶. Dâhiliye Vekâleti'nden 2 Şubat 1930 tarihinde Sofya Elçiliği'ne gönderilen tahriratta şu ifadeler geçmektedir;

*“Alınan malûmatı mevsukaya nazaran Cebiroğulları Nahiyesi Müdürü Hasan Efendinin gün ortasında meçhul eşhas tarafından katil keyfiyeti Kırılı (belgede bu şekilde geçmektedir, muhtemelen Kırcaali'den bahsediyor) ve havalisinde pek büyük bir korku tevlit etmiş ve umum halk malını mülkünü satarak memleketimize hicret etmek yoluna dökülmüş bulunmaktadır... Verilen malûmattan Trakya Cemiyeti Türklere karşı bu yolda suikastleri icra etmek için hafî bir teşkilât meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Bununla kasaba ve köylerde Türklerin ileri gelenleri telef edilerek halkı tethiş suretiyle mal ve mülklerini terk ederek hicret ettirmek ve sonra bunlara bilâ bedel sahip olmak gayesinin takip edildiği şüphesizdir.”*²²⁷

Bulgaristan'daki Türk basınından alınan aşağıdaki habere göre ise olaydan sonra Bulgaristan Türkleri göç etmeye başlamıştır.

²²³ Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri 1878-1908**, İlgi Kültür Yay, İstanbul, 2019, s.108.

²²⁴ M. Necmeddin Deliorman, **Balkan Türklerinin Hicret Sebepleri Razgrad Mezarlık Hadisesinde Çanlar Benim İçin Çaldı**, Türkiye Ticaret Matbaası, İstanbul, 1955 s.33-34.

²²⁵ **BCA 30.10.0.0/240.618.4** lef 2, Bülent Yıldırım, **a.g.e.**, s.108-109.

²²⁶ **Aynı belge**, Bülent Yıldırım, **a.g.e.**, s.111-115.

²²⁷ **BCA 30.10.0.0/240.618.4** lef 7. Bülent Yıldırım, **a.g.e.** s. 107.

“ ... Cebiroğulları Nahiyesi Müdürü Hasan Efendi'nin gün ortasında katli keyfiyeti, Kırcaali ve havalisinde pek büyük korku tevhit ettiğinden umum halk malını, mülkünü satarak Türkiye'ye hicret etme yoluna dökülmüştür. ”²²⁸

Hasan Efendi cinayetinin ardından Koşukavak Kazası'nın Geran Ada Nahiyesi Müdürü Hacı Hüseyin oğlu Feyzi Efendi de suikastla öldürülmüştür²²⁹. Sofya Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen belgeye göre, Kırcaali'nin uyanık gençlerinden ve zenginlerinden olan Feyzi Efendi, 1933 yılının Nisan ayında nahiye merkezine yarım saat mesafede bulunan bir yerde at üstünde olduğu hâlde tabanca ile vurulmuş ve kafası kesilmiştir²³⁰. Halk, bu cinayetin de diğer cinayetler gibi üstünün kapatılacağından endişeliydi. Türkiye'nin Filibe Konsolosluğuna gelen 25 Nisan 1933 tarihli mektupta olay ve Feyzi Efendi hakkında bilgi verilmekteydi. Mektubun tamamı şöyledir;

“Sancağımızda yeni ve herkesi acılara boğan bir vaka olmuştur. Koşukavak kazasının Geran Ada Nahiyesi Müdürü Hacı Hüseyin oğlu Feyzi Efendi köyüne giderken 3-4 bilinmeyen kimse tarafından öldürülmüştür. Ölü katıra bağlanarak salı verilmiştir. Bu suretle Feyzi Efendinin vücudu perişan edilmiştir. Öldürenlerin Trakyalılar olduğuna kat'iiyen şüphe yoktur. Feyzi Efendi ise gayet mert tabiatlı ve müdürü bulunduğu nahiye halkınca çok sevilen bir adamdır. Kendisinin öldürülmesi ile bütün sancak halkı pek fazla korkuya düşmüştür. Herkesin konuştuğu artık buralarda yaşyamayacağız sözleridir. Kasaba içerisinde de geceleri bazı kimselerin önüne çıkılmakta, kendilerine hakaret yapılmaktadır. Bir gece evvel Hafız Emin adındaki bir ihtiyarın önüne çıkarak sakallarını çekmişlerdir. ”²³¹

Bu mektup aslında Türk halkının duygularını ve düşüncelerini özetlemektedir. Aynı zamanda Trakya Komitesi'nin yapmak istediklerini gerçekleştirdiğini, Türk halkını paniğe ve korkuya sevk edip, mallarını bir kenara bırakıp Türkiye'ye göç etme fikrine yönelttiği görülmektedir.

Türk-Müslüman azınlığa karşı işlenen cinayetler karşısından gayriciddi bir tutum sergilenmesi komiteyi daha da cesaretlendirmiş ve nihayetinde Bulgar

²²⁸ Deliorman gazetesinin 20 Şubat 1930 tarihli nüshasından aktaran Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 228.

²²⁹ Cinayet ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Bülent Yıldırım, **a.g.e**, s.115-119.

²³⁰ Hariciye Vekâletinden Başvekâlete giden 23 Mayıs 1933 tarihli belge için bkz; **BCA 30.10.0.0/241.628.17** Söz konusu belgede cinayetin tarihi 27 Nisan 1933 olarak belirtilmiştir. Ancak aynı belge içerisinde ek olarak sunulan 25 Nisan 1933 tarihli mektupta bu cinayetten bahsedilmektedir. Bu sebeple cinayetin 1933 yılının Nisan ayında gerçekleştiği görülmektedir ama günü konusunda bir kesinlik yoktur. Mektup için bkz; **BCA 30.10.0.0/241.628.17** lef 2 ve lef 3.

²³¹ **BCA 30.10.0.0.241.628.17** lef 2-lef 3. Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s.116.

Parlamentosundaki 3 Türk milletvekilinden biri olan Koşukavak Milletvekili Hacı Galip oğlu Hüseyin Efendi'yi öldürmüşlerdir²³². Hüseyin Efendi, 21 Temmuz 1933 tarihinde Horozlar köyünden Kırcaali'ye doğru gitmekte iken kasabaya bir buçuk saat mesafedeki Sürmenler İstasyonuna yakın bir yerde kurşunla öldürülmüştür²³³. Merhum milletvekili Hüseyin Efendi'nin cenazesinin Kırcaali'ne defnedilmesine dahi izin verilmemiştir²³⁴.

Sofya'daki Türk elçiliği bölgedeki cinayetlerin sayısının üç olduğunu ve bu cinayetlerdeki amacın Türk halkını yıldırarak yerlerinden kaçırmak olduğunu belirtmekteydi²³⁵. Elçilik raporuna göre Bulgar Hükümeti Trakya Komitecilerinden yedi kişiyi bölgeden uzaklaştırırsa da katilleri bulmak için iyi niyet göstermemiş ve katiller Türkler arasında aranmıştır²³⁶. Elçilik Bulgaristan Hükümeti'nin bu cinayetler karşısında aciz duruma düştüğünü, milletvekillerinin dahi canını koruyamadığını ve Güney Bulgaristan'da yaşayan Türklerinin göçlerinin kabul edilmesini önemle arzu ve teklif etmiştir.

Trakya Komitesi, Filibe ve Rodoplar bölgesinde haraç vermeyenlerin evlerini yakıyordu ve ayrıca yukarıda bahsettiğimiz cinayetlere ek olarak Deliorman'ın tanınmış isimlerinden Lipnik köylü İbrahim Ağa, Adaköylü Osman Efendi cinayetlerini de işlemiştir²³⁷.

1932 yılında Bulgaristan'ın Stanimaka kasabasında toplanan Trakya Gençler Birliği, toplantıda saldırgan bir tutum sergileyerek Bulgaristan'ın bugünkü topraklarını kabul etmemiş ve Trakya'nın kendileri tarafında kurtarılacağı günlerin yakın olduğunu belirtmiştir²³⁸. Toplantıda konuşulanlar Trakya Komitesinin Türkiye ve Türklere karşı bakış açısını yansıtmaya açısından önemlidir.

²³² Cinayet hakkında ayrıntılı bilgi için bk; Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s.119-125.

²³³ Cinayet hakkında Hariciye Vekâletinin Sofya Elçiliğinden aldığı tahrirat için bkz; **BCA 30.10.0/241.630.25**, Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s. 120.

²³⁴ M. Necmeddin Deliorman, **a.g.e**, s. 14.

²³⁵ **BCA 30.10.0/241.630.25** lef 1.

²³⁶ Nitekim katil olarak Haskova'da bir otelde çalışan 22 yaşındaki Ali Veliev isimdeki biri tutuklanmış, olay alacak verecek meselesine indirgenmiştir. Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s.123.

²³⁷ Refik Özdek, **Çanlar ve Zindanlar Bulgaristan Türklerinin Bitmeyen Çilesi**, Boğaziçi Yay, İstanbul, 1985, s.66.

²³⁸ Toplantı için ayrıntılı bilgi için bkz; **BCA 30.10.0/240.625.9**

1933 yılının Nisan ayında Kırcaali bölgesinde bir Türk asılmış ve boynuna Bulgarca “*Trakya Kurtuluş Komitesi(K.S.T)*” imzalı bir yafta asılmıştır²³⁹.

Türkiye’nin Bulgaristan’daki elçilik ve konsoloslukları komitenin faaliyetlerini yakından takip etmiş ve raporlarını Hariciye Vekâlet’ine bildirmiştir. Sofya Elçiliğinden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 7 Ağustos 1933 tarihli yazıya göre Türk evlerine yapılan tecavüz ve Türklere atılan dayak, komite adına para toplama gibi olayların sürekli hâle gelmesi nedeniyle dönemin Kırcaali Mutasarrıfı Katskof, komitenin bazı üyelerini Kuzey Bulgaristan’a nakletmiştir²⁴⁰. Paşmaklı bölgesinde tutuklanan Trakya Komitesi üyeleri ise süre sonra serbest bırakılmıştır²⁴¹. Yine 1933 yılında Trakya Komitesi’nin faaliyetleri ve Türklere karşı olan tutumları hakkında Türkiye’nin Filibe Konsolosluğu tarafından Hariciye Vekâletine gönderilen çeşitli raporlar mevcuttur²⁴². 4 Eylül 1933 tarihli rapora göre Trakya Komitesi Bulgar Trakya’ında bilhassa Kırcaali bölgesinde Türklere para istemiş, para vermeyenleri ise dövmüş, kasaba halkının yaptığı şikâyetler ise sonuçsuz kalmıştır²⁴³. 28 Ekim 1933 tarihli diğer bir raporda ise Trakya Komitesi’nin Kırcaali, Paşmaklı ve Destanlı Türklerini korkutarak kaçırmak istediği bildirilmektedir²⁴⁴. Filibe Konsolosluğu’na Hasköy’den güvenilir bir Türk’ün yazmış olduğu mektuba göre Darıdere havalisinden bütün komisyoncusu Mehmet Ali isimli bir vatandaş şunları dile getirmiştir;

*“Bizim için oralarda oturma imkânımız kalmadı. Bundan iki gün evvel Trakyalılar çete kıyafetinde gece evlerimizi basıyorlar ve bizden para istiyorlar.”*²⁴⁵

Filibe Konsolosluğu’ndan Hariciye Vekâletine yazılan 05 Aralık 1933 tarihli yazıda Trakya Komitesinin baskısının arttığı ve Bulgar makamlarının da bu baskıya arka çıktığı belirtilmektedir²⁴⁶. Aynı yazıda Trakya Komitesi’nin mağdur ettiği Bulgaristan Türklerinin ifadesine de yer verilmiştir. Paşmaklı’ya bağlı Poprilka

²³⁹ “Kırcaali’de Asılan Türk”, **Cumhuriyet**, 25.04.1933, nr. 3219, s. 1 ve 3.

²⁴⁰ Hariciye Vekâletinden Başvekâlete giden yazı için; **BCA 30.10.0.0/241.630.27**

²⁴¹ **Aynı belge**

²⁴² Hariciye Vekâletinden Başvekâlete giden raporlar için **BCA 30.10.0.0/241.631.22**

²⁴³ **Aynı belge** lef 1. Bölgede para toplanan Türklerin isim ve verdikleri para miktarı için **Aynı belge** lef 11-12.

²⁴⁴ **Aynı belge** lef 2.

²⁴⁵ **Aynı belge** lef 3 ile lef 16.

²⁴⁶ Bu yazı için bkz; **BCA 490.1.0.0/607.105.11** lef 7.

köyünden Pomak Çakal oğlu Salih ifadesinde Trakya Komitesi'nin parasını aldığını ve istenilen para olan 5000 leva yerine 3000 leva verildiği için dayak yediğini belirtirken, yine Paşmaklı'da bulunan Keresteci Peltek oğlu Mehmet ise ifadesinde vakıflara bağlı dükkânlarda kiracı olan komitacılar hakkında takibatta bulunduğu için üzerine silah açıldığını, tehditlerden dolayı ailesini bırakarak Filibe'ye kaçtığını belirtmiştir²⁴⁷. Konsolosluk raporuna göre Trakya Komitesi önde gelenleri aynı zamanda devlet görevinde de bulunmaktaydı. Örneğin; Trakya Komitesi'nin başkanı aynı zamanda merkez kaza kaymakamı görevinde bulunan Dimitr Levof, ikinci başkanı ise Maykova papazı Pandaliyef, başkan yardımcısı ise zabıttandan Pof Noef'tir²⁴⁸. Yine aynı rapora göre, Bulgar Hükümeti, komite tarafından dayak yiyenlere “*ehemmiyetsiz şey haydi gidin*” demektedir²⁴⁹. Bu raporda ayrıca Trakya Komitesi tarafından Bulgaristan'daki Müslümanlara para istemek için yollanan mektuplara bir örnek konulmuştur. Mektubun metni şöyledir;

*“Trakya İstihlâs Komitesi
No
Birinci Teşrin 933
Trakya*

*Mehmet ve hafız Arif Aguşef
Biraderlere
Köy: Çereşvo
Paşmaklı kazası*

Harsî ve ilmî Trakya teşkilâtlarından başka Bulgaristan'da, esarete bulunan vatanın istihlâsile Bulgaristan'a ilhaki uğrunda hiç durmadan mücadele eden Trakya İstihlas Komitesi namile bir de (ihtilâl komitesi) vardır.

K.S.T Trakya istihlâs komitesi bu mücadelesini, hal ve vakti yerinde Trakyalılarla vatanperver Bulgarlara tarhettiği vergilerle idame ettirmektedir. Bunu nazarı dikkate alan K.S.T son yaptığı içtimada size 40000 kırk bin leva tarhederek bu parayı ilmühaber mukabilinde derhal teslim etmenizi kararlaştırıldı.

İşbu mektubu okuduktan altını imza ederek derhal iade ediniz.

*K.S.T Komitesi seyyar
muharip gurupları reisi’’²⁵⁰*

²⁴⁷ BCA 490.1.0.0/607.105.11 lef 8-10.

²⁴⁸ Aynı belge lef 11. Kırcaali'nde yaşayan Arif adında bir Türk ise emniyet müdürü Emanoel Kristef tarafından dövülmüştür. Aynı belge lef 13.

²⁴⁹ Kırcaali'de Elmalı köyünden Ali pehlivan, bütün işçisi Niyazi Sadullah, kunduracı Mahmut ve Saif efendiler, hafız Refet, Hüseyin Musa, Ahmet Feyzi, İsmail Hüseyin gibi isimler komitacılar tarafından şiddete maruz kalmışlardır. Aynı belge, lef 12.

²⁵⁰ Aynı belge, lef 17.

Trakya Komitesi, Türkiye'nin de baskıları sonucunda Nisan 1934 tarihinde Bulgaristan Hükümeti tarafından kapatılmış²⁵¹ ise de aynı tarihlerde eylemlerine devam etmekteydi. Filibe Konsolosluğu'ndan alınan 12 Nisan 1934 tarihli rapora göre Trakya Komitesi, Darıdere kazasına bağlı Maden köyünde Reşit Ağa'nın evine bomba atıp, eşini ve çocuklarını yaralamıştır²⁵². Aynı rapora göre dağıtılan örgütün mensupları korucu, gümrükçü, köy bekçisi gibi görevlere getirilmekteydi. Örgüt resmi olarak kendini 1934 yılının eylül ayında feshetmiştir²⁵³.

Rodna Zaştita; Bulgarca da “*Müdafaa-i Vatan*” veya bir başka deyişle “*Yurt Savunması*” anlamına gelen Rodna Zaştita, aşırı milliyetçi ve faşist olup, Bulgaristan'daki Türkler başta olmak üzere tüm azınlıklara karşı zulmeden örgütlerden biridir²⁵⁴. Örgüt ilk zamanlarında komünist ve çiftçi akımlarına karşı mücadele ederken daha sonra Bulgaristan'da yabancı düşmanlığı gütmüş olup, Almanya'daki Hitler hareketinden ilham almıştır²⁵⁵. Bulgaristan Türklerinin mallarını ve mülklerini ele geçirmek için Türkleri göçe zorlamaya çalıştı Şumnu ve Rusçuk gibi bölgelerde Türklerden alışverişi engelledi²⁵⁶. 1930 yılında örgüt ile aynı ismi taşıyan “*Rodna Zaştita*” isimli gazetede yayımlanan “*Ecnebi Milliyetler*” isimli yazı örgütün fikirlerini açıklaması açısından önem arz etmektedir. Yazıda Bulgaristan'ın komşuları Türkiye, Romanya ve Yunanistan başta olmak üzere Avrupa'daki devletlere göre azınlıklara çok hak verdiği hatta bu haklardan dolayı Bulgarlar kendilerini yabancı hissettiği ileri sürülmekteydi²⁵⁷. Yine bir savaş çıkması durumunda azınlıkların Bulgaristan'ı yok edeceği, çarenin onları kovmak olduğu belirtiliyordu²⁵⁸. Örgütün Türkler aleyhindeki faaliyetler gerek Türk Elçiliği, gerek Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, gerek Bulgar Parlamentosu'ndaki Türk milletvekillerin girişimleriyle engellenmeye çalışılmış, Sofya Elçiliğinin Hariciye Vekâletine yazdığı rapora göre

²⁵¹ Mehmet Çamlı, **a.g.m.**, s. 290.

²⁵² Hariciye Vekâleti'nden Başvekâlet'e giden yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/242.633.10**

²⁵³ Memduh Talat, “Trakya Komitesi Kendini Feshetti”, **Cumhuriyet**, 20.09.1934, nr.3727, s.1

²⁵⁴ **BCA 30.10.0.0/243.646.19** lef 13.

²⁵⁵ Hariciye Vekâletinin Sofya Elçiliğinden Rodna Zaştita örgütü hakkında almış olduğu tahrirat, **BCA 30.10.0.0/241.630.16**

²⁵⁶ Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s.28-29. Alışveriş engelleme ile ilgili yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/241.618.17** lef 5.

²⁵⁷ **BCA 30.10.0.0/241.618.17** lef 3.

²⁵⁸ Aynı belge, lef 5.

örgütün lideri kesin ve yazılı bir emir vermese de örgütün bütün şubelerini dolaşarak örgütlerde bulunmak zorunda kalmıştı²⁵⁹. Ancak bu örgütlerden sonra örgütün eylemlerine devam etmesi, söz konusu örgütlerin göstermelik olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz İngiltere'nin Varna Viskonsolosu Baker'in raporunda Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçlerin sebebi olarak Rodna Zaştita örgütünün Türklere karşı uyguladığı şiddet eylemleri ve baskıları göstermiştir²⁶⁰. Bu durum basına da yansımıştır. Milliyet gazetesi, Bulgaristan'dan aldığı haberlere göre Rodna Zaştita, Bulgaristan'daki Türk halkı üzerindeki baskıyı arttırmıştır²⁶¹. 1932 yılında Sofya Elçiliği'nden alınan bir yazıya göre Rodna Zaştita örgütünün başına geçen General Markov, Türkiye'nin Sofya'daki elçiliğini ziyaret etmiş ve elçinin örgütün geçmişte yaptıkları ile ilgili sorularına “...*Türkler hakkında ika edilmiş fenalıkların katiyen önünü alacaklarına emin olunması gerektiği*” cevabını vermiştir²⁶². Örgüt her ne kadar Türk-Müslüman azınlığa karşı yapılanların önüne geçeceğini Türk yetkililere iletse de bir sene sonra Türklere karşı gerçekleştirilen olaylarda yine başrolü oynamıştır. 1933 yılının Nisan ayında gerçekleşen mezarlık saldırısında fail olarak gösterilen örgüt 1933 Kasım ayında toplanan kongresinde bir takım kararlar almıştır. Alınan kararlar ise basına yansıdığı şekliyle şöyledir;

*“... Bulgaristan'da Bulgar milletine mensup olmayan hiçbir ekaliyete ve ecnebiye iş verilmemesi, bunların bulundukları işlerden çıkartılmaları ve bu gibilerle alışveriş edilmemesi; tamamiyle Bulgarca yazılmayan tabela, afiş ve reklamların ortadan kaldırılması; cebren Bulgarca konuşturulması, ecnebi ve ekalliyet mekteplerinin kapatılması; gene ecnebi ve ekalliyetlerin mekteplerinin kapatılması, gene ecnebi ve ekalliyetlerin Bulgaristan'dan koğulması...”*²⁶³

Örgüt, Bulgaristan'da 1934 yılında yaşanan darbenin ardından 1935 yılının ocak ayında kapatılmasına²⁶⁴ rağmen yine ayrı yılda yeniden ihya edilmeye çalışılmıştır²⁶⁵.

²⁵⁹ Bu olayı Sofya Elçiliği Hariciye Vekâleti'ne bildirmiştir. Hariciye Vekâleti'nden Başvekâlete yazılan yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/241.630.16** lef 2.

²⁶⁰ Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s.23-24.

²⁶¹ “Tazyik ve İmha”, **Milliyet**, 30.01.1929, nr. 1067, s.1.

²⁶² Hariciye Nezaretinden Başvekâlete giden 09.11.1932 tarihli belge için bkz; **BCA 30.10.0.0/240.625.10**

²⁶³ “Rodna Zaştita”, **Cumhuriyet**, 07.11.1933, nr. 3384, s. 3.

²⁶⁴ “Rodna Zaştita Cemiyeti Kapatıldı”, **Cumhuriyet**, 13.01.1935, nr. 3830, s. 1.

²⁶⁵ **BCA 30.10.0.0/242.637.39**, “Bulgaristan Nereye Doğru Gidiyor”, **Cumhuriyet**, nr. 4018, s.1.

Dobruca Komitesi; Bulgar azınlığın en çok bulunduğu ülke olan Romanya’da bir milyona yakın Bulgar bulunmaktaydı. Komite, Romanya’ya verilen Dobruca’nın yeniden Bulgaristan’a verilmesi için uğraşmıştır. Bu sebeple Dobruca’daki Bulgarların Bulgaristan’a dönmesine karşı çıkmaktaydı. Dobruca Komitesi sadece bu konuyla ilgilenmemiş ve Deliorman ile Kuzey Bulgaristan’daki Türkleri de bunaltmayı kendine görev bilmiştir²⁶⁶. Dobruca Komitecileri Varna, Pravadi, Yenipazar, Kemaller, Balpınar, Razgrad, Şumnu, Eskicuma ve Rusçuk bölgesine kadar olan sahada etkiliydi²⁶⁷. Örgüt özellikle zengin Türkleri hedef alıp onların malını ve mülkünü ele geçirmeye uğraşıyordu²⁶⁸. Söz konusu komite, Deliorman halkı arasında bilinen Türklerden olan Lipnik Köyünden İbrahim ve Adaköylü Osman Efendi’yi katletmişlerdi²⁶⁹. Bu olayların verdiği korkuyla Türkler göç etmeye karar almaktaydılar.

Kubrat Örgütü; Eski dönem Bulgar hanlarından Kubrat Han’ın ismini alarak 1919 yılında kurulan örgüt Çiftçi Partisi aleyhinde faaliyetlerle 1923 yılındaki darbede yer almıştır²⁷⁰. Kubrat örgütü de diğer örgütler gibi Türklere karşı baskı siyaseti gütmekteydi²⁷¹. “*Bulgaristan her şeyin üstünde ve her şey Bulgaristan için*” sloganını benimseyen örgüt, Rodna Zaştita’nın aksine sessiz ve gizli çalışıyordu²⁷².

Otets Payisi; Bu örgüt, ismini 1762 yılında bir Bulgar tarih kitabı yazmış olan Payisi isimli bir papazdan almıştır²⁷³. Örgüt 1927’de Sofya’da kurulmuş ve liderliğini Sofya metropolidi Stefan yapmıştır²⁷⁴. Diğer örgütlerle iş birliği yapmakta ve Neuilly

²⁶⁶ BCA 30.10.0.0/243.646.19 lef 12.

²⁶⁷ M. Necmeddin Deliorman, a.g.e, s. 35.

²⁶⁸ Aynı eser, s. 35.

²⁶⁹ Aynı eser, s. 35-36.

²⁷⁰ Bilal Şimşir, a.g.m, s.31.

²⁷¹ “Tazyik ve İmha”, Milliyet, 30.01.1929, nr. 1067, s.1. Haberde örgütün adı Koyrat olarak geçmektedir.

²⁷² Bilal Şimşir, a.g.m, s. 31.

²⁷³ Bilal Şimşir, a.g.m, s.31-32; Halil Yaver, **Bulgarların Balkanları İstila Planları**, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1938, s.8-9. Slav tarihçilere göre; Paisiy, Bulgarlara ilk milli ideolojiyi aşılayan kişidir. Paisiy’in kitabını okuyan ve dinleyen Bulgarlar, benlik duygularını kazanmışlardır. Paisiy kitapları yazmanın yanı sıra Bulgar köylerini dolaşarak kitabını Bulgar köylülere anlatmıştır. M. Hüdayi Şentürk, **Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi 1850-1875**, TTK, İstanbul, 1992, s.52-54.

²⁷⁴ Halil Yaver, a.g.e, s.18.

Anlaşması'yla Bulgaristan'da azınlıklara verilen hakların kaldırılmasını istemekteydi²⁷⁵. Örgütün amaçları ise genel olarak şöyle açıklanabilir²⁷⁶;

- Büyük Bulgaristan'ın kurulması
- Büyük Bulgaristan sınırlarının Ayastefanos Anlaşmasındaki sınırlar olması
- Bulgar göçmenlerin yerlerine dönmesi

Faaliyetlerinden anlaşıldığı kadarıyla tüm bu örgütlerin ortak amacı Bulgaristan'daki Türkleri baskıyla göçe zorlamak ve mallarına el koymaktır. Örgütler bu ortak amaç uğruna çeşitli yöntemler denemişlerdir.

1930'lu yılların başında bu örgütlerin de kullanılmasıyla Bulgaristan'da azınlıklara karşı özellikle de Türk-Müslüman azınlığa karşı baskı artmıştı. Bunun artmasındaki en önemli sebeplerinden biri Bulgaristan'ın yayılmacı politikalarıydı. 1931'de oluşturduğu “*Uhusal Blok*” hareketiyle iktidara gelen Demokrat Parti lideri Malinov, dış politikada izlediği yayılmacı politikalar doğrultusunda Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya'dan eski topraklarını alabileceğini düşünerek Hitler Almanyası ve Mussolini İtalya'sıyla yakın ilişki kurmaktaydı²⁷⁷. Bunun yanı sıra Bulgaristan Kralı Boris'in İtalya Kralı'nın kızıyla 1930 yılında evlenmesi iki ülke arasındaki yakınlığı arttıran bir faktör oldu²⁷⁸. Bulgaristan; Yugoslavya, Romanya, Yunanistan'ın topraklarını yanı sıra özellikle komiteler aracılığıyla hedeflerinden birini de Türkiye'nin Trakya toprakları olarak belirlemişti.²⁷⁹ Bulgaristan, yayılmacı politikası nedeniyle Türkiye'nin ısrarlı tutumuna rağmen Türkiye, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan'dan oluşan Balkan

²⁷⁵ Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s. 32.

²⁷⁶ Halil Yaver, **a.g.e.**, s. 16-17.

²⁷⁷ Nazif Kuyucuklu, “Bulgaristan (Bağımsızlık Dönemi)”, **DİA**, c. 6, TDV yay, İstanbul, 1992, s.399. 1933 yılında Sofya Büyükelçiliğinden alınan bir tahriratı Hariciye Vekâleti, Başvekâlet'e iletmıştır. Tahrirata göre; Alman Nasyonal Sosyalistlerin bazı icraatlarını Bulgaristan'da yapmak isteyen ve taklit eden kuruluşlar vardır. Bazı Yahudilerin ticarethanelerini Bulgaristan dışarısına çıkardığı belirtilmektedir. Söz konusu tahrirat için bkz; **BCA 30.10.0.0/241.627.12**, Zehra Arslan, **a.g.e.**, s. 108.

²⁷⁸ Yüksel Kaştan, “Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, **ATAM Dergisi**, c. XXIV, Kasım 2008, sayı 72, s. 680.

²⁷⁹ M. Necmeddin Deliorman, **a.g.e.**, 13-14. Bulgaristan'da Trakya Komitesi organizatörlüğünde Bulgaristan'ın Balkan Savaşları zamanında Edirne'yi işgal etmesinin yıldönümleri kutlanmıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s.129-139.

Antantına katılmamış ve karşı çıkmıştır²⁸⁰. Bulgaristan’da Türk-Müslüman azınlıklara karşı baskının arttığı ve aşırı milliyetçi örgütlerin kendini iyice gösterdiği dönemde ilk Bulgar milli filmi olarak kabul edilen “*Esirlerin İsyanı*” isimli film sinemalarda gösterilmeye başlanmıştır. Türkiye bu filmin çekilip sinemalarda gösterileceği haberini alır almaz Sofya Büyükelçisi aracılığıyla Bulgar Hariciye Nezareti’ne bilgi için müracaat etmiş, Bulgar yetkililer filmin Osmanlı Devleti’nde geçtiğini, yeni Türk hükümeti ve Türk milleti aleyhinde bir anlam ifade etmediğini belirtmiştir²⁸¹. Esirlerin İsyanı isimli film Bulgarların Osmanlı Devleti idaresinde bulundukları dönemde yaşadıklarını ve ünlü Bulgar komitecilerinden olan Vasil Levski’nin faaliyetlerini konu almaktaydılar²⁸². Varna Konsolosluğundan Hariciye Vekâletine film ile ilgili giden rapora bakıldığında filmin Bulgarlar üzerinde önemli bir tesiri olmuş, Türklere karşı kin ve intikam duygularını körüklemişti²⁸³.

Bulgar yönetiminin izlediği politikalar, azınlıklara karşı baskı ve şiddetin dozunun artmasına sebep oluyordu. 1932 baharından gerçekleşen Kessarevo ve 1933 Nisan’ında gerçekleşen Razgrad olayları bu noktada önemlidir. Bu iki olay Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye göçme eğilimini arttıran etkili faktörler oldular.

2.2.1.1.1 Kessarevo Olayı

Kessarevo veya Keserova, Bulgaristan’ın Tırnova iline bağlı Yukarı Rahova (Gorna – Oryahovo) ilçesinin bir köyüdür²⁸⁴. 1932 yılının baharında²⁸⁵ bu

²⁸⁰ Türkiye, Bulgaristan’ın Balkan Antantına katılmasını sağlamak amacıyla Yugoslavya ve Romanya’dan Bulgaristan’a bazı konularda taviz vermesini istemiştir. Tevfik Rüştü Aras, **Görüşlerim**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, tarih yok. s.48.

²⁸¹ **BCA 30.10.0.0/241.631.13**

²⁸² Varna Konsolosluğundan Hariciye Vekâletine yazılan raporun bir sureti için bkz; **BCA 30.10.0.0/241.631.37** lef 2.

²⁸³ **Aynı belge** lef 3.

²⁸⁴ M.Türker Acaroğlu, **Bulgaristan’da Yer Adları Kılavuzu**, TTK, Ankara, 2006, 574-575. Köyün ismi çeşitli kaynaklarda başka şekilde yazılmıştır. Resmi belgelerde ise Kessarevo olarak geçmektedir. Örneğin; **BCA 30.10.0.0/240.624.5**. Konuyla ilgili olarak yazılan bir makale için bkz; Bengül Bolat, “1932 Kessarevo/Kesarevo/Kesenova Olayı/Faciası Hadisesi”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, c.XII, sayı 26, s. 87-103.

²⁸⁵ Olayın tarihi ile ilgili çeşitli bilgiler vardır. Sofya Elçiliğinden Hariciye Nezareti’ne yazılan belgede olayın kurban bayramının ikinci pazartesi günü olduğu (18 Nisan 1932) bilgisi verilmiştir. **BCA 30.10.0.0/240.624.5** lef 2, Varna Konsolosluğundan Hariciye Nezareti’ne yazılan yazıda Mayıs ayının başlarında olduğu ifadesi verilmiştir. **BCA 30.10.0.0/240.624.5** lef 14. Cumhuriyet gazetesi de olayın haberini verdiğinden “Mayıs ayının başları ifadesini kullanmıştır. “Bir Bulgar Köyünde Türklere Hücum Edildi”, **Cumhuriyet**, 08.06.1932, nr.2904, s.1. Olayı duyuran isimlerden olan Bulgaristan Türk basınının önemli isimlerinden olan Arif Necip, olayın tarihi olarak 16 Nisan 1932 tarihini vermiştir. Bengül Bolat, **a.g.m**, s.90-91. Cumhuriyet Gazetesinin başyazarı Yunus Nadi de olay tarihi olarak 16

köyde gerçekleşen olaylar, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçleri de etkilemiştir. Türkiye, bu olaylarla yakından ilgilenmiş, Sofya Büyükelçiliği olay bölgesine inceleme için memurlar göndermiştir. Memurların gözlemleri ve bilgileri sonucu hazırlanan raporu Sofya Büyükelçiliği Hariciye Vekâleti'ne şöyle bildirmiştir²⁸⁶:

Köy hatibi Ali oğlu Mustafa Efendinin büyük oğlu İbrahim, merada otlatmakta olduğu atlarını aramak üzere dışarı çıkmış ve hayvanların bulunduğunu düşündüğü köye geldiğinde köy bekçisi Hristo İstivanov veya Petrov isimli birinin atları götürdüğünü görmüştür. İbrahim, atların serbest bırakılması gerektiğini söylese de bekçi dinlememiş ve aralarında kavga başlamıştır. İbrahim'in kardeşi Habil'in de karıştığı bu arbede sonucunda bekçi kendi bıçağı ile yaralanıp ölmüştür²⁸⁷. Sofya Elçiliği'nin raporuna göre Dimitri Bozov isimli Nahiye Müdürü, arkasına Bulgar gençlerini alarak İbrahim'in evine gitmiştir. Bulgarlar, İbrahim'i bulamayınca annesine ve kız kardeşine saldırıp dövmeye başlamış, bunu gören küçük kardeş İbrahim'in yerini söylemiş ve İbrahim bulunmuştur. İbrahim'in eşi Ayşe sorgu bahanesiyle köy bekçisi İlya tarafından tecavüze uğramıştır. İbrahim, Bulgarlar tarafından yapılan linç sonucunda olaydan bir hafta sonra vefat etmiştir. Kessarevo'da olaylar İbrahim'in linç edilmesiyle son bulmadığı gibi daha da alevlenmiştir.

Olayın üçüncü günü Bulgarlar bir camiye petrol döküp yakarken Türk mahallesine de bomba koymuşlardır. Elçilik gönderdiği memur aracılığıyla yanan caminin ve köyün fotoğraflarını çekirmiştir²⁸⁸. Bu olayların jandarma geldikten sonra olması, hükümetlerin gelen talep ve şikâyetlere kulak asmaması, yangınlar, linçler Türklerin bölgeden ayrılmasına sebep oldu. Bölgeden ayrılmaya çalışan Türkler çeşitli zorluklar ve üzücü olaylarla karşılaşmaktaydı. Örneğin, Aziz karısı Sakine kucağında bebeği ile kaçmaya çalışırken bebeğinin üzerine düşerek çocuğun ölümüne sebep olmuştur. Daha önce bir tecavüz olayı ile ismini andığımız bekçi İlya ise kocası kaçan

Nisan 1932 tarihini vermiştir. Yunus Nadi, "Bulgaristan'daki Vak'a" **Cumhuriyet**, 26.06.1932, nr.2922, s.1.

²⁸⁶ **BCA 30.10.0.0/240.624.5** lef 2-6.

²⁸⁷ Karadeniz gazetesi yazarı Arif Necip, Varna Konsolosu Hayri Bey'e yazdığı yazıda bekçinin İbrahim tarafından öldürülmediğini bekçinin kendi bıçağının üzerine düştüğünü belirtmiştir. Karadeniz Gazetesi yazarı Arif Necip'ten Varna Konsolosu Hayri Bey'e yazılan yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/ 240.624.5** lef 9-10.

²⁸⁸ Bu fotoğraflara ulaşılammıştır. Bengü Polat, **a.g.m**, s.94. Arif Necip Bey de köy halkının toplu fotoğrafının ellerinde olduğunu Varna Konsolosu Hayri Bey'e iletmiştir. **Aynı belge**, Bulgaristan'da yaşayan Türk gazeteci M. Necmeddin Deliorman da anılarında fotoğrafları çektiğini belirtmektedir. M. Necmeddin Deliorman, **a.g.e**, s.30.

ve kendisi köyde bulunan Kâmil karısı Feride'nin evine girerek ona sarkıntılık etmiştir²⁸⁹. Bekçi İlya işlediği bu önemli suçlara rağmen ceza almamıştır.

Haberi ilk yazan olarak genelde Karadeniz gazetesi yazarı Arif Necip ismi geçerken²⁹⁰ Sofya Elçiliğinden Hariciye Vekâletine giden 29 Haziran 1932 tarihli rapora²⁹¹ göre Rehber Gazetesi yazarı Mehmet Celil Efendi ilk kez bu olayı gönderen yazardır. Rapora göre Bulgaristan, olayın Türkiye'deki tesirlerini azaltmak için köy ahalisinin genelde Çingenelerden oluştuğunu ve tecavüz olayının çok fazla olmadığını belirtmiştir. Elçilik Bulgaristan'da Türklere ne yapılırsa yapılsın iki ülke ilişkilerine etki etmeyeceği hakkında bir inanış olduğunu ve bu inanışı sarsmak gerektiğini belirtmiştir.

Sofya Elçiliği'nden Hariciye Vekâlet'ine gönderilen 11 Haziran 1932 tarihli rapora göre²⁹² elçilik, dönemin Bulgaristan Başvekili Muşanof ile yaptığı görüşmede Kesserova Köyünde yaşanan olaylardan da bahsetmiş, Muşanof, seyahatte olduğundan dolayı olaydan pek bilgisi olmadığını belirtmiştir. Elçiye göre Bulgar hükümeti her zaman yaptığı gibi incelemeye başlayıp daha sonra olayı örtbas edecektir. Elçi, Bulgaristan Türklerinin şikâyetleri ve kendi çabalarının beyhudeliği ile meselenin çözümü hakkındaki fikrini şu şekilde dile getirmiştir;

*“Öteden beri zaten yıldırılmış olan halk şikâyetlerini kimseye dinletememekte ve benim teşebbüslerim de eslafımın zamanında olduğu gibi klasik usulle neticesiz bırakılmaktadır.”*²⁹³

*“Bu ahval müvacehesinde vakit vakit telvis edilmedik mukaddesatı bırakılmayan ırkdaşlarımızın Türkiye'ye nakilleri en kestirme çare olacaktır. Efendim”*²⁹⁴

Sofya Elçisi, Türkiye'nin yapması gerekenin bir şekilde bölge halkının Türkiye'ye göçlerini sağlamak olduğunu belirtiyordu. Konuyla ilgili Varna Konsolosu Hayri Bey de Hariciye Vekâleti'ne bir rapor yazmış ve mevzubahis köyde ırzına

²⁸⁹ Arif Necip, Varna Konsolosu Hayri Bey'e yazdığı yazıda Kâmil karısı Feride'nin 6 aylık çocuğunu öldüğünü ve çocuğunu ölü bırakarak firar etmişse de heyecandan delirip, köyde perişan bir hâlde gezinmekte olduğunu belirtmiştir. **Aynı belge.**

²⁹⁰ M. Necmeddin Deliorman, **a.g.e**, s. 21.

²⁹¹ Sofya Elçiliğinden Hariciye Vekâletine giden rapor için bkz; **BCA 30.10.0.0/240.624.5** lef 7.

²⁹² Sofya Elçiliğinin 11.06.1932 tarihli ve 2336/3318 numaralı raporu için bkz; **BCA 30.10.0.0/240.624.5** lef 14-15.

²⁹³ **BCA 30.10.0.0/240.624.5** lef 14.

²⁹⁴ **Aynı belge** lef 15.

geçilmemiş kadın ve dövülmemiş erkek olmadığı bilgisini Çiftçi Partisi mensubu olan Bayraktaroğlu İdris Efendi isimli birine dayandırarak söylemiştir²⁹⁵.

Kessarevo’da bulunan çaresiz köylüler, 28 Temmuz 1932 tarihinde Sofya Elçiliği’ne mektup yazmıştır. Mektupla ve bölgedeki genel durumla ilgili Elçilik, Hariciye Vekâleti’ne yazdığı raporda Bulgaristan’da baskının devam ettiğini, bu konuyla ilgili yeniden Bulgar Hariciyesi’ne başvurmanın zamansız ve baskıyı arttırmaya sebep olacağından bahsetmiştir²⁹⁶. Elçilik yapılması gerekenin isimleri bilinen mağdurlara para yardımı ve bahar aylarına kadar Türkiye’ye göçlerinin sağlanması olduğunu da belirtmiştir.

Kessarevo olayıyla ilgili olarak bölge halkının Sofya Elçiliği’ne yazmış olduğu 28 Temmuz 1932 tarihli mektubun tam metni şu şekildedir;

“Huzuru Alinize

Efendim siz gelmişsiniz bizi aramağa, bizi Keserova’da yoktuk, işittik sizin aradığınızı bizi, bizde geldik evimize ama ikinci günde bizi dövmeğe başladılar ve hem de çok eziyet ediyorlar; bizim bir çaremize bakasınız efendim.

Bize bir imdat idesiniz; ana da siz baba da siz, bizim bir çaremize bakasınız rica ederim rica ederiz efendim. Efendim hatipler yok idi şimdi geldiler Kesarovaya (mektubun orijinalinde burada boşluk var) ne de onun çocuğunu dövüp ezmişler burada bu işlerden kolayına bakın yahut bize bir yol gösterin, biz de bilelim işimizi bize bir çare var mı yok mu; biz bu yerde rahat duramıyoruz, ne insanlara ne de hayvanlara rahat var, bir yere çıkamıyoruz böylece bilirsiniz efendim vesselâm.

Ey ağalar ey beyler bu işler nice olacak bu Bulgarlar ne istiyorlar bizden fakat ((mektubun orijinalinde burada boşluk var, muhtemelen ölen bekçiden bahsediliyor) öldürdü İbrahim amma İbrahim’i de öldürdü köylü Bulgarlar şu başkaların ne kabahatları var da hepimizi dövdüler hem de dövüyorlar da şimdi gene her gün.

Komşuluk herkes darmadağın oldular, şimdi evlerine gelmeğe başladılar ama daha çok eziyet ediyorlar, şimdi biz de köy muhtarına ağlanıyoruz. Hiçbir faide yok ve de kaymakama ağlanıyoruz. Ondan da fayda görmeyoruz bu bizim işimiz nice olur sizden imdat bekliyoruz.

Yagâne bir çare yoksa daha şimdi gelin siz alın bizim canımızı da biz kurtulalım bu belâlardan, bir kişi yapıp ta bütün köylünün ne kabahati vardır, çeksinler ya sizden de hiç çare olamazsa bize tek bir haber biz de arayalım başımıza çare.

Aman biz çok zahmetler çekiyoruz Bulgarlardan Keserova da Ravza kazasında.

Efendim çok bir zorluktayız eğer sizde fayda yoksa biz oğlu uşağı bırakıp ta kaçmak fikrindeyiz daha imdat istiyoruz.

Siz buraya geleli bize çok eziyet ediyorlar daha çok dertlerimiz var amma yazmıyoruz. Niçin dersiniz korkuyoruz bize diyorlar ki Bulgarlar biz İslâm karılarında gözümüz kalıyor efendim bizim hatunlarımız suya çıkamıyorlar.

Bu sözleri de yazdım amma sonradan

Bu mektubu yazıyorlar Kesarevo ahalisi

²⁹⁵ Varna Konsolosluğundan Hariciye Vekâletine gönderilen 26.05.1932 tarihli yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/240.624.5** lef 16.

²⁹⁶ Hariciye Vekâleti’nden Başvekâlet’e giden 21.08.1932 tarihli yazı için bkz; **BCA30.10.0.0/240.624.7** lef 1-2.

Hatip Mustafa İbrahim
İsmail Sar oğlu sizinle İstore giden adam
Mustafa Ali oğlu
Mustafa Mehmet oğlu
Habil Davut oğlu
Ali Davut oğlu
Şaban Ali Osman
Hasan Mehmet Ali oğlu"²⁹⁷

Mektuptan da anlaşılacağı üzere bölgede yaşayan Türkler bir an önce yaşadıkları sıkıntılardan kurtulup Türkiye'ye gelmek istemektedirler ve bu konuda haber beklemektedirler. Bulgaristan'ın Türkiye Elçiliği, bahsedilen tüm bu olaylardan dolayı Hâkimiyet-i Milliye gazetesine bir yalanlama mektubu göndermiştir. Bulgar elçiliği, linç olayının gardiyanların karşı koymasına rağmen olduğunu belirtirken toplu bir saldırı olayı olmadığını ileri sürmüştür²⁹⁸. Camii yangınının, Keserova olayıyla ilgisinin olmadığı, olaydan on beş gün sonra caminin içinde başladığı iddia ediliyordu. İki ülkenin elçiliklerinin olaylarla ilgili yazmış oldukları yazılarda çelişkiler bulunmaktadır. Türkiye'nin Sofya Elçiliği, cami yakma olayının üçüncü gün olduğunu söylerken, Bulgar elçiliği ise alakasız bir tarihte, olayın on beşinci günü yaşandığını iddia etmiştir.

Kessarevo olayı her ne kadar küçük çaplıymış gibi gözükse de Bulgaristan'da Türk-Müslüman azınlığa karşı olan bakışın ne olduğunu anlamak için önemlidir. Türkiye bu olaya kayıtsız kalmamış ve elçilik aracılığıyla bölgede inceleme yaptırarak bölgedeki Türklerin Türkiye'ye gelmesi için uğraşmıştır. Olaydan sonra bölgeden Türkiye'ye göç etmek için hazırlıklar başlamıştır. O dönem Bulgaristan'da gazetecilik yapan M. Necmeddin Deliorman, anılarında Kessarevo olayının Bulgaristan'dan Türkiye'ye olan göçlerde önemli bir nokta olduğunu belirtmiştir²⁹⁹. Türk basınına yansıyan ifadelerle göre Bulgaristan'ın Eskicuma ve Osmanpazarı Türklerinden oluşan 400 hane Kessarevo olaylarından sonra Türkiye'ye göç etme

²⁹⁷ Keserova ahalisinden Sofya Elçiliği'ne yazılan mektup için bkz; **BCA 30.10.0.0/240.624.7** lef 3-4. Bengül Bolat, **a.g.m**, s. 95.

²⁹⁸ "Bulgar Sefaretinin Bir Tekzibi" **Hâkimiyet-i Milliye**, 15.06.1932, nr.3920, s.4.

²⁹⁹ M. Necmeddin Deliorman, **a.g.e**, s.31.

kararı almıştır³⁰⁰. Yine aynı zamanda Kırcaali bölgesinden Edirne'ye kalabalık bir göçmen kafilesi gelmiştir³⁰¹.

2.2.1.1.2 Razgrad Mezarlık Olayı

Razgrad veya diğer adıyla Hezargrad Kuzeydoğu Bulgaristan'da Deliorman bölgesinin tam ortasında yer alan il olup nüfusunun büyük çoğunluğunu Türkler oluşturmaktaydı³⁰². Razgrad'da Nisan 1933'te yaşanan bir olay Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler için itici bir güç olmuştur³⁰³. 14 Nisan'ı 15 Nisan'a bağlayan gece Razgrad bölgesindeki Türk Mezarlığına 200 kişiden oluşan Bulgarlar tarafından saldırı düzenlenmiştir. Bu olay Bulgarların yaşayan Türkler kadar ölmüş Türklere karşı da olumsuz hisler beslediğini göstermekteydi. Ayrıca Türk kültüründe ölmüş büyüklere, atalara saygının önemli bir yeri vardır³⁰⁴. Bundan dolayıdır ki yaşanan bu hadise Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı oldukça yaralamıştır.

Türkiye'nin Varna Konsolosluğu'ndan Hariciye Vekâlet'ine giden rapora göre olay şu şekilde gerçekleşmiştir³⁰⁵:

14-15 Nisan Cuma Hristiyanlarca Hz. İsa'nın öldüğü kabul edilen gece Rodna Zaştita örgütü tarafından Razgrad Türk Mezarlığına bir saldırı gerçekleşmiştir. Eylemi yapanlar bu olayı önceden tasarlamış olup akşam evlerden topladıkları kasma ve küreklerle grup hâlinde mezarlığa gitmişlerdir. Önce mezarlığın tel örgüleri kesilmiş daha sonra mezarlık bekçisinin evi yakılmıştır. Sonrasında bu 200 kişilik grup mezarlığın çeşitli yerlerine dağılarak ellerindeki aletlerle mezarlık taşlarına saldırmışlar, hatta mezarlardan birkaç ölü çıkarılmıştır.

Konsolosluk raporlarında geçen şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir;

“Bundan evvelki yazılarımda da fırsat düşüldükçe arzettiğim gibi son aylarda Bulgar milli duygusu çok beslenmektedir. Bulgarların milli duygusunu tahrik etmek mutlaka

³⁰⁰ “Türkiye'ye Hicret”, **Vakit**, 04.07.1932, nr. 5202, s.1.

³⁰¹ Bu göçmen kafilesi için ilk haberler 6 Haziran 1932 tarihinde yine aynı gazetede çıkmıştır. “Bulgaristan'dan Muhacir Geliyor”, **Akşam**, 06.06.1932, nr.4904, s.5. Göçmenlerin geldiğine dair haberler için bkz; “Bulgaristan'dan Muhacir Geliyor”, **Akşam**, 22.06.1932, nr. 4920, s. 5. “Muhacir Geliyor”, **Cumhuriyet**, 05.07.1932, nr. 2931, s. 2.

³⁰² M. Türker Acaroğlu, **a.g.e**, s. 415-417

³⁰³ R.J. Crampton, “The Turks in Bulgaria 1878-1944”, s.62.

³⁰⁴ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken yay, İstanbul, 34. Basım, 2012, s. 292-295.

³⁰⁵ Hariciye Vekâletinden Başvekâlet'e giden 07.05.1933 tarihli yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/241.627.26**

Türk düşmanlığından bahsetmek demektir. Faşistlerin, Yugoslavların, Hitlercinin bu ülkedeki faaliyetleri hep Bulgar milli ruhunu besliyor. Kışkırtılan genç Bulgarlar mutlak surette hedef olarak kendilerine pek kolaylıkla masum Türk yurttaşlarımızı ve onların mukaddesatını görmektedir.

*Bu gibi hakaret ve tecavüzler herhalde tevali edecektir. Her ne pahasına olursa olsun bu milyona yakın yurttaşlarımızın bir an evvel Bulgaristan'dan Trakya'ya veya Anadolu'ya nakledilmesinin gün geçtikçe bir zaruret hâlini aldığı mütealasında bulunduğumu arzeylerim.*³⁰⁶

Razgrad olayı Anadolu Ajansı aracılığıyla Türkiye'ye duyurulmuş ve Türk basınında ve ülke genelinde geniş yankı uyandırmıştır³⁰⁷. Olayın Anadolu Ajansı'na duyurulması da M. Necmeddin Deliorman'ın Anadolu Ajansı Balkanlar muhabiri Ali Naci Karacan'a yazdığı aşağıdaki mektup sayesinde olmuştur.

“
Razgrad, 15 Nisan 1933
Sofya'daki Anadolu Ajansının Balkanlar Muhabiri Muhterem Ali Naci Bey'e
Bu gece Deliorman'ın gözbebeği olan Razgrad kasabasındaki Türk Mezarlığı organize edilmiş 200 kişilik bir Bulgar kalabalığı tarafından tahrip edilmiştir.
Türk halkı heyecan ve korku içinde beklerken tel örgüleri keserek mezarlığa girmişler, bütün taşları yıkmışlar ve mezarları açmışlar ve yüz elli kadar cenazenin kemiklerini dışarı çıkarmışlardır. Bu pek feci hadise Deliorman Türkleri arasında derin bir heyecan uyandırmıştır. Türk ahali bugün bütün gece kirlenen ve tanınmaz bir hâle gelen mezarlığın etrafında toplanarak ana, baba, kardeş ve evlâtlarının tahrip edilmiş kabirleri önünde ağlamaktadırlar.
Mezarlık kasabanın kenarındadır. Mütearrızlar evvelâ mezarlık bekçisinin barınmakta olduğu kulübeyi yakmışlar ve mezarları çiğnemişlerdir.
Razgrad müftüsü, cemaat reisi ve Türk halkının imzalarıyla Bulgar nazırlarına, parlâmentodaki grupların şeflerine, Bulgar gazetelerine telgraflar çekilmiştir.
Sofyadaki Deliorman Gazetesi Sahibi
Mahmut Necmeddin³⁰⁸”

Olayın basından duyulmasından sonra Türkiye'deki yankısı beklenenden fazla olmuştur. Bir gençlik kuruluşu olan Türk Talebe Birliği, liderleri

³⁰⁶ Aynı belge lef 2.

³⁰⁷ Konunun basındaki ilk yansımaları işe şu şekildedir; “Çok Çirkin Bir Hadise”, **Akşam**, 18.04.1933, nr. 5214, s.2. “Bulgaristan'da İnanişmayacak Bir Hadise”, **Cumhuriyet**, 18.04.1933, nr. 3212, s.1. “Hayretlerle Karşılanacak Bir Hadise”, **Milliyet**, 18.04.1933, nr. 2579, s.1 ve 4. “200 Bulgar Türk Mezarlığını Yıkıldar”, **Vakit**, 18.04.1933, nr. 5484, s.1.

³⁰⁸ M. Necmeddin, **a.g.e.**, s. 46.

Tevfik Bey³⁰⁹ önderliğinde bir protesto mitingi düzenlemiş ve Bulgar mezarlığına çelenk koymuşlardır³¹⁰.

Bulgar yetkililer Kessarevo olayında olduğunda gibi olayı doğrulamış fakat abartılı bir şekilde servis edildiğini söylemişlerdir³¹¹. Bulgaristan'ın Ankara Elçisi, olayı Razgrad'da park yapılmak istenen yerde bir Türk mezarlığı olması sebebiyle Türklerin karşı koymalardan dolayı işin yavaş ilerlemesine, bir tepki olarak yorumlamıştır. Ayrıca elçi söz konusu açıklamasında olayı 200 değil en fazla 20 kişilik bir grubun yaptığını ve Türk unsuruna karşı yönelmiş bir hareket olmadığını belirtmiştir. Bulgar elçisinin yaptığı açıklamalar, Türk kamuoyunu teskin etmek amacını taşımaktaydı. Saldırı, basit bir olay gibi gösterilmeye çalışılıyordu. Ancak bu olay elbette o kadar basit değildi ve dönemin Bulgaristan Başbakanı Muşanof, olayın Türkiye'de ve Dünya'da duyulmasını sağlayan Bulgaristan Türkü gazeteci M. Necmeddin Deliorman'a şu sözleri söylemiştir;

*“Sen ne biçim Bulgaristan Türküsün? Birkaç mezar taşı için iki hükümeti harbe sürükleyeceksin”*³¹²

Bulgaristan Başbakanı'nın bu sözleri biraz abartılı da olsa olayın yankılarını anlatması bakımından oldukça önemlidir. Razgrad olayından sonra olaydan korkuya kapılan Türklerin durumundan faydalanan çeşitli komiteler, Bulgaristan Türkleri arasında yine bir göç hazırlığı başlamasına sebep olmuştur³¹³. Razgrad mezarlık olayının yanı sıra Bulgaristan'da Türk büyüklerinin türbelerine de saldırı düzenlendiğini arşiv belgelerinden görmekteyiz. Hariciye Vekâlet'inin Başvekâlet'e yazdığı rapora göre yine Razgrad bölgesinde “*Makedon İhtilali*”nin yıldönümü günü olan 2 Ağustos tarihinde Demir Baba Türbesi'ne Bulgar gençleri tarafından bir saldırı düzenlenmiştir³¹⁴.

³⁰⁹ Daha sonraki yıllarda Demokrat Parti döneminde Milli Eğitim Bakanı olacak olan Tevfik İleri'nin Razgrad Protestosunun ayrıntılı bilgi için bkz; Abdurrahman Bozkurt, **Tevfik İleri: Cumhuriyet'in İkinci Eğitim Mimarı**, İdil yay, İstanbul, 2012, s. 32-36.

³¹⁰ Bu protesto mitingi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz; Hakan Uzun, “Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, c. 6, sayı 3, Eylül 2009, s. 67-78.

³¹¹ “Bulgar Sefirinin İzahatı”, **Cumhuriyet**, 20.04.1933, nr.3214, s. 1 ve 2.

³¹² M. Necmeddin Deliorman, **a.g.e**, s. 6.

³¹³ **Aynı eser**, s. 76-78.

³¹⁴ **BCA 30.10.0.0/241.630.35**

3. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göçlerde Ekonominin Etkisi

Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru gelen göçlerde önemli etkenlerden biri ise ekonomidir. İki ülke ekonomisinin durumları yapılan söz konusu bu göçleri etkilemiştir.

Uzun süren savaşıardan dolayı ekonomik olarak zor şartlarda kurulan Türkiye Cumhuriyeti, göçmen kabulünde de ekonomisini dikkate almak durumundaydı. Özellikle Lozan Konferansı sonucunda Yunanistan ile yapılan anlaşma gereği gelen mübadillere harcanan paradan dolayı diğer Balkan ülkelerinden göçmen kabul etme işi daha sonraki senelere kalmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında Sofya Büyükelçisi olarak görev yapan Hüsrev (Gerede) Bey, Türkiye'nin ekonomik durumun yetersizliğinden dolayı Bulgaristan Türklerinden Türkiye'ye göçmek isteyenleri caydırmaya çalışmıştı.

1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan ekonomik buhran tüm Dünyayı olduğu gibi Türkiye ve Bulgaristan'ı da etkilemişti³¹⁵. Özellikle %90'ı tarımla uğraşan azınlıklar bu krizden oldukça etkilenmiştir³¹⁶. Bulgaristan'da kriz döneminde aşırı sağcı örgütler daha da güç kazanmaktaydı ve bu örgütler aracılığıyla Türk –Müslüman ve Yahudi azınlık göçe zorlanmaktaydı³¹⁷. Ayrıca Bulgar Hükümeti ekonomik krizden çıkma yolu olarak Belediye Meclisleri'ne eğitimin finansmanı gerekçesiyle ek vergi koymuş ve ek vergileri ödemekte zorlanan Müslümanların okulları devletleştirilmiştir³¹⁸. Bu ağır vergilerin yanı sıra üniversite veya lise mezunu olan azınlıklara kamu sektöründe iş verilmemesi, iş bulanların da terfi sorunu yaşaması gibi sebeplerden dolayı Türk-Müslüman azınlık Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmaktaydı³¹⁹. Bulgaristan'ın Türk- Müslüman halkın mal ve mülklerine el

³¹⁵ Bu ekonomik kriz Bulgaristan'ı uzun süre etkilemiş, 1933 yılında bakanlar, piskoposlar ve milletvekillerinin maaşlarında indirimle gidilirken, memur maaşları da gecikmeli olarak ödenmesi kararı alınmıştır Sofya Büyükelçisi Tefik Kâmil Bey'den Hariciye Nezareti'ne yazılan konuyla ilgili rapor için bkz; **BCA 30.10.0/241.626.14**

³¹⁶ Bulgaristan Hükümeti, azınlıklara modern tarım yöntemlerini tanıtmaya ve yönlendirme konusunda bir adım atmamakta idi. Ali Dayıoğlu, **a.g.e**, s.270.

³¹⁷ Dilek Barlas, Yonca Köksal, "Türk – Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlık (1923-1934)", **Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi**, c.4, sayı 12, s. 120. R.J. Crampton, **Bulgaristan Tarihi**, s. 142. Hüseyin Memişoğlu, **a.g.m**, s. 309-311.

³¹⁸ Dilek Barlas, Yonca Köksal, **aynı yer**

³¹⁹ Ali Dayıoğlu, **a.g.e**, s.271.

koymalarındaki tek sebep ekonomik kriz değildir. Bulgaristan, Türk-Müslüman azınlığın elindeki malları alıp, Bulgaristan’a göç etmiş Bulgar vatandaşlarına vermiştir³²⁰. 1931 yılında Özdilek gazetesi yazarı Mehmet Ali tarafından yazılan “Rodoplarda Açlık ve Göç” başlıklı yazıda Bulgaristan’daki azınlığın ekonomik durumu hakkında bilgi verilmektedir.

“Çok yüksek bir vekarla durmadan çalışan Rodop Türkünün nasibinin aç kalmak olduğunu görmek insana çok içten sızılar ve acılar vermektedir. Bütün ömrünü tarlada, güneşin altında, tütünün öldürücü tozu içerisinde geçiren ve birkaç sinik ekin için günlerce yol yürüyen Rodoplar Türkünün göç sureti ile boşalttığı yeri dolduracak başka bir millet bulunabileceğini ummayız.

Bu milletin durgunluğu, usluluğu ve dayanıklılığı birçok zaman kendisine zarar getirmektedir. Aylarca kepek ve ottan yapılmış ekmek yiyen ve onu da bulduğunda çok şükür diyen bu asil milletin hâline ağlamamak elden gelmiyor. Her gün yüzlerce Rodop Türk gencinin ve ailesinin sessizce göçtüğünü işitmekteyiz...”³²¹

1929 yılında çıkan kriz Bulgaristan Türklerini oldukça kötü etkilemiştir. Filibe ahalisi Türkler yazdıkları bir mektupta Türklerin %95’inin ticarethanelerini kapatmak zorunda olduğunu bildirip durumu şu sözlerle anlatmışlardır;

“Bütün Dünyaya bir afet olan buhran dolayısıyla bugün emlakını satacak olan bir Türk emlak satışından yüzde kırk elli kaybetmektedir. Döviz tahdidatı da buna inzımam edince büsbütün yolunu şaşırmış ve şaşırmaktadır”³²²

1920’li yılların sonu ve 1930’lu yılların başlarında Türkiye’nin uygulamak istediği göç politikalarına en büyük engeli ise ekonomik sıkıntılar çıkarmaktaydı. 1932 yılında Dâhiliye Vekâleti’nden Başvekâlet’e giden yazıda Balkanlardaki elçilik ve konsolosluklardan alınan bilgilere göre bölgedeki baskı ve zulümlerden dolayı Türklerin göç etmeye hazırlandığı belirtilirken göçmenlerin kabulü hakkında ise şu ifadeler kullanılmıştır:

*“... Vakıa bu ırkdaşlarımızın memleketimize celp ve iskânı birçok idarî ve siyâsî mülâhazat hasebiyle nüfus siyasetimizin başlıcalarından ise de **buhranı hazır hasebiyle bütçemizin müsaitsizliği** bunlara mesken inşası, sevk, iâşe masraflarının teminine imkân bırakmamakta olduğundan öz vatan addiyle gelecekleri memleketimizde kendilerinin bulundukları ecnebi memleketlerden daha elim bir*

³²⁰ Suzan Ertürk, **a.g.e**, s. 204.

³²¹ Suzan Ertürk, **a.g.e**, s. 203-205.

³²² Filibe ve havalisi Türkler tarafından yazılan mektup için bkz; **BCA 490.1.0.0/1453.20.1** lef 2-3.

*vaziyete düşmeleri de yine birçok mülahazalara mebni asla tecviz olunur bir keyfiyet olunmayacağı der kârdır*³²³.”

Türkiye, yukarıdaki belgeden de anlaşılacağı üzere gelecek olan göçmenlerin geldikleri ülkelerden daha kötü bir durumda olmamasına önem göstermiştir. Göçmenlerin Türkiye’de geldikleri topraklardan daha kötü şartlarda yaşaması istenilen bir durum olmadığı için göçmen alımında bütçeye göre hareket edilmiştir. Ekonomik açıdan bu zor senelerde dahi Bulgaristan’dan Türkiye’ye büyük çaplı olmasa da göç gelmeye devam ettiği dönemin basınından izlenmektedir. Örneğin 1929 yılının Mayıs ayının başlarında Bulgaristan’dan 150 göçmen Türkiye’ye ulaşmıştır³²⁴. Yine aynı yılın Ağustos ayında basında çıkan bir habere göre Bulgaristan’dan çok fazla sayıda muhacir gelmekteydi³²⁵. 1929 yılının sonbaharında da göçmenlerin akışı devam etmekteydi ve Ekim 1929’da Bulgaristan’dan Türkiye’ye 500 muhacir gelmiştir³²⁶. 1929 ekonomik krizinin patlamasından sonra da göçmenlerle ilgili haberler çıkmaya devam etmiştir. 1930 yılının başında basına yansıyan haberlere göre Bulgaristan ve Sırbistan’dan göçler gelmeye devam etmiştir³²⁷. Ancak bu göç sayıları büyük çaplı olmamıştır. Nitekim 1930 yılının Haziran ayında dönemin Sofya Büyükelçisi Hüsrev Bey, verdiği bir beyanatta son senelerde göçün çok sayıda olmadığını belirtmiştir³²⁸. Akşam gazetesinde 1931 yılında yayımlanan bir habere göre Yunanistan’dan gelen mübadillerin iskân işleri ve üretici hâle gelmelerinden dolayı hükümetin diğer Balkan ülkelerinden gelecek göçmenler için tedbir almaya başladığı ve özellikle Yugoslavya ile Bulgaristan’dan gelmek için talep olduğu belirtilmiştir³²⁹. 1933 yılının başlarında Vakit gazetesinde çıkan bir habere göre Türkiye’ye her gün Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya’dan göçmenler gelmekteydi³³⁰.

³²³ Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya’dan gelecek muhacirler için Dâhiliye Vekâletinden Başvekâlete giden yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/116.809.3**

³²⁴ “Bulgaristan’dan Gelen Muhacirler”, **Akşam**, 03.05.1929, nr. 3792, s. 5.

³²⁵ **Akşam**, 04.08.1929, nr. 3882, s. 2.

³²⁶ **Akşam**, 23.10.1929, nr. 3962, s. 2.

³²⁷ “Ne Kadar Muhacir Geldi”, **Akşam**, 30.01.1930, nr. 4060, s. 2.

³²⁸ “Sofya Sefirimizin Mühim Beyanâtı”, **Cumhuriyet**, 13.06.1930, nr. 2190, s. 1 ve 4.

³²⁹ “100 Bin Muhacir Kabul Edilecek”, **Akşam**, 14.08.1931, nr. 4613, s.4.

³³⁰ “Yeni Muhacirler”, **Vakit**, 17.02.1933, nr. 5727, s. 3.

Sonuç olarak; 1923-1933 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçlerin sayısı hakkında Cevat Geray'ın verdiği sayı 101.507'dir³³¹. 1933 yılında gelenlerin sayısı ise 465 hanede 1784 kişidir³³². Geri kalan 99.723 göçmenin büyük bir kısmının göçlerin daha kitlesel ve düzenli olarak yapılmaya başlandığı 1927-1932 yılları aralığında geldiği söylenebilir. Bu dönemdeki göçler, ilk dönemlere nazaran daha kitlesel olup devletin planlarına uygundur³³³.

³³¹ Cevat Geray, **a.g.e**, s. 11.

³³² Dâhiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğünden Başvekâlete giden rapor için bkz; **BCA 30.10.0.0/81.531.8** lef 2.

³³³ Bu durumun yanı sıra bahsedilen dönemde bireysel sığınmalar da meydana gelmiştir. 1933 yılının Eylül ayında Bulgaristan Türklerinden oluşan bir kabile beraberinden hayvanları ve eşyaları ile birlikte sınırı geçerek Türkiye'ye sığınmışlardır. "Muhaceret Eden Bulgaristan Türkleri, **Cumhuriyet**, 27.09.1933, nr.3374, s. 2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1934-1945 YILLARI ARASINDA BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER

1. 1934-1939 Yılları Arasında Göçler

Türkiye'nin göç tarihinde önemli bir yere sahip olan dönemlerden biri de 1934-1939 yılları arasındır. Söz konusu dönemde Türkiye'ye en çok göç ise Bulgaristan'dan gelmiştir. Türkiye'nin istatistik kayıtlarına göre 1934-1939 tarihleri arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç sayıları şöyledir;

Sene	Hane	Nüfus
1934	2782	8682
1935	6438	24968
1936	2986	11730
1937	3638	13490
1938	6296	20542
1939	4802	17777
Toplam	26942	97191

Tablo 1: 1934-1939 yılları arası Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, c.11, 1939-1940, Hüsnü Tabiat Basımevi, 1941, s.90.

1923-1933 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 101.537 iken 1934-1939 arasında bu sayı 97.191 olmuştur. Dolayısıyla 1934-1939 dönemindeki göç yoğunluğu 1923-1933 döneminin yaklaşık iki katıdır. 1934-1939 yılları arasında yaşanan bu göç artışında hem Bulgaristan'da hem de Türkiye'de yaşananlar etkili olmuştur. Özellikle 1934 yılı Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler için bir dönüm noktası olmuştur. Bir Fransız dergisinin Bulgaristan İstatistik Departmanından aldığı bilgilere göre 1933 yılında gittikçe düşen göç sayıları 1934

yılında artış yaşamıştır³³⁴. Bu durumu Bulgaristan’da 1934 yılının baharında yaşanan hükümet darbesine ve yine aynı tarihlerde Türkiye’de kabul edilen yeni İskân Kanunu’na bağlamak mümkündür.

1.1 19 Mayıs 1934 Hükümet Darbesi’nin Bulgaristan’daki Türk – Müslüman Azınlığın Durumuna ve Göçlere Etkisi

1930’lu yılların başlarında özellikle Dünya genelindeki ekonomik krizin de etkisiyle Balkan devletlerinde sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bulgaristan da bu iç sıkıntılardan etkilenen ülkelerden biriydi. Ekonomik krizden dolayı iç karışıklıklarla boğuşan ülkelerde, otoriter rejimler kurulmaya başlanmıştır³³⁵. Nitekim Bulgaristan’da yaşanan iç karışıklıklardan dolayı 19 Mayıs 1934 tarihinde eski başbakanlardan Tsanov’un kurduğu Ulusal Sosyal Hareket Partisi, askerlerle yakın ilişkisi olan “Zveno” adlı bir örgüt ile yaptığı işbirliği sonucu Muşanof kabinesini devirerek yönetimi ele geçirmiştir³³⁶. Darbeden sonra başa gelen hükümet ilk iş olarak anayasayı kaldırmış ve meclisi feshetmiştir³³⁷. Siyasi partiler ve daha önce bahsettiğimiz

³³⁴ Çalışmaya göre 1933 yılında Bulgaristan’dan başka ülkelere giden göçmen sayıları 5.695 iken 1934 senesinde 11.318 olmuştur. Bunlardan 6.011’i Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelenlerden oluşmaktadır. Bu sayı Türkiye’nin istatistik kaynaklarında verilen sayıdan daha azdır. Bilgiler için bkz; “Les Mouvements Migratoires en Bulgarie”, **Information Sociales**, vol. LVI, no: 4, 28.10.1935, s. 146-147. Bulgaristan’dan Türkiye’ye gerçekleşen bu göçler yabancı diplomatların da dikkatini çekmiştir. İngiltere’nin hem Bulgaristan’daki hem Türkiye’deki diplomatları, göçler ile ilgili Londra’ya bilgi vermişlerdir. İngiltere’nin Ankara Büyükelçilik Müsteşarı Morgan, İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği 13 Haziran 1935 tarihli raporunda 1 Mayıs 1935’ten rapor tarihine göre Edirne’ye gelen göçmen sayısı 965 olarak verilmiştir³³⁴. Sofya’daki İngiliz elçiliğinden İngiltere Dışişlerine giden 14 Nisan 1936 tarihli raporda ise Bulgaristan basını kaynak alınarak Bulgaristan ile Türkiye’nin 1936 yılı içerisinde 10 bin civarında göçmenin gelmesi konusunda anlaşıldığı belirtilmektedir. Ufuk Erdem, “Ankara-Bükreş-Sofya-Londra Hattında Bulgaristan – Romanya’dan Türkiye’ye Soydaş Göçü”, **Yeni Türkiye Dergisi Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı**, Mart 2015, s. 4105. Aynı elçinin 23 Haziran 1936 tarihli raporunda ise Bulgaristan’dan Türkiye’ye 20 binin üzerinde göçmen gittiği ifade edilmiştir. Ufuk Erdem, **a.g.m.**, s. 4106. Türkiye’nin istatistiki verilerinde de 1936 yılı içerisinde gelen göçmen sayısı 11730 olarak belirtilmiştir. Türk arşiv belgelerinde de göçler için 1934 yılına dikkat çekilmektedir. Trakya Umum Müfettişliğinin 1935 yılındaki raporunda mübadeleden 1934 yılına kadar göçmen konusu durgun bir noktada iken 1934 yılı başlarından itibaren yeniden artmıştır. **BCA 30.10.0/72.475.2** lef 3.

³³⁵ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi II**, çev. Zehra Savan, Hatice Uğur, Küre yay, İstanbul, 2009, s. 203-220.

³³⁶ Nazif Kuyucuklu, **a.g.m.**, s. 399. R. Crampton, **a.g.e.**, s. 143. Olay, Türk basınında da geniş yankı uyandırmıştır. “Bulgaristan’da Taklib-i Hükümet”, **Cumhuriyet**, 20.05.1934, nr. 3604, s. 1 ve 2. “Bulgaristan’da İhtilâl Çıktı, Muşanof Kabinesi Devrildi.” **Akşam**, 20.05.1934, nr. 5606, s. 1 ve 2. **Milliyet**, “Bulgaristan’da Dün İhtilâl Çıktı”, 20.05.1934, nr. 2971, s. 1 ve 7. “Bulgaristan’da Fevkalâde Hâl”, **Vakit**, nr.5877, s. 2.

³³⁷ Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s. 142.

komiteler gibi organizasyonlar da ortadan kaldırılmıştır³³⁸. 1935 yılının Nisan ayında ise Bulgaristan’da Kral Boris’in önderliğinde bir kabine kurulmuş ve Kral Boris, II. Dünya Savaşının ortalarına kadar ülkeyi kendi hâkimiyetinde tutmuştur³³⁹.

Bulgaristan’da yeni kurulan rejimin Türk-Müslüman azınlığın durumuna etkisi olumsuz yönde olmuştur. Her ne kadar yeni yönetim azınlıklara sıkıntı çıkaran teşkilâtları kapatsa da özellikle Türk-Müslümanlar’a karşı baskı durmamıştır. Darbeden önce, Türklere yönelik saldırı ve baskı siyaseti çeşitli örgütler eliyle yürütülürken, darbe sonrası bu saldırılar bizzat hükümetlerin sistematik bir şekilde yürüttüğü politikalar hâline gelmiştir³⁴⁰. Bu sistematik politikalardan bir tanesi ise Türkçe yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirilmesidir. 1920-1935 yılları arasında yapılan 2091 isim değişikliğinin 1971’i 1934 yılında gerçekleşmiştir³⁴¹. 19 Mayıs 1934’teki darbenin Bulgaristan’daki Türk – Müslüman azınlıklarına olan etkisi ile ilgili olarak Bulgaristan Türklerinin önde gelen gazetecilerinden olan M. Necmettin Deliorman, Arif Necip Kaskatı ve Gültekin Arda tarafından “*Bulgarya’da 1.300.000 Türk*”³⁴² isimli bir kitapçık yayımlanmıştır. Kitapçıkta darbeden sonra hükümet tarafından sistematik bir imha siyaseti uygulanmakta olduğundan bahsedilmektedir.

Darbeden birkaç ay sonra Bulgaristan Türkleri’nin kendilerine yapılanlardan dolayı Türkiye’ye göç ettiklerine dair haberler dönemin basınında kendine yer bulmuş³⁴³ olsa da yukarıda verdiğimiz sayılardan da anlaşılacağı üzere

³³⁸ “Trakya Komitası Kendini Feshetti”, **Cumhuriyet**, 20.09.1934, nr. 3727, s. 1. Ali Dayıoğlu, **a.g.e.**, s.260.

³³⁹ “Bulgaristan’da Kral Kabinesi İş Başında”, **Cumhuriyet**, 23.04.1935, nr. 3927, s.1 ve 10. R. Crampton, **a.g.e.**, s. 146-152.

³⁴⁰ Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s. 144.

³⁴¹ R. Crampton, “The Turks in Bulgaria 1878-1944”, s. 62. İsim değiştirme olayı diğer senelerde de devam etmiştir. Konuyla ilgili bir haber için bkz; “Türkçe İsimler Kalkıyor”, **Son Posta**, 17.11.1935, nr. 1902, s.3.

³⁴² 1943 yılında yayımlanan kitapçıkta 1934’ten 1943 yılına kadar geçen sürede Bulgaristan Türklerine karşı yapılanlardan bahsedilmiştir. Kitapçığa göre Bulgaristan’daki Türkler gerek sosyal, gerek ekonomik yaşamda zor durumda bırakılmıştır. Söz konusu kitapçığın Dâhiliye Vekâleti tarafından Matbuat Kanunun 50. Maddesi gereğince toplatılması gerektiği belirtilmiştir. Kitapçığın toplatılması istemi ve kitapçığın tamam için bkz; **BCA 30.10.0.0/243.645.4**. Kitapçık, 18.06.1943 tarihli İcra Vekilleri Heyeti toplantısında Matbuat Kanunun 51. Maddesi uyarınca toplatılmış ve satışı yasaklanmıştır. **BCA 30.18.1.2/102.44.17**.

Matbuat kanunun 50. Maddesi: Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir.

51. Maddesi: Yabancı bir memlekette çıkan bir gazete veya mecmuanın Türkiye’ye sokulması ve dağıtılması İcra Vekilleri Heyeti kararıyla men olunabilir. 1881 numaralı ve 1931 tarihli Matbuat Kanunu için bkz; **Resmî Gazete**, 08.08.1931, nr.1867, s. 731-736.

³⁴³ “Bulgarya Türkleri Anavatana İltica Ediyor”, **Cumhuriyet**, 01.08.1934, nr. 3677, s. 1 ve 4.

1934 yılında gelen göçmen sayıları daha sonraki yıllara göre azdır. Bu sayının az olmasının başlıca sebebi Bulgaristan tarafından göç etmek isteyenlere çıkarılan zorluklardır. Bulgar hükümeti, göç etmek isteyenlerin mallarını satmalarına izin vermemiş, beraberlerinde para götürmelerini de yasaklamıştır³⁴⁴. Bu yasaklara rağmen 1934 yılı içerisinde Türkiye'ye en çok göçmen Bulgaristan'dan gelmiştir³⁴⁵.

Bulgaristan'da azınlık karşıtı teşkilâtların kapanmasına rağmen önceki devirlerde yapılan köy baskınları, dayak gibi olayların devam etmekte olduğu basında çıkan haberlerden ve gelen göçmenlerin beyanlarından anlaşılmaktadır. Bu olaylara bir örnek olarak Pravadi kazası Yatsitepe köyünde kimlikleri belirsiz olan altı Bulgar, Danaoğlu Ahmet Ağa'yı öldürmüş, karısını ve oğlu Şükrü'yü yaralamakla kalmayıp olayı gören, yardıma koşan diğer Türkleri de yaralamışlardır³⁴⁶. Türk basınında çıkan bir diğer habere göre ise Varna civarındaki Denizköy'de Türklere ait bir ev ve değirmen ateşe verilmiş fakat olayda can kaybı olmamıştır³⁴⁷. Edirne'ye gelen göçmenler Bulgaristan'da yaşadıkları hakkında bilgi verirken, köylerde güneş battıktan sonra Bulgarların, Türk komşularının damlarına çıkıp kiremitleri kırdığını ve bu duruma karşı çıkan Türkleri öldürdüklerini belirtmişlerdir³⁴⁸. Razgradın Kemaller kasabası ve köylerinden, Eskicuma Kediören köylerinden yine Edirne'ye gelen göçmenler, Dobruca'dan Bulgaristan'a yerleşen Bulgarlar, bölgedeki yerel Bulgar halkıyla birleşerek Kediören köyündeki Türklere dayak attıklarını anlatmışlardır³⁴⁹. Yine aynı yıl Rusçuk'un Beyalan köyünden Edirne'ye gelen göçmenler, göç etme sebeplerini *“öz yurtlarında hiçbir suretle hayat hakkı verilmemesi”* olarak

³⁴⁴ “Muhacir İskânı”, **Cumhuriyet**, 11.11.1934, s. 6. Bulgaristan'da Türkler'e gayri menkul satımı ve beraberinde eşya, hayvan getirmesi konusundaki sıkıntılar daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. “Edirne'ye Yeniden Muhacir Gelmeye Başladı”, **Akşam**, 13.03.1935, nr. 5891, s. 5.

³⁴⁵ 1 Haziran 1934 – 1 Kasım 1934 tarihleri arasında Bulgaristan'dan 1519 evden 5059 nüfus gelirken Yugoslavya'dan 496 evden 1959, Romanya'dan 972 evden 4337 nüfus, Suriye'den 28 evde 95, Adalar'dan 62 evden 161 nüfus, 3 evde 23 nüfus Kıbrıs'tan, 1 evde 5 nüfus Afganistan'dan, 12 evde 49 nüfus İran'dan, 19 evde 54 nüfus Batı Trakya'dan gelmiştir. **TBMM ZC, Devre: IV, c. 25, İçtima: 4, Üçüncü İnikat**, 12.11.1934, s.15.

³⁴⁶ Sofya'da çıkan “Yeni Gün” gazetesinden aktaran; “Bu Ne Vahşet”, **Cumhuriyet**, 22.11.1934, nr. 3780, s. 3.

³⁴⁷ “Bulgaristan'da Yeni Bir Tecavüz”, **Milliyet**, 19.09.1934, nr. 3093, s. 2. “Varna'daki Hadise”, **Zaman**, 19.09.1934, nr. 101, s.2.

³⁴⁸ Mehmet Behçet, “Bulgaristan'da Son Tazyikler Devam Edip Duruyor”, **Milliyet**, 15.09.1934, nr. 3089, s.2.

³⁴⁹ “Bulgaristan'dan Gelen Muhacirler”, **Vakit**, 24.09.1934, nr. 6004, s.4.

açıklamışlardır³⁵⁰. 1934 yılında Edirne'ye gelen Bulgaristan göçmenlerinin gazete muhabirine anlattıkları olaylar ise kısaca şu şekildedir³⁵¹;

- Razgrad'ın Ütükler köyünde 60 yaşındaki bir ihtiyar sokakta dayak yemiş, şikâyetinden dolayı ikinci kez dayak yemiştir.
- Eskicuma'nın Omaç köyünden göç etmek için emlakını satmış, pasaport almış olan ve göçmeye hazırlanan Mehmet oğlu Salih Ağa dövülerek hastanelik olmuştur. Yine aynı köyde Yusuf Ağa da aynı akıbete uğramıştır.

Göçmenler, arkalarında bekleyen Bulgaristan Türkleri ile ilgili şu sözleri söylemişlerdir;

*"... Millet kalktı bir kere. Kış geliyor ama taş çatlasa yine gelecek. Bizim taraflardan gelmek üzere hazırlanmış daha yüz hane daha vardır. Rica ederim, yazın da hükümet baksın bu işe..."*³⁵²

Türkiye, iskân işlerinin daha rahat yapılabilmesi için göçlerin ilkbahar ile başlamasını tercih etse de yukarıdaki göçmenlerin beyanlarında da görüldüğü gibi kış aylarında da gelen göçmenler olmuştur³⁵³. Bulgaristan'daki Türk ve Müslümanların zorlu kış şartlarına rağmen Türkiye'ye göç etme sebeplerini dönemin basınına yansıtmıştır. 1935 kışında Bulgaristan'ın Eskicuma kazasından gelen göçmenlerin anlattıklarına göre Bulgarlar, Türklerin dükkânlarını basmış ve iki Türk'ü öldürmüşlerdir, olay sonucunda Türkler'i tutuklamışlardır³⁵⁴. Göçmenlerin dediklerine göre, Bulgaristan'da Türkler'e uygulanan ekonomik baskı özellikle

³⁵⁰ "Bulgaristan'dan Gelen Muhacirler", **Vakit**, 05.10.1934, nr. 6015, s. 8.

³⁵¹ "Bulgaristan Türkleri Soyuluyor", **Zaman**, 16.10.1934, nr. 128, s. 5.

³⁵² Aynı haber.

³⁵³ "Muhacir Geliyor", **Akşam**, 10.01.1935, nr.5829, s.6. "Göçmen Akını", **Akşam**, 04.11.1935, nr. 6124, s. 5. "Bulgaristan'dan Muhacir Akını Gene Başladı", **Cumhuriyet**, 18.01.1935, nr. 3835, s. 2. "102 Göçmen Daha Geliyor", **Cumhuriyet**, 23.01.1935, nr. 3840, s. 2. "Bulgaristan'dan Gene Muhacir Geldi", **Ulus**, 23.01.1935, nr. 4846, s. 3. Daha sonraki senelerde gelen ilk kabileler daha çok bahar aylarında gelmekteydi. Örneğin; 1937 yılı içerisinde gelen göçmenlerin ilkinin bahar aylarında gelmesi planlanmıştır. "İlk Göçmen Kafilesi", **Akşam**, 21.03.1937, nr.6616, s. 3.

³⁵⁴ "Bulgar Muhacirleri Neler Anlatıyorlar", **Son Posta**, 24.01.1935, nr. 1608, s. 1. "Bulgaristan Türklerine Yapılan Kötü Muameleler", **Ulus**, 24.01.1935, nr. 4847, s. 2.

darbeden sonra iyice artmıştı. Göçmenlerden biri konu ile ilgili olarak şu sözleri dile getirmiştir;

“Bulgarlar 935 sene başından itibaren bütün şirketlerde ve dairelerde çalışan Türk memur ve müstahdemlerin vazifelerine nihayet vererek bir daha gerek resmi gerek hususi işlerde kullanmamağa karar vermişlerdir. Ameleye, arabacılara, san'atkarlara hiç iş verilmemektedir”.³⁵⁵

Bulgaristan'da yaşayan azınlığın sorunları ile ilgili olarak dönemin Sofya Büyükelçisi Ali Şevki Bey (Berker), dönemin Bulgar Başbakanı ile görüşmüş, Başbakan özellikle Deliorman bölgesinde Türklerin maruz kaldığı zorlamalar konusundan haberi olduğunu bu durumun hükümetin isteği dışında gerçekleştiğini, olayların aşırıları tarafından yapıldığını, İçişleri Bakanı'nı bölgeye göndereceğini belirtmiştir³⁵⁶. Başbakan ayrıca Trakya Komitesi'ni Bulgar muhacirlere yardım eden bir yardım kuruluşu olarak gördüklerini, Trakya Kurtuluş Komitesi adında bir komitenin faaliyet göstermediğini belirtmiştir³⁵⁷. Sofya Büyükelçiliği, bu görüşmeden kısa bir süre sonra Hariciye Vekâlet'ine Bulgaristan'daki Türk azınlığıyla ilgili 28 Ağustos 1934 tarihli yeni bir rapor yollamıştır. Elçilik, raporuna 19 Mayıs 1934'te yaşanan hükümet darbesinden sonra Türk azınlığa karşı olan baskı ve haksızlıkların şiddetlendiği, sistematik bir hâl aldığını belirterek başlamıştır³⁵⁸. Bulgar Başbakanı daha önce ifade ettiği üzere Deliorman bölgesine İçişleri Bakanı'nı göndermiş, o da bölgede Türk azınlığının baskı görmediğini belirtmiştir³⁵⁹.

Aynı dönemde Sofya Elçiliği'ne Filibe ve Varna Konsolosluğundan gelen bilgilerde Türk azınlığına karşı yürütülen korkutma siyasetinin durduğu, durumun daha sakin olduğu yönündeydi³⁶⁰. Aynı dönemde yukarıda da bahsedildiği üzere Türk basınında yer alan göçmen beyanatları bu durumun aksini göstermektedir. Elçilik maslahatgüzarı Kemal Nejat imzalı raporda, bahsedilen bu zıtlık konusunda İstanbul basınında yer alan haberlerin eski olduğunu, basının Bulgarlar tarafından bir tazyik

³⁵⁵ Aynı haber s. 15.

³⁵⁶ Sofya Büyükelçisi ile Bulgar Başvekili arasındaki 06.08.1934 tarihli görüşme için bkz; **BCA 30.10.0.0/242.635.8** lef 2-5.

³⁵⁷ Aynı belge lef 3.

³⁵⁸ **BCA 30.10.0.0/242.635.17** lef 2.

³⁵⁹ Aynı yer.

³⁶⁰ Aynı belge lef 3.

olmadığı günlerde sessiz kalması gerektiği belirtilmiştir³⁶¹. Bu rapor da tazyiklerin olduğu konusunda basın suçlansa da rapor, Türkiye'nin Hariciye Vekâlet'inin de dikkatini çekmiştir. Çünkü Sofya Elçiliği'nin durumun sakinleştiğini bildiren raporlarının yazıldığı tarihlere yakın dönemlerde Bükreş Elçiliğinden, Bulgaristan'dan Romanya'ya 100 kişinin daha iltica ettiği telgrafını alan Hariciye Vekâleti, bu durumun daha önceki raporların içeriği ile bağdaşmadığından dolayı Sofya Elçiliği'nden yeni bir rapor istemiştir³⁶². Sofya Elçiliğinden gönderilen yeni raporda Bulgar İçişleri Bakanı'nın Kuzey Bulgaristan'ı ziyaretinden sonra kötü muamelenin ve dayak gibi olayların azaldığı, hükümetin bir korkutma siyaseti uyguladığı, bunun sonucunda da göçlerin olduğuna dair bir izleniminin olmadığını aktarmıştır³⁶³. Elçilik ayrıca gelen bazı haberlerden ötürü Varna Konsolosluğu tarafından soruşturma yapıldığını ve bazı dayak, namusa tecavüz, tehdit gibi olayların sayısının onu geçmediğini, sistematik bir korkutma politikası izlenmediğini, olayların münferit olduğunu belirtmiştir. Elçilik söz konusu olan göç olaylarının ise Türk mallarının hiç pahasına almak isteyen “*gayri mesul muharrikler*” tarafından yapıldığı kanısındadır³⁶⁴. Elçiliğin Bulgaristan'daki Türklere karşı yapılan olayların hafiflediğini belirttiği tarihlerde, Romanya Bükreş'te Türk elçiliğinden gelen benzer tarihlerdeki bir raporda da olayların sistematik olmadığının ifade edilmesi, görünürde olan çelişkiyi ortadan kaldırmaktadır³⁶⁵. Elçilik raporlarına baktığımızda darbeden sonra var olan sistematik olayların daha sonra münferit olaylara dönüştüğü kanısı hâkimdir. Elçilik raporları dışında Trakya Umumi Müfettişliği tarafından da Bulgaristan'ın darbe sonrası iç durumunu anlatan bir rapor hazırlanmıştır. Raporda Bulgaristan Türklerinin yaşadıklarıyla ilgili de bilgiler verilmiştir. Raporda Bulgarlar tarafından Türk köylerini basma, camilere zarar verme, tecavüz, şiddet gibi olaylar yapılırken Bulgar hükümetinin de Deliorman bölgesinde Türk bırakmama eğiliminde olduğu belirtilmiştir³⁶⁶. Rapor, 1934 yılının Ağustos başlarında Sivlingrat, Burgaz,

³⁶¹ Aynı yer

³⁶² Hariciye Vekâletinden Sofya Elçiliğine yazılan 09.09.1934 tarihli yazı için bkz; **BCA 30.10.0/242.635.18** lef 2.

³⁶³ Sofya Elçiliğinin raporu için bkz; Aynı belge lef 3.

³⁶⁴ Aynı yer.

³⁶⁵ Söz konusu 29.09.1934 tarihli 7 sayfalık rapor için bakınız; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Ebis Sıra No 01012028 – Belge Kayıt No 599931.

³⁶⁶ Trakya Umum Müfettişliğinin Eylül 1934 tarihli raporunda Bulgaristan Türkleri ile ilgili maddeler için bkz; **BCA 490.1.0.0/607.105.14**. Rapora göre Eskicuma'daki caminin Bulgarlar tarafından tahrip

Gölköprü, Tırnovacık, Fakılı bölgelerinde dolaşan bir istihbaratçının topladığı bilgilerden meydana gelmiştir. Çeşitli konsoloslukların durumun sakinlediğini belirten Ağustos sonu ile Eylül ayı tarihli yazılan raporlarından önceki tarihlerde verilen bilgilerdir.

Bulgaristan'daki Türklerin göç etmesindeki önemli sebeplerden bir tanesi ise eğitim ve okul konusundaki sıkıntılardır. Türk okulları çeşitli bahaneler ile kapatılmaktaydı. Darbeden önce de var olan bu tarz sorunlar darbeye birlikte çözülmemiş daha da artmıştı. Türkiye, zaman zaman Bulgaristan'daki Türk okullarına destek oluyordu³⁶⁷. Darbeden kısa bir süre önce Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Basın Müdürlüğü tarafından hazırlanan Bulgaristan'daki Türk azınlığı ile ilgili 21 Mart 1934 tarihli rapora göre 1933 yılına ait okul istatistikleri şu şekildedir³⁶⁸;

- 49 şehir ilkokulu
- 670 köy ilkokulu
- 11 şehir rüştiyesi
- 4 köy rüştiyesi
- 3 tane medrese

Söz konusu raporda Bulgaristan'daki Türk okullarının kapatılma gerekçeleri mali kaynakların yetersizliği, Türk okullarının temiz olmaması, binalarının yeteriz olması olarak göstermekteydi³⁶⁹. Bulgaristan'da askeri darbeden sonraki on yılı kapsayan 1934-1944 tarihleri arasında ise Bulgaristan'daki Türk okullarının sayısı gittikçe azalmıştır³⁷⁰. Bu kapatılmanın sebepleri arasında 1934 yılında Bulgaristan'da Polis

edilmesine kaymakam “*Bunlar size azdır. Bulgar gazeteleri, Türklerin Türkiye’deki bizim Bulgarlara bundan daha fena muamele yaptıklarını yazıyor*” diye cevap vermiştir. **Aynı rapor**, lef 2.

³⁶⁷ 1933 Dönemin Başvekili İsmet Paşa (İnönü) tarafından Plevne Türk Mektebine 100 liralık yardım gönderilmiştir. Bkz; **BCA 30.10.0.0/241.631.8** Ayrıca 10 Mayıs 1933 tarihinde Şükrü Kaya, Ankara’daki Bulgar elçisinde 12 maddelik bir memorandum verdi. Bu memorandumun maddelerinden biri ise kapatılan okullar konusudur. Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.163. Türkiye’nin Bulgaristan’daki Türk okullarına yaptığı yardımlar için bkz; Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s.166-179.

³⁶⁸ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri**, Belge no: 43, s. 289-290.

³⁶⁹ **Aynı rapor**, s. 292-293.

³⁷⁰ Bilal Şimşir, **a.g.e**, s. 169. 1936-1937 yılları arasında ilkokul sayısı 518’e düşmüştür. Bilal Şimşir, **a.g.e**, s. 164.

Müdürlüğü tarafından hazırlanan bir raporda yer alan aşağıdaki cümleleri göstermek mümkündür.

“Biz yurdumuzda yaşayan Türkleri eritip Bulgar yapacağımızı hayal edemeyiz. Bu yüzden de Türkleri cehalet içinde tutmak, kültür düzeylerinin en düşük seviyede tutabilmek için ekonomik açıdan da ayaklarının üstüne doğrulabilmelerine izin vermemek için elden geleni yapmalıyız.”³⁷¹

Darbeden sonra kapatılan Turan Cemiyeti³⁷² Reisi Ömer Kâşif 1935 yılında Çar III. Boris’e Bulgaristan’daki Türklerin sorunu ile ilgili olarak bir mektup yazmıştır³⁷³. Mektuba göre bahsettiğimiz raporlarda temiz olmadığı gerekçesiyle kapatılan Türk okulların yerine Bulgar Hükümeti tarafından halk okulu adında okullar açılmış ve Türk çocukları bu okullara gitmeye mecbur bırakılmıştır

Türkiye, Bulgaristan’daki Türk ve Müslüman azınlığı bir süreliğine Bulgaristan’da misafir olarak kabul ediyordu³⁷⁴. Bulgaristan’daki Türklerin, oradaki ikametlerinin geçici olduğunu ve her sene belli oranda Türkiye’ye gelecekleri düşünülmektedir. Türkiye bu “*müstakbel vatandaşlarını*” yıllara yayarak kabul etmeyi planlamıştı. 1935 yılında Tevfik Rüştü Aras, Sofya’da kendisine bu konu ile ilgili sorulan soruya şu şekilde cevap vermiştir;

“Biz sınırlarımız dışında yaşayan soydaşlarımızı Anavatan’a toplamak isteriz. Ancak bunun topluca değil, daha küçük gruplar şeklinde yapılması taraftarıyız. Çünkü topluca olunca yerleştirmede bazı sorunlar yaşanmakta.”³⁷⁵

³⁷¹ Bülent Yıldırım, “Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyetinin Bulgaristan Türkleri Politikası”, **Balkanlarda Türk Kültürü: Bulgaristan Örneği Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, s. 161.

³⁷² Bulgaristan Türklerinin kurmuş olduğu çeşitli sayıdaki gençlik ve spor kulübü 1926 yılında Turan ismi altında birleşmiştir. Dernek, Türk inkılâbı’nı ve Atatürkçülüğü savunmuştur. 1934 yılında kapatılırken Turan Derneği’ne mensup öğretmenler işten atılmış, bir kısmı Türkiye’ye göçmüşlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, 111-120. Turan Cemiyeti’nin o dönemdeki reisi olan Ömer Kâşif Bey, 1933 yılının Aralık ayında Hariciye Vekâleti ve Başvekalet’e mektup yazmış ve mektubunda Turan Cemiyeti’nin Türk İnkılâplarını Bulgaristan’da uygulamaya çalıştığını belirtip yardım istemiştir. Mektup için bkz; **BCA 30.10.0/241.631.38** lef 2-3.

³⁷³ Mektup için bkz; **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri**, Belge no: 59, s.429-442.

³⁷⁴ Yaşar Nabi Nayır, **Balkanlar ve Türklük**, Ulus Basımevi, Ankara, 1936, s.141.

³⁷⁵ Zora gazetesinin 13 Nisan 1935 sayılı nüshasından aktaran Suzan Ertürk, **a.g.e**, s. 207.

Bulgaristan ise Türkiye'ye yapılan göçlerin en önemli sebebi olarak “*Kemalist Propaganda*” olarak isimlendirdiği ve Türkiye’de yapılan inkılâplar destekleyenlerin faaliyetlerini gösterilmiştir. Bulgaristan Hükümeti’ne göre, ülkedeki Türklerden bazılarının Türkiye’yi övme amacı Türkleri göçe teşvik etmektir³⁷⁶. Bulgaristan’da gerek darbeden önce gerek darbeden sonra “*yabancı propagandaları*” önlemek için raporlar yazılmıştır. 23 Nisan 1934 tarihli “*Bulgaristan’da Yabancı Propagandanın Önlenmesi Hakkında Hazırlanan Komisyon Raporu*” isimli raporda “*Kemalist Propaganda*” konusu da ele alınmıştır³⁷⁷. Rapora göre bu propagandanın amacı Bulgar devleti ile ülkedeki Türk azınlığı arasındaki bağları koparmak, onlara Türkiye’nin fikirlerini benimsetmek, Türkiye’nin çıkarları doğrultusunda ve talimatlarıyla hareket edecek bir Türk Milli Partisi etrafında Türk-Pomak nüfusunu örgütlemektir³⁷⁸. Söz konusu rapora göre inkılapların Bulgaristan’da engellenmesi için yapılması gerekenlerden bazıları şunlardır³⁷⁹;

- Türk nüfusunun kademeli olarak göçüne müdahale edilmemelidir.
- Türkiye’den Bulgaristan’a gelen siyasi mültecilerin anti Kemalist faaliyetlerine izin verilmelidir.
- Dış propagandaya malzeme verilmemesi amacıyla bazı önemsiz devlet hizmetlerine Türkler getirilmelidir.
- Propaganda yapan şahısların Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelere girmesi yasaklanmalıdır.
- Savaş zamanından kalma silahı olan Türkler silahsızlaştırılmalıdır.
- Türk konsoloslugu ve elçiliğindeki memurların faaliyetleri, hareketleri takip edilmeli ve buraları ziyaret edenler, ziyaret sebepleri basında belirtilmelidir.
- Çeşitli resmî kabullere dini kurum ve cemaat temsilcileri davet edilmelidir.
- Türklerin dini duygularını incitecek kışkırtmalara izin verilmemelidir. İbadet yerlerine ve mezarlıklara saygı gösterilmelidir.

³⁷⁶ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, Belge no: 43, s. 303-304.

³⁷⁷ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, Belge no: 44, s.306-341.

³⁷⁸ Aynı rapor, s. 308.

³⁷⁹ Aynı rapor, s. 328-338.

- İnkılâp aleyhtarı basına yardım edilmeli, Devletten yardım alacak inkılap aleyhtarı bir Türkçe gazete çıkarılmalıdır.
- Türkiye’de eğitim görüp Bulgaristan’a gelen Türk öğretmenlere öğretmenlik hakkı verilmelidir.
- Başmüftü atama ile göreve gelmeli ve yetkileri artmalıdır.

19 Mayıs 1934’ten sonra gerçekleşen askeri darbe sonrasında da Türkiye’deki inkılapların Bulgaristan’da önlenmesi ve engellenmesi politikasına devam edilmiştir. Bu konuyla ilgili raporlarından biri de 6 Haziran 1934 tarihinde Türkolog ve tarihçi Vlad. Todorov Hindolov tarafından Bulgaristan Din İşleri ve Dışişleri Bakanı Kosta Batolov’a “*gayet gizli*” notuyla sunulan rapordur³⁸⁰. Daha önceki raporlarda da görüldüğü üzere Bulgaristan Türkleri arasında inkılap aleyhtarlığının oluşması ve yayılması konusunda Bulgar hükümetlerine Bulgaristan’daki Türkler adına en önemli destek Başmüftülük makamından gelmiştir³⁸¹. Hindolov’un raporunda da bu destekten bahsedilmektedir. Rapora göre başmüftülük ve etrafındakiler “*Anavatanımız Bulgaristan’dır. Burada Kuranımız, şeriatımız, müftülüğümüz ve tam anlamıyla dini hürriyetimiz vardır...*”³⁸² sözleriyle Bulgaristan’dan Türkiye’ye olan göçleri ve inkılapların Bulgaristan Türkleri arasında yayılmasını engellemek istemiştir. Hindolov, raporunda iyi organize olmuş bir Türk azınlığının Bulgar bağımsızlığı için tehlike ve felaket olduğundan bahsederken, buna önlem olarak müftülük kurumunun güçlenmesi ve desteklenmesi gerektiğinden bahsedilmiştir³⁸³. 17 Kasım 1934 tarihli Bulgaristan Dışişleri Bakanlığından İçişleri Bakanlığına gönderilen

³⁸⁰ Rapor için bkz; **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, belge no: 46, s. 346-359.**

³⁸¹ Bulgaristan’da 1928 yılına kadar başmüftüler seçim yoluyla göreve geliyordu. 1928 yılında başmüftülük seçimini kazanan Süleyman Faik Bey, görevinden çekildi ve yerine Şumnu Müftüsü Hüseyin Hüsnü Efendi Başmüftü Kaymakamı olarak atandı. Bu tarihten 1992 yılına kadar başmüftülük seçimleri yapılmadı. Ali Dayıoğlu, **a.g.e**, s. 250. Bilal Şimşir’in aktardıklarına göre Hüseyin Hüsnü Efendi, uzun süre İstanbul medreselerinde okumuş, Damat Ferit Paşa çizgisinde bir Hürriyet ve İtilafçıydı. 1928-1936 yılları arasında görev yapan Hüseyin Hüsnü Efendi, inkılap aleyhtarı olan “*Medeniyet*” gazetesini çıkarmış ve Türk inkılabını destekleyen Türkler’i Bulgar makamlarına bildirmiştir. Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 85-86. Medeniyet gazetesinin Bulgar Hükümeti tarafından desteklendiğine dair bir yazı için bkz; “Faziletli Gospodinler”, **Cumhuriyet**, 12.11.1938 nr. 4491, s. 3. Hüseyin Hüsnü Efendi, görevden alındıktan sonra “*Din Eğitimi Müfettişliği*” görevine getirilmiştir. Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 171.

³⁸² **Belgelerle Mustafa Kemal, belge no: 46 s. 349-350.**

³⁸³ **Aynı rapor, s. 351.**

“Bulgaristan’daki Türk Halkı Arasında Yapılan Kemalist Propaganda” konulu yazıya göre Bulgaristan’da özellikle kentlerde yaşayan Türklerin Bulgaristan’a ve Bulgarlara bakış açısını değiştiren hususun Türkler arasında yapılan propagandalar olduğu öne sürülmekteydi³⁸⁴. Söz konusu yazıya göre, Bulgaristan’daki hemen hemen tüm öğretmenler, okul yöneticileri, gazeteciler, müftü, müftü vekilleri, şariat sekreterleri, camilerdeki bazı din görevlileri Türk inkılabını destekleyenlerin etkisindeyken, Bulgar hükümetine bu durumu önleme konusunda ise başmüftülük yardım etmektedir³⁸⁵. Ayrıca Bulgaristan İçişleri Bakanlığı’na bağlı kurumlarda çalışan Türk inkılabını destekleyenlerin görevden uzaklaştırıldığı, yerlerine din eğitimi görmüş, iyi birer Bulgar vatandaşı olan isimlere görev verildiği belirtilmiştir³⁸⁶. Tüm bu olaylar, bazı Bulgaristan Türkleri tarafından şikâyet konusu olmuştur. 1935 yılında Bulgaristan’ın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türkler’in seçtiği sekiz kişilik bir heyet dönemin Bulgaristan Başbakanı, Dışişleri, Kültür ve Adalet Bakanlığı, Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir müfettişe, konu ile ilgili rapor vermişlerdir. Türk heyetinin istekleri ise genel olarak şu şekildedir;

“1-) Müftülerin ve başmüftünün Bulgaristan’daki Türk ahalisi tarafından seçilmesi

2-) Vakıf sosyetelerinin ve okul encümenlerinin evvelce olduğu gibi yerli Türk ahali tarafından seçilmesi

3-) Kanunsuz ve haksız kapatılmış Türk okullarının açılmasına müsaade edilmesi

4-) Zaptedilmiş olan Türk okul tarlalarının geri verilmesi

5-) Okullarda kültür kanunu mucibince tedrisatın serbest bırakılması ve muallimlerin keza kültür kanunu mucibince okul encümenleri tarafından seçilmesine karışılmaması

6-) Kültür kanunu mucibince hükümet ve nahiye direktörleri tarafından Türk okulları idarelerine yetecek bir surette yardım edilmesi”³⁸⁷

Yukarıda da belirtildiği üzere Bulgaristan, kendi ülkesinde Türk inkılabının yayılmasından korku duymaktaydı. Bulgar raporlarında bu korku ile ilgili abartılı

³⁸⁴ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, belge no: 47, s. 360.

³⁸⁵ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, belge no: 47, s.361-362.

³⁸⁶ Aynı rapor, s. 362.

³⁸⁷ Memduh Talat Tezel, “Bulgaristan Türkleri Haklarını İstiyorlar”, Cumhuriyet, 13.08.1935, nr.4039, s. 1 ve 9.

yorumlar da yer almaktadır. Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir müfettiş, 8 Ağustos 1936 tarihli bir rapor yazmış, söz konusu raporunda eğer propagandalara karşı önlem alınmazsa okullarda Çar yerine Mustafa Kemal'in, Ziya Gökalp'in resimlerinin asılacağından bahsetmektedir³⁸⁸. Bulgar müfettişlerinin raporlarına göre Bulgaristan Türkleri arasında Türk inkılabı destekçilerinin en yoğun olduğu bölgeler, Tırgovişte, Providya, Şumnu, Varna, Rusçuk, Filibe Razgrat iken Yenipazar bölgesinde bir öğretmen dışında pek rastlanmamıştır³⁸⁹. Bulgaristan ayrıca, Türkler arasında kendi hükümetlerinin propagandasını yapması amacıyla Türklerin çoğunlukta olduğu yerlere bir heyet göndermiştir³⁹⁰.

Sofya'da bulunduğu sırada dönemin Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras da kendisine yönetilen “*Neden sizin bazı soydaşlarınız Bulgaristan'daki Türkleri göçe teşvik için propaganda ediyor?*” sorusuna şöyle cevap vermiştir;

*“Ne bu tür propaganda yapanlardan haberim var, ne de bunu yapanların bundan ne gibi menfaatlerinin olduğunu anlıyorum. Tekrar ediyorum, biz soydaşlarımızı birden değil yavaş yavaş toplamak isteriz.”*³⁹¹

Türkiye, Bulgaristan'daki inkılâp dostu ve destekleyicisi gazetelere yardım etmekteydi ancak kitlesel bir göçe neden olabilecek “*göç propagandası*” eylemine girişmesinin zararlarını bilmekteydi. Bu sebepten dolayı Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri arasında bir göç propagandası yapması Türkiye'nin yararına bir durum değilken tam aksine Bulgaristan'ın menfaatine uygun bir durumdur. Bulgaristan ise Tevfik Rüştü Aras'a yönetilen sorunun aksine bir “*göç propagandası*” hususundan ziyade “*Kemalist propaganda*” ismini verdiği konuya karşı çıkmaktadır. Bulgaristan özellikle Türk inkılabını destekleyen Türklerin gitmesini istemekteydi.

Türkiye, Bulgaristan'da yaşayan Türkleri geleceğin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve Bulgaristan'da misafir olarak gördüğünden, bu olası yeni vatandaşları

³⁸⁸ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, belge no: 63, s.484.

³⁸⁹ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, belge no: 64, s.485-493, belge no: 64, s. 494-498.

³⁹⁰ Memduh Talat Tezel'e göre bu heyet beşer hocadan oluşmaktaydı. Heyet, Türklere yeni harflerle çıkarılan gazeteleri değil müftülüğün çıkardığı “*Medeniyet*” gazetesinin okunması gerektiğini söylemiştir. Haber için bkz; Memduh Talat Tezel, “Bir Bulgar Marifeti”, *Cumhuriyet*, 22.08.1935, nr. 4048, s. 1 ve 6.

³⁹¹ Suzan Ertürk, *a.g.e*, s. 207.

arasında Türkiye’deki inkılaplar aleyhinde propaganda yapılmasını kabul etmiyordu³⁹². Bulgaristan Türkleri’nin büyük kısmı Türkiye Cumhuriyeti’ni anavatan, Mustafa Kemal Atatürk’ü ise Türk dünyasının lideri olarak görürken, bir kısım Türkler ise bu görüşlere muhalifti³⁹³. Bu durumda Bulgaristan Türkleri arasında bir fikir ayrılığının olduğu görülmektedir. Wolfgang Höpken’e göre Bulgar hükümetinin Bulgaristan’da yaşayan Türkler arasında laik bir ulusal bilinci teşvik etme konusunda çok az bir çıkarı vardı³⁹⁴. Bulgaristan, Türkler arasında oluşan bu ikiliği teşvik etmiştir ve desteklemiştir. 1934 yılında gerçekleşen askeri darbeden sonra Türkiye yanlısı gazeteler kapatılırken, inkılâp aleyhtarı gazetelerin basımına bir engel konulmamıştır³⁹⁵.

Türkiye’de yapılan inkılapların ülkesinde yayılmasını engellemek isteyen Bulgaristan, özellikle eğitim ve adliyenin laikleşmesine karşı çıkmıştır³⁹⁶. Bulgaristan’daki darbe sonrası yönetimin konuyla ilgili icraatlarından biri eğitimde alfabe değişikliği olmuştur. 1928 yılının sonlarında yaşanan alfabe değişikliğinden sonra Türkiye, Bulgaristan’dan da Türk okullarında Arap alfabesi yerine Latin alfabesi eğitimi verilmesini istemiş ve 1930 yılında Bulgaristan Arap alfabesini yasaklamıştır³⁹⁷. Darbeden yaklaşık bir ay önce yazılan raporda ise Arap alfabesi ile eğitime geri dönülmesi tavsiyesi verilmiş ve darbeden sonra yeni yönetimin ilk yaptığı

³⁹² Yaşar Nabi Nayır, **Balkanlar ve Türklük**, Ankara, Ulus Basımevi, 1936, s.142.

³⁹³ Suat Akgül, “Bulgaristan Türkleri ve Türk İnkılâbı”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.20, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Türkiye Yayınları, s.432.

³⁹⁴ Wolfgang Höpken, “From Religious Identity to Ethnic Mobilisation, The Turks of Bulgaria Before, Under and Since Communism” **Muslim Identity and the Balkan States**, ed. Hugh Polution, New York University Press, New York, 1993, s.62.

³⁹⁵ Suat Akgül, **a.g.m**, s. 433.

³⁹⁶ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri**, belge no: 61, s. 459.

³⁹⁷ Ali Dayıoğlu, **a.g.e**, s. 233. Türkiye’de yeni harfler daha resmi olarak kabul edilmemişken 1928 yılının Eylül ayında Bulgaristan’da “*Muallimler Birliği*” yeni harfleri öğretmenlere öğretmek amacıyla kurslar açma kararı almıştır. Hüseyin Memişoğlu, “Türk Harf İnkılâbı’nın Bulgaristan Türkleri’ne Yansıması”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı- IV, Mart-Haziran 2015, sayı 69, s.4446. Ayrıca Türkiye, Bulgaristan’da yeni alfabeğe geçen bazı Türk gazetelerine yardımda bulunmuştur. Bkz; Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s.154-165. Kırcaali’de çıkan Rodop gazetesine ve Sofya’da çıkan Halk Sesi gazetesine 300 lira, Sofya’da çıkan Deliorman gazetesine ise 600 lira yardım gönderilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz; **BCA 30.10.0.0/240.618.10**. Bulgaristan’daki Türk basını Türkiye yanlısı ve 150’likler, Türkiye’den kaçanlar ve müftülük yayın organlarından oluşan bir yapı olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Özellikle 1923 -1934 arası basın neredeyse iki kutupluydu. Altan Deliorman, **Bulgaristan’da Türkçe Basın 1865 – 2009**, İBB, İstanbul, 2010, s.27. Türkiye, inkılâp taraftarı olan Rodop Gazetesi, Deliorman Gazetesi, Halk Sesi isimli gazetelere önce elçilik daha sonra Hakkı Tarık Bey (Us) aracılığıyla yardım etmiştir. **BCA 30.10.0.0/241.631.30** Bulgaristan’da çıkan Türkçe gazetelere gönderilen 1800 liralık tahsisatın belgesi için bkz; **BCA 30.10.0.0/241.630.29**

uygulamalardan biri de tavsiyeye uyup yeniden Arap alfabesine dönmek olmuştur³⁹⁸. Bu değişiklikteki en büyük sebep Bulgaristan'daki Türkler ile Türkiye'deki Türkler arasında bir alfabe birliğinin olmasını engellemektir. Alfabenin değişikliği konusu Bulgaristan'dan Türkiye'ye olan göçlerin de sebeplerinden biri olmuştur. 27 Kasım 1934 tarihinde göç ettiği Edirne'de Türk basınına konuşan Eskiçuma Türk Mektebi eski öğretmenlerinden Hüseyin Efendi ve Zıştovi göçmenlerinden Mehmet Efendi isimli şahıslar alfabe değişikliği hususunun Türklerin göç etmesindeki sebeplerden biri olduğunu belirtmekteydiler. Hüseyin Efendi, 1934-1935 eğitim senesi başından itibaren Türk okullarına karşı kapkara bir siyasetin izlendiğini söylerken, Zıştovi göçmenlerinden Mehmet Efendi ise *"Bu manasız ve anlamsız tazyikler karşısında halkın pek müteessir olduğunu ve birçoklarının hicrete hazırlandığını"* söylemekteydi³⁹⁹. Çocuklarına Türk okullarında Latin alfabesiyle eğitim verilirken Arap harfleriyle eğitime mecbur kaldıklarını söyleyerek iltica eden 2 hane 8 nüfustan oluşan göçmenleri Türkiye hemen kabul etmiştir⁴⁰⁰. Bulgaristan Türkleri, ayrıca çocuklarını yeni alfabe ile eğitim almaları için Türkiye'ye göndermekteydi⁴⁰¹. Bulgaristan'da Latin alfabesinin kullanılmasıyla ilgili yasak Türkiye'nin yoğun baskısı sonucunda 12 Nisan 1938 tarihinde yayımlanan bir genelge ile kalkmıştır⁴⁰².

Türkiye, eğitimde Latin alfabesinin kullanımının yanı sıra Bulgaristan'daki şeri mahkemelerin de kaldırılmasını Bulgaristan'dan talep etmiştir. Bulgaristan ise çeşitli sebeplerden dolayı bu isteğe olumlu yaklaşmamıştır. Tarihçi Crampton'a göre Bulgar Parlamentosu'na da gelen bu meselede mahkemelerin kapatılmama sebebi Bulgar Hükümeti'nin Müslümanların hassasiyetini göz önüne almasıdır⁴⁰³. Ancak Anton

³⁹⁸ Arap alfabesine geri dönülmesi hususundaki tavsiye için bkz; **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, belge no: 44**, s. 324. "Tazyik Cephe Değiştiriyor", **Cumhuriyet**, 09.10.1934, nr. 3746, s.1 ve 6. 1935 yılının Eylül ayında Bulgar Maarif Nezareti, Türk okullarında okutulacak kitapların Başmüftülük tarafından onaylanması gerektiği kararını vermiştir. Böylelikle yeni alfabe tamamen yasaklanmıştır. Abidin Daver, "Bulgaristan Türklerine Karşı Yeni Bir Taarruz", **Cumhuriyet**, 02.03.1936, nr. 4239, s.1 ve 4.

³⁹⁹ "Trakya'ya Muhacir Akını Devam Ediyor", 27.11.1934 **Akşam**, nr. 5787, s. 7.

⁴⁰⁰ EGM Arşivinden aktaran Nasrullah Uzman, **Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, 2018, s. 117.

⁴⁰¹ Cemil Fikret, "Hâlâ illa Edirne Diye Sayıklayan Bulgaristan", **Cumhuriyet**, 28.06.1938, nr.5073, s.5.

⁴⁰² **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, Belge no: 67**, s. 501. Türkiye'nin Bulgaristan'da Latin alfabesi ile eğitime dönülmesi konusundaki çalışmaları için bkz; Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 167-182.

⁴⁰³ R. Crampton, "The Turks in Bulgaria 1878-1944", s. 70.

Karanculov imzasıyla yazılan 26 Şubat 1936 tarihli “*Türkiye’nin Bulgaristan’daki Şer’i Mahkemelerin Kaldırılması İsteğine Dair*” isimli rapora göre Bulgaristan, Müslüman halkın hassasiyetlerinden çok kendi çıkarlarını göz önüne almış, Bulgaristan’daki Türk halkının laikleşmesini istemediğini belirtmiştir⁴⁰⁴.

Bulgaristan, kendi ülkesinde Türk inkılabı taraftarı bir Türk-Müslüman azınlığı istememekteydi. Bulgar tarihçi Hindolov, şer’i mahkemeler ile ilgili raporunda Tefvik Rüştü Aras’ın Sovyetler Birliği ile ilgili söylediği Türkiye ile Sovyetler Birliği’nin dost olduğunu ancak Türkiye’de Bolşevizm’e destek verilmediği sözlerini hatırlatarak Türkiye ile Bulgaristan’ın dostluğuna inandığını ancak Bulgaristan’da “*anti Bulgar Kemalizm’e*” izin vermeyeceklerini belirlemiştir⁴⁰⁵.

1934’ten sonra Bulgaristan’daki Türk diplomatları ve Bulgaristan’a giden devlet görevlileri ve gazeteciler Bulgaristan’daki durumla ilgili çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Darbeden bir sene sonra 1935 yazında Bulgaristan’a giden Edirne Uzunköprü Kaymakamı Necmettin Öner, Bulgaristan’da gördükleri hakkında bir rapor yayımlamıştır. Raporun maddeleri şöyledir;

“1- Bulgaristan Türkleri millî ve gizli teşekküller tarafından tazyik ve hicrete mecbur edilmektedirler.

2- Bulgar Hükümeti suret-i zahirede Türklerin hicretine taraftar görünmemekle beraber Türk kesafeti olan yerlerde bu gizli ve milli teşekkülleri teşvik ve himaye etmekte olduğu anlaşılmaktadır.

3- Bu vaziyet bilhassa Kızanlık kasabası köylerinde görünmektedir. 6-7 aydan beri Kızanlığın Işıklar Hamırsız (Rijna) köylerinde mahallin münevveri sayılabilecek 17 Türk evine muhtelif tarihlerde bomba atılmış, nüfusça ziyat verilmemiş ise de tahribat yapılmıştır. Hükümet bu vak’a faillerini bulmamakla beraber bunu Türklere atfetmiş Bulgar Köy Kanununa göre tahribatın tazmini icab ederken bu işle meşgul olan komisyonlar bu işe bakmamış, bakmış ise bile verilen tazminat zararla kabili mukayese olmayacak derecede az bulunmuştur.

4- Bulgaristan Türkü bilhassa Türk kesafeti olan köyler daimi surette korkutulmakta ve mallarını satarak hicrete mecbur edilmektedir.

⁴⁰⁴ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, Belge no: 61, s. 451-464. Bulgaristan Hükümetinin bu kararına rağmen bazı okullarda Arap alfabesiyle eğitime devam edilmesi Türkler’in şikâyetine sebep olmuştur. Haber için bkz; “Bulgaristan’daki Türkler Hükümete Bir Takrir Verdiler”, *Tan*, 01.04.1939, nr. 1316, s.3.

⁴⁰⁵ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, Belge no: 62, s. 474.

5- Birçok köyler pek değersiz fiyatla mallarını satarak çıkmağa çalışmaktadırlar.

6- Resmen bir şey olmamakla beraber gizli teşkilât vasıtasıyla hicret edecek Türklerin mallarının satın alınmaması için propaganda yapılmaktadır.

7- Bulgaristan Türkleri arasında mahalline göre uyanıkça görülen ve tanınan kimseler muhtelif bahanelerle tazyik edilmekte ve dövülmektedir. Kızanlık Mektep Müdürlüğünde uzun müddet bulunmuş İsmail Selami dövülmüş, Filibe'de Vahdet, Burgaz'da Celilof isimindeki Türkler Hıyaneti Vataniye cürmüyle itham edilmiştir.

8- Bulgaristan'daki Türk mekteplerinin hâli fena bir vaziyete sokulmuştur. Baş müftülük ve sarıklı güruhu Türkiye'den kaçan ve çıkarılanlarla birleşerek bu işi başarmaya çalışmakta ve Hükümetten bu kara kuvvete yardım etmektedirler. Birçok köy imamları ve muallimler yenilik taraftarı olmakla ittiham edilerek vazifelerinden çıkarılmış ve sarıklı Hoca yetiştiren (Mektep Nüvab) ismini alan softalar bunların yerine getirilmiştir. Düşünebilen Türkler bu hoca güruhundan çok mustariptirler.

9- Bulgarlarda bu sıra faaliyet görülmektedir. Sureti zahirede yapılacak büyük manevraya hazırlanmak için Tırnova, Simen, Eskizağra'da bulunan piyade ve topçu kuvvetleri hâlihazırda Kızanlık'a 17 kilometre mesafede bulunan Çanakçı kaplıcalarında toplanmıştır. Sıkı talimlerle meşgul olunmaktadır.

Uzunköprü İlçebay Necmettin

Öner⁴⁰⁶

Bulgaristan'da Türklerin göçe zorlanması için Türk azınlık arasında önde gelen isimlere karşı baskı ve sürgün hareketi gerçekleşmiştir. 1934 yılının sonlarında Bulgaristan'da az sayıda bulunan Türk sanayicilerinden olan deri fabrikacısı Mustafa Tokaloğlu ile avukat olan Besim Hilmi Çakaloğlu ve Osman Raşid'i Şumnu'dan alıp Bulgaristan'ın çeşitli yerlerine sürmüşlerdir⁴⁰⁷. Bu sürgünün gerekçesi olarak Türkler'i

⁴⁰⁶ Uzunköprü Kaymakamı Necmettin Öner'in 19.08.1935 tarihli raporu için bkz; **BCA 30.10.0.0/242.637.37** Kaymakam Necmettin Öner'in raporunun yedinci maddesinde yer alan "*Celilof*" isimindeki Türk İsmail Celil'dir. İsmail Celil, Bulgaristan'da casusluk suçlamasıyla tutuklanmıştır. Türkiye, bu durum ile yakından ilgilenmiştir. Sofya Elçiliğinden, Hariciye Nezaretine yazılan 07.05.1935 tarihli yazıya göre İsmail Celil ve onun yanı sıra birçok Türk casusluk suçlamasıyla tutuklanmıştır. Elçilikten alınan bilgiye göre suçlamanın sebebi Yunanistan ihtilali üzerine 1912-1913 doğumluların askere alındığı sırada Türkiye'ye yazdığı Türkiye'ye çektiği bir telgrafta "*Buğday fiyatı 12-13 arasındadır*" demesidir. Müeyyet isimindeki bir Türk'ün evinden de Burgaz'a gönderilen askeri malzemenin listesi bulunmuştur. İsmail Celil'in yanındaki diğer Türkler serbest bırakılırken İsmail Celil, Müeyyet ve Hasan Pulat hapishaneye gönderilmiştir. Sofya Elçiliğinden Hariciye Nezaretine gönderilen rapor için bkz; **BCA 30.10.0.0/242.637.34** lef 2. Varna Konsolosluğundan alınan 25.05.1935 tarihli yazıya göre ise İsmail Celil, Hasan Pulat ve Müeyyet, savunma kuvvetlerine ait harita, plan, risale tedarik edip, yabancı devletlere vermek veyahut yabancı hükümetler tarafından gönderilen şahıslara casusluk amacıyla yardım etmek suçlamasıyla tutuklanmışlardı. **Aynı belge** lef 3. Varna Konsolosunun görüşü ise İsmail Celil zengin bir insan olduğundan dolayı Bulgarların amacı onu korkutup soyarak göçe zorlamaktır. **Aynı belge** lef 4. Erkân-ı Harbiye Reisliğinin Başvekâlet'e bildirdiği yazıya göre Sofya ataşemiliterliğinin yazmış olduğu bir şifreli yazından casusluk şebekesi yakaladıklarını duyurarak Türkler arasında tutuklamalar yaptığını ve bu durumun kullanılarak Türklerle tazyik yapılmasına atfedildiğinin anlaşıldığı belirtilmiştir. **Aynı belge** lef 8.

⁴⁰⁷ Memduh Talat, "Bulgarya'daki Zavallı Soydaşlarımız", **Cumhuriyet**, 02.01.1935, nr. 3821, s.1 ve 6.

“göç etmeye teşvik etmek” gösterilmiştir. Ne var ki Bulgaristan’da sınırlı sayıda bulunan zengin ve okumuş Türk kesime karşı yapılan bu sürgünler, bizzat Türkler arasında göç fikrini kuvvetlendirici bir etki yapmıştır denilebilir. Daha sonraki yıllarda da Bulgaristan’daki Türklerin önemli isimlerine karşı yapılan baskı devam etmiştir. Dâhiliye Vekâletinden Başvekâlet’e, Hariciye Vekâlet’ine ve Genelkurmay Başkanlığı’na yazılan 18 Haziran 1937 tarihli yazıda Bulgaristan’da Türklere karşı yapılanlarla ilgili olarak örnekler verilmiştir. Mayıs ayının ortalarından itibaren Bulgar – Yunan sınırı üzerinde bulunan Mestanlı’ya bağlı Şeyhcuma nahiyesi Boyacılar köyünden Hüseyin oğlu Ali Osman, Nebipazar köyünden Ömer oğlu Aliş ile Çavuklar köyünde bazı evler Kırcaali garnizon komutanının emriyle evleri basılmış ve arama yapılmıştır. Yine aynı tarihlerde Şumnu’da kitapçılık ve matbaacılık işi ile uğraşan Sabri Sadık isimli bir şahıs, Emniyet Müdürlüğüne çağrılmış, sorgusundan sonra tutuklanmıştır. Sabri Sadık’ın tutuklandığı gün, yine Şumnu’da oturan daha önce hükümet tarafından kapatılmış Turan Cemiyeti’nin eski başkanlarından ve sayılı zenginlerden olan Hasan Sofuoğlu’nun evine ani bir baskın yapılarak yorgan içlerine kadar arama yapılmış ve Bulgaristan’ı terk etmeye zorlanmıştır. Yine Şumnu’da oturan kösele tüccarı Sabri Solakoğlu ve tüccardan Ali Mıtısoğlu’na da tehdit mektupları yollanmış ve bu olaylar yerel halk üzerinde olumsuz etki yaratmıştır⁴⁰⁸. Türklerin önde gelen isimlerine bizzat polis, asker gibi hükümet emrindeki güçler ile baskın yapıp, göçlere zorlanması söz konusu dönemde Bulgaristan Türklerine devlet kontrolünde sistematik bir baskı olduğunun göstergesidir.

Türkiye, Bulgaristan’daki Türklerin ülkeye getirilmesi konusunda mübadele yöntemini de düşünmüştür. 1934 yılının başlarında Bulgaristan Makedonya’sından 3-4 bin Türk’ün Doğu Trakya’da Kurfalı bölgesinde yaşayan Bulgarlar ile mübadele edilmesi düşünülmüştür⁴⁰⁹. Ancak planlanan bu mübadele devletlerarasında gerçekleşmezken köyler arasında gerçekleşmiştir. Her ne kadar planlandığı gibi bir büyük mübadele yaşanmamış olsa da Bulgaristan’da Şumnu’ya bağlı olan Kediören köyünde yaşayan Türkler ile Silivri Kurfalı’da yaşayan Bulgarlar arasında küçük çaplı bir mübadele gerçekleşmiştir. Kediören köyünde yaşayan 52 Türk ailesi, Kurfalı’da

⁴⁰⁸ BCA 30.10.0.0/243.640.25, Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s. 144-145.

⁴⁰⁹ Hariciye Vekâletinden Başvekâlet’e giden 14.01.1934 tarihli yazı için BCA 30.10.0.0/242.632.5

yaşayan Bulgarlar ile haberleşerek kendilerinin ve mallarının mübadelesi konusunda anlaşmaya vardıktan sonra İçişleri Bakanlığı ve İcra Vekillleri Heyeti'nin onayları alınmıştır⁴¹⁰. Dönemin Bulgaristan İstanbul Konsolosu Vançef, Türk basınına verdiği röportajda konuyla ilgili olarak iki köy halkının birbirleriyle mübadele ve bırakacakları mallar konusunda anlaştıklarını belirtmiştir⁴¹¹. Kediören köyünde yaşayan Türkler, 1935 yılının bahar aylarında Türkiye'ye gelmişlerdir. Göçmen kafilesinin başında bulunan Fehim isimli göçmen Türkiye'ye geldiğinde basına yansıyan sözleri göçmenlerin duygu ve düşüncelerini aktarması açısından önemlidir:

“Aylardan beri uğraşarak bu işte muvaffak olduk ve hasretini çok çektiğimiz ana vatana nihayet kavuştuk. Bizim için bundan büyük saadet olamaz. Tanrı başımızda bulunan Büyük önderimiz Atatürk'e ve hükümetimize uzun ömürler versin. Biz onların kuluyuz. Biz ana vatanımız için her şeyimizi fedaya hazırız. Vatana hizmet etmeğe geldik”⁴¹²

1938 yılının yaz aylarında Bulgaristan'a giden gazeteci Cemil Fikret, Bulgaristan Türkleri ile konuşmuş ve Bulgaristan Türklerinin şikâyetlerini maddeler hâlinde yazmıştır.

- “1- Bulgaristan Türkleri bir cemiyet teşkilinden, aralarında sık sık buluşup konuşmak hakkından mahrumdurlar.*
- 2- Bulgaristan Türkleri Türkçe kitap ve gazete okuyamazlar*
- 3- Bulgaristan Türkleri, dükkânlarına, mağazalarına ve hatta evlerine, odalarına kadar Atatürk'ün resmini asamazlar.*
- 4- Bulgaristan Türkleri Bulgar polisinin daimi tarassuduna ve takibine maruzdurlar ve en ufak bir vesile ile derhal, bulundukları yerden uzak, bir başka tarafa sürülürler ve böylece çalışıp kazanırken (müstahsil), yiyecek (müstehlik) unsur vaziyetine geçeler. Bittabi sermayesiz, varidatsız bir müstehlik.*
- 5- Bulgaristan Türklerinin çocukları Türk mekteplerinde okuyamazlar...”⁴¹³*

⁴¹⁰ “İki Köy Halkının Mübadelesi”, **Cumhuriyet**, 23.01.1935, nr.3840, s.2. Konuyla ilgili olarak 16.02.1935 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararı için bkz; **BCA 30.18.1.2/51.10.9**

⁴¹¹ “Yeni Bulgar Konsolosu Ne Diyor”, **Cumhuriyet**, 24.01.1935, nr. 3841, s. 2.

⁴¹² “Göçmenler Anavatana Hizmete Geldik Diyorlar”, **Akşam**, 18.04.1935, nr. 5924, s. 5. Konuyla ilgili başka bir haber için bkz; “İki Türk ve Bulgar Köyü Mübadele Edildi”, **Cumhuriyet**, 16.04.1935, nr. 3920, s. 3.

⁴¹³ Cemil Fikret, “Hâlâ illa Edirne Diye Sayıklayan Bulgaristan”, **Cumhuriyet**, 28.06.1938, nr.5073, s.5. 12 Nisan 1938'de Bulgaristan'da yeni Türk alfabesinin kullanılması ile ilgili genelge çıkmıştır. Cemil Fikret, Haziran 1938'de bu görüşmeleri yapmış olduğundan henüz bu genelgeye uyulmadığını görmekteyiz.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye sivil göçlerin yanı sıra askeri mülteci gelmekteydi. Bunlardan birçoğu gerekli sorgulamaların ardından sevk ve iâşeleri için bütçe sağlanarak sınır dışı edilmiştir⁴¹⁴. 1938'de Bulgaristan'dan Türkiye'ye askeri kıyafetli silahlı – silahsız birçok genç iltica ederken, bu gençler soruşturmaları bitene kadar Sirkeci Göçmen Misafirhane 'sinde kalmışlardır⁴¹⁵. 13 Eylül- 12 Ekim 1938 tarihleri arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye askeri kıyafetle gelen ve söz konusu misafirhanede kalanların sayısı 54'tür⁴¹⁶.

Yukarıda bahsettiğimiz çeşitli sebeplerden ötürü Bulgaristan'da yaşayan Türkler, Anavatan Türkiye'ye göç etmenin yollarını aramış, göç etmeye çalışmışlardır. Bahsettiğimiz dönemde Balkanlar'a doğru bir seyahate çıkan Yaşar Nabi Nayır'a göre Bulgaristan Türkleri, Türkiye'ye bağ, bahçe, ev beklentisiyle değil, sadece can, haysiyet ve namuslarının emniyet altında bulunması amacıyla gelmek istemekteydiler⁴¹⁷. Gelen göçmenlerden bazıları Türkiye'ye geldikleri zaman anavatana olan özlemlerini çeşitli şekillerde belirtmişlerdir, bazıları toprağı öpmüş, Atatürk'e saygılarını bildirmişlerdir⁴¹⁸.

1.2 2510 Sayılı İskân Kanununun Etkisi

14 Haziran 1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu, Türkiye'nin göç politikasında önemli bir rol oynamıştır. Kanun, Türkiye'nin göç ve iskân politikalarının nasıl işleyeceğini gösteren bir yol haritası olurken Bulgaristan'dan ve diğer ülkelerden Türkiye'ye göç et emek isteyenler için teşvik edici bir unsur olmuştur. Bu kanun ile Türkiye'nin göç ve iskân politikası daha sistematik bir hâl almıştır⁴¹⁹. Kanun henüz çıkmadan önce Deliorman havzası Türklerinden Mehmet oğlu Hamdi Cumhuriyet gazetesine yazdığı mektupta Balkanlar ve özellikle Bulgaristan'da

⁴¹⁴ Sınır dışı edilme sebepleri ise şüpheli veya ilticalarında samimi olmamalarıdır. EGM Arşivinden aktaran Nasrullah Uzman, **a.g.e.**, s.116-117.

⁴¹⁵ Nasrullah Uzman, **a.g.e.**, s. 117.

⁴¹⁶ **Aynı yer**

⁴¹⁷ Yaşar Nabi Nayır, **a.g.e.**, s. 176.

⁴¹⁸ "Göçmen Akını", **Akşam**, 03.06.1935, nr. 5970, s. 6. Bulgaristan göçmenlerinden bir Bulgaristan Türkü yaşlı bir teyze Şevket Rado'ya verdiği bir demeçte "*Aslan gibi iki oğlumu Bulgarya'da kaybettim. Onları bu şanlı devlete asker veremediğim için ağlıyorum*" demiştir. Şevket Rado, "Güzel Trakya'da Bir Dolaşma", **Akşam**, 18.07.1937, nr. 6735, s.7.

⁴¹⁹ Murat Burgaç, **Türkiye'de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umum Müfettişliği**, ATAM yay, Ankara, 2013, s.197.

bulunan Türklerin Türkiye'ye gelmesinin verilecek yeni kararlara bağı olduğunu belirtmiştir⁴²⁰.

Kanun, 12+1 maddeden oluşan 885 Sayılı İskân Kanunundan daha geniş olup, 52 maddeden oluşmaktadır. Kanunun bazı önemli maddelerinin genel içeriğı şu şekildedir⁴²¹:

Kanunun ikinci maddesi ülkeyi üç iskân mntıkasına ayırmaktadır. Bir numaralı mntıka Türk kültürüne sahip nüfusun yoğun olması istenen yerlerdir. İki numaralı mntıka ise Türk kültürüne benzeşmesi istenen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir. Üç numaralı mntıka ise yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenilen, iskân ve ikametın yasak olduğı yerlerdir⁴²². Kanunun ikinci maddesinde bahsedilen mntıklardan olan birinci iskân mntıkasına aşiret, göçebeler veya Türk kültürüne bağı olmayan fertlerin yeniden yerleşmesi yasak olup, bölgenin yerlilerinden olsa bile Türk kültürüne bağı olmayan kişilerin bu bölgede oturmasına izin verilmeyecektir. Ayrıca dışarıdan gelen muhacirler iklim ve yaşayış şartlarına göre bu bölgelere iskân edileceklerdi. Kanunun on üçüncü maddesi ise iki numaralı mntıkaya dışarıdan gelen muhacirlerin yerleşebileceğinden bahsetmektedir. Gelenler Dâhiliye Vekâlet'inin uygun göreceğı yere yerleştirilecektir. On dördüncü maddeye göre ise üç numaralı mntıkaya İcra Vekilleri Heyeti kararı olmadan kimsenin iskân ve ikametına izin verilemeyecekti. Kanunun üçüncü maddesi kimlerin muhacir olarak kabul edileceğı ile ilgilidir. Dışarıdan Türkiye'ye gelmek isteyen Türk soylu kişiler ve Türk kültürüne mensup kimseler Dâhiliye Vekâletinin emri ile kabul olunacaklardı. Kimlerin Türk kültürüne bağı olduğunu ise İcra Vekilleri Heyeti belirleyecekti. 885 Sayılı İskân Kanunun ikinci maddesinde bahsedilen muhacirliğı kabul edilmeyecek kişiler aynı şekilde bu

⁴²⁰ "Yeni İskân Kanunu Münasebetile" **Cumhuriyet**, 26.03.1934, nr. 3552, s.6.

⁴²¹ Kanunun maddeleri için bakınız; **Düstur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1156-1175. Resmî Gazete, **21.06.1934**, sayı 2733, s. 4003-4009.

⁴²² Bir numaralı iskân bölgesine giren yerler; I. Umumi Müfettişlik bölgesindeki iller (Diyarbakır, Elâzığ, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri), Erzincan, Malatya, Gaziantep, Kars vilayetinin Iğdır, Tuzluca, Kağızman kazalarını, Erzurum vilayetinin Hınıs, Pasinler, Çat, Tercan Kazalarını, Sivas Vilayetinin Zara, Hafik, Kangal, Gürün, Divriğı Kazalarını, Maraş Vilayetinin Elbistan, Göksun Kazalarını, Kayseri Vilayetinin Pınarbaşı kazasını ihtiva etmektedir.

İki numaralı iskân bölgesine giren yerler ise bilhassa Trakya Umum Müfettişliğı sahası (Tekirdağ, Çanakkale, Edirne ve Kırklareli Vilayetleri) ve I numaralı mntıkaya girmeyen yerlerdir. Bilgi için bkz; **Geçen Dört Yılda Yapılan ve Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşlergeçen dör**, s.19-20.

kanunun dördüncü maddesinde de yer almaktadır. Söz konusu maddeye göre, Türk kültürüne ait olmayanlar, anarşistler, casuslar, göçebe çingeneler ve memleket dışına çıkarılmış olanlar göçmen olarak kabul edilemeyecektir. Altıncı maddeye göre muhacirler sınırdan girdikleri an muhacir kâğıdı almaya ve bir “*vatandaşlığa girme beyannamesi*” imzalamaya mecbur tutulmuşlardır. Muhacir olanlar İcra Vekilleri Heyeti kararıyla hemen vatandaşlığa alınacaklardı. Yedinci madde üç kısımdan oluşmaktadır. Türk ırkından olup hükümetten iskân yardımı istemediklerini yazı ile bildiren muhacirler Türkiye içinde istedikleri yerde yerleşmekte serbest olacaklardı. Hükümetten iskân yardımı isteyenler hükümetin göstereceği yerlere gitmeye mecburdular. Maddenin ikinci kısmına göre Türk ırkından olmayanlar hükümetten yardım istemeseler bile hükümetin göstereceği yerde oturmaya ve hükümetin izni olmadıkça buralarda kalmaya mecburdurlar. Bu kurala uyulmama durumu tekrarlanırsa verilecek olan ceza vatandaşlıktan çıkarılmak olacaktır. Muhacirlerin hükümetten iskân talep etmesi süresi ise geldikleri tarihten itibaren başlamak üzere iki yıl ile sınırlandırılmıştı. Sekizinci madde ile on birinci maddeler ise iç iskân ile ilgili konuları kapsamaktaydı. On beşinci maddeye göre devlet, kara ve deniz nakil vasıtaları ile muhacirleri, mültecileri, gümrükten muaf bütün eşyalarını ve hayvanlarını parasız naklederdi. On beşinci maddenin üçüncü fıkrasında ise serbest iskân isteyen bütün muhacir ve mültecilere hükümetçe masraf yapılmayacağı belirtiliyordu. Aynı maddenin beşinci fıkrasına göre iskân yerlerini bırakıp serbest iskân isteyenlere kendilerine verilmiş olan yapılar ve topraklar peşin olarak alınmak şartıyla Dâhiliye Vekilliğince izin verilebilecekti. Yirmi dokuzuncu maddeye göre hükümetçe iskân edilen muhacirler, mülteciler, göçebeler ve bir numaralı iskân mıntıkasına hükümetçe yerleştirilen kimseler yerleştirildikleri yerde en az on yıl oturmaya mecburdular. Otuzuncu maddeye göre bir ve iki numaralı mıntikalara yerleşenlere verilen gayrimenkuller on yıl müddetle hiçbir suretle satılamayacak, bağışlanamayacaktı. Kanunun beşinci faslını oluşturan otuz bir ve otuz sekizinci maddeleri arası ise muhacirlere verilecek muafiyetlerden bahsetmektedir. Buna göre muhacirlere gümrük, vergi, askerlik gibi konularda muafiyetler tanınmıştır. Kırk dördüncü madde ise iskân konusunda vilayetlerdeki yetkilileri açıklar. Muhacirlerin, mültecilerin, göçebelerin ve nakil olanların iskân edilmesinden, muhacirlerin üretici durumuna getirilmesinden vali ve kaymakamlar sorumlu olacaklardı. Madde kırk altı

ise kanunun en önemli ve dikkat çekici maddelerinden biriydi. Bu maddeye göre iskân işlerinde gevşeklik gösteren memurlar hakkında kaymakamlar on beş günlüğe, valiler ise bir aylığa kadar para cezası kesmeye yetkili olacaklardı.

Kısaca maddelerini anlattığımız iskân kanunlarının en önemli özelliği ülkeye muhacirlerin gelmesini teşvik etmeleridir. Özellikle 1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu, muhacirlere verdiği muafiyetler ve haklar ile ülkeye muhacir gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bir başka deyişle 2510 sayılı kanun muhacir teşvik kanunu idi. Anadolu haricindeki Türk-Müslümanların göç etmesini ve Türkiye’de iskân edilmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca, bahsi geçen kanun, devletin yeni göç politikasının uygulanıp hayata geçirilmesinde büyük rol oynamıştır. 2510 sayılı kanun uzun süre Türkiye Cumhuriyeti’nin iskân siyasetinin temel belgesi olma özelliğini korumuştur⁴²³. Bu kanunu önemli kılan bir diğer detay ise birçok kanunda yer almayan bir hususu, iskân işine yeteri kadar önem vermeyen memurların cezalandırılmasını söz konusu etmesidir. Bu da devletin iskân konusuna ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir.

Bu maddelerde yer alan muafiyetler, yardımlarında etkisiyle Türkiye’ye gelen göçmen sayısında artış olmuştur. Bu artışı hükümetin vermiş olduğu istatistiklerde de görmek mümkündür. Dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’nın TBMM’de yaptığı açıklamada 1 Haziran 1933 – 1 Haziran 1934 tarihleri arasında gelen göçmen sayısının 15139 kişi olduğunu, 1 Haziran 1934 – 1 Kasım 1934 tarihleri arasında gelen göçmen sayısının ise 11924 kişi olduğunu belirtmiştir⁴²⁴.

2. Bulgaristan Türklerinin Romanya ve Yunanistan Üzerinden Göçleri

Türkiye’ye Bulgaristan’dan gelen göçler sadece Bulgaristan -Türkiye sınırında değil Romanya ve Yunanistan üzerinden de gerçekleşmiştir. Romanya sınırına yakın bölgelerde yaşayan Bulgaristan Türkleri, Romanya’ya iltica ederek bu ülke üzerinden Türkiye’ye gelme planları yapmaktaydı. Bulgaristan’daki Türk azınlık kara yolunun

⁴²³ Canan Emek İnan, **a.g.m.**, s.24

⁴²⁴ **TBMM ZC**, Devre: IV, c. 25, İçtima: 4, Üçüncü İnikat, 12.11.1934, s.15.

yanı sıra Tuna'yı kayıkla veya yüzerek geçerek Romanya topraklarına sığınmaktaydı⁴²⁵.

1920'li yıllarda Romanya, Kuzey Bulgaristan'dan gelen bir iltica akını ile karşı karşıya idi. Bu akın Bulgaristan tarafından desteklenmekteydi⁴²⁶. Zaten Türk azınlığın göç etmesini isteyen Bulgaristan için bu göçleri engellemenin bir mantığı yoktu.

1930'lu yıllarda da bu göç akını devam etmiştir. Romen sınır görevlileri, 1-4 Ağustos 1934 tarihleri arasında 24 tane mülteci yakalamıştı. Romanya'ya iltica eden Bulgaristan Türklerinin alınan ifadelerinde amaçlarının Türkiye'ye göçmek olduğunu belirtilmiştir⁴²⁷. Romanya'ya iltica eden Bulgaristan Türklerinin sayısı bu 24 kişi ile sınırlı kalmamıştı. Romen yetkililer, Türkiye'nin Köstence Konsoloslugu'na 27 Ağustos 1934 tarihinde 147 tane Romanya'ya iltica eden Bulgaristan Türkünü teslim etti, Türk Konsoloslugu ise bir gün sonra Bulgaristan Türklerini İstanbul'a göndermiştir⁴²⁸.

Romanya üzerinden göçleri dönemin Türk basınına yansıyan haberlerden takip ettiğimiz kadarıyla, 1934 yılının Ağustos- Ekim ayları arasında yoğunlaşmıştır. 18 Ağustos 1934 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan "*Zavallı Bulgaristan Türkleri*" başlıklı haberde Bulgaristan Türklerinin Bulgar zulmünden kaçmak için komşu sınırlara iltica ettiği belirtilmektedir. Haberin devamında Romanya Silistre'de çıkan "*Haksöz*" gazetesinin Bulgaristan Türkleri hakkında yazdığı haberler yer almaktadır. Haksöz gazetesi konuyla ilgili olarak Bulgar zulmüne dayanamayarak ailesini, evlatlarını, çiftini çubuğunu bırakıp Romanya'ya iltica eden Bulgaristan Türklerinin sayıca fazla olduğu bilgisini paylaşmıştır⁴²⁹. Basında yer alan haberlere

⁴²⁵ Yaşar Nabi Nayır, **a.g.e**, s. 162.

⁴²⁶ İrsel Abdula, "**Türkiye – Romanya Arasında Göç ve Göçmen Meselesi, (1878-1940)**", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s.107. Bulgaristan Türklerinin göç ettiği Silistre, Dobriç Bölgeleri Balkan Savaşlarından sonra Bükreş Anlaşmasıyla birlikte Bulgaristan'dan Romanya'ya verilmiştir. 1940 yılındaki Craiova Anlaşmasıyla tekrardan Bulgaristan'a verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Machiel Kiel, "*Silistre*", **DİA**, c. 37, TDV yay, İstanbul, 2009, s. 202-205.

⁴²⁷ İrsel Abdula, **a.g.e**, s.107.

⁴²⁸ **Aynı yer**

⁴²⁹ Haber için bkz; "*Zavallı Bulgaristan Türkleri*", **Cumhuriyet**, 18.08.1934, nr.3694, sayfa 1. ve 5. Haberde verilen Bulgar zulmüne verilen örneklerden bazıları şunlardır;

göre, Bulgaristan'dan Romanya'ya kaçan Türkler, Bulgar memurlarının baskılarından ve hakaretlerinden dolayı Romanya'ya sığındıklarını belirtmekteydiler⁴³⁰. Bir başka habere göre ise Bulgaristan'dan Romanya'ya sığınan Türklerin Türkiye'ye gelme talepleri kabul edilmiştir⁴³¹. Yine basında çıkan başka bir haberde ise 150 kişiden oluşan bir grup Türk, Bulgaristan sınırından Dobruca'ya geçip, Türkiye'ye gelmeyi beklemiştir⁴³². Türk basını, Romanya'nın Pazarcık kazasında çıkan “Yıldırım” adlı bir gazeteden alıntı yapmıştır. Haberde şu ifadeler geçmektedir;

“Gebelikadı karşısında Karacaot, Pınarlı ve Yenipazar kazası köylülerinden mürekkep 16 kişilik bir mülteci kafilesi sancağımıza iltica etmişler ve kadınlar hoca Şaban Efendinin evinde, erkekler de jandarma evinde mahfuzdurlar.

Bunların anlattıkları pek feci şeylerdir. Bulgaristan Türkleri her gün hayat ve memet arasında çırpınmaktadırlar. Halk son derece dehşet ve tehlike içindedir. İmkân buldukları takdirde tüm hudud boyu Bulgaristan Türkleri memleketimize iltica etmeye hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Yakında kasabamıza getirilecek olan bu çırılçıplak millettaş ve soydaş kafilesine halkımız elinden gelen her türlü muavenette bulunmaya davet ederiz”⁴³³

Romanya üzerinden Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri, Türk basınına konuyla ilgili röportaj vermiştir. Türkiye'ye gelen göçmenlerden biri Bulgaristan'da zor durumda olduklarını, Romanya'yı dost bildikleri için oraya kaçtıklarını ifade etmekteydi. Muhacirler neden Bulgaristan'dan kaçtıkları ile ilgili şu örnekleri vermişlerdir;

- Bulgaristan'da hududa yakın yaşayan Yunuslar Köyü ahalisini toplayarak koyun boğazlarcasına dayak ve işkenceden sonra döve döve İbrahim oğlu Salih'in öldürülüp dışarı atılması
- Kalava köyü muhtarının, Romanya Türklerine silah verdiği töhmetiyle Bulgarlar tarafından öldürülmesi
- Caferler köyü hatibinin amcasının kızının kaçırılması
- Eski Balabanlar Camisi içerisine pislikler atılması ve camideki levhaların kırılması

⁴³⁰ “Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kaçan Türkler Türkiye'ye Gelmek İstiyor”, **Cumhuriyet**, 22.08.1934, nr.3698, sayfa 2.

⁴³¹ “Bulgaristan'dan Romanya'ya İltica Eden Türkler”, **Akşam**, 23.08.1934, nr. 5701, s. 2.

⁴³² “Bulgaristan Türklerine Yapılan Tazyikler”, **Milliyet**, 15.09.1934, nr.3089, s.6.

⁴³³ “Bulgaristan Türkleri Feci Vaziyette”, **Cumhuriyet**, 19.09.1934, nr 3726, sayfa 3.

“... Bizim köydeki Türklerden birinin de samanlığına bir silah bırakmışlar, sonra gelip aradılar. Silahı bulunca zavallı köylünün üzerine çullandılar”⁴³⁴

...Biz Razgrad'ın Kemalli kazasıyla Pravdi'den ve Şumnu'dan Deliorman'dan geliyoruz. Hepimiz rençperiz. Bulgaristan'a ziyanımız değil faydamız dokunduğu hâlde bize yapmadıklarını bırakmadılar. İsmi Ahmet veya Mehmet mi? Dayağa müstahaksın, parasız gezmeğe mahkûmsun.”

Göçmenler ayrıca röportajda son zamanlarda Bulgar hükümetinin kaymakamlara “zulmü durdurma” emri verdiğini ve kaymakamın kendilerini dinlediği bilgisini vermektedir. Halk özellikle küçük memurların kendilerine yaptıklarının düşmanca olduğunu belirtmektedir. Türk basınında Romanya'nın Pazarcık kasabasında çıkan “Yıldırım” adlı Türkçe gazeteden haberler yer almaktaydı. Yıldırım gazetesi Silistre, Pazarcık ve Köstence'ye iltica edenlerin durumunun oldukça kötü olduğu ve o tarihe kadar (Eylül 1934) Romanya sınırından geçenlerin sayısını 400 olduğu bilgisini vermiştir⁴³⁵. Gazete yine Rumen basınından aldığı bilgiye göre bu dönemde Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi olan Hamdullah Suphi Bey'in Silistre'yi ziyaret ettiği haberini vermektedir⁴³⁶.

Haberde bahsedilen bu ziyareti ve ziyaretin içeriğini Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan Hamdullah Suphi Bey'in raporundan öğrenmekteyiz⁴³⁷. Rapora göre Hamdullah Suphi Bey, iltica akınının sebeplerini öğrenmek için Bulgaristan Türklerinin yoğun olarak iltica ettiği Silistre'yi ziyaret edip, Silistre Medresesi'nde kalmakta olan 180 küsur mülteciyi tek tek dinlemiştir. Göçmenlerin göç sebebi olarak söyledikleri arasında 3 önemli nokta şunlardır;

- “İşsizlik ve Türkiye'ye gider gitmez iş bulmak ümidi
- Toplanmış vergileri vermekten ve pasaport masrafından kurtulmak için Romanya'ya iltica ederek Türkiye Hükümeti memurlarının temin edeceği yardım ve araçlarla Türkiye'ye gelmek
- Tahkir, dayak, ırza tasallut, gibi müferrit hadiselerin tesirile yarının bugünden daha fena olacağını düşünerek Romanya tarafına ilk gidenlerin mazhar oldukları kolaylık fırsatını kaçırmamak.”⁴³⁸

⁴³⁴ “Bulgaristan'da Zulüm Devam Ediyor”, **Cumhuriyet**, 29.09.1934, nr 3736, sayfa 1. ve 6.

⁴³⁵ “Romanya'ya İltica Eden Bulgaristan Türkleri”, **Cumhuriyet**, 29.09.1934, nr 3736, sayfa 6.

⁴³⁶ “Bükreş Sefirimizin Alakası”, **Cumhuriyet**, 29.09.1934, nr 3736, sayfa 6.

⁴³⁷ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Ebis Sıra No 01012028 – Belge Kayıt No 599931.

⁴³⁸ **Aynı rapor**, s. 2.

Yukarıdaki maddelerden anlaşılacağı üzere Romanya yoluyla Türkiye'ye gelmek isteyen Türklerin ekonomi, can kaygısı gibi çeşitli sebepleri vardı. Hamdullah Suphi Bey'e göre, Bulgar halkı daha fazla toprak kazanabilmek için bölgede bulunan Türkleri kaçırmaya çalışmaktaydı. Ancak bu tarz olayların bir hükümet veya siyasi cemiyet programına göre yapılmadığını düşünmekteydi ve buna delil olarak da Romanya'ya iltica eden Türklerin geride ailelerini bırakmalarını göstermekteydi⁴³⁹. Söz konusu raporda Hamdullah Suphi Bey, tahkir, dayak, hatta öldürmek gibi olayların Türklerin mallarına el koymak isteyenler tarafından yapıldığını, göçlerin ana sebeplerinin bu olduğunu öne sürmüştür. Balkan Türklerini toprağa olan bağlılığı konusunda eleştirerek, söz konusu bağlılığın zayıf olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bükreş elçisi bu durumu şu şekilde ifade etmiştir;

*“... Türk devletinin çekildiği bütün topraklarda Türk'ün yalnız bir arzusu vardır, çekilip gitmek...”*⁴⁴⁰

Gazete haberlerinde Romanya'dan gelen göçmenlerin verdiği röportajlardan görüldüğü üzere Türkiye'ye iltica etme sebeplerinde öncelik topraktan ziyade daha emniyetli bir yaşam sürme amaçlarının olduğu söylenebilir. Raporun ilerleyen sayfalarında göçmen akınıyla ilgili olarak Romen hükümetinin aldığı tedbirlerden ve tedbirlerin sebeplerinden bahsetmiştir. Alınan tedbirler şöyledir;

- *“Sınır karakollarına mültecilerin içeri geçirilmemeleri için tekrar kesin emir verilmiştir.*
- *Her nasılsa içeri geçecek olanlar Silistre ve Pazarcık'ta mahkemeye sevk edilecek, hüviyetleri, iltica sebepleri tespit edildikten sonra jandarma ve hudut zabiteleri vasıtasıyla Bulgar karakollarına ilmi haberle teslim edilecektir”*⁴⁴¹.

Hamdullah Suphi Bey, bu önlemlerin nedenlerini ise Bulgaristan Türklüğünü gelişigüzel bir göçmen akınıyla büsbütün sefalet ve perişanlığa uğratmaktan kurtarmak olduğunu belirterek düzensiz yapılan bir göçün hem devlete hem de göçmenlere fayda sağlamayacağını belirtmektedir⁴⁴². Romanya'ya iltica edenler için

⁴³⁹ Aynı rapor, s. 3.

⁴⁴⁰ Aynı rapor, s.5

⁴⁴¹ Aynı yer

⁴⁴² Aynı rapor, s. 6.

Dâhiliye Vekâleti, Köstence Başkonsolosluğu'na 2000 lira göndermiş, Hamdullah Suphi Bey söz konusu raporunda 1000 lira daha gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir. Acil para ihtiyacının sebebi ise 401 mültecinin İstanbul'a gelmek için Köstence Limanı'nda beklemesidir⁴⁴³. Bu ailelerin tedbir kararından önce iltica ettiği için Türkiye'ye göç etmelerine müsaade edildiğini yorumlamanın hata olmayacağı kanısındayız.

Basında yer alan haberlere göre, Ekim ayı içerisinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Romanya üzerinden gelen göçmenlerin sayısı 400'ü geçmektedir. Ekim ayının başlarında çıkan bir habere göre Romanya'dan Adnan vapuru ile Türkiye'ye Bulgaristan Türklerinden oluşan 495 göçmen gelmekteydi⁴⁴⁴. 15 Ekim 1934 tarihinde Köstence'den İstanbul'a 600 civarında göçmen gelirken bunlardan yaklaşık 200 tanesi Bulgaristan Türklerinden oluşmaktaydı⁴⁴⁵.

Romanya'ya sığınmak isteyen Türkler'in başına üzücü olaylar da gelmiştir. 1935 yılında 29 - 30 Mart gecesi Romanya sınırına iltica etmek isteyen Türklere Bulgarlar tarafından "kaçakçı" oldukları düşüncesiyle ateş açılmış ve iki kişi açılan ateş sonucu öldürülmüştür⁴⁴⁶. Daha sonra Romanya sınırından geçen on iki göçmenin, Bulgaristan'a iadesi gerçekleşmiştir⁴⁴⁷.

Bulgaristan'dan ayrılmaya çalışan Müslüman azınlığın sadece Romanya yolu üzerinden değil bazen Yunanistan üzerinden de Türkiye'ye gelmeye çalıştıkları görülmüştür⁴⁴⁸. Güney Bulgaristan'da yaşayan, nüfusları 200'den fazla olan Pomak aileleri önce Yunanistan'a geçmiş, daha sonra Gümülcine Konsolosu aracılığıyla Türkiye'ye gelmişlerdir⁴⁴⁹. 1933 yılının Ekim ayında Muğla köyünden 15 kişi kaçak

⁴⁴³ **Aynı rapor**, s.7. Hamdullah Suphi Bey'den yeni bir tahsisat istendiğine dair Cumhuriyet Arşivi'nde de belge bulunmaktadır. Hariciye Vekâletinden Başvekâlet'e yazılan yazıda Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey'in tahsisat istediği bildirilmiştir. O yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/242.635.16**

⁴⁴⁴ "Romanya'dan Muhacir Geldi", **Vakit**, 08.10.1934, nr. 6018, s. 3.

⁴⁴⁵ Sayılar konusunda basında tam bir netlik yoktur. Akşam gazetesine göre 600 göçmendenden 200 tanesi Bulgaristan Türkleri'nden oluşmaktadır. "Muhacir Geliyor", **Akşam**, 16.10.1934, nr. 5755, s.3. Vakit gazetesine göre ise Köstence'den gelen göçmenler 650 kişiden oluşmakta ve 250 tanesi Bulgaristan Türkleri'nden oluşmaktadır. "Memleketimize Gelen Muhacirler", **Vakit**, 17.10.1934, nr. 6027, s. 4. "Gelen Göçmenlerin Yurtlandırılması", **Ulus**, 06.08.1935, nr.5038, s. 4.

⁴⁴⁶ Bulgar – Rumen Hududu Üzerinde Bir Hadise", **Cumhuriyet**, 31.03.1935, nr. 3904, s. 1 ve 3.

⁴⁴⁷ "Rumen Elçiliğin Bir Tavzihi", **Cumhuriyet**, 13.04.1935, nr. 3917, s.4.

⁴⁴⁸ Nasrullah Uzman, **a.g.e.**, s. 102.

⁴⁴⁹ "Bulgaristan'dan Kaçan Pomaklar" **Cumhuriyet**, 06.04.1934, nr. 3558, s.5.

olarak Bulgaristan – Yunanistan sınırından geçmiştir.⁴⁵⁰ Yunanistan sınırından kaçmaya çalışan Türk –Müslüman azınlıklar çeşitli saldırılara maruz kalmaktaydılar. 1934 yılının sonlarına doğru Yunanistan sınırından kaçmaya çalışan Pomaklara ateş açılmış ve beş Pomak öldürülmüştür⁴⁵¹. II. Dünya Savaşı döneminde de Yunanistan üzerinden Türkiye’ye iltica eden Pomaklar olmuştur. 1944 yılında Bulgaristan’ın Paşmaklı kasabasına bağlı Kırşilli köyü halkından Süleyman oğlu Salih Mehmet ve ailesi Yunanistan üzerinden Türkiye’ye sığınmışlardır⁴⁵².

Daha önce anlattıklarımızdan ve Hamdullah Suphi Bey’in raporundan yola çıktığımızda Bulgaristan Müslümanlarının Türkiye’ye en önemli göç sebebinin daha enöteden beri huzurlu bir yaşam sürmek olduğunu söyleyebiliriz.

3. Bulgaristan’dan Türkiye’ye Pomak Göçleri

Pomaklar, Balkanlar’da büyük gruplar hâlinde Rodoplar, Pirin ve Vardar Makedonya’sında, küçük gruplar hâlinde ise Bulgaristan’ın kuzeyinde Lofça, Plevne, Teteven, Selvi, Rahova’da Orta Bulgaristan’da Filibe bölgelerinde yaşayan bir Müslüman topluluğudur⁴⁵³. Pomakların göçünü ayrı bir başlıkta ele almamızın sebebi ise etnik kökenleri konusunda çeşitli tartışmaların mevcut olması ve Bulgaristan’ın Pomakların göçleri ile Türklerin göçleri konusundaki görüş farklılıklarıdır. Bulgaristan’ın Pomaklara olan bakış açısı ve Pomakların etnik kimliği ile ilgili düşünceleri dönemden döneme değişiklik göstermiştir. 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı sırasında ve özerk Bulgaristan’ın kurulmasından sonraki süreçte Pomaklar Türk olarak kabul edilmiş ve göç etmeye zorlanmışlardır⁴⁵⁴. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sürecinde Pomakları Müslüman olmalarından dolayı Türk olarak sayan Bulgaristan, toprak kayıpları ve toprak kayıplarının akabinde nüfus potansiyelinin zayıflaması gibi sebeplerle artık 1923 yılından sonra Türkleri ve Pomakları ayrı görmektedirler⁴⁵⁵. Pomaklar bazı eserlerde “*Bulgar Müslümanları*” veya “*Bulgar*

⁴⁵⁰ Bulgaristan üzerinden Yunanistan’a geçişler ile ilgiliz ayrıntılı bilgi için bkz; Georgi Zelengora, **a.g.e**, s. 70-74.

⁴⁵¹ Konuyla ilgili haberler için bkz; “Hududu Aşan Bulgarlar”, **Cumhuriyet**, 03.12.1934, nr. 3791, s. 1 ve 5. “Yunan Topraklarındaki Hadise”, **Cumhuriyet**, nr. 3792, s. 1, 2, 3.

⁴⁵² **BCA 272.0.0.11/25.137.6**

⁴⁵³ Hüseyin Memişoğlu, “Pomaklar”, **DiA**, c. 37, TDV yay, İstanbul, 2007, s. 320.

⁴⁵⁴ Georgi Zelengora, **Türkiye’deki Pomaklar**, çev. Zeynep Zafer, Ankara, TTK, 2017, s. 14-15. Ali Eminov, **a.g.e**, s. 99.

⁴⁵⁵ Georgi Zelengora, **a.g.e**, s.70.

İslamları” olarak adlandırılmaktadır⁴⁵⁶. Bulgarlar, Pomakların aslında Hristiyan olduğunu ancak Türkler tarafından kılıç zoruyla Müslüman yapıldığını iddia etmekteydiler. Bulgaristan’ın iddiasına en büyük dayanak ise Pomakların Bulgarca konuşmasıdır. Ancak Pomak kimliğinin ana unsuru dilden ziyade Müslümanlık olup, Pomaklar arasında İslamiyet yalnızca din değil aynı zamanda milliyet ifadesidir⁴⁵⁷.

Diğer yandan Yunanlar da Pomaklar’ın Helen kökenli olduklarını iddia ettiği gibi Arap kökenli olduklarına dair görüşler de mevcuttur⁴⁵⁸.

Türkiye’de Pomakların Türk kökenli olduğuna dair iddialar olduğu gibi ayrı bir ırka mensup olmaları ile ilgili görüşler de ifade edilmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarına ait belgelerde görülen “*Pomak ırkı*” tabiri Pomakların ayrı bir millet olarak telakki edildiklerinin göstergesidir⁴⁵⁹. Ancak Türkiye Cumhuriyeti, Pomakları “*Türk harsına mensup*” olarak görmüş ve göçleri konusunda izin vermiştir⁴⁶⁰. 1944 yılında Kars Milletvekili Cevat Dursunoğlu tarafından hazırlanan Cumhuriyet Halk Partisi azınlık raporunda ise Pomaklar, “*Anadilleri Başka Olan ve Küçük Topluluklar*

⁴⁵⁶ Hugh Poulton, **The Balkans Minorities and States in Conflict**, Minority Rights Publications, Londra, 1993, s.111.

⁴⁵⁷ Mehmet Pınar, “Tek Parti Döneminde Pomaklar”, **Tarih Okulu Dergisi**, Mart 2016, yıl 9, sayı XXV, s. 804.

⁴⁵⁸ Yunan tarihçiler bu iddialarını Pomaklar’ın konuştuğu dilde, modern Yunanca’da unutulmuş kelimelerin varlığına dayandırmaktadır. Oysa Pomaklar, Bulgarca’nın bir lehçesini konuşurken, bu dil çok sayıda Türkçe kelime içermektedir. Yunan ve Bulgarlar’ın bir diğer sunduğu kanıt ise Pomaklar’ın görünüşü ile alakalıdır. Pomaklar’da açık ten ve mavi göz’ün baskın olmasını Bulgar veya Yunan olduklarına dair kanıt olarak sunmaktadırlar. Bu bilgiler için bkz; Ali Eminov, **a.g.e**, s.102. Yunanlar ayrıca Pomaklar’ın Büyük İskender’in torunlarından olduğunu veya Büyük İskender’in Asya seferinde yanında bulunan bir Yunan kabilesi olan Agriyanlar’ın torunları olduğunu iddia etmektedirler. Halim Çavuşoğlu, **Balkanlar’da Pomak Türkleri Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı**, KÖKSAV yay, Ankara, 1993, s.107. Arap kökeni iddiasının temeli ise İslam’ı yaymak için Hz. Muhammed tarafından yedinci yüzyıl boyunca Balkanlar’a gönderilen Araplar’ın torunu oldukları iddiasıdır. Ali Eminov, **a.g.e**, s.115.

⁴⁵⁹ “*Bulgaristan’dan, Romanya’dan ve mahal-i saireden memleketimize iltica eden Pomak ırkına mensup eşhas için...*” Emniyet Umumiye Müdür-ü Umumisinden Dâhiliye Vekâleti İskân Müdüriyeti Umumiyesine gönderilen yazı için bkz; **BCA 272.0.0.12/58.154.12** lef 1. “*Pomak ırkı*” ifadesinin kullanıldığı bir başka belge için bkz; **BCA 272.0.0.11/25.137.6**

⁴⁶⁰ 1930’lu yıllarda yazılan araştırma eserlerde de Pomaklar ırk olarak olmasa da his ve kültür olarak Türk kabul edilmiştir. Yaşar Nabi Nayır, 1936’da yazdığı *Balkanlar ve Türklük* isimli eserinde Pomaklar’ın menşei konusunda bu konunun dilden önce his işi olduğunu belirtmiş ve Pomaklar’ın Bulgarlar’a uzak Türklüğe yakın olduğunu belirtmiştir. Yaşar Nabi Nayır, **a.g.e**, s. 179. Dönemin İstanbul Barosu avukatlarından Halil Yaver tarafından 1938 yılında yazılmış Bulgarlarla ilgili yazılan bir kitapta ise Pomaklar’ın ırken Trakya’da üç bin yıldır var olan bir topluluk olduğunu ve Bulgar olmadığını, kültürel olarak ve vicdanen Türk oldukları savunulmuştur. Halil Yaver, **a.g.e**, s. 52-58. Bazı Balkan tarihçileri de bu fikre benzer olarak Pomaklar’ın yüzyıllar boyunca bölgedeki güçlere göre dönüşüm yaşamış (Helen, Roma, Slav, Hristiyan, İslam) eski Trakya kabilelerinin torunları olduklarını savunmuşlardır. Ali Eminov, **a.g.e**, s. 102.

Hâlinde Yaşayan Müslim Yurtdaşlar” kısmında Çerkez, Gürcü, Arnavut ve Boşnaklar ile aynı değerlendirmede yer almışlardır⁴⁶¹.

Pomakların Türk kökenli olduklarını savunanlar arasında ise Kıpçakların torunu oldukları görüşü hâkimdir⁴⁶². Türk tarihçilerin yapmış olduğu araştırmalara göre ise Pomakların konuştukları Pomakça lehçesinin büyük çoğunluğunu Türk lehçeleri oluşturmaktadır⁴⁶³.

Türkiye’nin Sofya Elçiliği’nden Hariciye Vekilliği’ne yazılan raporlarda Bulgaristan’daki Pomakların durumu ve Türkiye’ye göçleri konusunda bilgi aktarılmaktadır. 13 Mayıs 1933 tarihli rapora göre Bulgarların Pomakları “*Bulgar neslinden Müslüman*” oldukları gerekçesiyle Hristiyan yapma gayreti içinde bulunduklarını ve Pomaklar ile şehirlerde yaşayan Türkçe konuşan çingenelerin göçlerinin teşvik edilmesi gerektiği bildirilmekteydi⁴⁶⁴. 20 Mayıs 1933 tarihli belgede ise elçilik, Pomakların yaşadığı Yukarı Arda köyüne Bulgar müfettişlerin gittiğini buradaki Türk okulunda din, Kur’an derslerinin yasakladığını ve bu baskıdan dolayı Hristiyanlaştırma politikasından dolayı Pomakların iltica isteğinde olduklarını belirtmiştir⁴⁶⁵.

Bulgaristan’da Türklerin göçü ile Pomakların göçüne farklı gözle bakılmaktaydı. 23 Nisan 1934 tarihli “*Bulgaristan’da Yabancı Propagandanın Önlenmesi Hakkında Hazırlanan Komisyon Raporu*” isimli bir raporda Pomakların göçünün engellenmesi ve Pomaklara pasaport verilmemesi gerektiği belirtilmekteydi⁴⁶⁶. Raporda Pomakların Bulgaristan’a daha sıkı bağlanması için yapılması gerekenleri kısaca şu şekilde maddeleyebiliriz;⁴⁶⁷

⁴⁶¹ 27.03.1944 tarihli rapor için bkz; **BCA 490.1.0.0/61.233.6** lef 22. Mehmet Pınar, **a.g.m**, s. 820-821.

⁴⁶² Halim Çavuşoğlu, **a.g.e**, s. 106,121. Hüseyin Memişoğlu, “Pomaklar”, **a.g.m**, s. 320.

⁴⁶³ Halim Çavuşoğlu ve Hüseyin Memişoğlu’nun Ahmet Cevat’tan aldıkları bilgiye göre Konuştukları dilin %30’u Ukrayna Slavcası, %25’i Kuman- Kıpçakça, %20’si Oğuz Türkçesi, %15’i Nogayca ve %10’u Arapça’dan oluşmaktadır. Halim Çavuşoğlu, **a.g.e**, s. 124. Hüseyin Memişoğlu, **a.g.m**, s.321.

⁴⁶⁴ **BCA 30.10.0.0/241.629.15** lef 1-2.

⁴⁶⁵ **BCA 30.10.0.0/241.628.10**

⁴⁶⁶ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri**, belge no: 44, s. 317.

⁴⁶⁷ **Aynı eser**, s. 320-327, 337.

- Pomakların, Bulgar tarihini ve coğrafyasını iyi öğrenebilmesi için Şumnu'da bulunan Nüvvab Medresesi'ne Bulgar tarihi, coğrafyası ve edebiyatı dersinin konulması
- Göç propagandasına sebep olmaması için Pomakların dini duygularına hürmet edilmesi
- Pomakların göç etmesine sebep olan şahısların ülkenin iç kısımlarına sürülmesi
- Çarlığın iç kısımlarında memuriyetlere umut veren Pomaklar atanması
- Bulgar kökenli olduğunu düşünen Pomakların araştırılması ve devlet hizmetine özendirilmesi
- Kur'an derslerinin Pomak hocalarca Bulgarca verilmesi
- Müftülük merkezlerinin Türklerin değil Pomakların çok olduğu yerlere kurulması
- Hıristiyanlaştırma politikasının düşünülmemesi
- Pomakların yoğun yaşadığı Rodop bölgesinde Pomaklar için bir gazete basılması, milliyetçi konuları da içeren Bulgarca bir İslam dini dergisinin yayımlanması

Rapordan da anlaşılacağı üzere Pomakların göç etmesindeki en önemli etkenin din olduğu görülmektedir. Bulgaristan, 1930'lu yıllardan itibaren ise Pomaklar için göç şartlarını oldukça zorlaştırmıştır⁴⁶⁸. Bulgaristan, Pomakların göçünü zorlaştırmakla kalmayıp yasaklamışlardır. 7 Mart 1934 tarihli Bulgaristan İçişleri Bakanlığı tarafından yazılan emirin 4. Maddesi şu şekildedir;

“ Gerek öteden beri mukim oldukları yerlerden ve gerek muvakkaten veya daimi olmak üzere memleketin sair mahallerine nakil olan, eden Bulgar Müslümanlarının hicretlerini men ediyorum.

*Bulgar İslamlara hicret maksadı ile her ne suretle olursa olsun pasaport verilmesini men ediyorum ”*⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ Zelengora, **a.g.e**, s. 70.

⁴⁶⁹ **BCA 30.10.0.0/242.633.9** lef 3.

Bulgar İçişleri Bakanlığının bu emirnamesini, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet'ine bildiren Hariciye Vekâleti, “*Bulgar Müslümanları*” ifadesinin Pomaklara has bir özellik olduğunu belirtmiş, Türkler’e de aynı yasağın konulduğu ile ilgili bir emirname olduğunu bildirmiştir⁴⁷⁰. Her ne kadar Hariciye Vekâleti, Türklerle de benzer yasak konulduğunu belirtmişse de 30 Haziran 1934 tarihinde Türkolog/tarihçi Todorov Hindalov tarafından yazılan “*Bulgaristan’da Kemalist Propagandanın Önlenmesi Hakkında Rapor*” adlı belgede Pomaklarla ilgili geçen bazı ifadeler şu şekildedir;

“ ... Onları bizden tamamen uzaklaştıran ve herkesçe bilinen dini hoşgörümüzü tartışmaya bırakan **sarıkları vaftiz etmek gibi** düşüncesiz kişiler tarafından zorla Hristiyanlaşmalarına teşebbüs edildiği günden beri vicdansız soygunlarca idare ediliyor ve yönetiliyorlar.

... Pomakların bir gün kitle hâlinde göç etmesi ve bu şekilde onları ebediyen kaybetmemiz mümkündür. **Türkler olsaydı iyi yolculuklar.** Fakat Pomaklar kemiğimizden kemiktir ki, bu Türk tarihçiler tarafından bile kabul edilen bir gerçektir. 120.000 hakiki Bulgar’ı kaybetme lüksüne 6 milyonluk bir halk müsaade edemez.”⁴⁷¹

Söz konusu bu raporun Bulgaristan Dışişleri Bakanı’na sunulduğunu göz önüne alınırsa Bulgaristan’ın Pomaklar da olduğu gibi Türker’in de göç etmesini yasakladığı bilgisi çok doğru gözükmemektedir. Bulgaristan’ın göç etmek isteyen bazı Türklerle “*Siz Türk değil Pomaksınız, muhacerata tabii olamazsınız*” diyerek zorluk çıkardığı haberleri Türk basınına yansımıştır⁴⁷². Dönemin Bulgaristan Dışişleri Bakanı Kyose Ivanov, Sofya’daki İngiliz yetkililerine Şumnu ve Varna’da 3000 Türk’ün beklediğini ve “*göçmenleri tutmayı düşünmediğini*” ifade etmekteydi⁴⁷³. Bu sözler, göç konusunda Pomaklar ile Türkler arasında ayırım yapıldığının göstergesidir.

Daha önce yukarıda bahsettiğimiz raporların da doğrultusunda 1937 yılında alınan bir karara göre Pomakları Bulgarlaştırma politikasının, Pomaklar tarafından

⁴⁷⁰ Aynı belge lef 1. Arşivde yaptığımız taramalarda bu emirnameye rastlayamadık.

⁴⁷¹ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, belge no: 46, s. 357 -358.

⁴⁷² “Malları ve Mülkleri Ellerinden Alınan Bulgaristan Türkleri” **Cumhuriyet**, 10.07.1936, nr. 4366, s.5. Mehmet Pınar, **a.g.m**, s.813.

⁴⁷³ Ufuk Erdem, **a.g.m**, s. 4105.

yapılmasına karar verilmiş ve devletin öncülüğünde “*Rodina(Vatan) Birliği*” isimli bir dernek kurulmuştur⁴⁷⁴. Pomakların dinine saygılı olunacağını belirtilmesine rağmen bu politika sürdürülmemiş, özel hayata yapılan saldırılar Pomakların ilticasına sebep olmuş ve bu baskılardan dolayı birçok Pomak akraba ziyareti bahanesiyle Türkiye’ye iltica etmiştir⁴⁷⁵. Bu baskı II. Dünya Savaşı sırasında da artarak devam ederken bir milletvekili İçişleri Bakanlığı’na “*Bu büyük sorun tüm Müslüman Bulgarlar Hristiyanlaştırıldıktan sonra çözülebilir*”⁴⁷⁶ şeklinde yazı yazmıştır.

Pomak göçlerinin bir diğer sebebi ise gelecek yıllarda da ismini sıklıkla duyacağımız “*soya dönüş*” politikasıdır. Bulgaristan’ın isimleri değiştirme politikasına karşı çıkan bazı Pomaklar Türkiye’ye iltica etmişlerdir. Kirkova’ya bağlı Çakalorovo köyünden yedi kadın isimlerini değiştirmeye karşı çıkmış, Darıdere Kaymakamı Bulgaristan’dan gitmelerine olanak sağlamıştır⁴⁷⁷.

Filibe Konsoloslugu’ndan Sofya Elçiliği’ne yazılan 6 Şubat 1935 tarihli bir raporda Pomak nüfusunun yoğun olduğu Darıdere, Devlen, Paşmaklı, Nevrekep ve havalisinden konsolosluga topluca ve bireysel olarak şikâyetler alındığı belirtilmiştir⁴⁷⁸. Türkiye, Pomakların göçleri konusunda genel olarak olumlu yaklaşırsa da Pomakların göçleri ile ilgili kararsızlık yaşandığı zamanlar da görülmüştür. Kasım ayının 1938’inde bu kararsızlık sebebiyle Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti, Genelkurmay Başkanlığı ve Dâhiliye Vekâlet’inden oluşan komisyon, Pomakların göçünde önceki uygulamaları esas almış, Bulgaristan’da çeşitli sıkıntılar çeken ve şüpheli bir durumu olmayan Pomakların sıkıntı yaşamayacakları bir iklime yerleştirilmesine karar vermiştir⁴⁷⁹. 1938-1946 yılları arasında Bulgaristan’dan göç eden Pomakların sayısı 1926-1934 yılları arasında göç edenlerin sayısından

⁴⁷⁴ Georgi Zelengora, **a.g.e**, s. 75.

⁴⁷⁵ Aynı eser, s. 76.

⁴⁷⁶ Aynı yer. Nitekim II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye’ye iltica eden Süleyman oğlu Salih Mehmet ve ailesi sorgularında verdikleri ifadede Bulgarların Pomakları, Bulgarlaştırmak ve isimlerini değiştirmek için baskı uyguladıklarını, bu durumun kabul edilmediği takdirde iş verilmediğini söylemiştir. Belge için bkz; **BCA 272.0.0.11/25.137.6**

⁴⁷⁷ Zelengora, **a.g.e**, s. 79.

⁴⁷⁸ Şikâyetler arasında Türk okulunun kapatılması gibi konular vardır. Rapor için bkz; **BCA 30.10.0.0/242.637.8** lef 4.

⁴⁷⁹ Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 117-118.

fazlaydı⁴⁸⁰. Yukarıda da bahsedildiği üzere Pomaklar, Yunanistan sınırını kullanarak Türkiye'ye iltica etme eylemini sıklıkla gerçekleştirmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın bitmesi, Bulgaristan'da rejimin değişmesi de Pomakların durumunu değiştirmemiştir. Filibe Konsolosluğu'ndan Dışişleri Bakanlığına yazılan 29 Mayıs 1946 tarihli yazıda Pomakların durumunun kötüye gittiği ve tek kurtuluş yollarının Türkiye'ye kabulleri olduğu belirtilmiştir⁴⁸¹.

4. İsmet İnönü Dönemi Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (1939-1945)

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü döneminde de Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler devam etmiştir. Ancak 1939'dan 1945 yılına kadar olan süreçte gelen göçmen sayılarına baktığımız zaman 1934 -1939 yılları arasına göre oldukça düştüğünü görmekteyiz. Bundaki en önemli sebep şüphesiz 1939-1945 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşı'dır. Savaş, tüm olayları etkilediği gibi Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçleri de etkilemiştir. Söz konusu yıllarda gelen göçmen sayıları ise şöyledir;

Sene	Göçmen Sayısı
1939	17777
1940	7004
1941	3803
1942	2678
1943	1145
1944	789*
1945	631

Tablo 2: 1939-1945 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayısı

Kaynak: İstatistik Yıllığı 1940-1941 c.12 s.88, 1942-1945 c. 15, s.126, c.18 1950, s. 67.

⁴⁸⁰ Zelengora, **a.g.e**, s. 80.

⁴⁸¹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi İsmet İnönü Kataloğu**, Ebis Sıra No: 02008543, Belge Kayıt No: 539084

Yukarıda paylaştığımız rakamlar da II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'ye Bulgaristan'dan gelen göçlerin azaldığını göstermektedir. 1939 yılında savaşın henüz etkilerinin görülmediği dönemde 17.777 kişi Bulgaristan'dan olmak üzere 21.458 civarında göçmen gelirken⁴⁸² savaşın etkisinin arttığı dönemlerde Bulgaristan'dan gelen göçmen sayıları gittikçe azalmıştır. Gelen göçmen sayısının azalması nüfus artış hızını da etkilemiştir. Türkiye'de II. Dünya Savaşı yıllarında iki kez nüfus sayımı yapılırken, 1940 yılında yapılan nüfus sayımında Türkiye'nin nüfusu 17 milyon 820 bin 950 kişi, 1945 yılında yapılan nüfus sayımında ise 18 milyon 871 bin 203 kişi olarak belirlenmiştir⁴⁸³. 1935 ve 1940 nüfus sayımlarına göre 1940-1945 yılları arasındaki nüfus artış hızı düşerken, bu durumun sebepleri arasında II. Dünya Savaşı'nın getirdiği şartlar ve gelen göçmen sayılarındaki azalmayı göstermek mümkündür. Nitekim 1935-1940 yılları arasında göçmen sayısı 120 bini geçen göçmen varken 1940-1945 yılları arasında bu sayı 20.000'i bulmamıştır⁴⁸⁴.

Bu dönemde Türkiye'ye gelebilen göçmenler bu dönemde kalabalık olarak değil 30 – 60 kişilik kabileler hâlinde Türkiye'ye gelmekteydiler⁴⁸⁵. Gelen bu göçmenler ifadelerinde, Bulgaristan'da baskı gördüklerini ve Türkiye'ye gitmeleri hususunda çeşitli tehditler aldıklarını aktarmışlardır⁴⁸⁶. 1939 yılının Mayıs ayında henüz savaşın başlamadığı tarihlerde Edirne'den, Dâhiliye Vekâletine bildirilen yazıya göre Bulgaristan'da kurulan iki şirket tarafından kandırılmak suretiyle Türklerin taşınabilir ve taşınamaz mallarına el koyulduğu, Türklerin sistematik bir şekilde göçe zorlandığı belirtilmektedir⁴⁸⁷. Bu durumu Türkiye'ye iltica edenlerin ifadelerinde de görmekteyiz. Bu dönemde baskı ve işkence gördükleri gerekçesiyle Türkiye'ye iltica edenlere bir örnek ise Abdullah oğlu Mehmet isimindeki bir göçmendir. İfadesi alınan

⁴⁸² Cevat Geray, **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, 1962, s. 7. 1939 yılında basına çıkan haberlerde 22 bin göçmenin geleceği öngörülmüştür. Bkz; "Anayurda 22.000 Göçmen Geliyor", **Ulus**, 06.07.1939, nr. 6438, s.2

* Türkiye İstatistik Yıllığı'nın 1942-1945 yıllarını ele alan 15. Cildinde 1944 yılında gelen göçmen sayısı 439 olarak gösterilmiştir. 1950 yılında yayınlanan 18. Cildinde ise 789 kişi olarak belirtilmiştir. II. Dünya Savaşında gelen göçmen sayısının yıldan yıla düştüğü göz önüne alınırsa 789 kişi gelme ihtimali daha yüksektir.

⁴⁸³ **Ulus**, 28.10.1945, nr. 8715, s. 1.

⁴⁸⁴ **Ulus**, 28.10.1945, nr. 8715, s. 1.

⁴⁸⁵ Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivinden aktaran Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s.118-119.

⁴⁸⁶ Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s.119.

⁴⁸⁷ Dâhiliye Vekâletinden Başvekâlet'e giden 26.05.1939 tarihli yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/243.642.10**

Mehmet, ilticasında samimi bulunmuş ve Dâhiliye Vekâleti tarafından yurda kabulü uygun görülmüştür⁴⁸⁸. Yine 1944 yılında Bulgarlardan gördüğü tazyikten dolayı iltica eden Emin oğlu Veli Akay isimli bir göçmenin talebi kabul görmüş ve Çorlu’da iskân edilmiştir⁴⁸⁹.

II. Dünya Savaşı döneminde Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçlerin azalması dönemin Türk basınına da yansımıştır. Geçmiş senelere nazaran basında göçmenler ile ilgili yapılan haber sayısında azalma meydana gelmiştir. Savaş çıkmadan önce ve çıktıktan sonra Türk basınında konuyla ilgili yer alan az sayıdaki bir habere göre; Nazım vapuru, 1939 yılının Eylül ayında göçmenleri getirmek amacıyla Varna’ya gitmiş ve Ekim ayında 1500 göçmen ile geri dönmüştür⁴⁹⁰. Bulgaristan’dan gelen göçmenler mallarını yok pahasına satmakta, elde edilen gelirler ise çeşitli vergilerin alımı bahanesiyle ellerinden alınmaktadır⁴⁹¹. II. Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla Bulgaristan’da askere alınan Türklere ağır işler verildiği yönündeki haberler Bulgaristan Savaş Bakanlığı tarafından yalanlanmıştır⁴⁹². Bir köşe yazısında Necmettin Deliorman, tüm dünyanın karışık bir dönemden geçtiği bir süreçte, hükümetin Balkanlarda yaşayan kardeşlerini unutmadığından bahsederek, gelen göçmenlerin Türkiye’ye uyum sağladıklarını, Bulgaristan’daki Türklerin ise gelmek için sabırsızlandığını vurgulamıştır⁴⁹³.

⁴⁸⁸ Abdullah Oğlu Mehmet’in ifadesi, Dâhiliye Vekâlet’inin Sıhhat ve Sosyal İçtimai Muavenet Vekâlet’ine yazdığı yazılar için bkz; **BCA 272.0.0.11/25.137.4**. Mehmet, Kırklareli’nde bulunan dayısının yanına serbest göçmen sıfatıyla iskân edilmiştir. **Aynı belge**, lef 6.

⁴⁸⁹ **BCA 272.0.0.11/25.137.10**

⁴⁹⁰ “Gelecek Göçmenler”, **Cumhuriyet**, 07.06.1939, nr. 5412, s.5. “Bu Sene Gelecek Göçmenler”, **Cumhuriyet**, 23.08.1939, nr. “Bulgaristan ve Romanya’dan Gelecek Göçmenler”, **Vakit**, 21.09.1939, nr.7794, s.2. “Nazım Vapuru”, **Vakit**, 03.10.1939, nr. 7806, s.7. Basında gelecek göçmenlerle ilgili olarak abartılı sayılar da verilmiştir. Örneğin 1940 yılına ait bir Vakit gazetesinde 1940 yılı içerisinde 100.000 muhacir geleceği belirtilmiştir. “Göçmen Nakliyatına Yakında Başlanacak”, **Vakit**, 27.05.1940, nr.8038, s.2. Bulgaristan’dan gelen göçmenlerle ilgili başka haberler için bkz; “Bulgaristan ve Yugoslavya’dan Göçmen Geliyor”, **Cumhuriyet**, 27.02.1940, nr. 5672, s.6. “Bulgaristan’dan 118 Türk Muhacir Geldi”, **Ulus**, 21.09.1940, nr. 6874, s.2.

⁴⁹¹ “Varna’dan Gelen Muhacirler”, **Cumhuriyet**, 22.10.1939, nr.5549, s.2.

⁴⁹² “Bulgaristan’daki Türklerin Vaziyeti”, **Cumhuriyet**, 29.11.1939, nr.5585, s. 3.

⁴⁹³ M. Necmeddin Deliorman, “Balkanlar’dan Memleketimize Gelecek Kardeşlerimiz”, **Yeni Sabah**, 08.07.1940, nr. 785, s.3. Esra Sarıkoyuncu Değerli, Hasan Karakuzu, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler”, **Geçmişten Günümüze Göç**, ed. Osman Köse, Canık Belediyesi Yay, Samsun, 2017, s. 324

II. Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü şartlar sebebiyle Batı Trakya ve Ege Adalarından göçmen kabulü ile ilgili bir takım yeni kararlar da alınmıştı. Bu kararlardan bazıları ise şunlardır⁴⁹⁴;

- Yunanistan ve Bulgaristan sınırları içerisinde olan Batı Trakya ile Ege – Akdeniz Adalarından daha önceki senelerde Türkiye'ye göçmüş ve üretici hâle gelmiş olan aile reislerinin bu bölgelerde kalmış olan ailelerinin serbest göçmen olarak gelmeleri uygundur.
- Yunanistan ve Bulgaristan Batı Trakya'sında Türk soylu olan halk arasında askere alınanlardan ve zabıtlarından gördükleri baskılar, zulümlerden dolayı askeri kıyafetle veya askerlik çağında olup sivil kıyafetle iltica eden, ilerde edebileceklerinden durumları kabul edilmeye uygun görülenler mülteci olarak kabul edilirler ve sınırdan uzak yerlerde iskân edilirler.

II. Dünya Savaşı döneminde göçler ve göçmenler ile ilgili alınan bir diğer kararnamenin ikinci maddesine göre Türkiye'ye yerleşmek amacıyla gelen Türk ırk ve kültürüne mensup göçmen ve mültecilerin de iskân yardımından yararlanması kararlaştırılmıştır⁴⁹⁵.

Savaşın da etkisiyle söz konusu yıllarda Bulgaristan'da azınlık ihlalleri artmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz “*Bulgarya'da 1.300.000 Türk*” adlı kitapçıkta da söz edildiği gibi Bulgaristan'da yaşayan Türk – Müslüman azınlığın sıkıntıları devam etmektedir. Savaş zamanında özellikle sosyal ve kültürel gelişmelerde kayda değer bir düşüş olmuştur. 1939-1944 yılları arasında Bulgaristan'da basılan Türkçe eser sayısı sadece üçten ibaret olmuştur⁴⁹⁶. 1944 yılının Eylül ayında Bulgaristan'ın Razgrad'dan Türkiye'ye iltica eden Abdullah oğlu Mehmet isimli göçmen sorgusunda babasıyla birlikte kunduracılık yaptığını ve son zamanlarda Bulgarların işlerine engel olarak işkence yaptığını belirtmiştir⁴⁹⁷. II. Dünya Savaşı'nın son yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmek isteyenlerin yaşadığı zorluklarla ilgili olarak Filibe Türk

⁴⁹⁴ 19.09.1939 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararları için bkz; **BCA 30.18.1.2/88.91.10**

⁴⁹⁵ İcra Vekilleri Heyeti'nin 18.06.1943 tarihli kararı için bkz; **BCA 30.18.1.2/102.45.7** lef 2.

⁴⁹⁶ Ayşegül İnginar Kemaloğlu, “II. Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'daki Türk Azınlığı”, **İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası**, haz. Nesrin Sariahmetoğlu, İlyas Kemaloğlu, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul, 2016, s. 302.

⁴⁹⁷ Abdullah oğlu Nuri'nin sorgusu için bkz; **BCA 272.0.0.11/25.137.4** lef 12. İskânına onay için ise bkz; **BCA 272.0.0.11/25.137.4** lef 7.

göçmenleri adına Mehmet Şakir imzasıyla bir mektup yazılmıştır. Mektupta Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin yaşadığı sorun ve sıkıntılardan bahsedilmiştir. Mektubun tam metni şu şekildedir;

“Başvekil saygılı Bay Saraçoğlu'na

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin her zaman Türkiye'ye hicret etmek arzularında olduğu malumunuzdur. Hicret edecek olan Türkler çırpıplak Türkiye'ye hicret etmektedirler. Bulgaristan'daki emlak ve arazilerini satabiliyor, paralarını Türkiye'ye geçiremiyorlar. Hiçbir mal satın alıp Türkiye'ye getirmelerine Bulgaristan Hükümetince müsaade edilmiyor. Ev eşyalarının da götürülmesine müsaade edilmemektedir.

Bulgar Hükümeti hicret eden Türklere nüfus başına yalnız şu eşyaları Türkiye'ye götürmeye müsaade ediyor;

- 1- İnsan başına bir don bir gömlek*
- 2- İnsan başına bir çift kundura bir şapka*
- 3- Bir kostüm elbise ve bir palto*
- 4- Bir çift çorap*
- 5- Bir gömlek*

Bunlardan başka hiçbir eşyanın Türkiye'ye çıkarılmasına Bulgar Hükümeti Bankası müsaade etmemektedir. Bu sebeple muhacirler ellerindeki paralarını Bulgaristan'da bırakıp çırpıplak gitmek mecburiyetindedirler.

Bulgaristan Türklerini kim düşünecektir? Sizlerden başka düşünecek kimse yoktur. Buradan şuraya şuradan buraya başvuruyoruz. Hiç kimsenin ehemmiyet verdiği yoktur. Bizlere yazık değil mi? Bulgaristan Türklerinin böyle acıklı bir vaziyette olduğunu size bildirmiyorlar. Muhacirlerin vaziyeti acınacak bir hâldedir. Bizlere de acıyacak ancak sizlersiniz.”⁴⁹⁸

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ise Bulgaristan'da rejim değişikliği yaşanmıştır. 1944 yılının Eylül ayında Sovyet ordusu Bulgaristan'a girmiş ve bu durumun sonucunda Bulgaristan'da komünist bir idare kurulmuştur. Yeni kurulan rejimin Türk azınlığına karşı tavrı için Filibe Konsolosluğu “*gelenin gideni arattığı*” yorumunu yapmıştır⁴⁹⁹. Yeni rejim, Bulgaristan'daki Türklerin göçleri

⁴⁹⁸ Mehmet Şakir'in Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı Ocak 1945 tarihli mektup için bkz; **BCA 30.10.0.0/117.815.15** lef 2.

⁴⁹⁹ Filibe Konsolosluğunun yazmış olduğu 29.05.1946 tarihli rapor için bkz **BCA 30.10.0.0/243.646.6**. Filibe Konsolosluğunun raporu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Bülent Yıldırım, “Bulgaristan'da Komünist Rejime Geçiş Sürecinde Türk Azınlığın Durumu Hakkında Filibe Konsolosluğunun Raporu”, **Turkoloji İnzledvania**, 2020, s.109-125. Filibe Konsolosluğundan 31.01.1947 tarihli başka bir yazıya göre Türkler ve Pomaklar'a Millet Meclis'inde muhaliflere oy verdikleri gerekçesiyle işkence edilmiştir. **BCA 30.10.0.0/243.646.13**

konusunda katı bir görünüm sergilemekteydi. Bulgaristan'dan yurt dışına çıkışlar kapatılmış ve 1950'ye kadar gelen göçmenler pasaportsuz olarak gelmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇMENLERİN İSKÂNI, YARDIMLAR VE MUAFİYETLER

1. Göçmenlerin İskânı

Erken Cumhuriyet döneminde göçmenlerin Türkiye'ye getirilmesi kadar iskânları da önemli bir konu oluşturmaktaydı. Bununla ilgili olarak Mustafa Kemal Atatürk, TBMM'de yaptığı bir konuşmasında şunları söylemiştir;

“... Ana vatana yeni kavuşan göçmen vatandaşlarımızın iskânı başlıca işlerimizdendir. Göçmenleri iyi yerleştirmek ve sürğatle üretmen kılmak için, onları kâfi derecede teçhiz etmeğe çalışıyoruz. Aldığımız neticeler ümid vericidir. Bu milli meseleye, tahsis edebildiğimiz vesait derecesinde, fakat ara vermeksizin devam edeceğiz.”⁵⁰⁰

1934 yılında kabul edilen 2510 sayılı kanun ile göçmenler “iskânlı”, ve “serbest iskânlı” olarak ikiye ayrılmışlardır. İskânlı göçmenler, devletten ev, toprak gibi yardımlar almayı kabul ederken, karşılığında hükümetin göstermiş olduğu yere yerleşmeye mecburdular. Serbest iskân ile ülkeye gelen göçmenler ise tercih ettikleri yerlere yerleşirken hükümetten herhangi bir yardım almamayı da kabul etmekteydiler.

Bu iki durumun yanı sıra gezi pasaportu veya iltica yolu ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye sığınma olayları da meydana gelmiştir. 1937 yılında Edirne'ye Bulgaristan'dan gezi pasaportlu 500 göçmen gelmiş, bu göçmenlerin iâşesi Kızılay tarafından karşılanmıştır⁵⁰¹. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin Başvekâlet'e gönderdiği yazıda 1939 yılının Şubat ayında Bulgaristan'ın Razgrad bölgesinden 27 hanede 115 nüfustan oluşan bir grubun gezi pasaportu ile Edirne'ye geldiğini, son zamanlarda gezi pasaportuyla gelenlerin sayısının arttığı bildirilmiştir⁵⁰². Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, 1938 senesinde getirilmesi planlanan göçmenlerin getirildiğini, gezi pasaportuyla gelenlerin muhacir kabul edilmesi durumunda iskân

⁵⁰⁰ TBMM ZC, Devre:5, İçtima:2, İnkat:1, 01.11.1936, s.5, Nasrullah Uzman, **Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, 2018, s. 263.

⁵⁰¹ “Bulgaristan'dan 500 Göçmen Daha Geldi”, **Kurun**, 27.06.1937, s. 2.

⁵⁰² Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'inin Başvekâlet'e giden 10.03.1939 tarihli yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/123.880.6**

konusunda zorluklar yaşanacağını belirtmiştir. Vekâlet, çözüm olarak muhacir olarak değil 1312 sayılı Vatandaşlık Kanununa göre işlem yapılması gerektiğini önermiştir⁵⁰³.

Gezi pasaportuyla gelen göçmenlere Vatandaşlık Kanuna göre işlem yapılması gelenlerin iskân haklarından yararlanmaması anlamına gelmekteydi. Konuyla ilgili olarak Dâhiliye Vekâletinden Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine giden cevap yazısında ise gezi pasaportu ile gelenlerin Vatandaşlık Kanununa göre kabul edilmesi durumunda zaten fakir olan göçmenlerin daha da zor duruma düşeceği bildirilmekteydi⁵⁰⁴. Dâhiliye Vekâleti, gezi pasaportu ile gelenlerin 1312 nolu Vatandaşlık Kanunu yerine 1777 sayılı “İskân Muafiyetleri Nizamnamesinin” on dördüncü maddesine göre işlem yapılmasını uygun bulmuştur⁵⁰⁵. Söz konusu nizamnamenin maddesi ise şu şekildedir;

*“Muntazam pasaportla veya ecnebi sıfatı ile Türkiye’ye gelmiş olupta Türkiye’de yerleşmek arzusunu gösteren Türk ırkından olan veya Türk kültürüne bağlı bulunan kimseler, 9’uncu maddede yazılı mani hâllerden biri yoksa ve Dâhiliye Vekâletince muvafık görülüyorsa tabiiyet beyannamesi imzalayarak muhacir kâğıdı alabilirler ve muhacir hak ve muafiyetlerinden istifade edebilirler.”*⁵⁰⁶

Türkiye, iskân sürecini göçmenler henüz yurda girmeden başlatmaktaydı. Göçmenler yola çıkmadan önce en çok göçmenin geldiği ülkeler olan Bulgaristan ve Romanya’ya memurlar gönderilip, göçmenlerin Türkiye’ye fazla bir sıkıntı yaşamadan getirilmesine çalışılmıştır. Memurlar genel olarak göçlerin yoğun olarak gerçekleştiği bahar ve yaz aylarında söz konusu ülkelere giderek, göç yerlerinde

⁵⁰³ **Aynı belge.** 1312 Sayılı Vatandaşlık Kanunun yabancı ülkelerde doğanlar için maddesi şu şekildedir; *“Beşinci Madde: Türkiye’de ale-t - tevali beş sene ikamet eden reşid olan bir ecnebi Türk vatandaşlığını talep ve İcra Vekilleri Heyeti Kararıyla iktisab edebilir. Küçükler babalarına veya Dul analarına tebaen Türk vatandaşı olurlar.”*

Kanunun maddeleri için bkz; **Resmî Gazete**, 04.06.1928, nr. 904, s. 5265-5267.

⁵⁰⁴ Dâhiliye Vekâletinden Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekâletine giden 10.04.1939 tarihli yazı için bkz; **BCA 30.10.0/81.531.18**

⁵⁰⁵ **Aynı belge.**

⁵⁰⁶ Söz konusu maddede geçen dokuzuncu maddede, bu haklardan yararlanamayacak kişiler ise Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, çingeneler, memleket dışına çıkarılmış olanlardır. Nizamname için bkz; **Resmî Gazete**, 05.01.1935, nr. 2898, s. 4631-4634.

inceleme yapmışlardır. Memurlara, görev yerlerine gidebilmeleri amacıyla siyasi pasaport, harcamaları için de döviz verilmiştir⁵⁰⁷.

Göçmenler, ülkeye kara, demir veya deniz yoluyla gelmekteydi. Türkiye, yapılan ihale ve sözleşme sonucunda vapur şirketleri vasıtasıyla Varna veya Köstence'den göçmenleri deniz yoluyla Türkiye'ye getirmekteydi⁵⁰⁸. Diğer yandan 1935 yılının Ağustos - Eylül aylarında Bulgaristan göçmenlerin bir kısmı arabayla bir kısmı ise trenle gelmiştir⁵⁰⁹.

Göçmenler ülkeye geldikten sonra en önemli mesele iskân bölgelerinin tespitiydi. İskân bölgelerinin tespitinde bölgelerin nüfus yoğunluğu, gelecek göçmenlere iklim, ulaşım gibi konular ön plana çıkmıştır. 1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu, iskân bakımından Türkiye'yi üç bölgeye ayırmıştı. Bu üç bölge ve sınırları şu şekildedir;

1 numaralı bölge: Türk kültürlü nüfusun yoğunluğunun olmasının istendiği yerlerdir. Bu iskân bölgesini Birinci Umumi Müfettişliğin sınırları içerisinde yer alan bölgeler Diyarbakır, Elâzığ, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Siirt, Mardin yine Erzincan, Malatya,

⁵⁰⁷ 1935 yılının ortalarında Trakya İskân Müşaviri Hulusi Devrimer'e siyasi pasaport verilerek, Balkanlar'dan gelecek göçmenlerin durumunu görmesi, elçiliklerle görüşmesi görevleriyle Bulgaristan ve Romanya'ya gönderilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti'nin 04.05.1935 tarihli kararı için bkz; **BCA 30.18.1.2/54.34.11**. 1936 yılının Nisan ayında Bulgaristan ve Romanya'ya ikişer memur gönderilmesi kararı alınırken, Bulgaristan'a İskân Umum Müdürlüğü ikinci büro memurlarından Haydar ile Cemal isminde emekli yüzbaşı gönderilmiştir. Görevlendirilen memurlara beşer yüz lira döviz ve siyasi pasaport verilirken, emekli yüz başı Cemal Bey'in yol parasından ayrı olarak on lira günlük verilmesi kararlaştırılmıştır. İcra Vekilleri Heyeti'nin 15.04.1936 tarihli kararı için bkz; **BCA 30.18.1.2/63.28.17**. 1937 Haziran ayından itibaren Bulgaristan ve Romanya'dan getirilmesi planlanan göçmenlerin sevk ve kayıt işlerine bakmak için, Bulgaristan'a İskân Umum Müdürlüğü memurlarından Sabri Kırılı ile Şerif Gürdere gönderilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti'nin 27.05.1937 tarihli kararı için bkz; **BCA 30.18.1.2/75.45.10**. 1939 yılının Ağustos ayında ise Bulgaristan'a gönderilmesine karar verilen İstanbul İskân Müdürlüğü memurlarından Recai Voda ile İskân Umum Müdürlüğü memurlarından İsmail Günal'a beşer yüz liralık döviz verilmesi uygun görülmüştür. İcra Vekilleri Heyeti'nin 05.08.1939 tarihli kararı için bkz; **BCA 30.18.1.2/88.79.6**

⁵⁰⁸ 1935 yılında Bursa, Nizam, Hisar, Adnan ve Adana vapurlarının sahipleriyle anlaşma yapılmıştır. Haber için bkz; "Göçmenlerin Getirilmesine Başlanıyor", **Akşam**, 10.06.1935, nr.5977, s.5. 1937 yılında Varna Limanından Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti adına göçmen nakledecek olan Kalkavan Rıza ve oğlu İsmail'e 4692 liralık serbest döviz verilmesi ile ilgili karar için bkz; **BCA 30.18.1.2/78.76.13**. 1938 yılında Kalkavan isimli vapurun göçmenler için Varna'ya yapmış olduğu ve yapacağı seferler için önce 1000 sterlinlik daha sonra ek 200 sterlinlik döviz verilmiştir. Bu kararlar için bkz; **BCA 30.18.1.2/84.89.18**, **BCA 30.18.1.2/85.105.8**. 1939 yılında Kalkavan Vapur İdaresi, Varna'dan 12.000 göçmenin naklini temin edeceğini taahhüt etmiş ve nakliyat masrafları için bu idareye 1600 İngiliz liralık döviz verilmiştir. **BCA 30.18.1.2/ 88.89.17**.

⁵⁰⁹ "Göçmen Akını", **Akşam**, 30.08.1935, nr. 6058, s.6. "10 Günde Gelen Göçmenler", **Akşam**, 20.09.1935, nr. 6079, s.6.

Gaziantep, Kars'ın bazı bölgeleri (İğdır, Tuzluca, Kağızman, Sarıkamış), Erzurum'un bir kısmı (Hınıs, Pasinler, Çat, Tercan) Sivas, Maraş, Kayseri'nin bazı kısımları (Zara, Hafık, Kangal, Gürün, Divriği, Göksun, Elbistan, Pınarbaşı) oluşturmaktadır⁵¹⁰. Söz konusu bölgeye Türk kültürüne bağlı olmayan kimselerin gelmesine izin verilmezken Türk kültürüne bağlı göçmenler için iklim ve yaşayış şartlarına uygun olmak kaydıyla izin verilmiştir⁵¹¹.

2 numaralı bölge; Türk kültürüne geçmesi istenen nüfusun yerleştirileceği bölgeydi. Bu bölge Trakya Umumi Müfettişliği bölgesi olan Tekirdağ, Çanakkale, Edirne ve Kırklareli'nin kapsadığı alandır⁵¹². Bu bölgeye ise dışarıdan gelen göçmenler ve mültecilerin yanı sıra 1 ve 3 numaralı bölgelerden nakledilenlerin kararlaştırılmıştır⁵¹³.

3 numaralı bölge ise yer, sağlık, iktisat, kültür, güvenlik, siyasi gibi sebepler nedeniyle boşaltılması istenilen, iskân ve ikamet yasak olduğu yerlerdir. Bu bölgelere ancak İcra Vekilleri Heyeti kararıyla iskân ve ikamete izin verilebilmekteydi aksi hâlde yasaktı⁵¹⁴.

İskân bölgelerinin tespitinde bir diğer önemli husus ise iskân edilecek bölgede göçmenlere yetecek kadar toprak olup olmadığıydı. Bu konu ile ilgili olarak Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, tüm illerle yazışarak illerdeki toprakların durumunu araştırmıştır⁵¹⁵. 1936 yılı içerisinde Ankara, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Adana'ya yerleştirmelerine karar verilen ve sayıları 25.000'i bulacak Romanya ve Bulgaristan göçmenlerinden yalnızca 11.000 kişinin Konya, Yozgat, Niğde, Kayseri illerine iskânının mümkün olduğu, geri kalan 14.000 kişiden Çorum, Bilecik, Bolu ve Bilecik illerinde yalnızca 3.500 göçmen için toprak bulunulabileceği Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından İcra Vekâleti Heyetine bildirilmiştir⁵¹⁶. Bu durumdan dolayı 14.000 göçmenin Tokat, Çorum, Bilecik, İçel, Aydın, Muğla, Isparta, Burdur,

⁵¹⁰ **Düstur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1156. **Geçen Dört Yılda Yapılan ve Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası**, Ankara Başvekâlet Matbaası, 1935, s.19.

⁵¹¹ **Düstur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1156-1175, s. 1160.

⁵¹² **Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası**, s. 19-20.

⁵¹³ **Düstur**, s. 1160.

⁵¹⁴ **Düstur**, s. 1161.

⁵¹⁵ "Göçmenler İçin Yeni Bir İskân Projesi Hazırlanıyor", **Kurum**, 19.03.1937, nr. 6889, s. 4.

⁵¹⁶ İcra Vekilleri Heyet'i'nin almış olduğu 12.06.1936 tarihli karar için bkz; **BCA 30.18.1.2/65.50.14**.

Manisa, Denizli, Antalya, Balıkesir, İzmir, Elazığ, Van, Muş, Diyarbakır, Ağrı, Kars ve Sivas illerine yerleştirilmesine karar verilmiştir⁵¹⁷. Benzer bir durumun 1938 yılında da yaşandığını vekâletler arasındaki yazışmalardan görmekteyiz. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâlet'inden Dâhiliye Vekâlet'ine yazılan 2 Haziran 1938 tarihli yazıda Bulgaristan'dan getirilmesi düşünülen 8.000 göçmenin Çorum, Yozgat ve Niğde'ye yerleştireceğini bildirilmiştir⁵¹⁸. Dâhiliye Vekâleti, söz konusu 8.000 göçmenin Tekirdağ, Çanakkale ve İstanbul'a yerleştirilmesinin kararı alındığını ve mevzubahis olan Çorum, Yozgat ve Niğde illerinin artık göçmen kabul edecek durumda olmadığını belirterek bu illerde bulunan devlete ait toprakların ancak 1935-1936-1937 yıllarında gelen göçmenlere yetebileceğini belirtmiştir⁵¹⁹. Hükümetin göçmenleri önce geçici iskân bölgesine daha sonra kalıcı iskân bölgesine gönderdiği durumlar da meydana gelmiştir. Bulgaristan'dan gelen 700 nüfuslu göçmen kafilesi önce geçici olarak Muş'a yerleştirilmiş, daha sonra Tokat yolu ile Çorum'a iskân ettirilmiştir⁵²⁰. Bu durumda etkili olan faktörün yukarıda bahsettiğimiz göçmenlere uygun toprak bulunması meselesi olması muhtemeldir.

Türkiye, gelen göçmenlerin iskân bölgelerine gitmeden önce sağlık kontrolünden geçmesini mecbur tutmuştur. Göçmenler serbest iskânla veya iskânlı geldiğine bakılmaksızın sağlık kontrolünden geçtikten sonra iskân yerlerine sevk olmaktadır⁵²¹. İskân yerlerine sevk olana kadar devlet, kara ve deniz araçları ile göçmenleri eşyalarını, hayvanlarını ücretsiz bir şekilde taşımaktaydı⁵²².

⁵¹⁷ Aynı belge

⁵¹⁸ Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâlet'inin Dâhiliye Vekâletine yazmış olduğu 02.06.1938 tarihli yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/81.531.6** lef 2-3.

⁵¹⁹ Dâhiliye Vekâlet'inin Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâlet'ine yazmış olduğu 21.07.1938 tarihli cevap yazısı için bkz; **BCA 30.10.0.0/81.531.6** lef 4-5. Dâhiliye Vekâleti, göçmenlere iskân yeri olarak Ankara Çubuk ve Hatipçayı kenarlarını, Sakarya ve Porsuk vadileri ile Muğla, Antalya, İçel, Adana illerini göstermiştir. Ankara haricinde Orta Anadolu illerine göçmen yerleştirilmesinin faydalı bir sonuç vermeyeceği belirtilmiştir.

⁵²⁰ "Muş Göçmenleri Tokat'a Naklediliyorlar", **Son Posta**, 27.10.1936, nr. 2242, s. 5.

⁵²¹ İskân Muafiyetleri Nizamnamesi madde 10. **Resmî Gazete**, 05.01.1935, nr.2898, s.4632.

⁵²² **Düstur**, s. 1161.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin daha çok Trakya, Ege ve İç Anadolu Bölgeleri'nde yoğunlaştığını görmekteyiz⁵²³. Çalışmamızın diğer kısmında gelen göçmenleri bölgelerine göre ayıracağız.

1.1 Trakya ve Marmara Bölgesine İskân

Göçmenler, iskân edilirken dikkat edilen konulardan bir tanesi de göçmenleri savunma açısından stratejik bölgelere yerleştirmektir. Gerek Osmanlı Devletinin iskân politikalarında gerek Cumhuriyet dönemindeki iskân politikalarında bu durumu görmek mümkündür. 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı sırasında ve sonrasında gelen göçmenlerin bir kısmının stratejik bir bölge olan Çanakkale Boğazı ve çevresine iskânına çalışılmıştır⁵²⁴.

Cumhuriyet döneminde ise göçmenlerin iskânı konusunda en çok önem verilen stratejik bölge ise Trakya olmuştur. Bunun sebepleri olarak Doğu Trakya'nın ülkenin dışarıya açılan kapısı ve ülkenin güvenliği konusunda stratejik bir öneme sahip olması gösterilebilir. Cumhuriyet döneminde Trakya'daki nüfus yoğunluğu Osmanlı döneminin de aşağısındaydı. Trakya bölgesinin 1915 yılındaki nüfusu 652.636 olup kilometrekare başına 28,5 nüfus düşerken, 1934 yılında ise nüfus 614.382 idi ve kilometrekare başına 26,8 nüfus düşmekteydi⁵²⁵. Türkiye, Avrupa'da kalan son topraklarını ülkeye gelen göçmenleri bölgeye alarak güçlendirmeyi hedeflemekteydi.

Doğu Trakya bölgesi gerek İstanbul, gerek yurt savunmasında büyük bir öneme sahipti. Bu sebepten dolayı sınır bölgesinde yer alan Trakya'nın en önemli iskân noktası olması sadece bölgenin kalkınmasıyla değil ülkenin savunmasıyla da ilgiliydi. Konuyla ilgili olarak dönemin Başvekili İsmet İnönü, bir Edirne gezisinde Trakya'nın önemi konusunda şu sözleri dile getirmiştir;

*“...Trakya'nın bayındırlığı için memleket hususi bir özen göstermektedir. Trakya ve Edirne bizim için İstanbul'dan eski ve çok değerli Türk varlığıdır.”*⁵²⁶

⁵²³ Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 299. Genel olarak 1934-1937 yılları arasında gelen 144.073 göçmenin 84.675'i Trakya'ya, 51.381'i Güney ve Orta Anadolu, Ege bölgelerine, 8017 tanesi ise Doğu illerinde iskân edilmiştir. **Cumhuriyet Halk Partisi XV. Yılı**, s. 401.

⁵²⁴ Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, s. 156.

⁵²⁵ **Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası**, s.20.

⁵²⁶ “Başvekil Edirne'de Çok Mühim Bir Nutuk Söyledi”, **Cumhuriyet**, 09.12.1934, nr. 3797, s. 5.

Özellikle 1930'lu yıllarda Bulgaristan'da Türkiye'nin Trakya bölgesindeki topraklarına karşı bir tutum ortaya çıkmıştır. Trakya Komitesi ve diğer örgütler bu bölgeyi kendilerine hedef belirlemiştir. İvan Kızılof isimli bir komitecinin Trakya konusunda söylediği sözler bu durumu gözler önüne sermektedir.

" ... Trakya, Bulgaristan için pahasız zaiyat, Bulgar ırkının asırlık ümidi 1913-1919 senelerinde Bulgar siyaset adamlarının bilgisizliği yüzünden kaybedilen ülke. Trakya mazideki şanımız, Bulgar milletinin istikbali, hâli hazırda da felaketi olan Trakya. Trakya'ya ve Bahr-i Sefid'e çıkış Bulgar milletinin saadete kavuşması demektir. İşte bu kendini bilen Bulgar zümresinin umdesidir. Bunu yüksek sesle söyleyelim ve garazsız söyleyelim. Ancak böylelikle bedbaht Bulgar milletine yardım edilebilir."⁵²⁷

Bulgaristan komitecilerinin Trakya'daki en büyük hayallerinden biri ise Edirne'ydi. Bulgaristan'da "İdeal Bulgaristan" haritalarında Edirne de Bulgaristan sınırları içerisinde gösterilmekteydi⁵²⁸. Bulgaristan'da her sene Balkan Savaşlarında Edirne'nin alındığı gün "*Trakya Günü*" olarak kabul edilmiş ve çeşitli etkinliklerle kutlanmış, Edirne'yi hedef alan sözler söylenmiştir⁵²⁹. Yine Trakya Komitesi'nin Ormancıyef isimli lideri Bulgar Muallimleri Cemiyeti isimli resmi bir cemiyetin toplantısında Bulgarların Trakya'dan kovulduklarını ancak bir gün geri döneceklerini belirtmiştir⁵³⁰. Bulgaristan'da 19 Mayıs 1934 tarihindeki hükümet darbesi ile başa geçen Zveno grubunun yayın organında Trakya hedef olarak gösterilmiştir⁵³¹. Bu

Sınır bölgelerine yapılan stratejik iskân hareketleri tarihin birçok döneminde karşımıza çıkmaktadır. Avusturya, Dalmaçya'dan Erdel'e kadar uzanan sahaya Hristiyan ahaliyi yerleştirerek Türklere karşı bir şet oluşturmuştur. Rusya ise Azerbaycan ve Anadolu'dan getirdiği Ermeniler'i Osmanlı ve İran sınırlarına yerleştirmiştir. Bu duruma Osmanlı tarihinden de örnekler verilebilir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında kaybedilen topraklardan gelen muhacirler Yanya- Tırhala – Selanik – Edirne - İstanbul arasında kalan köy ve boş arazilere yerleştirilmek suretiyle askeri bir kordon oluşturmak hedeflenmiştir. Örnekler için bkz; Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, s. 155-156.

⁵²⁷ **BCA 30.10.0.0/241.626.21** lef 4.

⁵²⁸ Cemil Fikret, "Hâlâ illa Edirne Diye Sayıklayan Bulgaristan", **Cumhuriyet**, 28.06.1938, nr.5073, s.5.

⁵²⁹ 1932-1933 yılı etkinlikleri için bkz; Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri**, s.129-139. Bir Bulgar yazar Edirne için şu sözleri söylemiştir; "*Fransa için Alsas-Loren, Türkiye için Mekke, Filistin için Kudüs ne ise Bulgaristan için Edirne odur.*" Bülent Yıldırım, **a.g.e.**, s.134. 1934 yılı kutlamaları için bkz; Memduh Talat, "Kara Bir Günümüzün Yıldönümü", **Cumhuriyet**, 26.03.1934, nr.3552, s. 1 ve 6.

⁵³⁰ Memduh Talat Tezel, "Türk, Bu Bulgar Narasını İyi Dinle", **Cumhuriyet**, 24.01.1935, nr. 3841, s. 1 ve 6.

⁵³¹ "Bulgarlar Sapıttılar, Gene Trakya'yı İstiyorlar", **Cumhuriyet**, 13.07.1935, nr. 4008, s. 1 ve 9.

yazıdan birkaç gün sonra Cumhuriyet gazetesinde dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya hitaben yazılan yazıda bahsedilen hususlar şu ifadeler yer almaktaydı;

“Trakya'yı ele geçirmek için Bulgarların fırsat bulunca bize hücum edecekleri artık en küçük kuşkuyla yer vermeyen bir gerçeklik (şüpheyi mahal bırakmayan bir hakikat) olmuştur.

Buna böylece balmumu yapıştırdıktan sonra, yapılacak şey Trakya'yı her bakımdan kuvvetlendirmektedir. Bir memleketin en büyük gücü ise, insandır.

Hükümet, Türkiye'ye gelecek yüzbinlerce göçmeni Trakya'ya ve Doğu Anadolu'ya (Şarkî Anadolu'ya) yerleştirmeye karar vermiştir. Fakat görülmüyor ki Bulgarların toprak doyurucu açgözlülükleri karşısında, Trakya'nın önemi (ehemmiyeti) büsbütün artmış ve bu sevgili Türk eli birdenbire birinci plâna geçmiştir.”⁵³²

Olası bir Bulgar tehdidine karşı bölgeyi güçlü tutmak isteyen Şükrü Kaya, bölgenin ülke güvenliği açısından önemini şu şekilde dile getirmiştir:

“... Bulgaristan'a karşı vaziyetimiz hasmane değildir. Fakat bu memleket bizim gösterdiğimiz dostluğa karşı iyi karşılık göstermiyor. Bu sebeple Trakya'yı kuvvetlendirmek mecburiyetindeyiz. Trakya bizim için hem İstanbul, hem Boğazlar meselesi demektir. Trakya, İstanbul, Boğazlar bizim elimizde olmazsa Türkiye bir Afgan gibi bir şey olur. Trakya'yı takviye için burayı iskân edeceğiz. On senede buraya en aşağı beş yüz bin nüfus yerleştireceğiz. Burasını indelhace kendi kendini müdafaa edebilir bir hâle getireceğiz.”⁵³³

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP'nin 1935 yılındaki kurultayında yaptığı konuşmasında *“Trakya'da bugünkü nüfus kadar nüfus teksif etmek hükümetin ilk kademedeki olan bir kararı ve ideali ve programıdır...”⁵³⁴* diyerek Trakya'nın iskânı konusunda hem kendisinin, hem hükümetin görüşünü bir kez daha vurgulamıştır.

1930'lu yıllarda yaşanan bu gelişmeler ve Bulgaristan'da özellikle Trakya Komitesi gibi örgütlerin Doğu Trakya konusundaki faaliyetleri daha önce Doğu'da kurulmuş olan Umumi Müfettişlik kurumunun Trakya'da da kurulmasına sebep oldu⁵³⁵. Trakya Umumi Müfettişliğinin görev alanına giren hususlardan bir tanesi ise bölgeye gelecek göçmenlerin iskânının sağlanmasıydı. Trakya Umumi Müfettişi

⁵³² “Önce Trakya”, **Cumhuriyet**, 17.07.1935, nr.4012, s.3.

⁵³³ Basın toplantısını aktaran Asım Us, **Hatıra Notları**, haz. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi yay, İstanbul, 2012, s. 81.

⁵³⁴ **Cumhuriyet Halk Partisi 1935 Yılı Kurultay Tutulgası**, s. 143.

⁵³⁵ Murat Burgaç, **a.g.e.**, s. 169.

görevine atanan İbrahim Tali Bey, 20 Haziran 1934 tarihinde bölgenin iskânı konusunda şu açıklamayı yapmıştır;

*“Bulgaristan ve Romanya’dan gelen muhacirler köylere yerleştirilmektedir. Bundan maada Çorlu civarında muhacirler için muntazam planlar dâhilinde iki yeni köy tesis edilmektedir.”*⁵³⁶

1934 yılında İbrahim Tali Bey, Trakya gezisi sonucu hazırladığı raporda Bulgaristan’ın sınır bölgesinde yaptığı hareketlerden bahsederek bu tehlikeye karşı Trakya’nın gelişmesi ve emniyetinin sağlanabilmesi için bölgede nitelikli nüfus artışının gerektiğini belirtmektedir⁵³⁷. 1934 yılının istatistiklerine göre Trakya’da kilometrekare başına 26,8 nüfus düşerken Yunanistan toprakları içerisinde yer alan Batı Trakya’da kilometrekare başına 105 nüfus düşmekteydi⁵³⁸. Trakya bölgesine göç ve iskân konusunda öncelik verilmesinin sebebi bu manzardır. Bölgeye verilen bu önceliği somut olarak gösteren verilerden biri göçmenlere ev yaptırılması için 1934 yılı bütçesine konulan 38,480 liranın 24,900 lirası Trakya’ya ayrılmış olmasıdır⁵³⁹.

Ülkenin geneli üç iskân bölgesine ayrıldığı gibi Trakya Umumi Müfettişliği de Trakya’yı üç iskân bölgesine ayırmıştır.⁵⁴⁰

Birinci derecede yer alan bölgeler; Eceabat, Gelibolu, Şarköy, Mürefte, Barbaros, Tekirdağ Merkez, Çorlu, Muratlı, Susuzmüslim, Hayrabolu, Malkara, Şahin, Dambaslar, Yürük, Müstecep, Keşan, Yerlisu, İbriktepe İnecek’ten oluşmaktaydı.

⁵³⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 21.06.1934, nr. 4637, s.3. s. 83-84. İbrahim Tali’nin bu sözlerinden birkaç gün sonra Trakya’da meydana gelen “*Trakya Olayları*” isimli olayların çıkmasında iskân konusunun etkili olduğu ile ilgili görüşler de mevcuttur. Yahudiler yerine göçmenlerin toprak sahibi olması görüşü CHP Genel Sekreterliğine sunulan bir teftiş raporunda da geçmektedir. Edirne ile ilgili olan raporda Trakya’nın geneli hakkında da bilgi verilmiştir. Raporda Yahudiler’den alınacak çiftliklerin göçmenlere verilmesinden bahsedilirken Yahudilerin bu “*salgın ve yaygın*” vaziyetlerinin siyasi ve iktisadi sıkıntılar doğuracağından bahsedilmiştir. Söz konusu rapor için bkz; **BCA 490.1.0.0/643.130.1** lef 71. Trakya Olaylarının meydana gelmesindeki nedenin Bulgaristan ve diğer Balkan göçmenlerinin bölgeye yerleştirilmek istenmesi olarak açıklayan görüşler için bkz; Rıfat Bali, **1934 Trakya Olayları**, Libra, İstanbul, 2014, s. 448-451.

⁵³⁷ Murat Burgaç, **Trakya Raporu (1934)**, Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey’in Gözünden 1930’lu Yıllarda Trakya, İstanbul, Kaynak Yayınları, s.45-49.

⁵³⁸ **Geçen Dört Yılda Yapılan ve Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası**, s.20.

⁵³⁹ “Bugün 64 Bin Olan Trakya’nın Nüfusu On Yılda Bir Buçuk Milyona Varacaktır”, **Ulus**, nr.5001, s.5.

⁵⁴⁰ **BCA 490.1.0.0/643.130.1** lef 109. Murat Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s. 204.

İkinci derecede yer alan bölgeler; Kırklareli Merkez, Maksutlu, Uzunköprü, Zalof, Havsa, Hadımköy, Ömerköy, Pavli, İnece, Babaeski, Karacaoğlu, Lüleburgaz, Üsküp, Poyralı, Vize, Osmanlı, Saray ve Çerkezköy olarak belirlenmiştir.

Üçüncü derecede yer alan bölgeler ise Edirne Merkez, Enez, İpsala, Kavaklı, Sırsındığı, Arnavutköy, Lalağaşa, Malkoçlar, Dereköy, Polos, Demirköy, İğneada, Midye, Çanakkale Merkez, Lapseki, Biga, Bayramiç, Ezine, Ayvacık, Gölpinar, Geyikli, Erenköy, Küçükkuyu, Evciler, Çan, Gölcük, Sinekçi bölgeleriydi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana tüm bahsedilen bu sebeplerden ötürü Trakya göçmenlerin önemli iskân alanlarının en başında gelmiştir. 1925-1926 yılları arasında Tekirdağ'ın çeşitli yerlerine 20 nüfusluk bir göçmen kafilesi yerleştirilmiştir⁵⁴¹.

Tekirdağ'ın yanı sıra Trakya'nın diğer şehirlerine de göçmenler yerleştirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1927'ye kadar Edirne'ye gelen göçmenlerden Şubat- Mayıs 1927 tarihleri arasında tescil olanların sayısı 45 hanede 81 kişidir⁵⁴². 1932 yılında Bulgaristan'ın Kırcaali bölgesinden kalabalık bir göçmen kafilesi Edirne'ye gelmiştir⁵⁴³. Edirne'ye göçmen iskânı sonraki senelerde de devam etmiştir. 1934 Eylül ayında Bulgaristan'dan İstanbul'a gelen 77 göçmen ise Gelibolu'ya yerleştirilmiştir⁵⁴⁴. 1935 baharında 180 nüfuslu bir göçmen kafilesinin bir kısmı Lüleburgaz'a gönderilmiştir⁵⁴⁵.

Türkiye'nin Trakya bölgesine yaptığı göçmen iskânları Bulgaristan'ın da dikkatini çekmiştir. Bulgar belgelerinde de Doğu Trakya'ya yerleştirilecek göçmenlerin Bulgaristan'dan korunmak için kullanılacağı ve bu sebeple Türkiye'nin

⁵⁴¹ BCA 272.0.0.12/52.117.31 lef 8.

⁵⁴² Bu sayı bu tarihler arasında Edirne'ye gelen tüm göçmenlerden ziyade tescil olanları kapsamaktadır. BCA 272.0.0.65/6.5.5 lef 9-14.

⁵⁴³ "Bulgaristan'dan Muhacir Geliyor", **Akşam**, 22.06.1932, nr. 4920, s.5. 1934 yılında Bulgaristan'dan gelen bir grup göçmen de Edirne'ye yerleştirilmiştir. "Bulgaristan ve Romanya'dan Muhacir Geliyor", **Son Posta**, 04.09.1934, nr.1478, s. 8.

⁵⁴⁴ "Bulgaristan'dan Gelen Muhacirler," **Hâkimiyet-i Milliye**, 19.09.1934, nr. 4727, s.3.

⁵⁴⁵ "Göçmen Geliyor", **Akşam**, 10.05.1935, nr. 5946, s 5.

Bulgaristan Türkleri arasında bir göç propagandası yaptığı iddia edilmiştir⁵⁴⁶. Bulgar gazeteleri de konuyla ilgili haberler yayımlamıştır⁵⁴⁷.

Trakya'ya yapılan göçler bölgenin kalkınmasında önemli rol oynamıştır. Buna bir örnek olarak Tekirdağ'ın Muratlı kasabası gösterilebilir. Göçmenlerin gelmesinden önce köy olan Muratlı, göçmenler için yapılan evler ve ardından yeni dükkânlar ve okullar açılmıştır⁵⁴⁸. Dönemin Trakya Umum Müfettişi General Kazım Dirik, verdiği bir nutukta konuyla ilgili olarak Trakya'da yürütülen göçmen siyasetinin Trakya'da bulunan halkın ve toprakların refahına yol açtığını dile getirmiştir⁵⁴⁹.

Trakya kadar yoğun bir iskân olmamış olsa da Marmara Bölgesine de göçmen iskânı gerçekleşmiştir. 1929 yılında İmralı adasını ziyaret eden Atatürk, adaya göçmenlerin yerleştirilmesini emretmiştir ve bu emir üzerine Bulgaristan'dan gelen 100 göçmenin adaya yerleştirilmesine karar verilmiştir⁵⁵⁰. 1933 yılı içerisinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenler arasında 33 hanede 100 nüfus Bilecik'e, 1 hanede 1 nüfus Bolu'ya 94 hanede 161 nüfus Bursa'ya, 127 hanede 741 nüfus İstanbul'a, 47 hanede 177 nüfus Kocaeli'ne yerleşmiştir⁵⁵¹.

1.2 İç Anadolu'ya İskân

İç Anadolu Bölgesi, Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleştirildiği bölgelerden bir tanesidir. Göçmenlerin İç Anadolu bölgesine yerleştirilmesinin sebebi ülkenin ortasında yer alan bu bölgenin nüfus yoğunluğunun az olmasıdır⁵⁵².

⁵⁴⁶ 21 Mart 1934 tarihli “ Bulgaristan'da Türk Azınlığı Hakkında Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Tarafından Hazırlanan Rapor” başlıklı belge için bkz; **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk – Bulgar İlişkileri, Belge no: 43**, s. 303-304.

⁵⁴⁷ Akşam gazetesinin Bulgar Zora gazetesinden aldığı habere göre Doğu Trakya'ya Kırım, Kafkas, Bulgaristan, Romanya'dan 500.000 göçmen yerleştirileceği iddia edilmiştir. “Bulgarlar Yerleştirme İşine Çok Alaka Gösteriyor”, **Akşam**, 17.07.1935, nr.6076, s.2. Konuyla ilgili başka çalışma için bkz; Suzan Ertürk, **a.g.e**, s.76-77.

⁵⁴⁸ “Muratlı Köy İken Kasaba Oldu.” **Akşam**, 11.08.1936, nr. 6399, s.5. 1937 yılında Mustafa Kemal Atatürk, Muratlı'yı ziyaret edip göçmenlerle konuşmuştur. Şevket Rado, “Güzel Trakya'da Bir Dolaşma”, **Akşam**, 18.07.1937, nr. 6735, s.7. 1937 yılındaki bilgiye göre Muratlı'da 1466 ev inşa edilmiş, nüfusu da 5335 kişi artmıştır. Şevket Rado, “Güzel Trakya'da Bir Dolaşma”, **Akşam**, 17.07.1937, nr. 6734, s.7.

⁵⁴⁹ “General Kazım Dirik'in Nutku”, **Akşam**, 22.08.1937, nr. 6770, s. 7.

⁵⁵⁰ “Gazi Hazretlerinin Dünkü Tenezzühleri”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 14.08.1929, nr. 2905, s.1.

⁵⁵¹ **BCA 30.10.0.0/81.531.8**

⁵⁵² **Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası**, s. 68.

Bölgede yer alan Ankara, Eskişehir, Kayseri, Niğde, Yozgat, Konya gibi şehirlere göçmen iskânı gerçekleşmiştir. 1924-1928 yılları arasında Konya merkezine Bulgaristan'dan gelen 8 hane 28 nüfus yerleşmiştir⁵⁵³. 1926 yılında Hazergrad'dan 17 hane Eskişehir Çifteler nahiyesine yerleştirilmiştir⁵⁵⁴. 1927 yılında Ankara'nın Ayaş kazası Hacı Recep Mahallesinde Bulgaristan'dan gelen 2 hanede 2 göçmenin iskânı sağlanmıştır⁵⁵⁵.

1927 senesinin Şubat-Nisan aylarında Bulgaristan'dan Eskişehir Merkeze yerleştirilen 19 hanede 43 nüfusun tescili yapılmıştır⁵⁵⁶. 1933 yılında ise Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerden Ankara'ya 4 hanede 21 nüfus, Eskişehir'e 10 hanede 50 nüfus, Yozgat'a 3 hanede 13 nüfus yerleşmiştir⁵⁵⁷. Ankara'ya 1933 yılının haricinde 1928 yılında Etimesgut ilçesine 50 aile 300 nüfus, 1929 yılında Polatlı ilçesine 45 aile 248 nüfus, 1936 yılında Haymana ilçesine 45 hanede 248 nüfus, 1940-1945 yılları arasında Ankara Merkez'e 47 aile 67 nüfus iskân edilmiştir⁵⁵⁸.

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâlet'inin 1936 yılının Temmuz ayında yayımlamış olduğu tebliğe göre Bulgaristan göçmenlerinden İç Anadolu şehirlerine sevk edilen hane ve nüfus sayısı aşağıdaki gibidir;

Şehir /Kaza İsmi	Hane	Nüfus
Kayseri Merkez	50	219
Kayseri/Develi	136	592
Kayseri/Pınarbaşı	597	2477
Kayseri /Bünyan	100	415

⁵⁵³ Kürşat Kurtulgan, **Balkan Muhacirlerinin Konya Vilâyetine İskânı (1923-1933)**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2010, s. 118. Konya merkezden daha yoğun göç alan ilçeler olduğu kadar daha az göçmen alan ilçeler de mevcuttur. Örneğin; Akşehir ilçesine 1923-1927 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 9 hanede 50 nüfus gelirken Akviran ilçesine 1 nüfus, Kadınhanı ilçesine ise iki hanede 10 nüfus göçmen Bulgaristan'dan gelmiştir. Bilgi için bkz; Kürşat Kurtulgan, **a.g.e**, s.114,116, 137.

⁵⁵⁴ Dâhiliye Vekâletinden Başvekil İsmet Paşa'ya yazılan 25.07.1926 tarihli yazı için bkz; **BCA 30.10.0.0/81.530.2**

⁵⁵⁵ **BCA 272.0.0/6.5.6**, Muhammed Sarı, **Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde İmar –İskân Faaliyetleri**, ATAM, Ankara, 2015, s. 243.

⁵⁵⁶ **BCA 272.0.0.65/6.5.5** lef 28,31,33.

⁵⁵⁷ **BCA 30.10.0.0/81.531.8**

⁵⁵⁸ Yusuf Sarımay, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)", **ATAM Dergisi**, c.27, sayı 90, Temmuz 2011, s. 363-364.

Yozgat/Merkez	48	226
Yozgat/Sorgun	18	56
Konya/Akşehir	149	621
Niğde /Merkez	9	43

Tablo: 1936 yılının başından Temmuz ayına kadar Bulgaristan'dan İç Anadolu'ya gelen göçmenlerin sayısı. Kaynak: "Sihhat Bakanlığının Bir Tebliği", *Ulus*, 15.07.1936, nr. 5375, s.2.

Georgi Zelengora'nın belirttiğine göre 1936 yılında Bulgaristan'ın Borovo bölgesinden Türkiye'ye gelen 150 -160 kişilik bir Müslüman grubun büyük bölümü Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinin Olukkaya köyüne bir kısmı da Niğde'nin Bor ve Konya'nın Çumra bölgesine yerleşmiştir⁵⁵⁹. Bir sene sonra 1937 yılında Bulgaristan'dan gelecek göçmenler için seçilen il ise Niğde olmuştur⁵⁶⁰. Niğde'ye Eylül 1937'de Bulgaristan'dan 70 hane 271 nüfusluk bir göçmen kafilesi gelmiştir⁵⁶¹. 1934-1939 yılları arasında Aksaray'da göçmenler için kurulan Sağlık köyüne çoğunluğu 1936 yılında olmak üzere 257 aile 858 nüfus göç etmiştir⁵⁶². Basında çıkan haberlere göre 1936 yılında gelmesi planlanan 1500 göçmenin Sivas'a yerleştirilmesi planlanmıştır⁵⁶³. 1939 yılında ayrıca Bulgaristan'dan 20 hanelik bir göçmen kafilesi Konya'ya iskân edilmiştir⁵⁶⁴.

Yukarıda verdiğimiz bilgiler doğrultusunda İç Anadolu veya Orta Anadolu bölgesine özellikle 1930'lu yılların ortalarına kadar Bulgaristan'dan önemli miktarda göçmen gelmiştir. Gelen göçmen sayısının çokluğu ve bölgede yeteri kadar verimli toprak bulunmamasından dolayı hükümet 1930'lu yılların sonunda bölgeye artık göçmenlerin gelmemesi kanaatine varmıştır⁵⁶⁵.

⁵⁵⁹ Georgi Zelengora, *a.g.e*, s. 75.

⁵⁶⁰ "İskân ve Göçmen İşleri", *Ulus*, 16.08.1937, nr. 5766, s. 2.

⁵⁶¹ Muhammed Sarı, *a.g.e*, s. 255.

⁵⁶² "Aksaray'da Göçmenler İçin Yeni Bir Köy Yapılıyor", *Son Posta*, 05.10.1936, nr.2220, s.5. Muhammed Sarı, *a.g.e*, s. 236. Aksaray Sağlık köyüne 1936 yılında gelen göçmenler yanlarına 2 at, 6 tay, 36 öküz, 16 inek, 53 araba, 1 pulluk, 2 buzağı, 42 manda, 5 manda yavrusu, 1937 yılında gelen 21 göçmen ise 8 öküz, 4 pulluk, 1 manda yavrusu getirmiştir. Muhammed Sarı, *a.g.e*, s.237.

⁵⁶³ "Dobruca Türkleri Memleketimize Naklolunuyor", *Kurun*, 24.09.1936, nr. 6720, s. 2. Nitekim Sarkışla'ya 1936-1937 yılında Romanya ve Bulgaristan'dan 1426 hane göçmen gelmiştir. "Sivas'ta Göçmen İşleri", *Akşam*, 15.02.1938, nr.6942, s.11. Şarkışla'da kurulan göçmen evleri için bkz; "Şarkışla'da 452 Evlik Modern Bir Göçmen Köyü", *Ulus*, 05.12.1938, nr. 6230, s.6.

⁵⁶⁴ Muhammed Sarı, *a.g.e*, s. 253.

⁵⁶⁵ **BCA 30.10.0.0/81.531.6**

1.3 Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya İskân

Günümüzde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan şehirler, 2510 sayılı İskân Kanunu'nda belirtilen iskân bölgelerinden I. iskân bölgesinde yer almaktaydılar.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde göçmenlerin iskân ettirildiği yerlerden biri o dönemlerde Kars'a bağlı olan Iğdır'dı. Basın, 1936 yılında iskân edilmek üzere Iğdır'a gelmek üzere olan dört bin göçmen olduğunu belirtmiştir⁵⁶⁶. Üçüncü Umumi Müfettişi⁵⁶⁷ Tahsin Uzer'den Cumhurbaşkanlığı'na gönderilen 30 Ekim 1937 tarihli telgrafta Iğdır'a yerleştirilen 800 civarında göçmenin göndermiş oldukları bir telgraftan bahsedilmektedir. Göçmenlerin telgrafında şu ifadeler yer almaktadır;

*“Günlerce ezildiğimiz esaret hayatından eşsiz Türk kurtarıcısı büyük Atatürk'ün tarihe altın yıldızla geçen varlığını bir sonsuz sevgi ve heyecanla seyrettik. Büyük Türkün cumhuriyet bayrağı altına can attık Türkün büyük adamı bizi de kurtardı ve kendilerine bağladı. Cumhuriyet hududuna girdiğimiz dakikadan itibaren gördüğümüz sevgiye hayran olduk. Umdüğümüzden çok fazla bir sıcaklıkla karşılaştık. Noksanlarımızın en incesine kadar düşünüldüğünü hayretle gördük, yerleştik. Çok memnun ve rahatız. Atatürk rejimi ve yurduna kavuştuğumuza bahtiyarız. Büyük güne hayatımız fedadır. Sınırdaki büyük bir kaleyiz...”*⁵⁶⁸

Iğdır'a gelen göçmenler bölgenin yerel basınına verdikleri röportajlarda hâllerinden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Göçmenlerden biri röportajı yapan

⁵⁶⁶ “Iğdır'a Gidecek Muhacirler,” **Akşam**, 29.05.1936, nr. 6837, s.6.

⁵⁶⁷ III. Umumi Müfettişliği, 23.08.1935 tarihinde 25 Haziran 1927 tarihli 1164 sayılı “Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun” isimli kanunun birinci maddesi gereğince Erzurum, Kars, Gümüşhane, Çoruh, Erzincan, Trabzon, Ağrı illerini içeren bir Umumi Müfettişlik olarak kurulmuştur. Karar için; **BCA 30.18.1.2/57.70.15**. Müfettişlik görevine ise Erzurum milletvekili Tahsin Uzer getirilmiştir. **BCA 30.18.1.2/57.70.16**. 1927 tarihli 1164 sayılı kanunun birinci maddesi ise şu şekildedir; “Müteaddid vilâyetleri aâkadar eden ve bu vilâyetlerinin müsterek faaliyeti ile izalesi kabil olan ihtiyacat hudusunda o vilâyetler üzerinde mevad-ı atiyede muharrer salâhiyetleri haiz umumi müfettişlikler teşkiline ve ihtiyacın zail olması ile bu müfettişliklerin ilgasına Hükûmet mezdur.” **Resmî Ceride**, 16.07.1927, nr. 634, s. 2873.

⁵⁶⁸ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Ebis Sıra No 01009329 Belge Kayıt No 621626, Belgede bahsedilen büyük günden kastın “Cumhuriyet Bayramı” olması muhtemeldir. 30.10.1937. Son Posta gazetesinin 28.10.1937 tarihli sayısında Bulgaristan'dan Iğdır'a gelen göçmen sayısını 1300 olarak vermiştir. “Iğdır'a Gelen Göçmenler”, **Son Posta**, 28.10.1937, nr. 2603, s. 5. Cumhuriyetin 15. yılı dolayısıyla yayımlanan bir eserde Iğdır'a 1937 yılında Bulgaristan'dan 217 ailede 878 nüfus yerleştirildiği belirtilmektedir. **Cumhuriyetin XV. Yılında Türkiye**, c. III, haz. İzzet Öztoprak, Cafer Güler, Murat Karataş, Güneş Şahin, ATAM, Ankara 2014, s. 1754-1755.

gazeteci Fuat Araslı'ya uzun yıllardır hasretini çektikleri Atatürk' kavuştuklarını belirtirken iskân bölgesi olan Iğdır için ise şu sözleri söylemiştir;

*“Te ne yalan söyleyeyim. Biz çiftçi adamları. Bunun için toprağa çok ehemmiyet veririz. Trabzon’u geçtikten sonra önümüze gelen boz dağlardan biraz ürkmüştük. Fakat Iğdır’a bu toprağı çok bereketli yere gelince çok sevindik. Burada pek müreffeh bir hayat kuracağımız muhakkaktır...”*⁵⁶⁹

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Iğdır'ın yanı sıra Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin iskânının planlandığı illerden biri de Diyarbakır'dı⁵⁷⁰. Bulgaristan'dan Diyarbakır'a gelenlerin sayısı 1930'lu yılların ortalarından itibaren artmıştır. 1933 yılında Bulgaristan'dan 2 hanede 7 nüfus, 1937-1942 yılları arasında yaklaşık 4000 nüfus göçmen iskân edilmiştir⁵⁷¹. Diyarbakır'ın yanı sıra Elazığ da Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleştirildiği illerden biridir. 1931 yılında 292 aile gelmiş, kendilerine 6310 dönüm toprak verilmiştir. 1934 yılında ise 88 hanede 302 nüfus iskân edilmiştir⁵⁷². Aynı yılın sonlarına doğru ise Bulgaristan Türklerinden oluşan 1285 kişilik kabile iskân yerleri olan Elazığ'a gönderilmiştir⁵⁷³. 1938 yılına kadar olan süreçte I. Umumi Müfettişliği'nin yetki alanında olan Diyarbakır, Elazığ, Urfa, Van, Bitlis, Hakkâri, Siirt, Mardin illerine çoğunluğu Romanya ve Bulgaristan göçmeni olmak üzere 20.558 göçmen iskân edilmiştir⁵⁷⁴.

⁵⁶⁹ “Anayurtta Yeni Yurttaşlar”, **Doğu**, 09.11.1937, nr. 3, s.5.

⁵⁷⁰ “İskân ve Göçmen İşleri”, **Ulus**, 16.08.1937, nr. 5766, s. 2.

⁵⁷¹ **Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası**, s. 57. Nasrullah Uzman, **a.g.e.**, s. 367.-368.

⁵⁷² **Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası**, s. 50, 56. Elazığ ve Murat Nehri havzasının iskân için seçilmesinin sebepleri aşağıdaki maddelerle belirtilmiştir.

- Devletin elinde Elazığ'a kadar nakil vasıtası bulunması
- Bölge iklimine Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya'dan gelecek göçmenlerin uyum sağlayabilmeleri
- Topraklarının verimli olması
- Botyan bölgesi ile Palu arasında bulunan Zülkarneyn boğazı civarına yapılacak iskânlarla Diyarbakır'ı Erzurum'a bağlayacak yolun emniyetinin sağlanmak istenmesi
- Elazığ ve Palu'nun birer kültür merkezleri olması
- Bu bölgelere iskân edilecek göçmenler ürettikleri ürünleri satabilmek için Elazığ ve Palu'nun kuvvetli iki Pazar olması sebebiyle pazarlar bulabilmesidir. **Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası**, s. 42.

⁵⁷³ “Dün de İki Vapur Muhacir Geldi”, **Akşam**, 05.11.1934, nr. 5795, s.3.

⁵⁷⁴ “Birinci Genel Müfettişlik Bölgesine Şimdiye Kadar 20558 Göçmen Geldi”, **Ulus**, 04.01.1938, nr.5903, s.6.

1.4 Ege ve Akdeniz’e İskân

Ege bölgesi de Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin iskân veya sevk edildiği bölgelerden biri olmuştur. 1928 yılının Mart ayında ise Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen ve iskân yardımlarından yararlanmak istemediğini belirten 8 hane nüfusun Akhisar’a sevkleri uygun bulunmuştur⁵⁷⁵.

1933 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç edenler arasında 4 hane 11 nüfus Afyon’a, 17 hanede 88 nüfus Balıkesir’e, 2 hanede 6 nüfus İzmir’e yerleşmiştir⁵⁷⁶. 1936 yılında ise Romanya ve Bulgaristan’dan gelen 900 aile İzmir’de iskân edilmiştir⁵⁷⁷. İzmir’in yanı sıra aynı tarihlerde Manisa’ya da Bulgaristan’dan gelen 250 göçmen ailesi yerleştirilirken, Bulgaristan Türklerinden bir tanesi basına şu sözleri söylemiştir;

*“Atatürk Türkiye’sine gelmekle çok mesut ve bahtıyarız. Türkiye’de karaya ilk çıktığımız yerde toprakları öptük, sevinç gözyaşları döktük.”*⁵⁷⁸

Basında çıkan haberlere göre 1937 yılında Bulgaristan’dan gelmesi beklenen göçmenlerin iskân edilmesi planlanan yerler arasında İzmir, Manisa, Aydın illeri de yer almaktaydı⁵⁷⁹. Yine bu plan doğrultusunda 400 hane Bulgaristan Türkü Söke’ye yerleştirilmiştir⁵⁸⁰.

⁵⁷⁵ Dâhiliye Vekâleti İskân Müdüriyet-i Umumiyesi’nden yazılan 15.03.1928 tarihli yazı için bkz; **BCA 272.0.0.12/58.152.1** lef 3.

⁵⁷⁶ **BCA 30.10.0.0/81.531.8**

⁵⁷⁷ “900 Aile İzmir’in Muhtelif Kazalarında Yerleştirilecek”, **Akşam**, 31.08.1936, nr. 6419, s.2. Bu göçmenler Torbalı, Çeşme, Karaburun ve İzmir’in diğer kazalarına yerleştirilmiştir. “900 Göçmen Ailesi”, **Akşam**, 07.09.1936, nr.6426, s.5. Bu göçmenlerin sayısı 5000’i bulmuştur. “İzmir’de Muhacirler”, **Akşam**, 20.11.1936, nr. 6500, s.6. Bu göçmenlerle birlikte Bulgaristan’ın Rusçuk bölgesinden 450 göçmen Torbalı, Menemen, Çandarlı ilçelerine yerleştirilmiştir. “Muhacir İskânı”, **Akşam**, 25.11.1936, nr.6474, s. 6.

⁵⁷⁸ “İzmir’de Muhacirler”, **Akşam**, 20.11.1936, nr. 6500, s.6.

⁵⁷⁹ “İskân ve Göçmen İşleri”, **Ulus**, 16.08.1937, nr. 5766, s. 2. Nitekim söz konusu yıl Bulgaristan’dan İzmir’e göçmen geleceğini yine basındaki haberlerden görmekteyiz. Bulgaristan’dan Torbalı Kayas çiftliği arazisine 1000 göçmen getirileceği haberi için bkz; “1000 Muhacir Ailesi”, **Akşam**, 25.04.1937, nr. 6651, s. 5. “İzmir Vilâyetinde Göçmen Evleri” **Ulus**, 05.06.1937, nr.5694, s.5. Varna’dan İzmir’e gelecek göçmenler için bkz; “İzmir Havalisine Yerleştirilecek Göçmenler”, **Ulus**, 21.06.1937, nr.5710, s.2. Bulgaristan’dan İzmir’e gelecek 5200 göçmenin haberi için bkz; “İzmir’de İskân”, **Akşam**, 04.07.1937, nr. 6721, s. 4. Torbalı’da Bulgaristan ve Romanya’dan gelen göçmenler için bir köy kurulmuştur. “Torbalı’da Bir Göçmen Köyü Kuruldu”, **Akşam**, 22.06.1938, nr. 7069, s.5

⁵⁸⁰ “Aydın’da Göçmenler”, **Ulus**, 22.11.1937, nr.5863, s.4.

Ege bölgesinin yanı sıra Akdeniz Bölgesine de göçmen iskânı olmuştur. 1928 yılında Türkiye'ye iltica eden Pomakların bir kısmının Antalya'ya yerleştirilmesine karar verilmiştir⁵⁸¹. 1936 yılında da Ceyhan'ın Kırmıt nahiyesi Soysalı köyüne Romanya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenler yerleştirilmiştir⁵⁸².

1930'lu yılların sonlarına doğru özellikle İzmir ve civarına göçmenlerin daha sık iskân edilmesinde özellikle Orta Anadolu'da göçmenler için yeterince toprak kalmamasının payı olduğu ileri sürülebilir.

1.5 Karadeniz Bölgesine İskân

Her ne kadar diğer bölgeler kadar yoğun göçmen gelmese de Karadeniz bölgesine de göçmen iskânı gerçekleşmiştir. 1928 yılında gelen Pomakların bir kısmının Giresun ve Ordu'ya iskânı kararlaştırılmıştır⁵⁸³.

Pomakların iskân edildiği bir diğer Karadeniz ili ise Samsun'dur. 1929 yılında 50 aileden oluşan bir grup Pomak, Bafra'nın Muamlı köyüne yerleştirilmiştir⁵⁸⁴. Özellikle Bulgaristan'ın Darıdere bölgesindeki Pomaklar, 1934-1938 yılları arasında kaçarak Türkiye'ye gelmişlerdir. Kaçak yolla Türkiye'ye gelen Pomaklar, çeşitli işlemlerin ardından Bafra'ya gönderilmiştir⁵⁸⁵. 1934 yılında Bulgaristan'dan kaçarak gelen 48 hane Pomak göçmen Bafra'nın Hod Meşe köyüne yerleştirilmiştir⁵⁸⁶.

Samsun'un yanı sıra Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Saydam'ın belirttiğine göre 1936 yılının Mayıs ayına kadar gelen 157 hane 661 nüfus Bulgaristan göçmeni Tokat'a eşya, hayvan ve arabalarıyla birlikte gönderilmiştir⁵⁸⁷. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'inin aynı yılın Temmuz ayında yayımladığı bir tebliğe göre Tokat iline yerleştirilen Bulgaristan göçmenlerinin hane sayısı 175'e yükselmiştir⁵⁸⁸. Samsun'un yanı sıra Bulgaristan Türklerinin yerleştirildiği bir diğer il ise Karadeniz

⁵⁸¹ **BCA 272.0.12/58.154.12**

⁵⁸² "Ceyhan ve Akşehir'de Göçmen Evleri", **Son Posta**, 21.09.1937, nr. 2566, s.5.

⁵⁸³ **BCA 272.0.12/58.154.12**

⁵⁸⁴ Önder Duman, **Rumeli'den Samsun'a Göç (1923-1970)**, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2010, s. 53.

⁵⁸⁵ Mehmet Köseoğlu, "Darıdere Pomaklarının Nüfus Kayıtlarında Bafra'ya Zorunlu Göçü", **Geçmişten Günümüze Göç**, c. I, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Yay, Samsun, 2017, s.251.

⁵⁸⁶ **Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası**, s. 59.

⁵⁸⁷ "Göçmen İşleri", **Ulus**, 29.05.1936, nr.5328, s.2.

⁵⁸⁸ "Sıhhat Bakanlığının Bir Tebliği", **Ulus**, 15.07.1936, nr. 5375, s.2.

bölgesinin iç kesimlerinde yer alan Çorum'du. 1938 yılında Bulgaristan'dan Çorum'a iskân edilen göçmen sayısı 4417 kişidir⁵⁸⁹.

Yukarıda verilen bilgilerden yola çıkarsak Karadeniz Bölgesine genel olarak Pomakların yerleştirildiğini görmekteyiz. Karadeniz Bölgesine diğer bölgeler kadar göçmen yerleştirilmemesinin sebepleri olarak yüksek nüfusun yoğunluğu, toprak ve iklimin toplu yerleşmeye müsait olmaması gösterilebilir. 1935 yılına ait bir istatistiğe göre Trabzon'un Solaklı Vadisi bölgesinde kilometrekare başına nüfus 250'dir⁵⁹⁰.

2. Göçmenlerin Vatandaşlığa Alınması

Erken Cumhuriyet döneminde göçmenlerin Türk vatandaşlığına geçiş süreçleri çeşitli düzenlemelere göre yapılmıştır. 1 Ocak 1929 tarihine kadar olan dönemde Osmanlı Tabiiyet Kanunu, Lozan Anlaşması ve 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu gibi düzenlemelere göre kararlar alınmıştır⁵⁹¹. 1924 yılında kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 88. Maddesi, Türkiye dışında doğan Türklerin vatandaşlığı ile ilgilidir. Maddenin içeriği şu şekildedir;

*“Türkiye’de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de doğup da memleket dâhilinde ikamet ve sinni rûşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türktür.”*⁵⁹²

Göçmenlerin vatandaşlığa alınmaları hususunda takip edilen bir diğer kanun ise 4 Haziran 1928 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan 1312 sayılı “*Türk Vatandaşlığı Kanunu*” isimli kanundur⁵⁹³. Kanunun birinci maddesine göre Türk anne veyahut babanın Türkiye’de veya yabancı ülkelerde doğan çocukları Türk kabul edilmiştir.

⁵⁸⁹ Hatice Yıldırım, “Bulgaristan Göçmenlerinin Çorum’da İskânı (1938)”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, c.9, sayı 1, Haziran, 2020, s. 223.

⁵⁹⁰ **Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası**, s. 67.

⁵⁹¹ Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 68.

⁵⁹² Suna Kili, A.Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze**, İş Bankası Yay, İstanbul, 1985, s. 128.

⁵⁹³ Kanun için bkz; **Resmî Gazete**, 04.06.1928, nr. 904, s. 5275-5277. Nasrullah Uzman, **a.g.e** 68-69.

2510 Sayılı İskân Kanunu'nun 6. Maddesinin B bendi ise göçmen olarak gelenlerin hemen vatandaşlığa alınacağını belirtmiştir⁵⁹⁴. Kanundan sonra 1934 yılının Ağustos ayında Dâhiliye Vekâleti tarafından yayımlanan “*Muhacir ve Mültecilerin Kabulleri, Kayıtları ve Nakilleri Hakkında Talimatname*”nin birinci maddesine göre göçmenler geldikleri yerin valisine veya kaymakamına üç gün içinde başvurup “*tabiiyet beyannamesini*” imzalamak zorunda olup, bu beyanname imzalandıktan sonra göçmenlere bir “*muhacir kâğıdı*” verilmektedir⁵⁹⁵. Bu süreçlerden sonra göçmenler, genellikle toplu olarak İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla vatandaşlığa kabul edilmekteydiler⁵⁹⁶.

3. Göçmenlere Verilen Muafiyetler ve Yapılan Yardımlar

Türkiye, ülkeye gelen göçmenlerin ülkeye yerleşmeleri, uyum sağlamaları, olabilecek en kısa sürede üretici hâle gelmeleri için göçmenleri bazı yükümlülüklerden muaf tutarken, aynı zamanda yardımlar da yapılmıştır. Yapılan yardımlar hem devlet eliyle hem de Kızılay aracılığıyla yapılmaktaydı. 1923-1938 yılları arasında devlet bütçesinden göçmenlere yapılan yardım miktarı 30,191,850 liradır⁵⁹⁷. Dönemin Kızılay Başkanı olan Dr. Refik Saydam, 30 Ekim 1937'de yaptığı açıklamada 1923-1937 yılları arasında göçmenlere 226.449 lira 57 kuruş yardım yapıldığını ifade etmiştir⁵⁹⁸. Yapılan yardımlar gelen göçmenlerin mesleklerine göre değişim göstermekteydi. Devletin ve Kızılay'ın yardımlarının yanı sıra yardım derneklerinin de göçmenlere yardımı olmuştur. 1934 yılında Trakya'da bulunan yardım dernekleri

⁵⁹⁴ Söz konusu bu maddeye göre küçük çocuklar anne, babalarına veya akrabalarına bağlı olurken, kimsesiz çocuklar yaşlarına bakılmadan vatandaşlığa alınacaktı. **Düstur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1166-1170.

⁵⁹⁵ “Muhacir ve Mültecilerin Kabulleri, Kayıtları ve Nakilleri Hakkında Talimatname”, **İdare**, Eylül 1934, sayı 78, s. 1419.

⁵⁹⁶ Bulgaristan ve Romanya'dan gelen Müslümanların vatandaşlığa kabulü için bkz; **BCA 30.18.1.2/3.29.16**. Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya'dan gelen 627 Müslümanın vatandaşlığa kabulü için bkz; **BCA 30.18.1.2/26.15.15**. Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya ve İtalya Müslümanlarından gelen 437 şahsın vatandaşlığa alınması için bkz; **BCA 30.18.1.2/5.50.11** Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya'dan gelen 785 göçmenin vatandaşlığa kabulü için bkz; **BCA 30.18.1.2/34.16.19**. Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya'dan gelen 742 göçmenin vatandaşlığa kabulü için bkz; **BCA 30.18.1.2/34.19.20**. Konuyla ilgili bir gazete haberi için bkz; “1250 Muhacir Heyet-i Vekile Kararı İle Tabiiyetimize Kabul Edildi.” **Vakit**, 16.03.1932, nr. 5095, s.2. Topluca vatandaşlığa kabulün yanı sıra tek tek vatandaşlığa alınma durumu da meydana gelmiştir. Akif kızı Habibe Hanım'ın vatandaşlığa kabulü için bkz; **BCA 30.18.1.2/45.40.19**.

⁵⁹⁷ **CHP XV. Yıl Kitabı**, s. 397. Yaşar Baytal'ın belirttiğine göre bu miktar Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletinin yedi yıllık bütçeden aldığı paydan ve 1924 yılında Milli Müdafaa Vekâletinin 1924 yılı bütçesinde aldığı tahsisattan fazladır. Yaşar Baytal, **a.g.m**, s. 1402

⁵⁹⁸ **Türkiye Kızılay Mecmuası**, 25.11.1937, yıl:17, sayı:157, s. 63.

kış mevsiminde yapılması planlanan balo ve müsamere gelirlerini Trakya'ya gelen göçmenlere vereceklerini Trakya Umumi Müfettişliğine bildirmişlerdir⁵⁹⁹. 2510 sayılı 1934 tarihli İskân Kanununun 17. Maddesi göçmenlere verilecekleri şöyle açıklamaktadır;

*“İskân bir aileye, nüfus ve ihtiyacına göre oturacak ev veya ev yeri, sanatkârlara ve tüccarlara ayrıca geçim getirecek dükkân veya mağaza yahut bu gibi yapı veya yeri ve mütedavil sermaye; çiftçilere de ayrıca kâfi toprakla çift hayvanı, alât ve edevatı, tohumluk, ahır ve samanlık veya yeri vermekle yapılır.”*⁶⁰⁰

İskân sonrasındaki aşamalar, göçmenleri önce barındırıp ev sahibi olmalarını sağlamak, kendilerini geçindirene kadar işlerini sağlamak, en sonunda da üretici hâle gelmelerini sağlamaktır. Kısaca göçmenlerin olabilecek en kısa sürede temel ihtiyaçlarını kendilerinin karşılamasını sağlamak ilk amaçtı.

Bulgaristan'dan gelen göçmenlerden yapılan geldikleri andan iskân bölgelerine gidene kadar yapılan yardımları konusunda basına şu sözleri söylemişlerdir;

*“Bize, buraya gelinceye kadar, hükümetimiz, sıcak yemeğimizden tutun da cep harçlığına kadar her şeyimizi verdi.”*⁶⁰¹

Göçmenlere verilecek muafiyetler konusu ise detaylı olarak 1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu'nun V. Faslında belirtilmektedir. Kanunda bu muafiyetler “gümrük muafiyeti”, “vergi ve resim muafiyeti”, “askerlik muafiyeti” başlıkları altında açıklanmıştır⁶⁰². Kısa bir süre sonra ise söz konusu kanuna göre hazırlanan “İskân Muafiyetleri Nizamnamesi” adında 50 maddelik bir nizamname yürürlüğe girmiştir⁶⁰³. Nizamnamenin 13. Maddesi uyarınca bahsedilen göçmenlerin muafiyetlerden yararlanmasının şartı ise geldiklerinde vatandaşlık beyannamesini imzalanıp, muhacir kâğıdının alınmasıydı. Vatandaşlık beyannamesini Türkiye'ye geldikleri tarihten sonra bir yıl içinde imzalayıp, kendilerini nüfus kütüklerine

⁵⁹⁹ Trakya Umumi Müfettişliği aynı kararı Ankara ve İstanbul'da bulunan yardım derneklerinden de beklediğini belirtmiştir. Trakya Umumi Müfettişliğinden Başvekâlete giden 10.11.1934 tarihli yazı için bkz; **BCA 30.10.0/72.472.7**.

⁶⁰⁰ **Düstur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1163.

⁶⁰¹ “İğdir'a Gelen Göçmenler”, **Son Posta**, 28.10.1937, nr. 2603, s. 5.

⁶⁰² **Düstur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1166-1170.

⁶⁰³ **Resmî Gazete**, 05.01.1935, nr. 2898, s. 4631-4634.

yazdıran göçmenler, bahsedilen muafiyetlerin hepsinden yararlanırken, bu işleri bir yıl geçtikten sonra yapanlar askerlik muafiyetinden yararlanamamaktaydı. İki yıl geçtikten sonra bu işlemleri yapanların ise herhangi bir muafiyetten yararlanamayacakları belirtilmiştir.

3.1 Gümrük Muafiyeti

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlere getirdikleri eşyaları gümrükten rahat geçirebilmeleri amacıyla çeşitli tarihlerde çıkarılan kanunlar aracılığıyla birtakım muafiyetler verilmiştir.

İlk olarak 1926 yılında çıkan 886 sayılı İskân Kanunu'nun 10. Maddesine göre göçmenler yanlarında getirecekleri taşınabilir mallar, tohumluk, çift hayvanları ve çeşitli eşyalarından 5000 lira miktarı da gümrük vergisinden muaf tutulmuştur⁶⁰⁴. Ancak buna rağmen basına yansıyan göçmen beyanlarından anlaşılabacağı üzere göçmenlerden gümrük resmi alınmak istenmiş, bunun üzerine Dâhiliye Vekâleti göçmenlerden gümrük resmi alınmayacağına dair bir tebliğ yayımlamıştır⁶⁰⁵.

1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı ikinci İskân Kanunu'nda da gümrük konusundaki kolaylıklar eski kanuna göre genişletilerek yer almıştır. Kanun, gümrük muafiyetinden yararlanacak grupları iki kısma ayırmıştır.

- Bir aile için; kişi ve aile eşyaları, mesleğine göre getirdiği eşyalar⁶⁰⁶

- Bir köy veya cemaate ait kullanılmış eşyalar⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ **Düstur**, III. Tertip, c.7, Ankara, Devlet Matbaası, 1944, S. 1441-1443. Resmi Ceride, **01.07.1926**, sayı 409, s.1725-1726. Bulgaristan Şumnu'dan gelen göçmenlerden Mehmet Bekir, Varna göçmenlerinden Ahmet oğlu İsmail isimli göçmenler 885 sayılı kanunda bahsedilen gümrük muafiyetinden yararlanamadıkları konusunda şikâyet etmektedir. **BCA 490.1.0.0/1453.20.1** lef 4.

⁶⁰⁵ “Bu Nasıl İş”, **Akşam**, 27.12.1929, nr. 4026, s.2. “ Muhacir Eşyasından Gümrük Alınmayacak”, **Vakit**, 29.12.1939, nr. 4300, s. 3. Göçmenlerden alınan gümrük resimleri iade edilmiştir. “Gümrük Resimleri”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 04.01.1930, nr. 3048, s.1.

⁶⁰⁶ Mesleklerle göre eşyalar şu şekilde sıralanmıştır; gelen göçmen çiftçi ise çift hayvanları, arabaları, araba ve koşum takımları, çiftçilikle ilgili her türlü alet ve eşyalar, damızlık hayvanlar, tohumluk, büyükbaş - küçükbaş hayvanlar, tarım ürünlerinden değeri altı bin liraya kadar olan miktarı muaf edilmiştir. Sanatkâr ise trikotaj fabrikası makineleri ve kauçuk ürünü ayakkabılar hariç (kişiye özel ve kullanılmış trikotaj fabrikası makineleri dışında) her türlü sanat aletleri ve malzemeleri, makineleri, gibi eşyalardan değeri altı bin liraya kadar olan miktarı muaf tutulmuştur. Tüccar ise geçmişten beri sattığı ticaret mallarından (şeker, benzin, petrol, koza, ipek ve ipekliler gibi inhisara bağlı ürünler hariç) değeri on iki bin liraya kadar olan miktarından muaf tutulmuştur. **Düstur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1166-1170

⁶⁰⁷ Bu eşyalar ise şu şekilde sıralanmıştır; okul eşyaları, cami eşyaları, vakıflara ait eşyalar ve mahsuller, köy- mahalle odası eşyaları, cemaate ait yadigâr eşyalar, köyün – mahallenin ortak malı olan büyükbaş

Göçmenlerin gümrükten muaf olması iki şartı sağlamalarına bağlıydı; İskân Kanunu'nun 34. Maddesi gereği bu muafiyetlerden yararlanmak isteyen bir göçmen, öncelikle “*Türk Vatandaşlığı Beyannamesi*” formunu doldurup, karşılığında muhacir kâğıdı almalıydı. İkinci şart ise göçmenler tarafından getirilen malların kendi malları olması şartıdır. Eğer göçmenler bu şartları karşılamazlarsa muaf edilen tüm miktarı ödemekle yükümlü olup, muafiyetten yararlandıkları mallar kendilerine ait olmayan göçmenler için ise ayrı olarak 1918 numaralı Kaçakçılık Kanunu'na göre işlem yapılması söz konusu maddede yer almıştır. İskân Muafiyetleri Nizamnamesi'nin 23. maddesi uyarınca gümrük daireleri, elinde muhacir kâğıdı bulunan göçmenlere kolaylık göstermeye mecburdular⁶⁰⁸. Bu durum göçmenlerin gümrük işlemlerinde sıkıntı yaşamamalarına önem verildiğinin bir göstergesidir.

3.2 Vergi ve Tapu Muafiyeti

Göçmenler, Türkiye'ye ilk geldiklerinde ekonomik olarak fazla sıkıntı yaşamamaları ve ülkenin ekonomik hayatına hızlıca kazandırılması amaçlarıyla çeşitli vergilerden muaf tutulmuşlardır.

2510 sayılı İskân Kanunu'nun 36. ve 37. maddeleri vergi ve tapu konusunda verilen muafiyetlerle ilgili bilgi vermektedir⁶⁰⁹. 36. Maddeye göre gelecek göçmenlere pasaport, vize ve eşya vesikası pulsuz, parasız verilmekteydi. Ayrıca aynı madde, göçmenlerin verdikleri veya kendilerine verilecek her türlü belgenin damga ve pul resminden muaf olduğunu belirtmiştir.

Göçmenlerin hak kazanabileceği vergi ve tapu muafiyetleri söz konusu kanunun 37. Maddesinde açıklanmıştır. Bu madde yukarıda belirttiğimiz iskân bölgelerine göre vergi muafiyetlerini belirlemiştir. I numaralı iskân bölgesine yerleştirilen göçmenler 5 yıl, II numaralı iskân bölgesine yerleştirilenler ise geldikleri yılın sonundan başlayarak 3 yıl toprak, kazanç, yol ve yapı vergisinden muaf tutulmuşlardır. Hükümetçe verilen toprak ve yapılardan ise veraset, intikal vergisinin

veya küçükbaş hayvanlar, köy veya mahallenin harman, orak, traktör gibi ortak tarım aletleri, köy değirmeni, un fabrikası gibi ortak fabrika veya makineleri muaf tutulmuştur. **Düstur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1166-1170.

⁶⁰⁸ **Resmî Gazete**, 05.01.1935, nr. 2898, s. 4632.

⁶⁰⁹ Maddeler için bkz; **Düstur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1166-1170.

alınmaması kanunda yer almıştır. Noterler tarafından yapılacak borçlanma senetler ise pula ve harç ücretine tabi tutulmamıştır.

Aynı maddede yer alan tapu muafiyeti ise şu şekildedir;

“Bu kanuna göre gerek parasız ve gerek borçlu ve gerek peşin paralı olarak verilen bütün yapı ve topraklar harçsız pulsuz tapuya bağlanarak senedi verilir. Temlik ve teffiz kıymet takdiri, borçlanma ve ipotek konup kaldırma muameleleri hiçbir harca, masrafa ve pula tâbi tutulamaz.”⁶¹⁰

1 Haziran 1934’ten sonra gelen göçmenler ayrıca kazanç, toprak, yapı ve yol vergilerinden muaf edilmiştir⁶¹¹.

3.3 Askerlik Muafiyeti

Türkiye’ye gelen erkek göçmenlere ülkeye geldiklerinden belli bir süre sonrasına kadar askerlikten muaf olma hakkı verilmiştir. Bu durum çeşitli kanunlarla yasal hâle gelmiştir.

İlk olarak 885 sayılı 1926 tarihli İskân Kanunu’nun 11. Maddesi gereğince göçmen erkeklere, tescillerinden itibaren iki sene boyunca askerlikten muafiyet hakkı verilmiştir⁶¹². 1929 yılında ise 1111 sayılı 1927 tarihli “*Askerlik Mükellefiyeti Kanunu*”nda yapılan değişikliklerle muhacirlerin askerlik durumu ile ilgili muafiyete yönelik şu düzenlemeler yapılmıştır⁶¹³:

- Hükümetin gösterdiği yerlerde iskân edilen ve geldikten altı ay içerisinde tescillerini talep edenler genel seferberlik durumu haricinde altı sene boyunca askerlikten muaf tutulmuşlardır.
- Serbest iskân ile gelenlerin askerliği ise iki sene sonrasına ertelenmiştir.
- Altı ay içerisinde tescillerini talep etmeyenler ise bahsedilen muafiyetlerden yararlanamayacaktır.

⁶¹⁰ Aynı yer

⁶¹¹ “Göçmen ve Mültecilerin Vergi Muafiyeti,” *Tan*, 04.07.1937, nr. 794, s. 3.

⁶¹² *Düstur*, III. Tertip, c.7, Ankara, Devlet Matbaası, 1944, S. 1441-1443. Resmi Ceride, **01.07.1926**, sayı 409, s.1726.

⁶¹³ *Resmî Gazete*, 09.06.1929, nr. 7493-7, Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 34-35.

1934 tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu'nda da askerlik muafiyeti ile ilgili maddeler diğer kanunlara göre geniş bir şekilde yer almıştır⁶¹⁴. Kanun ile 1929 yılında Askerlik Kanunu'nda verilen muafiyetlerin süresi kısaltılmıştır. Türkiye'ye geldikleri sene Ocak ayında 22 yaşını bitirenler muvazzaf hizmete tâbi olmayıp, yaşlıları arasına ihtiyata geçirilmekteydi. Bu grupta yer alan göçmenler, nüfusa kayıt oldukları günden sonraki iki sene boyunca talim, manevra ve başka iş için silahaltına çağrılmamaktaydılar. Geldikleri sene Ocak ayında 22 yaşını bitirmemiş olanlar ise muvazzaf hizmetini yapmak mecburiyetinde olup, hükümetin istediği bölgeye iskân edilenlerin muvazzaflık hizmetleri iki yıl ertelenmiştir. Ayrıca bu kişilerin muvazzaf hizmetleri en yakın piyade alayında altı aya indirilmiştir. Serbest iskân yoluyla gelenlerin ise yalnızca iki senelik erteleme hakkından yararlanması kanunda yer almıştır. Geldikleri ülkelerde askerliğini fiziki veya bedelini ödeyerek yaptığını kanıtlayanlar, muvazzaf hizmete tabi tutulmayıp, yaşlıları ile ihtiyata alınmaktaydı.

2510 sayılı İskân Kanunu'nda askerlik ile ilgili muafiyetlerin yalnızca genel seferberlik durumunda kaldırılacağı belirtilirken, bu durum söz konusu olduğunda göçmenlere ayrı bir muafiyet tanınmıştır. Genel seferberlik durumu olur ise nüfus kütüğüne kaydoldukları tarihten seferberlik tarihine kadar üç ay süre geçmemiş ise silahaltına alınmaları üç ay ertelenmekteydi.

Askerlik için verilen bu muafiyetlerin en önemli sebebinin göçmen ailelerinin ekonomik hayata katılmalarını sağlamak, onlara bu konuda zaman kazandırmak olduğunu söylemek mümkündür.

3.4 Ev, Toprak Yardımları

Göçmenlerin en önemli ihtiyacı şüphesiz barınma ve geçimdir. Ülkenin çeşitli bölgelerine iskân edilen göçmenlere barınma ihtiyaçları için ev, üretici durumuna gelip ekonomik hayata katılmalarını sağlamak için toprak verilmiştir

⁶¹⁴ **Düştur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1156-1170.

Devlet göçmenlere hem devlete ait topraklardan hem de istimlâk edilen çiftlik topraklarından vermekteydi⁶¹⁵. 2510 sayılı İskân Kanununda belirtilen toprak tevzi cetveli şu şekildedir⁶¹⁶ ;

- **İki nüfuslu bir aileye:**

-İyi toprak: en az 30 en çok 45 dekar

-Orta toprak: en az 45 en çok 60 dekar

-Aşağı toprak: en az 60 en çok 90 dekar

Bu topraklar dağıtıldıktan sonra ikiden fazla her nüfus başına yukarıdaki miktarların 1/3'ü kadar toprak eklenmekteydi.

Söz konusu kanunun 21. Maddesine göre göçmenlere aşağıda yazılı olan topraklardan verilmekteydi⁶¹⁷.

- Menşei ve nevi ne olursa olsun bütün milli topraklardan
- Şehirlerin, kasabaların, köylerin sınırları içinde bulunan mera, baltalık ve fundalık gibi orta malı olup hükümetçe ihtiyaçtan fazla görülen topraklardan
- Şehirlerin, kasabaların, köylerin sınırları dışında kalan ve orman olmayan boş yerlerden
- Devletçe görülecek lüzum ve zaruret üzerine bazı ormanlarda Bakanlar Kurulunun kararı doğrultusunda uygun görülen yerlerden
- Hükümetçe satın alınacak veya istimlâk olunacak çiftlikler ve topraklardan

Göçmenlerin iskânında bir diğer önemli aşama ise gelen göçmenlerin barınmasıydı. Barınma konusu çeşitli bölgelere yapılan evler veya oluşturulan göçmen köyleri ile çözülmeye çalışılmıştır⁶¹⁸. 2510 sayılı İskân Kanunun 18. Maddesine göre

⁶¹⁵ Ülkenin çeşitli yerlerine yerleştirilen Bulgaristan göçmenlerine verilen topraklarla ilgili tablo için **BCA 272.0.0.12/63.191.2**

⁶¹⁶ **Düştur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1174.

⁶¹⁷ **Aynı yer**

⁶¹⁸ Ankara'da Ahimesud (Etimesgut) mevkisinin göçmenler için bir köy yapılmak amacıyla satın alınmasına karar verilmiştir. Bu kararda bölgenin ekonomik ve tarım alanında gelişmeye uygun olması, trene yakın olan merkezi bir durumda olması etkili olmuştur. İcra Vekilleri Heyetinin 16.05.1928 tarihli

yapı yapılması için hükümet tarafından malzeme veya para verilmekteydi⁶¹⁹. Göçmenlerden bazıları evleri yapılarına kadar iskân edildikleri bölgelerdeki yerli halktan komşularında kalmışlardır⁶²⁰. Göçmen evleri konusuyla 1935 yılından itibaren ise Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâlet'inin kontrolünde Kızılay ilgilenmiştir⁶²¹. Diğer yandan ihale ile de göçmen evleri yapılmaktaydı⁶²². İskân Umum Müdürlüğü kaynaklı basında çıkan bir habere göre 1937 yılı Ağustos ayına kadar olan süreçte 9831 evin inşası için gerekli hazırlıklara başlanmış ve 3004 evin inşası ise başlamıştır⁶²³.

3.5 Tarım, Hayvancılık, İaşe Yardımları

Göçmenlerin geldikten sonra hızlıca üretici durumuna gelmeleri amacıyla özellikle tarım ve hayvancılık alanlarında da gerekli yardımlar yapılmıştır⁶²⁴. Tohumun yanı sıra göçmenlere tarım aletleri de verilmiştir⁶²⁵.

1936-1937 yıllarında İzmir'de iskân edilen Romanya ve Bulgaristan göçmenlerine 750 öküz, 60 beygir verilmiştir⁶²⁶.

kararı için bkz; **BCA 30.18.1.1/29.32.14**. Bu köylerin inşasında gerekli olan taş ve kerpiç gibi malzemeler ise pazarlık yoluyla temin edilmiştir. **BCA 30.18.1.1/29.35.9, BCA 30.18.1.1/29.36.18**.

⁶¹⁹ **Düştur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1170. Maddede ayrıca devlet ormanlarından parasız kereste vermek ve bu yapıları yapmada asker, devlet memur ve müstahdemlerini ve araçlarını kullanmanın uygun olduğu belirtilmiştir.

⁶²⁰ **BCA 30.10.0.0/72.475.2** lef 3. Komşuların evinde kalma süresi değişiklik görülmektedir. Kimi göçmenler evi hazır olduğundan hemen evlerine yerleşirken, kimi göçmenler bir aydan bir buçuk yıl komşularında kalmışlardır. 1939'da Bulgaristan'dan Matmani köyüne yerleştirilen 100 hane 450 göçmen beklemeden evlerine yerleşirken, aynı yıl Abbas köyüne yerleşen 116 hane 461 nüfus 1,5 yıl beklemiştir. Nasrullah Uzman, **a.g.e**, 365-368.

⁶²¹ Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 336. Zonguldak'ta göçmen evi inşaatına yardım dair belge için bkz; **Kızılay Arşivi** Kutu No:2011-03-09-3. Yozgat için; **Kızılay Arşivi** Kutu No: 2011-03-09-7. Uzunköprü için **Kızılay Arşivi** Kutu No: 2011-03-09-39. Çeşitli bölgelere yapılan ev inşaatı, ev eşyası yardımları için **Kızılay Arşivi** Kutu No: 2011-03-09-273, 2011-03-09-276.

⁶²² Söz konusu ihale ilânlarından biri için bkz; **Hâkimiyet-i Milliye**, 02.08.1933, nr. 4323, s.8. **Hâkimiyet-i Milliye**, 17.07.1933, nr.4307, s. 7.

⁶²³ "İskân ve Göçmen İşleri", **Ulus**, 16.08.1937, nr. 5766, s. 2.

⁶²⁴ Bu yardımlara örnek olarak 1927 yılında Bulgaristan'dan Hazergrad bölgesinden Eskişehir'e gelen 14 hane göçmene tohum ve hayvan yardımları yapıldığına dair belge için bkz; **BCA 30.10.0.0/81.530.4**

⁶²⁵ Ülkenin çeşitli yerlerine yerleştirilen Bulgaristan göçmenlerinden bazılarına verilen hayvan ve tarım aletlerinin cinsi ve miktarını içeren cetvel için bkz; **BCA 272.0.0.11/25.136.3, BCA 272.0.0.12/63.191.2**

⁶²⁶ "İzmir'de Göçmenlere Çift Hayvanları Dağıtıldı," **Akşam**, 06.05.1938, nr.7022, s.5.

Göçmenlerin iâşe şekli ise 1936 tarihli bir talimatnameye göre misafirhanede, yolda ve iskân bölgesinde olmak üzere üç kısma ayrılmıştır⁶²⁷. Misafirhanede kalan göçmenlerin iâşe şekli⁶²⁸; yalnız ekmek ve katığın verildiği takdirde günde büyüklere 100 gr zeytin veya 75 gr beyaz peynir, 13 yaşından aşağı çocuklara 50 gr zeytin veya 25 gram beyaz peynirden oluşmaktaydı. Ekmekle beraber sıcak yemek verildiği takdirde günde; büyüklere 750 gr ekmek, küçüklere 500 gr ekmek, sabahları çay veya çay yerine 50 gr zeytin veya beyaz peynirden ibaretti. Öğle ve akşam için günlük her şahsa 100 gr kuru fasulye, nohut, pilav, bakla gibi yemekler veya 200 gr yaş sebze ile 100 gr et ile 20 gr sade veya zeytinyağı ile 8 gr tuzdan oluşan birer çeşit yemek verilmekteydi. Misafirhanelerde yapılacak iâşenin bedeli büyükler ve küçükler için en fazla 15 kuruş⁶²⁹ olarak hesaplanmıştı. Misafirhanede bulunan doktorun önerisiyle üç yaşından küçük çocuklar, günlük bir litre süt ve 40 gr şeker veya 300 gr konsantre süt veya 160 gr toz süt ve hastalar, yeni doğum yapmışlar için doktorun belirteceği iâşe maddelerinin verilmesiydi.

Göçmenlerin iskân bölgeleri yolundaki iâşelerinde⁶³⁰; misafirhaneden sevk olunacakları yere kadar gidecekleri gün hesaplanıp, her gün için büyüklere 15 kuruş, 13 yaşından küçüklere 10 kuruş⁶³¹ iâşe parası verilmekteydi. Doktorun önerisiyle emzikli anne, süt çocuklarına veya hastalara günlük 150 gr süt tozu ve 40 gr şeker verilmekteydi. Tren, vapur, araba gibi taşıma araçlarında geçen her 12 saat bir gün, kara yolu için ise 6 saatlik yolculuk süresi bir gün olarak kabul edilmekteydi. Toplu olarak hükümet tarafından getirtilen göçmenlerin bindikleri vapurların Türk kara sularına varmasından itibaren iâşelerini gerektiren bir durum ortaya çıkarsa misafirhanedeki iâşenin ilk fıkrasına tabi tutulmaktaydılar. Hasta göçmenler ise doktorun önerisi üzerine özel iâşeye tâbi tutuluyorlardı.

⁶²⁷ 2848 ve 2510 Numaralı Kanunlar Mucibince Göçmenlerle Nakledilen Kimselerin İâşesine ve 2661 Numaralı Kanuna Göre Bunlara Verilecek Yemeklik ve Tohumluk Buğdaya Dair Talimatname”, **Resmî Gazete**, 02.07.1936, nr.3345, s. 6887- 6888.

⁶²⁸ **Resmî Gazete**, 02.07.1936, nr. 3345, s. 6687-6888.

⁶²⁹ Bu miktar 1941 yılında alınan bir karar ile 25 kuruş olarak değiştirilmiştir. İcra Vekilleri Heyetinin almış olduğu 08.05.1941 tarihli karar için bkz; **BCA 30.18.1.2/94.39.6**, Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 307.

⁶³⁰ **Resmî Gazete**, 02.07.1936, nr. 3345, s. 6888.

⁶³¹ Bu miktar 1941 yılında alınan bir karar ile büyüklere 25, 13 yaşından küçüklere 15 kuruş olarak değiştirilmiştir. **BCA 30.18.1.2/94.39.6**, Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 307.

Devlet tarafından iskân oldukları bölgede ise gelen göçmenlere tohumluk ve yemeklik buğday verilene kadar günde büyüklere 10 kuruş, 13 yaşından aşağı olanlara 6 kuruş iâşe bedeli verilmekteydi⁶³². 23 Aralık 1934 tarihinde 2661 numaralı “*Muhacir ve Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk ve Yemeklik Dağıtılması Hakkında Kanun*” isimli bir kanun kabul edilmiştir. Bu kanuna göre depolarda bulunan buğdayın tutarı bir milyon liraya tekabül eden miktarı göçmenlere ve afetlerde zarar gören çiftçilere tohumluk ve yemeklik olarak iki yıl vadeli borç şeklinde verilmekteydi⁶³³. 2661 numaralı kanun gereğince verilecek yemeklik buğday miktarı büyükler için 240 ve 13 yaşından küçükler için 120 kilo idi. Tohumluk buğday toprak verilmiş ailelere mahsus olmak üzere dekar başına en fazla 15 kilo tohumluk buğday verilmekteydi⁶³⁴.

Yukarıda bahsedilen ölçüler doğrultusunda Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen göçmenlere tohumluk ve yemeklik buğdayları verilmiştir⁶³⁵.

Göçmenlerin iâşe ihtiyaçları için yapılan bir diğer yardım ise aşevleridir. Kızılay tarafından çeşitli bölgelere aşevleri açılmıştır. Bu aşevlerinde göçmenlerin sevk olunacakları yerlere gitme sürecinde yemek, sağlık, barınma gibi ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Kızılay tarafından açılan aşevlerinin başlıca olanları Sirkeci, Tuzla, İzmit, Urla aşevleridir.

Sirkeci aşevi; İstanbul’a gelen göçmenlerin iskân bölgelerine sevk olunana kadar iâşeleri için açılmış bir aşevidir. Göçmenlerin, sadece yemek ihtiyaçlarının yanı sıra sağlık durumlarıyla da ilgilenilmiştir⁶³⁶. Söz konusu aşevine 1935 yılının kış başlangıcına kadar 13.155, 01.02.1936 – 31.08.1936 tarihleri arasında ise 1825

⁶³² **Resmî Gazete**, 02.07.1936, nr.3345, s. 6888. Bu miktar 1941 yılında alınan bir karar ile günde büyüklere 25 kuruş, 13 yaşından küçüklere ise 15 kuruş olarak değiştirilmiştir. İcra Vekilleri Heyetinin almış olduğu 08.05.1941 tarihli karar için bkz; **BCA 30.18.1.2/94.39.6**, Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 307.

⁶³³ **Resmî Gazete**, 29.12.1934, nr. 2892, s. 4598. Bir sene sonra ise söz konusu kanunda yer alan bir milyon lira miktarı 2.250.000 liraya çıkarılmıştır. **Resmî Gazete**, 18.12.1935, nr. 3185, s.5852. Daha sonra ise 3.750.000 liraya çıkarılmıştır. **Resmî Gazete**, 24.06.1937, nr. 3639, s. 8368. 9 Ekim 1939 tarihinde kabul edilen 3730 numaralı kanun ile bu miktar 5 milyon liraya çıkartılmıştır. **Resmî Gazete**, 13.10.1939, nr.4335, s. 12718. 11 Aralık 1940 tarihinde kabul edilen 3938 numaralı kanun ile söz konusu miktar 6,750, 000 lira olarak belirlenmiştir. **Resmî Gazete**, 16.12.1940, nr. 4687, s. 182.

⁶³⁴ **Resmî Gazete**, 02.07.1936, nr.3345, s.6888.

⁶³⁵ Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen göçmenlerden bazılarına verilen buğday miktarı için bkz; **BCA 272.0.0.11/25.136.3**, **BCA 272.0.0.12/63.191.2**. Aksaray’da göçmenler için kurulan Sağlık köyüne yerleştirilen Bulgaristan göçmenlerine ise 143 öküz, 166 pulluk verilirken, 160.480 kilo yemeklik, 71.780 kilo tohumluk buğday verilmiştir. Muhammed Sarı, **a.g.e**, s. 238-239.

⁶³⁶ Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s.308.

göçmen gelmiştir 1936 yılının Şubat ve ile Ağustos ayları arasındaki sürede gerek aşevi, gerek Kızılay Genel Merkezi ambarlarından yapılan tüm masrafların toplamı 2045 lira 54 kuruştur⁶³⁷.

Tuzla aşevi; 20.04.1936 tarihinde açılan Tuzla aşevine 21.8.1936 tarihine kadar Romanya ile Bulgaristan'dan 12.434 göçmen gelirken bu göçmenlere sıcak yemek ve iskân bölgelerine varıncaya kadar kumanya verilmiştir⁶³⁸. Aşevlerine yemek ihtiyaçları dışında muhtaç göçmenlerin başka ihtiyaçları için de yardım gönderilmiştir. Tuzla'da bulunan aşevine Kızılay'ın Eskişehir ambarlarından 400 adet giyecek yollanmıştır⁶³⁹.

İzmit aşevi; 2 Şubat 1936 tarihine kadar bu aşevine 3945 göçmen gelmiş, 53.690 nüfusa sıcak yemek ve kumanya verilirken, aş evinin toplam masrafı 7182 lira 19 kuruş olmuştur⁶⁴⁰.

Urla Aşevi; 18 Ekim 1936 tarihinde açılan bu aşevine Kasım 1936 tarihine kadar 3423 tanesi Bulgaristan'dan olmak üzere 5804 göçmen gelmiş, göçmenlere toplam olarak 5984 lira 83 kuruş harcanmıştır⁶⁴¹.

1936 yılında Trakya Umum Müfettişliği tarafından Bulgaristan ve Romanya'dan gelen göçmenler arasında geçmişten beri arıcılık ile uğraştığı bildirilen 100 arıcıya kovan alınması için 600 lira verilmiştir⁶⁴².

Bu yardımların yanı sıra Kızılay, tarafından 1936 yılında Bulgaristan ve Romanya'dan gelen göçmenlerin diğer ihtiyaçları için Genel Merkez ambarından Tekirdağ'a 3.697.98 lira, Kırklareli'ne 816,44 lira, Boğazlayan'a 603,23 lira, Ulukışla'ya 101,2 liralık çadır, çamaşır gönderilmiştir⁶⁴³. Edirne'de bulunan Kızılay

⁶³⁷ **Türkiye Kızılay Mecmuası**, sayı 157, 1937, s. 70.

⁶³⁸ Aynı yer

⁶³⁹ **Kızılay Arşivi**, Kutu 2101-173-2

⁶⁴⁰ **Kızılay Mecmuası**, s.70-71. Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 311.

⁶⁴¹ Aynı yer

⁶⁴² **BCA 30.10.0.0/116.810.14**

⁶⁴³ **Türkiye Kızılay Mecmuası**, sayı 157, 1937, s. 69. Bu yardımların yanı sıra 1935 yılının başlarında Tekirdağ ve çevresinde bulunan Bulgaristan ve Romanya'dan gelen göçmenler için Kızılay Genel Merkezinin Eskişehir'deki deposundan 97 balya fanila, ayakkabı, çorap, çamaşır gibi yardımlar göçmenlere dağıtılmak üzere gönderilmiştir. "Göçmenler", **Akşam**, 15.01.1935, nr. 5834, s.3.

Merkezi'ne muhtaç göçmenler için eşyalar gönderilmiştir⁶⁴⁴. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen ve Niğde'nin Ulukışla ilçesine iskân edilen göçmenlere yardım için Kızılay Cemiyeti 100 lira yardım göndermiştir⁶⁴⁵.

3.6 Sağlık Yardımları

Dışarıdan Türkiye'ye gelen göçmenlerin sağlık kontrolü ülkeye geldikleri ilk anda başlamaktaydı. Önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere sağlık kontrolünden geçmeyen göçmenlere muhacir kâğıdı verilmemekteydi. Dönemin Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Refik Saydam, göçmen işleriyle ilgili verdiği röportajda konuyla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir;

“Tuzla'ya gelen her kafileye ait şahıslara evvel emirde sıhhi temizlikler yapılmakta ve eşyaları etüvden geçerek dezenfekte ettirilmektedir. Bu muameleden sonra muhacirlerin Tuzla'ya memur edilen sarî hastalıklar mütehassısları tarafından muayeneleri ve tifo aşılılarıyla çiçek aşılı yapılmakta ve içlerinde tesadüf edilen hastaları orada revire yatırılmakta ve lüzum görülürse Haydarpaşa hastanesine sevk olunmaktadır.

*Gelen bu kafileler arasında uyuzlular olduğundan bunlar tedaviye tâbi tutulduğu gibi ayrıca da frengi ve malya noktasından muayeneden geçirilmektedir.”*⁶⁴⁶

Yurda gelen göçmenlerin sağlık durumlarının kontrol edilmesi ve hastalıklarının tedavisi amacıyla Kızılay tarafından Trakya'nın çeşitli yerlerinde (Keşan, Gelibolu, Çorlu) göçmen hastaneleri vücuda getirilmiştir. Donanımı, personel ve işletmesi Kızılay tarafından karşılanan, yatak sayısı 10-30'u bulan bu göçmen hastanelerinde göçmenlerin tedavileri yapılmış, durumlarına göre hastalar yatırılmıştır⁶⁴⁷.

Bu hastanelerin tamamının açılışı 1936 yılında gerçekleşmiştir. Bunlardan ilk açılan hastane olan Keşan Göçmen Hastanesi, 1 Şubat 1936'da, Gelibolu Göçmen

⁶⁴⁴ Gönderilen eşyalar arasında gömlek, ceket, pantolon, battaniye gibi eşyalar vardı. **Kızılay Arşivi** Kutu No: 2101-703-1.

⁶⁴⁵ Nasrullah Uzman, **a.g.e.**, s. 356.

⁶⁴⁶ “Göçmen İşleri”, **Ulus**, 29.05.1936, nr.5328, s.2.

⁶⁴⁷ **Türkiye Kızılay Mecmuası**, s. 71.

Hastanesi, 21 Mart 1936'da, Çorlu Göçmen Hastanesi ise 1 Mayıs 1936'da hizmete girmiştir⁶⁴⁸.

Hastanelerde gerekli olan yatak, çamaşır, yemek, mutfak takımları gibi eşyalar ile ilaçlar Kızılay ambarlarından, depolarından gönderilmiştir⁶⁴⁹. Hastanelerde karşılaşılan sorunlarda ise Kızılay Genel Merkezi'nin onayı istenmiş, onay sonrasında harekete geçilmiştir⁶⁵⁰.

Bu hastanelerin yanı sıra hükümet tarafından, gelen göçmenler için Çorlu ve civarına bir salgın hastalıklar uzmanı ile dört seyyar sağlık memurundan oluşan ekip gönderilmiştir⁶⁵¹. Ayrıca Trakya'da bulunan göçmenlerin sağlık durumlarının incelenmesi için müsteşar Hüsameddin Bey başkanlığında müfettişlerden oluşan bir heyetin Trakya'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁶⁵².

Türkiye, ülkeye dışardan gelen göçmenler için tahaffuzhane⁶⁵³ ismi verilen sağlık kuruluşları da oluşturmuştur. Bunlardan bir tanesi de İzmir – Urla'da bulunan tahaffuzhanedir. 1936 yılının Eylül ayında Romanya ve Bulgaristan'dan gelecek göçmenler için Urla Tahaffuzhanesine 50 adet çadır Kızılay tarafından yollanmıştır⁶⁵⁴. Urla tahaffuzhanesinden Kızılay Genel Merkezi'ne gönderilen yazıda göçmenlere etli fasulye, etli nohut, kıymalı makarna, etli patates, etli pirinç lapası gibi yemeklerin verildiği yazılmıştır⁶⁵⁵. Tahaffuzhanelerde ayrıca göçmenlerin döviz cinsindeki

⁶⁴⁸ **Türkiye Kızılay Mecmuası**, sayı 157, 1937, s. 71. Çorlu Göçmen hastanesi 28.02.1939 tarihinde kapatılmıştır. Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 350.

⁶⁴⁹ Bu eşyaların listesi çalışmamızın ekler kısmında yer alacaktır. **Kızılay Arşivi** Kutu No: 2101-2-1. **Kızılay Arşivi** Kutu No: 2101-21. **Kızılay Arşivi** Kutu No: 2101 -107. **Kızılay Arşivi** Kutu No: 2101-175-2. **Kızılay Arşivi**, Kutu No: 2101-279. **Kızılay Arşivi**, Kutu No:2101-285. **Kızılay Arşivi**, Kutu No: 2101-285.

⁶⁵⁰ 1936 yılının Ağustos ayında Keşan Göçmen Hastanesinin damının tamiri ve ameliyathanede yapılacak tadilat için Kızılay Genel Merkezi tarafından verilen onay için bkz; **Kızılay Arşivi** Kutu No:2101-84.

⁶⁵¹ "Göçmenleri Yerleştirmek İçin Hazırlıklar İlerliyor", **Akşam**, 01.05.1935, nr.5937, s.1. "Trakya'da Sıhhi Teşkilât", **Cumhuriyet**, 02.05.1935, nr. 3936, s. 2.

⁶⁵² "Trakya'daki Muhacirlerin Sıhhi Durumları", **Kurun**, 17.04.1935, nr. 6414, s.4.

⁶⁵³ Tahaffuzhane: Sefer sırasında, yolcu ve çalışanların arasında bulaşıcı hastalık görülen gemilerin karantina sürelerini geçirmeleri, gerekli sağlık önlemlerinin alınması ve hastaların iyileştirilmeleri için büyük limanlara yakın kıyılara kurulmuş sağlık kuruluşu. Kaynak : <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 23.05.2021

⁶⁵⁴ **Kızılay Arşivi**, Kutu No: 2101-195.

⁶⁵⁵ **Kızılay Arşivi**, Kutu No: 2101-205.

paraları Türk Lirasına çevirmek için banka memurları da bulunmaktaydı⁶⁵⁶. Urla'nın yanı sıra Tuzla'da da tahaffuzhane mevcuttu.

4. Göçün Öncesinde ve Sonrasında Yaşanan Sıkıntılar

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin iskânları gerçekleştirilirken bir takım sıkıntıların meydana gelmekteydi. Göçmenler, çektikleri sıkıntıları devlet yetkililerine gönderdikleri mektuplarda dile getirmişler ve göçmenlerin bu talepleri basına da yansımıştır⁶⁵⁷.

İskân ve göç konusundaki sıkıntılar göçmenler henüz Bulgaristan'dan çıkmadan başlamaktaydı. Ülkeye gelen göçmenlerin anlattıklarına göre Bulgar memurlar, pasaport ve gümrük işlerinde zorluk çıkarmaktaydı⁶⁵⁸. Göçlerin öncesinde Bulgaristan Türkleri, emlaklarını yok pahasına satarken, Bulgar milli bankası da göç edeceklerin 300 levadan fazla para geçirmelerine izin vermemekteydi⁶⁵⁹. Bulgaristan, Türkiye'ye gidecek göçmenlerin yanındaki eşyalardan yüksek gümrük vergisi almaktaydı⁶⁶⁰. Göçmenlerin anlattıklarına göre Türkiye'ye gelecek olan göçmenlerin hayvanlarının doktorlar tarafından hastalıklı olduğu ileri sürülmüş ve hayvanlarını yok pahasına satmak zorunda kalmışlardır⁶⁶¹. 1935 yılının Nisan ayında Bulgaristan Rusçuk'tan Türkiye'ye gelen iki göçmen ailesi de Türk basınına Bulgar gümrüğünde

⁶⁵⁶ Önder Duman, "Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)", s.478.

⁶⁵⁷ Söz konusu mektuplardan bazıları şu şekildedir; 1935 yılında zor durumda bulunan Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin durumlarını anlattıkları mektup için bkz; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Ebis Sıra No: 01019678, Belge Kayıt No: 655769. Üsküdar'da yaşayan Bulgaristan Türklerinden Zehra Hanım'ın çocuğuyla zor durumda olduğunu ve iş isteğinde bulunduğu 23.02.1938 tarihli mektup için bkz; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Ebis Sıra No: 010119934, Belge Kayıt No:667697. Manisa'da yaşayan Ali oğlu Sabri Gökçen isimli göçmen Cumhurbaşkanlığı'na yazdığı mektupta iş konusu ile ilgili istekte bulunmuştur. **CA, İsmet İnönü Kataloğu**, Ebis Sıra No: 02003163, Belge Kayıt No: 459566. Eskişehir Şeker Fabrikasında çalışan Razgrad göçmenlerinden İsmail Hakkı Deliorman, ortaokulu bitiren kızı İrfan'ın İnhisarlar veya Ziraat Bankası gibi kurumlarda çalışması talebini içeren 31/12/1942 tarihli mektup için bkz; **CA, İsmet İnönü Kataloğu**, Ebis Sıra No: 02003222, Belge Kayıt No: 764240.

⁶⁵⁸ "Edirne'de Muhacirler", **Zaman**, 06.03.1935, nr. 257, s.4.

⁶⁵⁹ "Edirne'ye Yeniden Muhacir Gelmeye Başladı", **Akşam**, 13.03.1935, nr. 5891, s. 5.

⁶⁶⁰ 1934 yılında basından bir habere göre Bulgaristan, Türk göçmenlerin yanındaki çift beygirden 1550, çift öküzden 500, her koyundan 30 leva gümrük vergisi ve yanlarında külliye mal getiren göçmenlerden de piyasa hesabı üzerinden para almaktaydı. "Edirne'ye Muhacir Akını Devam Ediyor", **Akşam**, 21.12.1934, nr.5811, s. 5.

⁶⁶¹ "Bulgaristan Türkleri Soyuluyor", **Zaman**, 16.10.1934, nr. 128, s. 5.

başlarına gelenleri anlatmıştır. Göçmenlerin anlattıklarına göre Bulgar hükümetinden resmi belge almalarına rağmen hayvanların sınırdan geçmelerine izin verilmemiştir⁶⁶².

1936 yılının Haziran ayında Bulgaristan'dan Kayseri'nin Develi ilçesine iskân edilen göçmenlerden 75 hanesi Cumhurbaşkanlığı'na iâşe ve beslenme ile ilgili şikâyetlerini bildirmişlerdir. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti konuyla ilgili olarak göçmenlerin göç ettiği tarihten bu yana bölgeye 7,965 lira gönderildiğini, aynı zamanda 54,540 kilo yemeklik, 44,325 kilo tohumluk desteğinin verildiğini ve konuyla ilgili olarak inceleme yapılması konusunda Kayseri Valiliği'ne yazı yazıldığını belirtmiştir⁶⁶³.

İskân konusundaki sıkıntılardan bir diğeri de serbest iskân ve iskân hakkından yararlanma konusudur. Gerek 886 sayılı 1926 tarihli İskân Kanunu'nda gerek 2510 sayılı 1934 tarihli İskân Kanunu'nda iskân hakkından ve yardımlardan yararlanacaklar belirtilmiştir. 886 sayılı İskân Kanun'un 12. Maddesine göre kanunun ilân edilip yayımlanmasından sonra gelen göçmenler üç ay içerisinde tescil ve iskânlarını belirtmezlerse kanundaki haklardan yararlanamamaktaydılar⁶⁶⁴.

Serbest iskânla ülkeye gelen göçmenlerden bazılarının daha sonraki senelerde sıkıntı çektiklerini yazdıkları mektuplarda veya dilekçelerde görmek mümkündür. 1934 yılında Kırklareli'ne gelen Hasan oğlu İbrahim Onhan isimli göçmen Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâlet'ine başvurarak toprak talebinde bulunmuştur⁶⁶⁵. Dilekçesine karşılık olarak Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti, İbrahim Onhan'ın serbest iskân yoluyla geldiğini ve daha sonra yanına gelen annesinin de iskân talep etmediğini belirtip, 2510 sayılı İskân kanununun 15. Maddesinin 3. Fıkrasına uygun

⁶⁶² Göçmen aileleri bu durum üzerine hayvanlarını satıp, bir çift küçük inek almışlardır. Bulgarlar ayrıca her bir fayton için 2200 leva gümrük vergisi ödemiştir. Bir göçmen ailesi vergi için parayı denkleştirememiş ve 40 kuruşu Türk sınır bekçilerinden alarak sınırı geçebilmiştir. "Bulgaristan Göçmenleri", **Akşam**, 15.04.1935, nr. 5921, s. 1 ve 4.

⁶⁶³ Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâlet'inden Reisicumhur Umum Kâtipliği 'ne yazılan 19.02.1937 tarihli yazı için bkz; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Ebis Sıra No: 01009978, Belge Kayıt No: 587825.

⁶⁶⁴ Nitekim 1929 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçen Sait Yılmazbaş isimli göçmenin geldikten 10 sene sonra iskânı konusunda istediği yardım bahsedilen sürede iskâna başvurmamış için reddedilmiştir. Sait Yılmazbaş'ın 09.01.1939 tarihli mektubu için bkz; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi İsmet İnönü Kataloğu**, Ebis Sıra No: 02003017, Belge Kayıt No: 769265. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâlet'inin 07.04.1939 tarihli cevap yazısı için bkz; **CA İsmet İnönü Kataloğu**, Ebis Sıra No: 02003017, Belge Kayıt No: 767677.

⁶⁶⁵ **BCA 272.0.0.11/25.137.8** lef 4

olarak toprak verilebileceğini Kırklareli Valiliği'ne bildirmiştir⁶⁶⁶. Dâhiliye Vekâleti, 1937 yılının sonlarında Bulgaristan'dan gelen 16 yaşındaki Emine ve 14 yaşındaki Fatma'nın, Bursa Vilayetine yazdıkları dilekçe ile babalarına dolgun bir maaş istediklerini Cumhurbaşkanlığı'na iletmış, ailenin hiçbir yardım ve iskân istememek şartıyla serbest göçmen statüsüyle geldikleri için göçmen yardımlarından yararlanamadıkları belirtilmiştir⁶⁶⁷. Yine Bursa'da yaşayan Bulgaristan göçmenlerinden Abdurrahman oğlu Salih'in yaşadığı sıkıntılarla ilgili mektubuna cevap olarak Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekâleti Bursa'nın iskân mıntıkasında bulunmadığı ve yardım talebinde bulunmamak şartıyla serbest iskâna tabii olduklarını bildirmiştir⁶⁶⁸. İstanbul'da yaşayan Ahmet Çakır, Rıfat Dilşin, Mehmet Tatar ve Hasan Keser isimli göçmenlerin yardım talepleri de aynı nedenle kabul görmemiştir⁶⁶⁹. 1936 yılında serbest iskân ile gelen Şıpka isimli göçmen de Cumhurbaşkanına mektup yazarak ev, iş, para konusunda yardım istemiştir⁶⁷⁰. 1943 yılında Bulgaristan'dan önce Kayseri'ye daha sonra da Bursa'ya göç eden Ali Çoban, Mehmet Kuru ve Veli Kuru isimli göçmenler İznik Pamucak derbendi isimli köyden hazineye ait metruk topraklardan talep etmişlerdir, ancak serbest göçmen olarak göçtüklerinden dolayı istekleri gerçekleşmemiştir⁶⁷¹.

İskân konusunda yaşanan sıkıntılardan bir tanesi ise göçmenlerin iskân yerini terk etmesidir. İskân kabul ederek Türkiye'ye gelen göçmenlerin iskân yerlerinde kalıp kalmadıkları hükümet tarafından kontrol edilmiştir. Bulundukları yeri terk edenler

⁶⁶⁶ 2510 sayılı kanunun 15. Maddesinin 3. Fıkrasına göre serbest iskân ile gelen göçmenlere imkân olan yerlerde toprak, ev yeri, bağ ve meyvelik yer verilmesini ön görmekteydi. **Düstur**, III. Tertip, IV. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, s.1162. Dilekçeye cevap için bkz; **BCA 272.0.0.11/25.137.8**, lef 2.

⁶⁶⁷ Dâhiliye Vekâlet'inden Reisicumhur Umum Kâtipliği 'ne yazılan 20.04.1938 tarihli yazı için bkz; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Ebis Sıra No: 010113943, Belge Kayıt No: 546879

⁶⁶⁸ Abdurrahman oğlu Salih Bey isimli göçmen, Bulgaristan'da dayak yediğini ve dinini kurtarmak için geldiğini söyleyip Bursa İskân Müdüriyetini şikâyet etmiştir. Bursa'dan Bulgaristan göçmenlerinden Abdurrahman oğlu Salih Bey'in iskân işleri ile ilgili yardım talebi konusunda Atatürk'e gönderdiği mektup için bkz; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Ebis Sıra No: 01019608, Belge No: 906258. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nden gelen cevap yazısı için ise bkz; **CA**, Ebis Sıra No: 01019608, Belge No: 713632

⁶⁶⁹ Göçmenlerin mektubu için bkz; **CA, İsmet İnönü Kataloğu**, Ebis Sıra No: 02003017, Belge Kayıt No: 767678. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'inin yazmış olduğu yazı için bkz; **CA, İsmet İnönü Kataloğu**, Ebis Sıra No: 02003017, Belge Kayıt No: 763072.

⁶⁷⁰ **CA, İsmet İnönü Kataloğu**, Ebis Sıra No: 02003017 Belge Kayıt No: 761857

⁶⁷¹ Göçmenlerin dilekçeleri için bkz; **BCA 272.0.0.11/25.137.2** lef 3. Dilekçelerine cevap için ise **aynı belge** lef 1-2.

hakkında gittikleri yerlerde ne yaptıklarına dair bilgi toplanmıştır⁶⁷². Isparta'da yaşayan Bulgaristan göçmenlerinden Arslan Tuna'nın iskân yardımı alamadığı ile ilgili mektubuna cevap veren Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Aslan Tuna'ya iskân yardımları yapıldığı hâlde iskân yerini terk ettiğini Cumhurbaşkanlığı'na bildirmiştir⁶⁷³. 1937 yılında iskân konusunda yardım isteğinde bulunan İsmail kızı Naciye isimli göçmene iskân yerini terk ettiğinden dolayı iskân yardımı yapılmasına imkân olmadığı belirtilmiştir⁶⁷⁴. İskân yerini terk etme hususu sadece şehir değiştirmekle kalmamış, sayıları çok fazla olmasa da bazı göçmenler bulundukları bölgeden geldikleri ülkelere geri dönmeye çalışmıştır. Nasrullah Uzman'ın EGM arşivinden aktardığı bilgiye göre 1937 yılında Edirne üzerinden Bulgaristan'a kaçmak üzere nüfusları 40'tan 70'e varan kabileler yakalanmıştır⁶⁷⁵.

İskân yerlerinin beğenilmemesi de ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktaydı. Samsun'un Bafra ilçesinde yerleştirildikleri köyü beğenmeyen Pomak göçmenler, kaymakama bu durumu bildirmişler, kaymakamın önerdiği Nebyan dağı bölgesini beğenerek buraya yerleşmişlerdir⁶⁷⁶. İskân yeri değişimi sadece iskân bölgesinin beğenilmemesi durumunda ortaya çıkmamıştır. 1923 yılında Bulgaristan'dan gelen ve Edirne'de iskân edilen Baltacı Hasan isimli göçmenin Edirne'de oturması sıkıntılı görünmüş ve 1937 yılında Sivas'a nakledilmiştir⁶⁷⁷. II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu olağan üstü şartlar nedeniyle alınan kararlardan biri de daha önce stratejik öneme sahip bölgelere yerleştirilen göçmenlerden şüpheli görülenlerin başka yerlere yerleştirilmesiydi. Bulgaristan'ın Rusçuk bölgesinden olup 1939 yılında Tekirdağ –

⁶⁷² Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 371.

⁶⁷³ Aslan Tuna'nın 02.01.1939 tarihli mektubu için bkz; **CA, İsmet İnönü Kataloğu**, Ebiş Sıra No: 02003017 Belge Kayıt No: 763838. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'inin Cumhurbaşkanlığı'na yazmış olduğu bilgi yazısı için bkz; **CA, İsmet İnönü Kataloğu**, Ebiş Sıra No: 02003017 Belge Kayıt No: 76453

⁶⁷⁴ Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'inden Kırklareli Vilayetine yazılan 09.06.1937 tarihli yazı; **BCA 272.0.0.11/25.136.5**

⁶⁷⁵ Emniyet Genel Müdürlüğü arşivinden aktaran Nasrullah Uzman, **a.g.e**, s. 371.

⁶⁷⁶ Mehmet Köseoğlu, **a.g.m**, s. 252. Bazı göçmenler ise akrabalık, mesleklerini icra etmek gibi nedenlerden dolayı yer değiştirme talebinde bulunmuştur. Bulgaristan Osmanpazar'dan Samsun'a göçen 14 nüfuslu Ali oğlu Mustafa, Tekirdağ'daki akrabalarının yanına gitmek amacıyla naklini istemiştir. Elazığ'da bulunan 30 nüfusluk tütüncü muhacir grubu da Samsun'a gönderilmiştir. Önder Duman, **a.g.e**, s.55-56.

⁶⁷⁷ İcra Vekilleri Heyeti'nin 11.11.1937 tarihli kararı için bkz; **BCA 30.18.1.2/80.92.5**. Baltacı Hasan isimli şahıs, 2848 sayılı kanunun 8. Maddesinin Ç fıkrasına göre nakledilmiştir. Söz konusu fıkra, kültürel, siyasi, idari, toplumsal, iktisadi ve askeri sebeplerle nakline lüzum görülenlerin İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla nakledileceğini belirtmekteydi.

Muratlı’da tescil edilen Mustafa’nın durumu şüpheli görünmüş ve Kırşehir’e iskânına karar verilmiştir⁶⁷⁸.

İskân sonrası sağlık konusunda da bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Özellikle zor şartlarda ülkeye gelen Bulgaristan göçmenlerinde salgın ve bulaşıcı hastalığa yakalanma riski oldukça fazlaydı. 1934 yılının sonlarında toplanan Trakya Umum Müfettişliği bölgesindeki valilerin toplantısında “*Emraz-ı Sâriye*” müdürü Dr. Nuri Bey, Bulgaristan’dan gelenlerin bir kısmının sadece bir kat çamaşırı olduğunu anlatıp kaza merkezlerinde hamam ve etüv olması gerektiğini belirtmiştir⁶⁷⁹. 1936 yılının Ağustos ayında Çorlu Askeri Hastanesine gelen ve sayıları yaklaşık 50 olan hastalarda “*tölerami*” adı verilen bir hastalık tespit edilmiştir. Bu hastalık göçmenlere de sirayet etmiştir. Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçen ve yine Tekirdağ’ın Muratlı ilçesi Ballı hoca köyünde yaşayan 20 yaşındaki Arif kızı Saniye’nin rahatsızlığı nedeniyle yapılan tedavide kendisine “*tölerami*” tanısı konulmuştur⁶⁸⁰.

İskân konusunda yaşanan önemli bir sıkıntı da göçmenler ile bölgede bulunan yerli halk arasındaki “toprak” sorunudur. Bu duruma bir örnek Samsun - Bafra’da bulunan Ağcaalan ve Büyükyeraltı köylerinde iskân edilen göçmenlere verilen topraklar konusunda yerli halkın hak iddia etmesidir⁶⁸¹. Göçmenlerin şikâyetleri sonucunda valilik göçmenlerin mağdur olmaması ve yapılan toprak dağıtımına uygun işlem yapılması hususunda karar almıştır⁶⁸². Toprak konusunda daha vahim sonuçlanan olaylar da meydana gelmiştir. Çatalca’da ikamet eden Hüseyin Kâhya ve ailesi 1933 yılında aldıkları tarlanın yanında bulunan terk edilmiş bir araziye de kendi tarlaları arasına katmıştır. Hükümet ise 1937 yılında söz konusu terk edilmiş araziye

⁶⁷⁸ İcra Vekilleri Heyeti’nin 22.03.1943 tarihli kararı için bkz; **BCA 30.18.1.2/101.17.20**. Mustafa isimli göçmen, 2848 sayılı kanunun 6. Maddesinin C fıkrasına göre nakledilmiştir. Söz konusu fıkra göre sınırlar boyunca oturmasında emniyet ve asayiş bakımından sakıncalı bulunanların aileleri ile birlikte, uygun yerlere naklolmaları Dâhiliye Vekilliğinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliğince yapılmaktaydı.

⁶⁷⁹ **BCA 30.10.0.0/72.472.8**.

⁶⁸⁰ **Kızılay Arşivi**, Kutu No: 2101-97.

⁶⁸¹ Önder Duman, **a.g.e**, s. 55.

⁶⁸² **Aynı yer**.

Bulgaristan göçmenlerine vermiştir. Bu durum üzerine Hüseyin Kâhya, göçmenlerin üzerine ateş açmış ve bir göçmeni öldürmüştür⁶⁸³.

İşkân konusundaki bir diğer önemli sıkıntı ise göçmenler için inşası planlanan evlerin yapımında ve gerekli yardımların yapılmamasından mali sebeplerle yaşanan gecikmelerdir. Bu gecikmelerle ilgili çeşitli bakanlıklardan oluşan İşkân Tali Komisyonu isimli komisyon, ev konusunda hükümet tarafından malzemenin verilmesini ve göçmenlerin kendilerinin ev inşaatında çalışmasını, tarım aleti ve hayvan konusunda ise yanında tarım aletini ve hayvanını getiren göçmenlere prim verilmesini kabul etmiştir⁶⁸⁴. Komisyonun ev yapımı konusundaki kararına karşı hükümet, gelen göçmenler arasında inşaat işlerinde çalışacak yetkin nüfus azlığını öne sürmüş ve başka alanlarda tasarrufa gidilerek evlerin yapılması fikrini benisemiş, hayvan ve tarım aleti getirenlere verilecek prim sistemini kabul etmiştir⁶⁸⁵. Ev yerine arazi verilen göçmenlerden de bazı şikâyetler basına yansımıştır. 1936 senesinde Bulgaristan'dan Varna'dan gelen Bekir Türkay isimli göçmen köy mümessilinin ev yaptırmaları için verdiği araziye evler yaptıklarını, anca Beykoz Kaymakamlığının bu evlerin yıkılmasını emrettiğini yazmıştır⁶⁸⁶.

Netice itibarıyla Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenler ülkenin içinde bulunduğu genel ekonomik şartların da etkisiyle çeşitli konularda sıkıntılar yaşamıştır. Bu sorunları çözmek için devlet yetkilileri çeşitli çözüm önerileri ortaya atmış ve bu önerileri uygulamaya çalışmışlardır.

⁶⁸³ Mahkeme sonucunda suçlu Hüseyin Kâhya, idama çarptırılmıştır. "Bir İdam Kararı", **Cumhuriyet**, 13.06.1940, nr.5779, s.2. Bu durumların aksine yerli halkın göçmenleri karşıladığı durumlar da olmuştur. 1934 yılında Babaeski'ye gelen 27 hanelik Romanya ve Bulgaristan göçmenlerini şehir yöneticilerinin yanı sıra Babaeski halkı da karşılamıştır. "Babaeski'de Muhacir İşkânı", **Akşam**, 09.11.1934, nr. 5769, s.6.

⁶⁸⁴ Primlerin miktarı ise şöyledir; her çiftçi ailesine getirecekleri atlardan iki atla sınırlı olmak üzere at başına 35 lira, her çiftçi ailesine getirecekleri öküz, inek, mandadan yalnız bir cinsine ve o cinsin iki tanesiyle sınırlı olmak üzere hayvan başına 25 lira, her çiftçi ailesine getirecekleri bir tek araba için 20 lira, her çiftçi ailesine getirecekleri bir pulluk için 5 lira. **BCA 30.10.0/123.880.1** lef 2-3.

⁶⁸⁵ **BCA 30.10.0/123.880.1** lef 4-5.

⁶⁸⁶ "Paşabahçe'deki Göçmenler," **Akşam**, 11.05.1937, nr.6667, s.4.

SONUÇ

Cumhuriyetin erken dönemlerinde Türkiye, en çok göçmen aldığı Balkan ülkelerinin yanı sıra Kafkasya'dan, Kıbrıs'tan Orta Doğu'daki komşularından hatta Doğu Türkistan bölgesine kadar uzanan geniş bir coğrafyadan göçmenleri ülkeye kabul etmiştir. Yunanistan'dan gelen mübadiller kapsam dışında bırakıldığında Türkiye göçmen alımında birtakım kıstaslar koymuştur. Bu kıstasların konulma sebebinin başında kitlesel bir göç hareketini engelleme amacı vardı. Kitlesel ve kontrol edilemeyen göç hareketin göçmenler için olduğu kadar devlete de zararı vardı. Bu sebepten dolayı erken Cumhuriyet döneminde daha planlı bir göç politikası izlenmiştir. Bu dönemde hayata geçirilen göç politikasının temelinde ise güvenlik ve ekonomik sebeplerin olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmada da bahsedildiği gibi bu sebepler Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçlerin ana sebepleri değildir. Türkiye'nin göçmen alımında etkili olan, göç politikasının şekillenmesinde etkili olan sebeplerdir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçlerin oluşumunda Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslüman halkın yaşadıkları çok daha etkili olmuştur.

Cumhuriyetin kurulduğu 20. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'de değil dünyanın genelinde nüfus, kuvvetli olmanın en önemli ölçütlerinden bir hâline gelmişti. Nüfusun en büyük kuvvetlerden biri olarak görüldüğü bu dönemde Türkiye, bu konuda sıkıntı çekmekteydi. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin kilometrekare başına düşen nüfusu komşuları olan Yunanistan ve Bulgaristan'dan daha azdı. Türkiye, gelecekte karşılaşması muhtemel saldırılara karşı güçlü durmak için nüfusunu arttırmak istemekteydi. Kısa sürede nüfusu arttırmak için de göçmen alımı çok önemli bir rol üstlenmiştir. Devletin göçü bir güvenlik unsuru olarak değerlendirdiğinin kanıtı ise göçmenlerin yerleştirildiği iskân bölgeleridir. Bulgaristan'dan ve Balkanlar'daki diğer ülkelerden gelen göçmenlerin yerleştirildikleri bölgelere bakıldığında iskânda öncelik verilen bölgenin stratejik bir öneme sahip olan Trakya'ya yerleştirildiğini görmekteyiz. Türkiye, Trakya'ya göçmenlerin iskânını sağlayarak Avrupa kıtasındaki topraklarındaki nüfusunu arttırmaya çalışmıştır.

Uygulanan göç politikasının sebeplerinden bir tanesi olan milli devletin inşası da ülkenin güvenliği ile ilgili doğrudan ilgiliydi. İçeride ve dışarıda güvenliği sağlamanın yollarından biri olarak birbirleriyle uyumlu insanların yaşadığı bir milli

devlet inşasının gerekli olduğu düşünülüyordu. Mustafa Kemal Atatürk'ün farklı tabiatlara, kültürlere sahip devletin teşkilâtının çürük ve asılsız olduğunu söylemesi bunun bir göstergesidir. Göçmen alınırken gerek milli devlet anlayışına ters, güvenlik konusunda sıkıntı çıkarabilecek kişilerin göç etmelerine izin verilmemiştir. Ülke güvenliğini bozacağı düşünülen anarşist, casus, göçebe çingeneler gibi sınıflandırılan kişilerin ülkeye girişleri kanunlarla yasaklanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin göç politikalarında önem verdiği unsurlarına başında göçmenler ile yerli halk arasındaki uyum meselesi gelmekteydi. Bu uyum sorununu en aza indirmenin yolu ise Anadolu'da yaşayan insanlarla benzer kültürlere sahip göçmenleri kabul etmekten geçiyordu. Bu sebeple Türkiye'ye en çok göçmen Balkanlar'dan gelmiştir. Ülke dışından gelen göçmenlerin uyumu hususunda “din” önemli bir unsur olmuştur. Türkiye, gelen göçmenler konusunda köken milliyetçiliği yapmazken Boşnaklar, Arnavutlar gibi gayri Türk ama Müslüman milletlerden göçmenleri kabul etmiştir. Buna karşılık Türkçe konuşan ama Hristiyan olan Gagavuz Türklerinin göçleri gerçekleşmemiştir. Bu durum göç kabullerinde din unsurunun önemli bir rol oynadığının göstergesidir. Türkiye'nin göç konusunda kökenden ziyade “Türk kültürü” mensubiyeti araması milli devlet inşasının ırkçı bir temele dayanmadığını göstermektedir.

Türkiye'nin göç politikasını etkileyen, göç konusunda istekli olmasındaki bir diğer önemli etken ise ekonomidir. Nüfusun kuvvet olarak algılanmasında güvenlik hususunun yanı sıra ekonomi de önemli bir rol oynamıştır. Tarımda ve sanayide makineleşmenin az olduğu, insan gücüne günümüzdekinden daha çok ihtiyaç duyulduğu dönemde ülkeler ekonomik kalkınmaları için nüfus arttırma politikası izlemiştir. Uzun süren savaşlardan dolayı çalışabilecek durumdaki nüfusundan da yararlanamayan Türkiye, bu eksikliğini göçmen kabul ederek hızlıca aşmayı hedeflemiştir. Göçmenler ülkeye geldikten sonra göçmenlerin üretici hâle gelmesi amacıyla toprak ve tarım aleti yardımı yapılmıştır. Göçmenler, ülkenin tarımda ve sanayide ihtiyaç duyduğu insan gücünün giderilmesine katkı sunmuştur.

Türkiye'nin göçmen alımındaki bir diğer sebep ise Balkanlarda yaşayan Türk-Müslüman unsura karşı duyulan vefa duygusu ve verilen önemdir. Ekonomik, güvenlik gibi sebeplerin yanı sıra Türkiye'nin göç politikasını hissi sebepler de

etkilemiştir. Şükrü Kaya'nın dile getirdiği gibi bu işe sadece nüfus meselesi olarak bakmamış, insaniyet işi olarak da ele alınmıştır.

Bu dönemde yaşanan göçler, Türkiye'nin göç politikasındaki faktörler doğrultusunda yürütülmeye çalışılmış olsa da ana faktör Bulgaristan Türklerinin yaşadıklarıdır. Çalışmamızın kapsadığı dönemde Bulgaristan'dan gelen göçlere baktığımızda ise göçlerin dönemsel olarak farklı sebepleri olsa da Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların yaşadıkları ana sebebi oluşturmuştur. Bu dönemde Bulgaristan'da yaşanan rejim değişiklikleri Bulgaristan Müslümanlarının sorunlarına çare olmaktan daha çok sorunlarını daha da arttırmıştır. Bu sorunlardan dolayı Bulgaristan Müslümanları her dönemde Türkiye'ye göçü hep düşünmüştür.

Bulgaristan'da yaşanan gelişmeler zaten göç konusunda istekli olan Türkiye'nin de işine yaramıştır. Türkiye her ne kadar göç konusunda belirlediği sayı kadar göçmenin gelmesini arzu etse de gezi pasaportuyla gelen göçmenlerin de göçmen statüsünde işlem yapmıştır. Türkiye'nin göç konusunda bazı sınırlamalar koymasının sebebi hem göçmenlerin kitlesel göçün sıkıntılarıyla uğraşmasını engellemek hem de göçmen iskânı için ayrılan bütçenin zor durumda kalmasını engellemektir. Türkiye, ayrıca çıkardığı kanunlarla dışarıdan gelen göçleri teşvik etmiştir.

Bulgaristan'da değişen rejimlere rağmen göçlere bakışın genelde aynı olduğunu söylemek mümkündür. Her dönemde Bulgaristan Türklerini korkutarak onların göç etmelerine sebep olacak olaylar meydana gelmiştir. Bulgaristan, ülkede yaşayan Türklerin ve Pomakların göç hareketinin "*Kemalist Propaganda*" ismini verdiği bir propagandanın sonucu olduğunu iddia etmekteydi. Bulgaristan her ne kadar ülkede yaşayan Türklerin göçünü istese de, ülke içerisinde Türk inkılabına destek veren bir grubun yetişmesine karşı çıkıyordu. Bu karşı çıkmanın sebebi ise Bulgaristan'da milli bilince sahip bir Türk azınlığının olmasının istenmemesiydi. Türkiye'nin kitlesel bir göç hareketine sebep olacak böyle bir girişimde bulunması ise içinde bulunduğu şartları göz önüne aldığımızda zor görülmektedir. Türkiye, kendi içerisinde yapılan inkılapların Bulgaristan'da yayılmasını istemişse de bunu bir göç propagandasından ziyade Türkiye'deki Türkler ile Bulgaristan'da yaşayan Türkler

arasındaki ikiliğin kaldırılması amacıyla yapmıştır. Türkiye, Bulgaristan’da misafir olarak gördüğü Bulgaristan’da yaşayan Türklerin ülkeye geldiklerinde sorun yaşamaması için bu girişimlerde bulunmuştur. Bulgaristan ise Türkler arasındaki bu ikiliği arttıracak politikalar izlemiştir. Kısaca, Bulgaristan’ın ülkesinde yaşayan Müslüman azınlıkla ilgili olarak “böl-parçala-yönet” taktiğini uyguladığını söylemek mümkündür.

Her ne kadar gerek dünyanın içinde bulunmuş olduğu kriz ortamı hem Türkiye’nin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle göçmen iskânında bazı sıkıntılar meydana gelmiştir. Buna rağmen gelen göçmenlerden geri dönenlerin sayısının az olduğunu görmekteyiz. Türkiye iç ve dış sıkıntılarına rağmen genel olarak başarılı bir iskân yardım politikası yürütmüştür.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

1. Amerikan Arşivi

Central File: Decimal File 767.74, Political Relations Of States, Relations; Bi-Lateral Treaties., Turkey And Bulgaria, September 10, 1910 - May 20, 1929. September 10, 1910 - May 20, 1929. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Political Relations Between Turkey and Other States, 1910-1929. National Archives (United States). ArchivesUnbound, <https://link.gale.com/apps/doc/SC5111636060/GDSC?u=cumhurb&sid=GDSC&xid=a5dd74f1>. (Accessed 9 Apr. 2020.)

Central File: Decimal File 867.5574, Internal Affairs Of States, Immigration To Turkey From Bulgaria., February 8, 1928. 8 Feb. 1928. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1910-1929. National Archives (United States). Archives Unbound, <https://link.gale.com/apps/doc/SC5111558562/GDSC?u=cumhurb&sid=GDSC&xid=cecafee8>. Accessed 9 Apr. 2020

2. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

3. Cumhurbaşkanlığı Arşivi

4. Kızılay Arşivi

YAYIMLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ VE RESMİ YAYINLAR

1935 Genel Nüfus Sayımı, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk- Bulgar İlişkileri (1913-1938), Başbakanlık Devlet Arşivi Yayınları, Ankara, 2002.

Cumhuriyet Halk Partisi IV. Büyük Kurultayı Görüşmeler Tutulgası, (9-16 Mayıs 1935), Ankara, Ulus, 1935.

Cumhuriyet Halk Partisi XV. Yıl Kitabı, 1938.

Geçen Dört Yılda Yapılan ve Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1935.

Düstur, Tertip III, c.IV, , Başvekâlet Matbaası. Ankara, 1953.

Düstur, Tertip III, c.VII, Devlet Matbaası, Ankara, 1944.

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, c.11, 1939-1940, Hüsnü Tabiat Basımevi, 1941.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, c.12, 1940-1941.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, c. 15, 1942-1945.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, c.18, 1950.

SÜRELİ YAYINLAR

Akşam

Zaman

Cumhuriyet

Doğu

Hâkimiyet-i Milliye

Information Sociales

İdare

Kadro

Kızılay Mecmuası

Kurun

Resmî Ceride

Resmî Gazete

Son Posta

Ulus

Tan

Vakit

HATIRALAR

- Aras, Rüştü Tefvik: **Görüşlerim**, Semih Lütfe Kitabevi, İstanbul, yayın yok,
- Deliorman,
Necmeddin Mahmut: **Balkan Türklerinin Hicret Sebepleri Razgrad Mezarlık Hadisesinde Çanlar Benim İçin Çaldı**, Türkiye Ticaret Matbaası, İstanbul, 1955.
- Perim, Behçet
Mehmet: **1923'te Bulgaristan Müslümanları -Toplumsal ve Siyasal Hâlleri**, haz. Basri Zilabid, 2. Baskı, BTG Yay, İstanbul, 2013.
- Us, Asım: **Hatıra Notları**, haz. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi yay, İstanbul, 2012.

KİTAPLAR

- Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü**, İstanbul, Arba, 1988,
- İskân Tarihçesi**, İstanbul, Hamit Matbaası, 1932.
- Tarihte Türk Bulgar İlişkileri**, ATASE Yay, Ankara, 2004,
- Cumhuriyetin XV. Yılında Türkiye**, c. III, haz. İzzet Öztoprak, Cafer Güler, Murat Karataş, Güneş Şahin, ATAM, Ankara 2014.
- Acaroğlu, Türker M.: **Bulgaristan'da Yer Adları Kılavuzu**, TTK, Ankara, 2006.
- Ağanoğlu, Yıldırım: **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç**, İz yay, İstanbul, 2013.

- Aslan, Zehra: **Türkiye’de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türkleri ile Romanya Yahudileri**, Libra, İstanbul, 2020.
- Bacci, Livi Massimo: **Avrupa’da Nüfus Hareketleri**, çev. M. Timuçin Binder, Literatür yay, İstanbul, 2009.
- Bali, Rifat: **1934 Trakya Olayları**, Libra, İstanbul, 2014.
- Bıçaklı, Hüseyin Avni: **Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)**, İmge Yay, İstanbul, 2016.
- Bozkurt, Abdurrahman: **Tevfik İleri: Cumhuriyet’in İkinci Eğitim Mimarı**, İdil yay, İstanbul, 2012.
- Burgaç, Murat: **Türkiye’de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umum Müfettişliği**, ATAM yay, Ankara, 2013.
- **Trakya Raporu (1934), Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey’in Gözünden 1930’lu Yıllarda Trakya**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2017.
- Crampton, Richard: **Bulgaristan Tarihi**, çev. Nuray Ekici, Jeopolitika Yay, İstanbul, 2007.
- Çavuşoğlu, Halim: **Balkanlar’da Pomak Türkleri Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı**, KÖKSAV yay, Ankara, 1993.
- Dayıoğlu, Ali: **Toplama Kampından Meclis’e Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İletişim, İstanbul, 2005.
- Deliorman, Altan: **Bulgaristan’da Türkçe Basın 1865 – 2009**, İBB, İstanbul, 2010.
- Duman, Önder: **Rumeli’den Samsun’a Göç (1923-1970)**, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2010.
- Eminov, Ali: **Turkish Minorities in Bulgaria**, Hurst&Company, London, 1997.

- Eraslan, Cezmi: **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk**, Kum Saati yay, İstanbul, 2005.
- Erdem, Ufuk: **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)**, TTK, Ankara, 2018.
- Erim, Nihat: **Devletarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, c.I, TTK, Ankara, 1953.
- Geray, Cevat: **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, 1962,
- Grew Joseph C: **Turbulent Era, Diplomatic Record of Forty Years (1904-1945)**, edited by Walter Johnson, Houghton Mifflin, Boston, 1952.
- Halaçoğlu, Ahmet: **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, TTK, Ankara, 1994.
- İnan, Arı: **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir – İzmit Konuşmaları**, Ankara, TTK, 1982,
- İpek, Nedim: **İmparatorluktan Ulus Devlet'e Göçler**, Trabzon, Serender yay, 2006.
- **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)**, TTK, Ankara, 1994.
- Jelavich, Barbara: **Balkan Tarihi II**, çev. Zehra Savan, Hatice Uğur, Küre yay, İstanbul, 2009.
- Kafesoğlu, İbrahim: **Türk Milli Kültürü**, Ötüken yay, İstanbul, 34. Basım, 2012.
- Karpat, Kemal: **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, İstanbul, Timaş, 2017.
- Karpat, Kemal: **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev. Recep Bozdemir, İmge yay, İstanbul, 2004.
- Keskioğlu, Osman: **Bulgaristan'da Türkler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985

- Kili, Suna Gözübüyük, A. Şeref : **Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze,** İş Bankası Yay, İstanbul, 1985
- Kökdemir, Naci: **Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Kılavuzu,** Ankara, 1952.
- Kurtulgan, Kürşat: **Balkan Muhacirlerinin Konya Vilâyetine İskânı (1923-1933),** Çizgi Kitabevi, Konya, 2010.
- Marttin, Volkan: **Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi,** ATAM, Ankara, 2019.
- McCarthy, Justin: **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kırım (1821-1922),** çev. Fatma Sarıkaya, Ankara, 2018.
- Nayır, Nabi Yaşar: **Balkanlar ve Türklük,** Ulus Basımevi Ankara, 1936.
- Özdek, Refik: **Çanlar ve Zindanlar Bulgaristan Türklerinin Bitmeyen Çilesi,** Boğaziçi Yay, İstanbul, 1985.
- Özsüer, Esra: **Türkokratia,** Kronik Yay, İstanbul, 2018.
- Öztürk, Kazım: **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları,** Ak yay, İstanbul, 1968.
- Poulton, Hugh: **The Balkans Minorities and States in Conflict,** Minority Rights Publications, Londra, 1993.
- Sami, Şemsettin: **Kamus-ı Türki,** İstanbul, Çağrı yay
- Sarı, Muhammed: **Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde İmar – İskân Faaliyetleri (1923-1938),** Ankara, ATAM, 2015.

- Soysal, İsmail: **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I (1920-1945)**, Ankara, TTK, 2000.
- Şentürk, Hüdaî M.: **Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi 1850-1875**, TTK, İstanbul, 1992.
- Şerefli, Şerif Ahmet: **Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler**, c.I, Ankara, 1989.
- Şimşir, Bilal: -----

İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler, Ankara, ATAM, 2017.
- Bulgaristan Türkleri (1878-2008)**, 3. Baskı, Bilgi Yay, Ankara, 2012.
- Tekeli, İlhan: **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008,
- Tuğlacı, Pars: **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Cem yay, İstanbul, 1984.
- Uzman, Nasrullah: **Türkiye'de Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)**, ATAM, Ankara, 2018.
- Varlık, Bülent M.: **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları – 1936**, Dipnot Yay, Ankara 2010.
- Velikov, Stefan: **Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan**, çev. Naime Yılmaer, İstanbul, Kıtış, 1969.
- Vergottini, De M.: **Göçmen Hareketleri**, çev. Nüzhet Aykut, Ankara, Recep Ulusoglu Basımevi, 1949.
- Yaver, Halil: **Bulgarların Balkanları İstilâ Planları**, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1938.
- Yıldırım, Bülent: **Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu**, İlgi yay, İstanbul, 2018.
- : **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri 1878-1908**, İlgi Kültür Yay, İstanbul, 2019.

Zaim, Sabahaddin: **Türkiye’de Nüfus Meselesi**, İstanbul, Boğaziçi yay, 1973.

Zelengora, Georgi: **Türkiye’deki Pomaklar**, çev. Zeynep Zafer, TTK, Ankara, 2017.

MAKALELER ve KÖŞEYAZILARI

Akgül, Suat: “Bulgaristan Türkleri ve Türk İnkılâbı”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.20, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Türkiye Yayınları, s.432-443.

Arı, Kemal: “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikalarını Belirleyen Faktörler”, ATAM Dergisi, c. VII, sayı 23, Mart 1992, s. 409-420.

-----: “Cumhuriyet’in Nüfus Politikası”, **Toplumsal Tarih**, sayı 119, Kasım 2003, s. 28-31.

Aslan, Zehra: “Türk – Bulgar İlişkileri Çerçevesinde Bulgaristan’da Yaşanan Gelişmelere ve Bulgaristan Türklerine Yönelik Politikası (1923-1950)” **Yeni Türkiye**, sayı 69, Mart-Haziran 2015, s. 4085-4092.

Atay, Falih Rıfkı: “Göçmen”, **Ulus**, 03.02.1936, nr 5215, s.1.

Aydemir, Süreyya Şevket: “Çok Nüfuslu Anadolu”, **Kadro**, Mayıs 1932, sayı 5, s.31-36.

Barut, Ilgın: “Osmanlı Döneminde Gerçekleşen Göçlerin Kurumsallaşma ve Göç Politikaları Üzerindeki Etkileri”,

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, sayı 40, Ekim 2018, s.161-190.

- Barlas Dilek, Köksal, Yonca: “Türk – Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlık (1923-1934)”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi**, c.4, sayı 12, s. 116-124.
- Baytal, Yaşar: “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muhacir ve Mültecilerin İskân ve İaşe Sorunları”, **Geçmişten Günümüze Göç**, c. II, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Yay, Samsun, 2017, s. 1393-1405.
- Bolat, Bengül: “1932 Kessarevo/Kesarevo/Kesenova Olayı/Faciası Hadisesi”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, c.XII, sayı 26, s. 87-103.
- Bozkurt, Abdurrahman: “I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Bulgaristan’dan Göçler Karşısında Osmanlı Devleti’nin Tutumu”, **I. Uluslararası Balkanlar ve Göç Sempozyumu**, İstanbul, Türkiye, s. 341-358.
- Brubaker, Rogers: “İmparatorluktan Sonrası ve Halkların Ayrışması”, **İmparatorluk Sonrası Çok Etnili Topluluklar ve Ulus İnşası Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları**, ed. Karen Barkey, Mark von Hagen, çev: Ebru Kılıç, İstanbul, Versus, 2012, s.215-248.
- Crampton, Richard: “The Turks in Bulgaria 1878-1944”, **International Journal of Turkish Studies**, vol.4, no. 2, Fall- Winter 1989, s. 43-78.
- Çanlı, Mehmet: “Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, c. XI, sayı 2, s.278-292.
- Çavdar, Tevfik: “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim 1983, s.1552-1562.
- Daver, Abidin: “Bulgaristan Türklerine Karşı Yeni Bir Taarruz”, **Cumhuriyet**, 02.03.1936, nr. 4239, s.1 ve 4.
- Değerli, Sarıkoyuncu Esra Karakuzu, Hasan: “II. Dünya Savaşı Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler”, **Geçmişten Günümüze Göç**, c.I, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Yay, Samsun, 2017, s. 319- 327.

- Deliorman, Necmeddin Mahmut: “Balkanlar’dan Memleketimize Gelecek Kardeşlerimiz”, **Yeni Sabah**, 08.07.1940, nr. 785, s.3.
- Erdem, Ufuk: “Ankara-Bükreş-Sofya-Londra Hattında Bulgaristan – Romanya’dan Türkiye’ye Soydaş Göçü”, **Yeni Türkiye Dergisi Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı**, Mart 2015, s.4103-4107.
- Fikret, Cemil: “Hâlâ illa Edirne Diye Sayıklayan Bulgaristan”, **Cumhuriyet**, 28.06.1938, nr.5073, s.5.
- Halaçoğlu, Yusuf: “Bulgaristan (Osmanlı Dönemi)”, **DİA**, c.6, TDV yay, İstanbul 1992, s.391-396.
- Höpken, Wolfgan: “From Religious Identity to Ethnic Mobilisation, The Turks of Bulgaria Before, Under and Since Communism” **Muslim Identity and the Balkan States**, ed. Hugh Polution, New York University Press, New York, 1993, s.54-81.
- İçduygu, Ahmet: “Türkiye’de Uluslararası Göçün Arka Planı: Küreselleşen Dünyada Ulus Devlet İnşa Etmek ve Korumak”, **Türkiye’ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar**, çev. Mutlu Çomak, Kitap yay, İstanbul 2010, s.17-40.
- İnan, Emek Canan: “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme, **Göç Araştırmaları Dergisi**, c. 2, sayı:3, Ocak – Haziran 2016, s. 10-33.
- İpek, Nedim: “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Nüfus Siyaseti,” **V. Uluslararası Atatürk Kongresi**, Ankara, ATAM, 2003, s. 173-190.
- Kaştan, Yüksel: “Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, **ATAM Dergisi**, c. XXIV, Kasım 2008, sayı 72, s. 670-691.
- Kayapınar, Ayşe: “Bulgaristan’da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması: Dönemlendirme Sorunu ve İskân”, **Türk Tarihinde Balkanlar**, ed. Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan

Yazıcı, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay, Sakarya, 2013,
s.313-331

Kazgan, Gülten: “Milli Türk Devleti’nin Kuruluşu ve Göçler, **İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası**, c.30, Ekim 1970-Eylül 1971, s. 313-331.

Kemaloğlu, İnginar Ayşegül: “II. Dünya Savaşı’nda Bulgaristan’daki Türk Azınlığı”, **İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası**, haz. Nesrin Sarıahmetoğlu, İlyas Kemaloğlu, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul, 2016, s. 299-307.

Kiel, Machiel: “Silistre”, **DİA**, c. 37, TDV yay, İstanbul, 2009, s. 202-205.

Kosalova, Rumyana: “I. Dünya Savaşı Sonrası Bulgar-Türk İlişkilerinde Trakya Sorunu (1919-1925)”, **Uluslararası Osmanlı-Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu**, Eskişehir, 2005, s.129-138.

Köseoğlu, Mehmet: “Darıdere Pomaklarının Nüfus Kayıtlarında Bafra’ya Zorunlu Göçü”, **Geçmişten Günümüze Göç**, c. I, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Yay, Samsun, 2017, s. 245-256.

Kuyucuklu, Nazif: “Bulgaristan (Bağımsızlık Dönemi)”, **DİA**, c.6, TDV yay, İstanbul 1992, s.399-401.

Memişoğlu, Hüseyin: “Türk Harf İnkılabı’nın Bulgaristan Türkleri’ne Yansıması”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı- IV, Mart-Haziran 2015, sayı 69, s.4445-4468.

----- “Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi (31 Ekim – 3 Kasım 1929)”, **Belleten**, c. LIV, 1990, s.309-330.

----- “Pomaklar”, **DİA**, c. 37, TDV yay, İstanbul, 2007, s.320-322.

Nadi, Yunus: “İskân Siyaseti”, **Cumhuriyet**, 14.11.1930, nr.2343, s. 1.

----- “Bulgaristan’daki Vak’a” **Cumhuriyet**, 26.06.1932, nr.2922, s.1.

- Nuri, Şeref: “İşkân Kanunu ve Yurdlandırma Politikamız”, **Ulus**, 27.07.1935, nr. 5028, s. 2.
- “İşkân Kanunu ve Yurtlandırma Politikamız II”, **Ulus**, 01.08.1935, nr: 5033, s. 2.
- Özlem, Kader: “Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye’ye Yönelik Göç Hareketleri”, **Uluslararası Göç Hareketleri Bağlamında Türkiye**, ed. Barış Özdal, Bursa, Dora, 2018, s. 89-118.
- Pekel, Galip: “Muhaceret ve İşkân”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, Kânunuevvel 1938, sayı 93, s. 1-19.
- “Muhaceret ve İşkân II”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, sayı 94, İkinci kanun 1939, s. 31-40.
- Pınar, Mehmet: “Tek Parti Döneminde Pomaklar”, **Tarih Okulu Dergisi**, Mart 2016, yıl 9, sene XXV, s. 803- 835.
- Saraç, Celal Ömer: “Avrupa’nın ve Türkiye’nin Nüfus Meseleleri”, **C.H.P Konferanslar Serisi Kitap: 9**, Ankara, Recep Ulusoglu Basımevi, 1939, s.51-68.
- Şimşir, Bilal: “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler”, **Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi**, sayı 9-10, 2010, s. 5-42.
- Şükrü, Ahmet: “Muhaceret İşleri”, **Milliyet**, 14.11.1934, nr. 3149, s. 1.
- Talat, Memduh: “Kara Bir Günümüzün Yıldönümü”, **Cumhuriyet**, 26.03.1934, nr.3552, s. 1 ve 6.
- Tezel, Talat Memduh: “Bulgaristan Türkleri Haklarını İstiyorlar”, **Cumhuriyet**, 13.08.1935, nr.4039, s. 1 ve 9.
- “Bir Bulgar Marifeti”, **Cumhuriyet**, 22.08.1935, nr. 4048, s. 1 ve 6.
- “Türk, Bu Bulgar Narasını İyi Dinle”, **Cumhuriyet**, 24.01.1935, nr. 3841, s. 1 ve 6.
- Uzun, Hakan: “Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, c. 6, sayı 3, Eylül 2009, s. 67-78.

Vardar, Ayza: “Bir Düşünce ve Eylem İnsanı Olarak Mehmet Behçet Perim” (1896-1965), **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 8, s. 86-95.

Yıldırım, Bülent: “Bulgaristan’da Komünist Rejime Geçiş Sürecinde Türk Azınlığın Durumu Hakkında Filibe Konsolosluğunun Raporu”, **Turkologični İzsledvania**, 2020, s.109-125.

“Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyetinin Bulgaristan Türkleri Politikası”, **Balkanlarda Türk Kültürü: Bulgaristan Örneği Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, ed. Cezmi Eraslan, Nilüfer Erdem, Duygu Saygın, Umut Dere, İstanbul Türk Ocağı yay, İstanbul, 2019, s.154-166.

Yıldırım,
Hatice: “Bulgaristan Göçmenlerinin Çorum’da İskânı (1938)”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, c.9, sayı 1, Haziran, 2020, s. 199-229.

Yılmaz, Mehmet: “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Muhaciri İskân Politikası”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, c.4, Ankara, Yeni Türkiye yay, 1999, s. 587-602.

Yusuf, Sayit: “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’ye Yönelik Dış Göç Hareketlerinin Analizi ve Bir Öneri”, **Cumhuriyet III Sosyal Değerlendirme**, İstanbul, Yeni Türkiye, 1998, s.1879-1892.

TEZLER

Abdula, İrsel: **Türkiye – Romanya Arasında Göç ve Göçmen Meselesi, (1878-1940)**, Ankara Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

Bayraktarova, Emine: **Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

Çil, Adalet Ergenekon: **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfus Sorunu ve İskân Politikası**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994.

Değerli, Sarıkoyuncu Esra: **Mustafa Kemal'in Sofya Atışeliğinden Ölümüne Kadar Türk – Bulgar İlişkileri (1913-1938)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005.

Ertürk, Suzan: **Bulgaristan Basınında Türkiye ve Atatürk (1923-1938)**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2005.

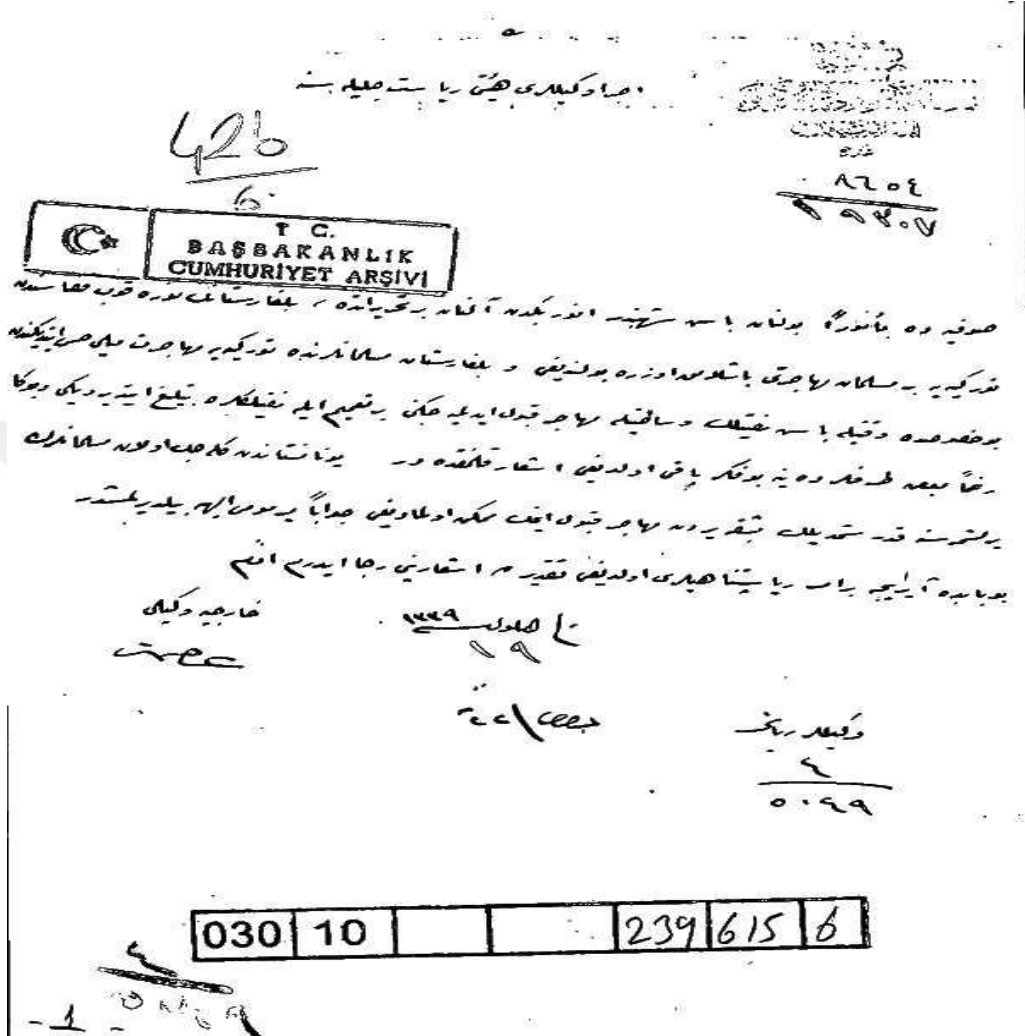
İnceliler, Nihan Demirhan: **1923 Yılından Bugüne Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları ve Sosyal Ekonomik Etkileri**, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://sozluk.gov.tr/>

Erişim Tarihi: 23.05.2021

EKLER

EK 1: Bulgaristan Türklerinden bir kısmının Türkiye'ye gelme isteklerinin Yunanistan muhacirlerinin yerleştirilme işlemleri yüzünden ertelenmesi gerektiği ile ilgili Dâhiliye Vekâletine yazılan 19.09.1923 tarihli bir yazı **BCA 30.10.0./239.615.6**

T. C.
P. T. T. U. M.

TELGRAF

Yol 01009329
(No. 251/P. 1)

Adres : 27967

Devlet telgraf muhasehatından
dalayış mes'uliyet kabul etmez

ANKARA KAYASETİ CUMHUR KATİBİ UMUMİLİĞİNE

ANKARA
30-10-1937
*6

ILK MERKEZ	J	KELİME	VERİLDİĞİ	RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA
+8 ARTVIN	869 30 10 937 17 =R=			HUSUSİ		Tarih: 20 10 37 Sıra: 19	

BÜ HAFTA İCİNDE KARS VİLAYETİNİN İĞDIR KAZASINA YERLEŞTİRİLEN 800
KUSUR BULGARİSTANDAN GELEN GÖÇMENLERDEN ALDIĞIM TELGRAFI AYNE NAKL
EDİYORUM . BÜ NECİP EVLATLARA TESEKKÜRLERİ SUNDUM ATATÜRKÜMUZE OLAN
TÜKSEK TAHASSUSLERİNİ PEK SAMİMİ GÖRDÜĞÜNDEN MÜNASİP BİR VAKİTTA
ARZ EDİLMESİNİ SAYGILARIMLA DİLERİM : 2 GÜNLERCE EZİLDİĞİMİZ ESARET
HAYATINDAN KURTARAN ESSİZ TÜRK KURTARICISI BÜYÜK ATATÜRKÜN TARİHE
ALTIN YALDIZLA GEÇEN VARLIĞINI BİR SONSUZ SEVGİ VE HELECANLA SEYR
ETTİK BÜYÜK TÜRKÜN CUMHURİYET BAYRAĞI ALTINA CAN ATTIK TÜRKÜN BÜYÜK

6/21

T. C.
P. T. T. U. M.

TELGRAF

Yol 01009329
(No. 251/P. 1)

Adres :

ADAMI BİZİDE KURTARDI VE KENDİLERİNE BAĞLADI CUMHURİYET HÜDDÜBUNA
GİRDİĞİMİZ BAKIKADAN İTİBAREN GÖRDÜĞÜMÜZ SEVGİYE HAYRAN OLDUK .
UMDUĞUZDAN ÇOK FAZLA BİR SICAKLI KLA KARŞILASDIK NOKSANLARIMIZIN EN
İNCESİNE KADAR DÜŞÜNÜLDÜĞÜNDÜ HAYRETLERLE GÖRDÜK YERLEŞTİK ÇOK MEMNUN VE
RAHATIZ ATA TÜRK REJİMİ VE YÜRDÜNE KAYUSDUĞUMUZA BAHTİYARIZ BÜYÜK GÜNE
HAYATIMIZ FEDADIR SINIRDA BÜYÜK BİR KALEYİZ ELLERİNİZE TEMİZ ATESLER
YANA DUDAKLARIMIZI KAPATIR VE TÜRKÜN BÜYÜK BAYRAMINI KADIN VE
KIZLARIMIZLA VE EVLATLARIMIZLA KUTLULARIZ VAR OLSUN = ÜÇÜNCÜ ÜMÜD
MÜFETTİS TAHSİN ÜZER =++++

A.
E.
2 - XI - 1937

A	IV-2
D	52
F	72-1

EK 3: Bulgaristan'dan Iğdır'a yerleştirilen göçmenlerin Cumhuriyet Bayramı kutlama telgrafi. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Ebis Sıra No: 01009329, Belge Kayıt No: 621626, s. 1-2.

2101/194

7. 11. 36

HİLÂİAHMER CEMİYETİ
MERKEZİ UMUMİSİ

Yazıldığı tarih	Müşveddeyi yapan	Tebyiz eden	Tebyiz tarihi	HÜLÂSA
				İskân Genel Direktörlüğüne
4/9/1936 tarihli ve 13910 sayılı (B:1) sözü ile aldığımız yazıları karşılığıdır . Romanya ve Bulgaristandan gelecek ve İzmir mürettep olanları 20 güne kadar Urla tahaffuzhanesine çıkarılacak göçmenler için 50 tane teferruatıyla mahrutî çadır 3/9/1936 tarihinde trene yüklenerek İzmir İskân Direktörlüğüne yollandığı anbarlarımız direktörlüğünden aldığımız mektupta bildirilmektedir . Saygılarımızı sunarız . Kızılay C. Genel Merkezi Başkanı Yerine TÜRK KIZILAY 18/9/36 AHMED İHSAN Matbaası Ltd.				

J. M.
T
6-2.

7748

EK 4: Romanya ve Bulgaristan'dan gelecek göçmenler için Urla tahaffuzhanesine Kızılay tarafından gönderilen 50 tane çadır ile ilgili belge. **Kızılay Arşivi**, Kutu No: 2101-194.

Bulgaristanda zulüm devam etmektedir

Bulgaristandan gelen 40 ailelik muhacir kafilesi
orada Türklere yapılan fenalıkları anlatıyorlar,

Yeni gelen muhacir kafilesi grup halinde

EK 6: Bulgaristan'da yaşadıklarından dolayı Türkiye'ye göç eden göçmenlerin basına yansıyan fotoğrafı. **Cumhuriyet**, 29.09.1934, nr.3736, s.1.

Bulgaristandan göçmen akını başladı

Bulgaristandan arabalarile gelen göçmenler

Bulgaristandan hergün göçmen geliyor

İki gün evvel üç vagon, kara yolile de 40 araba göçmen geldi

Bulgaristandan son gelen göçmenlerin küçük kız çocukları iskân memurlarile bir arada

EK 7: Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden göçmenlerin fotoğraflarının olduğu haberler. İlk haber için **Akşam**, 16.05.1935, nr. 5952, s.1. İkinci haber için **Akşam**, 17.07.1935, nr. 6014, s.1.